

אספקלריא לקלריא

אספקלריא לפרשת וארא תשפ"א

חינוך

חידות

פולמוס

אספקלריא לדף היומי

סיפור

ניתן להגיש תגובות לכל המאמרים, בכתובת המערכת:

9797@okmail.co.il

המערכת אינה אחראית לתוכן המאמרים וסגנונם

©

אסור להדפיס את החיבור או חלקו למטרת מסחר בלא רשות מפורשת בכתב מהמו"ל (ישראל אברהם קלאר)

אספקלריא לפרשת וארא תשפ"א..... ז

אשרי האיש – פנינים והארות מכל הדורות / ישראל אברהם קלאר..... ז

כי אם בתורת ה' "חפצו" – ובתורתו "יהגה"..... ז

באהלה של תורה / הרב יהודה אייזנשטיין, מח"ס 'אהל מועד', כולל ישיבת מיר ירושלים..... ט

אין "וגאלתי" בלי "ולקחתי" ולכן בין כוס ג' לד' לא יפסיק (ע"פ משל נפלא).

וחיזוק בלימוד התורה בימי השובבי"ם!..... ט

באר התורה / הג"ר יעקב אשר פלדמן, מח"ס 'כתב משה' ושא"ס, ירושלים..... יד

והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים – ארבע לשונות של גאולה..... יד

וידעתם כי אני ה' אלקיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים..... יז

"והוצאתי את צבאתי את עמי"..... כ

באר צבי / הרב צבי קריזר, ראש כולל 'נזר אברהם' ומג"ש בביהכ"נ איצקוביץ'

בב"ב, מח"ס באר צבי..... כג

מסירות נפש הוא מעיין החיים..... כג

בואי שבת / הרב חיים שולביץ..... כח

מקוצר רוח לעבודה זרה..... כח

בית המשפט / הרב ישי יצחק שרגא, ר"מ בישיבת לב אליהו ומח"ס תורת העובר,

ירושלים..... לו

חילול ה' חמור מפקוח נפש..... לו

הכי איתמר / הרב איתמר טעפ, מח"ס 'הכי איתמר', קרית ספר..... לז

הכרת הרשעים במידה כנגד מידה..... לז

הלכות הזמן / הרב יצחק יעקב פוקס, מח"ס 'הכשרות' 'תפילה כהלכתה' 'הליכות

בת ישראל'..... לט

שבתות של חורף כהלכתן..... לט

הלכתא מאורייתא / הרב יוסף אביטבול, מח"ס 'שערי יוסף ושא"ס, בני ברק..... סא

האם מותר לעשות מעשה 'קוסמים' מאחזי עיניים של ימינו..... סא

הלכתא רבתי לשבת / הרב נחום אייזנשטיין, תלמיד מובהק להגרי"ש אלישיב

זצ"ל, מרא דאתרא 'מעלות דפנה', דיין ומו"צ בירושלים עיה"ק..... עז

צבע פנים בשבת באכילת תותים וסוכריה ואיפור..... עז

השבת של מ"י / הרב יחיאל פישל רוזנר, מח"ס 'מנחת יחיאל' ו'השבת של מ"י' פא
פניני עיון בפרשת השבוע.....פא

התורה ומצוותיה / הרב אברהם מרדכי יוסף מרקסון, מח"ס סימני המצוות וש"א"ס,
דומ"צ באשדוד.....פה
הנה יד ה' הונה במקנך אשר בשדה.....פה

ויברך דוד / הרב דוד אריה הילדסהיים, מח"ס 'ויברך דוד' ומעורכי ספרי הגאון
מרוגוטשוב.....פט
ביאור דברי הגר"א על מנין שנות שעבוד מצרים.....פט

ויצבור יוסף / הרב יוסף צברי, רב ומו"צ בעיר אלעד, ומח"ס ויען יוסף, שלחן
מלכים וש"א"ס.....צב
מדוע הגיע הערוב תחילה לפרעה, ואח"כ התפזר לעמו?.....צב

חמדת משה / הרב משה שמואל דיין, מח"ס 'חמדת משה', בני ברק.....צו
בענין אם יש חיוב להתחסן מפני נגיף הקורונה – אם מותר לאדם להכניס
עצמו בספק סכנה כדי להציל את חבירו מודאי סכנה.....צו

חקירה בפרשה / הרב יהושפט שרגא רבינוביץ, מג"ש בישיבת מיר וראש מכון...קו
מדוע נענשו המצרים במכות שבאו עליהם, והרי נאמר הציווי "ועבדום
וענום אתם".....קו

יש מאין / הרב יצחק שלמה פייגנבוים, מו"צ בבני ברק, מח"ס 'נר איש וביתו'
ו'שמועה טובה'.....קי
עבודת חודש שבט – תיקון הגשמיות וקדושת האכילה.....קי

כיום יאיר / הרב נח גדליה קזקוב.....קטז
עשרת המכות – המטרה והשיטה.....קטז

כפטיש יפוצץ / הרב פינחס טרויבע, ראש כולל 'אבן ישראל' בירושלים.....קב
'הן בני ישראל לא שמעו אלי' – ח"י תירוצים על קושית המפרשים שהוא
קל וחומר פריכא.....קב

לבנו בתורתו / הרב אברהם דהאן, מח"ס 'ברכת אברהם' על הל' שבת, מג"ש
בבימ"ד 'מנין צעירים', ירושלים.....קכח
חידושים, קושיות, וסיפורים בפרשה.....קכח

להתענג על ה' / הרב יעקב מנשה, מגיד מישרים בשכונת פסגת זאב.....קלב
דצ"ך עד"ש באח"ב.....קלב

לוית ח"ן / הרב חיים נתן היילפרין, מח"ס 'לקוטי שערי תשובה' (מאנשעסטער) קלה
בדיוק אז הגיע "מלאך משמים" לעוררי על התפילין דרבינו תם!.....קלה

למעשה / הרב פנחס זרביב, מחבר סדרת הספרים 'למעשה', מגיד מישרים ויו"ר
מכון 'למעשה' אשדוד..... קלט
למה מודים על הגאולה הרי הקב"ה הוא זה שהגלנו לארץ מצרים?.....קלט

מאור שעשועי - מלה ושתיקה / הרב מנחם צבי גולדבאום, מחבר סדרת 'מוסר דרך'
קמה
איך לומר את מה שצריך לומר.....קמה

מנהג ישראל תורה / הרב אריה הכהן פלשניצקי, מח"ס 'אתקינו סעודתא' 'שערי
בית המדרש' וש"ס..... קמח
מנהג טוב - הכרת הטוב.....קמח

מנחת שלום / הרב אהרן אקר, דומ"צ בבית הדין 'דבר למשפט', ומח"ס 'משפטי
אהרן'..... קנב
בדין נזק מחמת ריח.....קנב

מעדני מלך / הרב מרדכי מלכא, הרב הראשי לעיר אלעד, נשיא וראש מוסדות
"אור המלך", מחבר ספרי שו"ת דרך המלך, אמרי מרדכי ועוד קנה
לראות ולחשוב רק טוב.....קנה

מעלת הבטחון / הרב אברהם דניאל עבשטיין, מח"ס 'מי מנוחות', לייקווד..... קסב
המכות היו לחזק בטחונם בהשי"ת.....קסב

מפרדס הכהונה / הרב גמליאל הכהן רבינוביץ, מחבר ספרי 'גם אני אודך', 'פרדס
יוסף החדש' וש"ס, מו"צ בבית הוראה 'אור החכמה'..... קסו
חופה במוצאי שבת.....קסו

מצוות הארץ בפרשה / הרב אברהם יוסף חבצלת, מרבני 'בית המדרש להלכה
בהתיישבות'..... קסח
מדוע לא נוכתה החיטה.....קסח
מדוע לא נוכתה הכוסמת.....קסט

משאת משה / הרב מנחם ישראל חזן, מודיעין עילית..... קע
בין צעקה למילה.....קע

נחשבה / הרב יחיאל הלוי נוביק, ראש כולל דעת יוסף - אשדוד, עורך ספרי מרן
הגר"ש רוזובסקי זצ"ל..... קעז
והוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלקים.....קעז

נעימות החיים / הרב שלום אלעזר מאסקאוויטש, רב דחבורת 'נעימות החיים', בן
כ"ק אדמו"ר משאץ שליט"א, בני ברק..... קפ
"וידעו... כי אני ה'".....קפ

עומק הנפש / הרב שמעון גולדשטיין..... קפג

זמן שובבי"ם' - תהליך כור היתוך..... קפג

חמשת לשונות הגאולה - 'שלבים' בגלות וגאולה..... קפה

פרחים לתורה / הרב ישראל חיים בלומנטל, מג"ש בכולל תורת מרדכי..... קצ

מתי התפילה נענית?..... קצ

פרפראות באור החיים הק' על הפרשה / הרב מרדכי צבי סלומון, קרית גת..... קצג

וידבר א-להים אל משה ויאמר אליו אני הוי"ה' - בגימטריה 'בגילה שם

תהא רעדה'..... קצג

פרשה למעשה - בירור הלכתי בפרשת השבוע / הרב יאיר רינמן, מו"צ בבית

הוראה 'נאות שמחה', מודיעין עילית..... קצד

מסירות נפש שלא בג' עבירות חמורות..... קצד

שבט מישראל / הרב ישראל פרידמן, רב קהילת טשארטקוב, מח"ס 'שבט

מישראל', מנשעסטער..... רא

בענין השגחה פרטית בדומם צומח וחי..... רא

שמחת מיכאל / הרב דוד דרעי, מראשי ישיבת 'משכן אהרון' ומח"ס שמחת מיכאל

על הש"ס, אלעד..... רח

בגדר חיוב ד' כוסות ובקטן..... רח

חינוך ריב

חינוך בפרשה / הרב יחיאל מיכל מונדרוביץ', מפקח בתלמודי תורה ומרצה חינוכי

..... ריב

בכוח או במוח..... ריב

חידות ריד

חדוותא - שאלות לחידודא בפרשת השבוע / הרב בנימין צבי יהודה לוי, מח"ס

לקוטי רש"י וליל משוררים על הגש"פ..... ריד

שאלות בפרשת וארא..... ריד

חדוותא דאפטרטא וארא (יחזקאל כח-כט)..... ריד

תשובות לחדוותא שמות..... ריד

חדוותא דאפטרטא שמות לאשכנזים (ישעיה כז-כח)..... רטז

חדוותא דאפטרטא שמות לעדות המזרח (ירמיהו א)..... ריז

כתב חידה / הרב אשר קופלוביץ..... ריח.....

כתב חידה לפרשת וארא..... ריח.....

פיתרון כתב החידה לפרשת שמות: 'אמה'..... ריח.....

פולמוס..... רכ

פולמוס / הרב אברהם דהאן, מח"ס 'ברכת אברהם' על הל' שבת, מג"ש בבימ"ד

'אוהל צעירים' ירושלים, ורבני ולומדי אספקלריא..... רכ.....

מילה שלא בזמנה ביום חמישי..... רכ.....

אספקלריא לדרך היומי..... רכג

אספקלריא לדרך היומי – הארות במסכת פסחים..... רכג.....

הרב אריה גלינסקי, מח"ס בירורים וביאורים..... רכג.....

סיפור..... רכו

"מתוך ההפיכה" – סיפור היסטורי מפעים, מהעבר הלא רחוק / הרב חנוך חיים

וינשטוק..... רכו.....

פרק נ"א "שונא מסוכן מאד"..... רכו.....

סיפור / נמסר ע"י הרב פנחס זרביב..... רלה.....

אין אדם שומע לי ומפסיד – סיפור מבעל המעשה..... רלה.....

אספקלריא לפרשת וארא תשפ"א

אשרי האיש – פנינים והארות מכל הדורות / ישראל אברהם קלאר

אשרי האיש גו'. רבי יודן אומר: המזמור הזה משובח מכל המזמורים (מד' שוח"ט)

כי אם בתורת ה' "חפצו" – ובתורתו "יהגה"

במסכת ע"ז (יט, א) מצאנו:

"כי אם בתורת ה' חפצו – א"ר אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ, שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו, וכו'" עי"ש.

יתכן לבאר על פי זה את ההמשך "ובתורתו יהגה יומם ולילה", כך: האדם צריך ללמוד במקום שלבו חפץ, שרק אז יהגה יומם ולילה לא ייעף ולא ייגע. ובאמת כך מבאר מהרע"ח ריקו את הפסוק.

*

נראה להוסיף שזה "ובתורתו", כלומר "של האדם": כי אם בתורת ה' חפצו – צריך האדם ללמוד במקום שלבו חפץ, ובתורתו יהגה יומם ולילה – שכן ב"תורתו" שלו, הלימוד שלו – במקום וממקום שלבו חפץ, בזה "יהגה יומם ולילה" לא ייעף ולא ייגע^א

*

יש לציין כאן לדברי מדרש שוחר טוב: "כי אם בתורת ה' חפצו – זה שאמר הכתוב (ישעיה נה, א) 'הוי כל צמא לכו למים', ... מה המים אם אדם צמא להם אין אדם מתעצל לשתותן וכו'".

לכאורה היה מקום לדקדק, מדוע הובא כי אם בתורת ה' חפצו ולא ההמשך 'על פלגי מים' שלכאורה עליו מסתמך המדרש בדרשתו? [אמנם אין זה קושיא כל כך, שכך דרך המדרשים]

אמנם, אחר האמור מבואר הענין היטב, שנבאר שדרשה זו שבמדרש אכן נלמדת גם מהמלים "כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה" שצוטטו במדרש, ולא רק מההמשך "והיה כעץ שתול על פלגי מים".

*

^א וראה בספר 'כרם חמד'.

בתורת ה' חפצו "למרות" שבה יהגה יומם ולילה

בספר 'כתר שם טוב' מבואר הפסוק כך:

בתורת ה' חפצו "למרות" שבה יהגה יומם ולילה – שמורגל בתורה, כי בשונה מעיסוקים אחרים, התורה ככל שעוסק בה רק משתוקק לה יותר ויותר!!

*

בדרשות חתם סופר (חלק ב, דף תד ט"ד) מבואר הפסוק כך:

הכוונה ש"יומם ולילה" יהיה חפצו בתורת ה' [המלים "יומם ולילה" עולים גם על המלה "חפצו"], שכל מה שהוגה בתורה עוד חפצו להעמיק יותר.

*

עוד מבואר בדרשות חתם סופר (חלק ב, דף רפ ט"ד):

הכוונה שיקדים יראתו לחכמתו, שאת בתורת ה' "חפצו", כלומר את חשק הלב, יקדים ל"ובתורתו יהגה וגו'".

³ מעט צ"ב שיש לדקדק בדבריו כיצד ב"חפץ וחשק הלב" נכלל עניין יראת ה'.

באהלה של תורה / הרב יהודה אייזנשטיין, מח"ס 'אהל מועד', כולל ישיבת מיר ירושלים

אין "וגאלתי" בלי "ולקחתי" ולכן בין כוס ג' לד' לא יפסיק
(ע"פ משל נפלא), וחיזוק בלימוד התורה בימי השובבי"ם!

"והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע
נטויה ובשפטים גדלים ולקחתי אתכם לי לעם (ו, ו-ז)

(א) המשנ"ב (תעב, מג) כותב שד' כוסות נתקנו כנגד ד' לשונות של גאולה: והוצאתי
אתכם, והצלתי אתכם, וגאלתי אתכם, ולקחתי אתכם.

ומקורו בירושלמי (פסחים פ"י ה"א) ובמדרש (שמו"ר פ"ו, ה) שאמרו: "והוצאתי אתכם
מתחת סבלות מצרים", ד' גאולות יש כאן, והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי, כנגד ד'
גזירות שגזר עליהן פרעה. וכנגדן תקנו חכמים ד' כוסות בליל הפסח, לקיים מה שנאמר
"כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא".

וכ"כ רש"י (במדבר טו, מא) לגבי ד' כנפות של ציצית, שדוקא ד' כנפות ולא בעלת
שלש ולא בעלת חמש, כנגד ארבע לשונות של גאולה שנאמר במצרים והוצאתי והצלתי
וגאלתי ולקחתי.

אך קשה, שהרי לשון המקרא הוא "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים וידעתם
כי אני ה' אלקיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים והבאתי אתכם אל הארץ כו".
וא"כ מדוע לא נתקן גם כוס כנגד "והייתי", ועכ"פ היה צריך לתקן עוד כוס כנגד
"והבאתי".

ובפשטות צ"ל שרק "לשונות של גאולה" אמרו, ואילו "והייתי" "והבאתי" אינם לשונות
של גאולה.

אך א"כ יקשה מדוע אנחנו מונים את "ולקחתי" בכלל חשבון הד' כוסות הרי גם
ה"ולקחתי" אינו גאולה. וכמש"כ הגר"א באד"א (פרשת וארא) ש"והוצאתי אתכם מתחת
סבלות מצרים" – הוא הוצאה מעבודת פרך. "והצלתי אתכם מעבודתם" – הוא שלא
תהיו עוד עבדים למצרים. "וגאלתי אתכם כו" – הוא יציאתם ממצרים. "ולקחתי אתכם
לי לעם והייתי לכם לאלקים" – הוא מתן תורה כמו שנאמר (ויקרא כו, יב) "ואתם תהיו
לי לעם".

³ עי' גירסת הרי"ף (פסחים כו, ב) לענין כוס חמישי אליבא דר"ט וברמ"א (תפא, א) ובגר"א שם עלה.
⁴ אולם הכלי יקר (ריש פר' וארא) כותב שב"כ כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם", מלבד הגירות נכלל גם בארץ לא
להם היינו ריחוק השכינה, כי הדר בחו"ל דומה כאילו אין לו א-לוה, וכנגד זה אמר "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי
לכם לאלקים", ליקוחין ממש כדרך גבר בעלמה, עד "והבאתי אתכם אל הארץ וגו".

וראה ב'תורה תמימה' שמבאר (שמות פרק ו' הערה ה) בזה שהטעם שלא מנו את
"והבאתי", מפני שבהיותנו עתה בגלות והארץ מסורה בידי זרים אי אפשר לישא כוס יין
על זה. ואולי לזכר זה תקנו כוס מיוחד לשמו של אליהו לזכרון ורמוז שאנו מקוים לביאתו
ולתחיית האומה והארץ ב"ב.

אולם באמת יש להתבונן בזה שאמרו ד' "לשונות של גאולה", ולכאורה ה"ולקחתי"
אינו גאולה ומדוע הוא נכלל בחשבון הכוסות.

בין כוס ג' לד' לא יפסיק

ב) נקדים בדברי המהר"ל (גבורת ה' פרק ס) שכותב לבאר ש'בברית בין הבתרים' אמר
הקב"ה לאברהם ג' דברים. א) "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" ב) ועבדום ג) ועינו
אותם.

וכנגד ג' דברים הללו נאמרו ג' עניני גאולה. בתחילה גאל הקב"ה את ישראל "מתחת
סבלות מצרים" (נגד העינוי). ואח"כ "והצלתי אתכם מעבודתם" (נגד העבדות). "וגאלתי
אתכם" (נגד הגירות). ועדיין היה חסר להם חיבור בקב"ה וכנגד זה בא "ולקחתי אתכם לי
לעם והייתי לכם לאלוקים".

והוסיף לבאר שלכן בין כוס שלישי ("וגאלתי") לכוס רביעי ("ולקחתי") לא יפסיק כי אלו
שני הדברים אין הפסק ביניהם, כי לכך גאל השי"ת את ישראל להיות להם לאלוקים והם
יהיו עמו. ודבר זה מבואר בכתוב בכל מקום אשר מזכיר יציאת מצרים יאמר "אשר
הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוקים" הרי יאמר בפירוש כי עצם ההוצאה
להיות ישראל לו לעם והוא יהיה להם לאלוקים, וכן בכל מקום מזכיר כך ודבר זה יסוד
האמונה. ואף בתחילת הדברות אמר "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" כי
יציאת מצרים שיהיה השי"ת לאלוקים לישראל, ואי אפשר שיהיה פירוד והבדל ביניהם
למי שמבין סודי התורה. ולכן בין שלישי לרביעי לא ישתה שלא יעשה הפסק ביניהם.
ודברים אלו הם דברים יקרים ונכבדים מאוד עכ"ד.^ה

והדברים טעונים ביאור. כי הגם שכל מטרת יציאת מצרים הוא "להיות לכם לאלוקים"
מ"מ לא מובן מדוע זה סיבה שלא להפריד בין ה"וגאלתי" ל"ולקחתי". שהרי כמו שאנו
מפרידים את "והוצאתי" ו"הצלתי" ואת ה"ולקחתי" לג' דברים נפרדים א"כ נותן היה הדין
שגם ה"וגאלתי" יעמוד בדבר בפני עצמו שהוא עצם היציאה ממצרים.

ונראה שאי ההפסק בא להורות שה"וגאלתי" לחודיה אינו כלום.

^ה יש לצרף בזה דבר נפלא (עיקרי הדברים שמעתי בשם הגרש"י בורנשטיין זצ"ל), דהנה מבואר בגמ' במנחות (סה,
א) שהיו הבייתוסין אומרים שחג שבועות הוא תמיד ביום ראשון, כי טענו ש"ממחרת השבת" הכונה לשבת
בראשית ולא ליו"ט ראשון של פסח. ויתכן שמהות זממתם היה לעקור שלא יבוא הספירה אחר הפסח לחבר בין
פסח לשבועות, וכפי שכותב המהר"ל (תפא"י פרק מט): "ומפני כי יציאת מצרים הוא השלמת ישראל, ובשביל כך
בא יום טוב ראשון של פסח, והשלמה הזאת היא הכנה לקבל התורה, שהיא השלמת ישראל. ולפיכך כתב בתורה
"ממחרת השבת" כי שם "שבת" בא על השלמה, ששבת והשלים הכל, ולכך כתב "ממחרת השבת", שפירושו
שתספרו מן השלמה של יציאת מצרים עד השלמה האחרת, שהיא השלמת התורה". והם רצו לבטל דבר זה שלא
יבוא הספירה לחסר בין פסח לשבועות, דהיינו להפסיק בין ה"וגאלתי" ל"ולקחתי".

והענין הוא ע"פ מש"כ במקו"א שהדברים אמורים רק כלפי "שעבוד הנפש" שהרי כלפי "שעבוד הגוף" ודאי לא היתה הגאולה גאולת עולם שהרי חזרו ונשתעבדו כמה פעמים בגלות.

אולם כאן נבוא לבאר תוספת בזה שהענין הוא לא רק מצד שנגאלנו מתחת שליטת שרו של מצרים אלא הענין הוא ה"למען תעבדון את האלוקים על ההר הזה".

וכמש"כ הגרי"א חבר ('יד חזקה' פיסקא 'בכל דור ודור') לבאר מה הענין עתה בזמן שאנחנו שוב בגלות עבדים כמקדם בתכלית השפלות והשעבוד שהאדם מחוייב לראות עצמו כאילו יצא ממצרים.

וביאר מפני שיש הפרש גדול בין גלות מצרים לשאר הגלויות שאינם אלא לגוף בלבד אבל לא לנפש, כי כבר ניתנה תורה לישראל ושמו יתברך נקרא עלינו ואנו שומרים תורתו ומצותיו בכל עת ובכל זמן כמש"נ (דברים לא, כא) "כי לא תשכח מפי זרעו" ואדרבה בכל דור ודור מוסיפים גדרים וסייגים על התורה. ואין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה שאינו משועבד ליצרו הרע ואין טומאה שולטת עליו. והוא החירות הנפשית שקנינו ביציאת מצרים ע"י קבלת התורה.

והוסיף שמעת יציאת מצרים קנינו החירות המוחלטת למשול בכל הבריאה בשמים ובארץ ובכל צבא מעלה ויצאנו ג"כ מתחת הנהגת הטבע להשגחתו יתברך הפרטית ואין הטבע מושל בנו כלל.

וע"פ מש"כ רמ"ד וואלי (מבית מדרשו של הרמח"ל בספרו 'כסא נבון' מלכים א ח, נא) וז"ל: "ששם במצרים הניחו כל הסיגים וכל טמאה רצועה שהיתה בהם לפי טבעם. ומה שחוטאים אחר כך אינו אלא מפני עירבוב האמות כענין שנאמר (תהלים קו, לה) "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם". ונמצא שכל טמאת העבירות אחר יציאת מצרים היא מקרית אליהם ולא עצמיית, ולכן הם ראויים להטהר ממנה תיכף ומיד כשחוזרים בתשובה ומתעוררים מעצמם להדבק בשרשו ולבקש את טהרתן כו"ו עכ"ד.

משל נפלא המשילו בזה. לעני מרוד שהיה גם חולה גדול ומפאת עניותו לא היה יכול לממן את הוצאות הרפואה לרפאות את עצמו. לימים התעשר אותו העני ומה רבה היא שמחתו. כמובן דבר ראשון שעשה הוא שריפא את עצמו במיטב הרפואה עד שהבריא לגמרי. ובכל שנה באותו יום שזכה לעשירות היה עושה סעודת הודיה גדולה כיד ה' הטובה עליו.

¹ יש לציין גם לדברי הרמח"ל בדע"ת (סי' קמו) שכותב: "ותראי כי גלות מצרים ודאי לא היה כגלות ההוא לפניו ולאחריו שהיו ישראל משוקעים בעבודה, ולא היתה תורה, ולא היו ישראל אומה נבדלת בחוקיה ומצותיה כיום הזה, ולא היו בני אדם מכירים שמו של האדון ב"ה כלל ועיקר. ואמנם עתה הנה יש תורה ועל כן אע"פ שאנחנו בגלות לא יקרא זמן של תוהו כמו שקראו לשני האלפים הראשונים כי יש התורה כמו שביארנו שכבר ניתנה מן השמים והינה בידינו לעולם ולעולמי עולמים תודה לאל ושמו של האדון ב"ה נודע בעמים". וע"פ באוה"ח (שמות ג, ח) שבגלות האחרון נזכה להגיע גם לשער הני, מה שלא זכו לזה בגלות מצרים מאחר שלא היו בני תורה, ומשא"כ דורות האחרונים באמצעות תורתם ישיגו ליכנס לשער הני.

ושוב לימים פשט את הרגל וחזר להיות עני מרוד כבתחילה. בהגיע אותו היום שזכה לעשירות היה פלא בעיני כולם בראותם שגם השנה הוא ממשיך במסורת של סעודת ההודיה, אמנם לא כיד המלך הטובה עליו בעודו היה עשיר אך עכ"ז השתדל בכל כוחו לקיים סעודת הודיה גם במצב כזה.

בראותו את כל חבריו ומכריו עומדים ומתפללים על היותו עורך סעודת הודיה גם אחרי שהפסיד את כל נכסיו וחזר שוב להיות עני כבתחילה. הסביר להם שלא דומה כלל העניות שהיתה לי קודם לעניות שאני נמצא בה כעת. בעניות הראשונה הייתי גם אדם חולני שלא יכול לרפאות את עצמו, ואילו עכשיו זוכה אני להיות אדם בריא. וממילא עדיין יש לי על מה להודות על העשירות שזכיתי לה אז, וכל זמן שהנני בריא עדיין לא בטלה ההטבה ההיא.

כך גם בני ישראל הגם שחזרו שוב לגלות שהיו בה בתחילה, מ"מ לא דומה כלל העניות שהיו בה בתחילה לעניות שהם נמצאים בה עתה. שהרי אחרי שיצאו מהעניות (מתחת מצרים) זכו להיות חלקו של ה' העם הנבחר שלו זכו לקבל תורה ומצות. והגם שהעניות חזרה מ"מ הרפואה הזו נשארה להם לנצח נצחים. וממילא עדיין כל שנה יש לנו מה להודות על יציאת מצרים מאחר שההטבה מכח זה עדיין קיימת.

ועפ"ז נראה לבאר מדוע בין כוס ג' לד' לא יפסיק. כי באמת ה"וגאלתי" לבד אינו כלום בלא הצירוף של "ולקחתי", מאחר שרק מכח ה"ולקחתי" (שזה מתן תורה) יש לנו קיום מה"וגאלתי". ולכן לא מפסיקים ביניהם להורות שכל המטרה של ה"וגאלתי" הוא ה"ולקחתי".

ועפ"ז מובן מדוע ה"ולקחתי" נכנס לחשבון הד' כוסות של גאולה הגם שאינו גאולה אלא מתן תורה מאחר שכל המטרה של ה"וגאלתי" הוא ה"ולקחתי".

חיזוק בתורה בימי השובבי"ם

ג) ונסיים בדבר נפלא שכותב הרמ"ק (אור ישר תקו"ז קסה, ב). שהנה בגלות מצרים נידונו במים "היאורה תשליכוהו" כנגד דור המבול, וגם נידונו בחומר ולבנים כנגד דור הפלגה שאמרו "הבה נלבנה לבנים". אולם אח"כ כשפגמו פעם שנית ושלישית לא נידונו בזה. והטעם הוא מבאר וז"ל מפני שאין ישראל רשעים כרשעת הגוים ההם, אלא היה סוד גלגולם בסוד היאורה אורה של תורה, וחומר ולבנים בקל וחומר, ועבודה קשה של הלכה, ובלבנים לבונה של הלכה, והיותם בעוני הגלות עוסקים בתורה. זהו סוד צירופם האמיתי בגלות זה שיש לנו תורה. והרי הוא ממש כעין גלות מצרים שהיה צירופו "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו".

מבואר מדבריו, שבגלות כיום אנו יוצאים את ידי חובת הגלות בעסק התורה ועמלה.

¹ ראה בשפת אמת (נח תרמא) שכותב: "וכן היה עשיית התיבה חיבור מכל הבריאה כדי שיוכלו גם הרשעים לבוא להתדבקות ע"י תשובה. ואף שלא מצינו שפעל בהם לשוב, נראה שהיה בהם הרהורי תשובה ע"י התיבה, ואם כי לא יצא מכח אל הפועל הועיל על הגלגולים שנתגלגלו אח"כ כידוע בספרי קודש".

וכ"כ האגלי טל בהקדמה לספרו: "ובזוה"ק דבגלותא בתראה אתקיים בהו "וימררו את
חייהם בעבודה קשה" זו קושיא, "בחומר" דא ק"ו, "ובלבנים" דא ליבון הלכה, "ובכל
עבודה בשדה" דא ברייתא, "את כל עבודתם אשר עסדו בהם בפרך" דא תיקו. הרי דכמו
שהיה התיקון במצרים מפגם כו' על ידי שעבוד ועבודה גופנית, כמו כן נעשה התיקון על
ידי יגיעה ועיון בלימוד התורה, והטעם כנ"ל מפני שהתיקון הוא במוח, כי תיקון הברית
תלוי ביותר בלימוד התורה וביותר בלימוד התורה בעיון (וע"ע במשנ"ב תרטו, ג; ביה"ל
תקעא, ב).

וכשם שבגלות מצרים נצרפו ב"כור הברזל" כמו שצורפין את הכסף והזהב בכור, כך גם
יש צירוף על ידי לימוד ועמל התורה. וכפי שכותב המנוחה וקדושה (שער התורה ב, ט):
"קח ראייה מן המורגש על המושכל, אם עלתה חלודה גדולה על עשת ברזל, אי אפשר
להעבירה כי אם על ידי האש, וזה מעשיה: הנפח ישים העשת לתוך גחלי אש ויפיח
במפוחו עליה זמן ארוך בלא הפסק, עד שיפלט חום האש את הברזל מעבר אל עבר, אז
יודח החלודה מעצמה וישאר הברזל נקי כתחילת יציאתו מבית האומן. וכמו שאי אפשר
לשער משך זמן שצריך הברזל להסיר החלודה, כן אין לשער משך לימוד רצוף הנצרך
להסיר חלודת הנפש, יש בשלש שעות או ארבע או חמש או יותר, הצד השוה שיהא
לימודו לפי העיקרים הללו, וכל שיש בהם יותר, כן תוסר הקליפה בהקדם".

ולכן נוהגים להתחזק בימי השובבי"ם בעסק לימוד התורה, כמבואר למשל בשם
משמואל (בראשית פרשת ויחי): "וממוצא הדברים הנה ימי השובבי"ם ת"ת הם זמן
התיקון לחטא הידוע, ויש שמתענים ועושין סיגופים, מוטב שיאמר כל אחד לנפשו מוטב
להשתעבד בביתה של תורה ולצמצם את כל מעשיו ותהלוכותיו שיהיו בדרך התורה ולא
להשתעבד לתעניתים וסיגופים".

* מאמר זה יוכלל בע"ה בספר "אהל מועד" על "גלות וגאולת מצרים" ו"חג הפסח"
ו"ליל הסדר", שעתיד לצאת לאור אי"ה לקראת חג הפסח הבעל"ט.

לתגובות: 5322906@gmail.com

באר התורה / הג"ר יעקב אשר פלדמן, מח"ס 'כתב משה' ושא"ס, ירושלים

והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים – ארבע לשונות של גאולה

לְכֵן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם
מֵעֲבֹדֹתָם וְגֵאלְתִּי אֶתְכֶם בְּזְרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים (ו, ו)

בפ"י רש"י (שם) בד"ה סבלת מצרים, טורח משא מצרים, עכ"ל.

"וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהֵייתִי לְכֶם לְאֱלֹקִים וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם
מִתַּחַת סְבִלוֹת מִצְרַיִם" ע"כ (שם ז).

-א-

במדרש רבה (וישב פח ה) אמר ר' הונא בשם ר' בנייה [דתקנו ד' כוסות] כנגד ארבע
גאולות [ג' המוזכרים בפסוק ו והוצאתי והצלתי וגאלתי, הד' מוזכר בפסוק ז ולקחתי]. וכן
הוא במדרש רבה (שמות ו ד). וכ"ה בירושלמי (פסחים פ"י ה"א).^ח

בלבוש או"ח (סי' תעב סעי' ח) ותקנו חכמים שצריך כל אדם לשתות ד' כוסות זכר לד'
גאולות וד' לשונות של גאולה הנאמרים בגאולת מצרים בפרשת וארא (ו ו-ז) והוצאתי,
והצלתי, וגאלתי, ולקחתי וגו' עכ"ל.

ומבואר דמלבד הד' לשונות הנאמרים בגאולת מצרים גם היה שם ד' גאולות בזה אחר
זה, ועדיין אנו צריכים להבין מה הם סדר ד' הגאולות.

-ב-

ברמב"ן (שם ו) וז"ל: [א] "והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים", יבטיחם שיוציא אותם
מארצם ולא יסבלו עוד כובד משאם. [ב] "והצלתי אתכם מעבודתם", שלא ימשלו בהם
כלל להיות להם במקומם למס עובד. [ג] "וגאלתי אתכם", כי יעשה בהם שפטים, עד
שיאמרו המצרים הנה לך ישראל בפדיון נפשנו, כי טעם גאולה כענין מכר וכו'. [ד] "ולקחתי אתכם לי לעם", בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה, כי שם נאמר "והייתם לי
סגולה" (יתרו יט ה), עכ"ל.

אמנם במאירי (פסחים צט ב) ד"ה וארבע וכו' כתב: ואמרו בבראשית רבה (וישב פח ה)
ארבע כוסות אלו כנגד ארבע גאולות: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי. והענין לומר
שכל אחת גאולה בפני עצמה. הראשון: גאולת השעבוד והוא "והוצאתי אתכם מתחת
סבלות מצרים" וכו'. וגאולה שניה: "והצלתי אתכם מעבודתם", ר"ל מכל שיעבוד כו'.

^ח ובאוצר מדרשים (מדרש שלשה וארבעה, אות מג) איתא: כנגד ארבע גאולות והוצאתי אתכם והצלתי אתכם
וגאלתי אתכם ולקחתי אתכם, תקנו חכמים ארבע כוסות בלילי פסחים, ע"כ.

והשלישית: "וגאלתי אתכם בזרוע נטויה" שהכה בשונאיהם ועשאו אדונים וזהו זרוע נטויה. הרביעית: שלקחם לו לעם קדוש ונתן לנו את תורתו, והוא תכלית הכל, ועליו נאמר "ולקחתי" וכו', עכ"ל.

ומבואר, דארבע לשונות של גאולה, מורים על ארבע גאולות שעתידות לבוא להם בעת יציאתם ממצרים, והיינו שלא תבוא הגאולה בבת אחת, רק תהיה בדרך הדרגה, גאולה אחר גאולה.^ט

-ג-

בחתם סופר עה"ת (שם ז) בד"ה וידעתם: 'יש לדקדק, הא לעיל (פסוק ו) אמר ד' לשונות של גאולה וכו', והפחות שבהם "וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלַת מְצָרִים", ומוסיף והולך וכמו שהסביר הרמב"ן [והוא הדרגא הראשונה]. אם כן מאי טעמא אמר כאן "וְיִדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלֹת מְצָרִים", שהוא הפחות, ולא אמר סתם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וכו' עכ"ל. תקצ"ג. עיי"ש מה שכתב בזה י.

-ד-

והנראה בזה בהקדם ביאור הכתובים שם, דהנה בתחילה כאשר הבטיחם על הגאולה "וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלַת מְצָרִים" (שם ו), תיבת סבלת חסר וא"ו כתיב, ואילו כאשר אמר "וְיִדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלֹת מְצָרִים" (שם ז), תיבת סבלות מלא וא"ו כתיב, וצריך ביאור.

-ה-

והנה באור החיים (יתרו יט א) בד"ה בחדש השלישי וגו' וכו', תקשה למה נתעכב ה' מתת התורה עד חודש השלישי וכו', אשר על כן בא הקדוש ברוך הוא ונתן אמתלא לדבר וכו' לצד הכשרת החתן, כי לא היו ישראל ראויים לצד שהיו בארץ הטמאה והיו לנדה ביניהם, והוצרכו לספור ספירת טהרתם שבע שבתות, כדרך ז' נקיים אשר צוה ה' לזבה (זהר ח"ג צו ב), והוא אומרו "לצאת בני ישראל", פירוש לסיבת יציאתם מארץ מצרים, הוא הסובב עכבת הדבר עד החודש הג', וכו', עכ"ל. וכן הוא באור החיים (אמור כג טו) בד"ה וספרתם לכם.

^טומה שהוצרכו שתהיה גאולתם בדרך זו, עי' העמק דבר (וארא ו ו) ז"ל: דמושכל פשוט הוא, שאי אפשר לצייר שיהא איש המוני שהוא כעבד כנעני עומד בעבודת חומר ולבנים, ועלה במשך מועט למעלת ישראל, ראוי לעמוד במעמד הר סיני לקבל התורה במורא גדול של גלוי שכינה. ועל כן נדרש להעלות דעתו וצלמו של האדם לאט לאט. וכך היה בישראל שהיו מגושמים בצורה ובדעת, ונתעלו במשך מועט עד שהגיעו להר סיני, וכו' עכ"ל.

^י והנה בחתם סופר (וארא ו ז) בד"ה וידעתם ז"ל: "וידעתם כי אני ה' אלקיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", פי' כי הנפלאות הגדולות אדם מאמין כי הם מהשם אך הניסים הנסתרים תולה במקרה, והנה "והוצאתי מתחת סבלות מצרים" זה היה מיד, כי בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים (ר"ה יא א), והיו קטני אמנה תולים זה במקרה ורחמי פרעה עליהם, עד שראו אחר כך ניסים ונפלאות "ולקחתי אתכם לי לעם", ואז ידעו "כי אני ה' המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים" וכו', ותבינו ותאמינו כי הכל ממני, עכ"ל. תקפ"ו.

ובדבריו אלו מתבאר שפיר מה שהזכיר הכתוב "המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", ולא אמר סתם המוציא אתכם מארץ מצרים, דאז לא הוה שמעינן החי' הנ"ל.

ומבואר בדבריו דביציאת מצרים לאחר שנתקיים בהם "ולקחתי אתכם לי לעם וכו', היו ב' גאולות: א. גאולת הגוף והוא והוצאתי, והצלתי, וגאלתי. ב. גאולת הנפש שהוא רמז ב"ולקחתי", כי לא היו ראויים למתן תורה לצד שהיו בארץ הטמאה.

-1-

זבחים (לז ב) אמר רב הונא מ"ט דבית שמאי וכו' ובית הלל, קרנת קרנת קרנות הרי כאן ארבע שלש למצוה אחת לעכב, ע"כ.

ובפני רש"י (שם) בד"ה קרנת קרנת קרנות שלש פרשיות נאמרו בחטאות החיצונות בויקרא (ד יח, שם כה, שם לד), אחת בשעיר נשיא, וב' בחטאת יחיד, אחת בכשבה ואחת בשעירה, בשתיים כתיב על קרנת חסר והאחת מלא, וכו'. י"א וב"ה סברי יש אם למסורת, הלכך הרי ד', ג' מהן למצוה נאמרו שמצוה לכתחילה ליתן אף עליהן והאחת מעכבת כדמפרש ואזיל. עכ"ל.

ומבואר דכל תיבה שכתובה מלא וא"ו, הוי כאילו כתובה התיבה ב' פעמים. וכ"ה בסוכה (ו ב), בסנהדרין (ד א), ובמנחות (לד ב).

וכבר כתבו לבאר על דרך זה בקול אליהו (שלח אות צא), ובחיי אדם (כלל קמו דין א) לפרש תיבה הכתובה מלא וא"ו שבא ללמד על ב' עניינים.

-2-

ויש לפרש על דרך זה גם בענייננו, ד'סבלות' קמא דהכונה רק על טורח משא מצרים, כתוב חסר וא"ו, דהוא מורה על גאולה אחת דהיינו גאולת הגוף. משא"כ 'סבלות' תניינא דכתיב לאחר "ולקחתי אתכם לי לעם" וכו', דהוא קאי על לאחר יציאתם ממצרים וכמו שנתבאר, וקאי על ב' הגאולות: א. על גאולת הגוף, ב. על גאולת הנפש, כתוב סבלות מלא וא"ו, משום שבא להורות על ב' עניינים.

ולהמתבאר מתיישב שפיר מה שכתוב "וידעתם כי אני ה' המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים" אף שלכאורה הוא הפחות שבהם, ולא אמר סתם המוציא אתכם מארץ מצרים.

והיינו דמכיון דכתיב 'סבלות' מלא וא"ו, שזה מורה גם שיצאו ממצרים וגם שיצאו מטומאתם, מאחר שכבר נתקיים בהם ג"כ "ולקחתי אתכם לי לעם", וכמו שנתבאר באור החיים שאז יצאו מטומאת מצרים. א"כ כלול בזה כל הד' לשונות של גאולה. משא"כ אילו היה כתוב רק המוציא אתכם מארץ מצרים, היה נשמע רק על ג' לשונות הראשונים והוצאתי והצלתי וגאלתי שעניינם רק גאולת הגוף.

*

^א בספרים שלפנינו כולם חסרים וכבר העיר בזה מסורת הש"ס בסנהדרין (ד א).

וידעתם פי אני ה' אלקיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים

ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים וידעתם פי אני ה' אלקיכם המוציא אתכם
מתחת סבלות מצרים (ו, ז)

-א-

ברכות (לח א) שעל הפת הוא אומר המוציא וכו'. תנו רבנן מה הוא אומר המוציא לחם
מן הארץ, רבי נחמיה אומר מוציא לחם מן הארץ. אמר רבא במוציא כולי עלמא לא
פליגי דאפיק משמע, דכתיב "אל מוציאם ממצרים" (בלק כג כב), כי פליגי בהמוציא, רבנן
סברי המוציא דאפיק משמע, דכתיב "המוציא לך מים מצור החלמיש" (עקב ח טו). ורבי
נחמיה סבר המוציא דמפיק משמע, שנאמר "המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים"
(וארא ו ז). ורבנן ההוא הכי קאמר להו קודשא בריך הוא לישראל, כד מפיקנא לכו
עבידנא לכו מלתא כי היכי דידיעתו דאנא הוא דאפיקית יתכון ממצרים, דכתיב "וידעתם
כי אני ה' אלקיכם המוציא" (שם), ע"כ.

ובפי' רש"י (שם) בד"ה דאפיקית יתכון, שאני הוא שהוצאתי אתכם, עכ"ל.

ומבואר דאף לאחר יציאתם ממצרים עדיין לא ידעו שהקב"ה הוא שהוציאם, עד
שיעביד להם דבר שעל ידו ידעו דהוא שהוציא אותם ממצרים, ועדיין אנו צריכים למודעי
מהו האי מילתא.

-ב-

בצל"ח (ברכות שם) וע"פ זה נלע"ד דלמסקנא דמתרצי רבנן האי קרא ד"המוציא אתכם
מתחת סבלות מצרים" שפירושו הוא כדמפיקנא לכו עבידנא לכו מילתא וכו'. הנה לא די
דמתרצי דליכא קושיא, אלא אפילו האי קרא גופיה הוא ראייה שהמוציא אין פירושו רק
לשעבר, דהרי האי עבידנא להו מילתא היינו שיוציאם ביד רמה ובאותות ובמופתים
שיכירו הכל כי יד ה' עשתה זאת, ובודאי זהו בשורה גדולה לישראל שיצאו באופן זה.
וכיון שבאמת היתה יציאתם בזה האופן (בשלח יד ח), מסתמא בישרם הקדוש ברוך הוא
מתחלה והבטיחם שיוציאם באופן זה, והיכן מצינו הבטחה זה כי אם בהך קרא "וידעתם
וגו' כי אני הוא המוציא" וגו' כדפירשוהו רבנן, ואם היה המוציא משמעו גם להבא, נמצא
שבשעה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה קרא זה היה מקום להסתפק שמא הכוונה
להבא כדמפרש ליה ר' נחמיה ולא היתה אז בשורה זו נודעת לישראל, אלא ודאי שאין
פירושו של המוציא רק לשעבר, עכ"ל.

ובחי' חתם סופר (וארא ו ז) בד"ה "ולקחתי אתכם לי לעם וידעתם כי אני ה' המוציא
אתכם מתחת סבלות מצרים", ואחז"ל (ברכות לח א) כד מפיקנא לכו עבידנא לכו מלתא
כי היכי דידיעתו דאנא הוא דאפיקית יתכון ממצרים ע"ש, ונראה דהיינו ירידת המן שעל

ידו ידעו כי ה' הוא שהוציא אותם מארץ מצרים כדכתיב "וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים" (בשלח טז ו), וכו' עכ"ל.^{יב}

אמנם עדיין צריך ביאור דאף לאחר כל הנסים והמופתים שהיו במצרים לא הכירו שהוא מהקב"ה, עד שיעשה להם מילתא ומאי עדיף האי מילתא מהניסים שכבר עשה להם.

באמרי אמת ליקוטים (ברכות לח א) בד"ה ורבנן וכו', מדוע לא עביד המילתא קודם רק כד מפיקנא. ויש לתרץ עפ"י דברי החידושי הרי"ם ז"ל על המעשה דאיתא בגמרא שבת (לא א) וכו', וכן גם כאן לפני שיצאו ממצרים לא יכלו להשיג דאנא הוא דאפיקית וכו' עכ"ל.

ולפי דבריו גם מיושב מה דלא הכירו אז בהניסים שנעשו להם והוא משום שאז לא היו יכולים להשיג ענין זה.

-ג-

והנה בטור (או"ח סי' תעג) ואינו מברך 'שעשה נסים' לפי שעתיד לאומרו בהגדה,^{יג} עכ"ל. וכוונתו במה שכתב לפי שעתיד לאומרו בהגדה היינו לברכת 'אשר גאלנו', וכ"ה באבודרהם (סדר ההגדה ופירושה) ואינו מברך שעשה נסים לאבותינו. מפני שברכת 'אשר גאלנו' היא במקומה ויותר מבוארת שמזכיר בה פרט הנס, עכ"ל.

ועדיין צריך ביאור מה שלא הקדימו ברכת על הניסים כמו בכל דוכתי שהוא עובר לעשייתו.

ובתורת משה להחת"ס (הגדה של פסח) בד"ה עבדים היינו לפרעה במצרים, מה שמקשין הראשונים למה לא תיקנו ברכה שציונו לספר ביציאת מצרים, ויש מתרצין שנכלל בברכת ד'אשר גאלנו', ואינו מובן לכאורה דלמה לא מברכין עובר לעשייתו קודם שמתחילין לספר ההגדה. וי"ל דאיתא בפרק ערבי פסחים (קטז א) מתחיל בגנות ומסיים בשבח עבדים היינו מתחלה עע"ז היו אבותינו וכו', והנה כמו שחייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים (שם קטז ב), כמו כן חייב אדם לראות עצמו כאלו הוא היה עובר ע"ז ועכשיו קרבו המקום לעבודתו והיום בלילה הזה שיצאנו ממצרים התחיל לעבוד את השם בתחלה בהמצות הנוהגות אותן לילה והנה מצינו בטבילת גרים שמברכין לאחר טבילה מפני שקודם טבילה אינו יכול לומר וצונו (פסחים ו ב) הכא נמי קודם ספור יציאת מצרים אינו יכול לומר וצונו מפני שעדיין אנו בבחינה כאלו הי'

^{יב} ועי' עוד מש"כ בזה בכתב סופר (שם).

^{יג} בפרישה (או"ח סי' תעג אות ב) לפי שעתיד לאומרו וכו'. מהר"י מולין (בסדר ההגדה עמ' ק סי' יח) כתב הטעם משום דמצוה הכתובה בתורה היא ואין מברכין שעשה ניסים אלא אמצוה דרבנן כגון חנוכה ופורים ורב עמרם (סדר ר"ע ח"ב סי' עט) כתב הטעם משום דיום ישועה הוא ועדיף מנס, עכ"ל. ועי' עוד מש"כ בשפת אמת (פסח תרלז מאמר יא) בד"ה בניסים.

מעובדי ע"ז ולאחר הספור שיוכל לומר וציונו אז הוא נכלל בברכת אשר גאלנו ודו"ק.
וכו"ד עכ"ל.

ומבואר בדבריו דלא שייך לברך אז להקב"ה על יציאת מצרים, ומיושב ג"כ לפי דבריו
ברכת שעשה ניסים.

-ד-

גם נראה ליישב, והוא לפי מה שנתבאר דכשיצאו ממצרים עדיין לא ידעו כי ה' הוא
שהוציאם, ורק אח"כ כאשר יצאו ביד רמה ובאותות ומופתים והכירו הכל כי יד ה'
עשתה זאת [כמו שכתב בצ"ח], או בירידת המן כדכתיב "וידעתם כי ה' הוציא אתכם
מארץ מצרים" (בשלח טז ו) [וכמו שכתב בחתם סופר].

ומכיוון שנתבאר בפסחים (קטז ב) בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא
יצא ממצרים, שנאמר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי
ממצרים" (בא יג ח), ע"כ.

וכ"ה ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פ"ז ה"ו) בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו
כאלו "הוא בעצמו יצא עתה" משעבוד מצרים שנאמר "ואותנו הוציא משם" וגו' (ואתחנן
ו כג), ועל דבר זה צוה הקדוש ברוך הוא בתורה "וזכרת כי עבד היית" (ואתחנן ה טו)
כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית, עכ"ל.

ומכיוון שעתה בליל ט"ו אנו רואים את עצמנו כאילו עתה יצאנו ממצרים, א"כ
כמו שבשעת יציאתם עדיין לא ידעו כי ה' הוא שהוציא אותם, כמו כן נוהגים אנחנו ג"כ
כמותם, ולכן לא שייך לברך על מצוות הסיפור וברכת שעשה ניסים בתחילה. ורק לאחר
שמזכירים בהגדה את האותות והמופתים וירידת המן, שאז נתברר למפרע שהקב"ה הוא
שהוציא אותם ממצרים, ולכן מברכים אז ברכת אשר גאלנו על גאולתנו ונכלל בו ברכה
על יציאת מצרים וברכת על הניסים.

*

י"ד שם: וזה הוא כונת המסדר הגדה כהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים יען דאנו פורסין מצה
שלימה קודם ספור יציאתם בלי ברכת המוציא מה שאין אנו עושין כן בשאר ימות השנה (שמברכין תחלה ואח"כ
בוצעין כדי שיברך על השלימה) [עי' או"ח קסז סעי' א] שגם זה מורה על כוונת ענין הנ"ל שאנו רואין עצמינו כאלו
היינו עבשיו ע"ז לכך אנו פורסין אותו בלי ברכה כמו שאכלו אבהתנא בארעא דמצרים שהיו פורסין בלא ברכה
שלא היו מצווין על כך עדיין (שהיו חנם ממצות) [עי' בהעלתך יא ה ובפי' רש"י שם] עד לאחר גאולתן שקבלו
התורה, עכ"ל.

"והוצאתי את צבאתי את עמי"

ולא ישמע אֲלֵכֶם פֶּרַעַה וְנָתַתִּי אֶת יָדִי בְּמִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת צְבָאתִי אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁפְטִים גְּדֹלִים (ז, ד)

-א-

ברבינו בחיי (שם) "והוצאתי את צבאותי". קרא הכתוב לישראל "צבאותי", לפי שהם כנגד צבא הגלגלים, י"ב שבטים כנגד י"ב מזלות. ועוד שהם נמשלים לכוכבים שנאמר "והנכם היום ככוכבי השמים לרוב" (דברים א י). ועוד ירמוז צבאותי אל הצבא העליון, ויהיה שעור הכתוב והוצאתי את צבאותי של מעלה עם עמי בני ישראל של מטה, וזהו שאמרו (מגילה כט א) גלו למצרים שכינה עמהם, ואם שכינה עמהם בגלות ק"ו לשאר העליונים, וזהו שאמרו רז"ל (שבועות לה א) "צבאות" שם קדש הוא ואינו נמחק, לפי שלא נקרא "צבאות" אלא על שם שרי צבאות מעלה, וזהו שהזכיר "יצאו כל צבאות ה'" (בא יב מא) כלומר העליונים והתחתונים, עכ"ל.

בשפתי כהן (שם) ואמר "והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל". אפשר לומר שיובן עם מה שאמרו ז"ל (ראש השנה יא א) בראש השנה שהוא תשרי בטלה עבודה מאבותינו במצרים, אם כן חמש מכות ראשונות היו מניסן עד תשרי, וכן מצאתי כי תקופת ניסן היא כנגד מכת הדם שנהפכו כל מימות מצרים לדם ואז לקו כל מימות שבעולם עד כאן, וחמש מכות אחרונות היו מתשרי עד ניסן כי משפט המצרים במצרים שנים עשר חודש (עדויות פ"ב מ"י), לזה אמר "והוצאתי את צבאותי את עמי" וגו', כי מאחר שבטלה העבודה אין צורך בצבאות שהם המלאכים כי היו במצרים להקל מעליהם, אבל עתה שבטלה העבודה אין צורך בהם, ואמר "את עמי" לא אמר ואת עמי, רמז כאן כי אין ההוצאה לגמרי אלא עד שיביא עליהם חמש מכות אחרונות, ולזה אמר את עמי כי הוא עדיין תלוי ועומד לזה לא אמר ואת, אבל אחר ש"ידעו מצרים כי אני ה' בנטותי את ידי על מצרים" (וארא ז ה) שהיא מכת בכורות שהיא מכה אחרונה, אז והוצאתי את בני ישראל מתוכם. או נאמר "והוצאתי את צבאותי". שאמר הקב"ה למשה שאחר חמש מכות שהוא מכת הדבר שנאמר בה "הנה יד ה' הוי"ה" (וארא ט ג) שהוא צירוף חמישי הוי"ה של שנים עשר צירופים, אתחיל להוציא, כמו שעושיך אנשי השיירא שקודם שילכו מוציאים המשאות חוץ למדינה ואחר כך יוצאין האנשים, כן אמר הקב"ה אחר חמש מכות אוציא את צבאותי, ואחר כך בנטותי את ידי שהיא מכת הדבר שנאמר בה "הנה יד ה' הוי"ה", אחר כן "והוצאתי את עמי", ולכן אמר משה במכת הברד "כצאתי את העיר" (וארא ט כט) לפי שיצאו צבאות ה', עכ"ל.

באור החיים (שם) והוצאתי את צבאותי את עמי וגו'. צריך לדעת מי הם הצבאות, ואם הם ישראל היה לו לומר את צבאות עמי בני ישראל. ואולי כי יכוין ה' לרשום בתורה הפלגת מעלתינו אצלו כי אין לו צבאות מיוחדים לו כישראל, ולזה אם היה אומר את צבאות עמי וגו' היה מקום לומר כי ה' יש לו הרבה צבאי צבאות וזה אחד מהם, לזה אמר את צבאותי סתם לומר הרשומים ואין צורך לומר צבא פלוני כי באומרך צבאות ה'

אחד הוא המיוחד, ואחר כך אמר מי הוא זה ואיזה הוא את עמי בני ישראל, ויתבאר הכתוב על דרך כלל ופרט אין בכלל צבאותי אלא הפרט שהם בני ישראל, ומעתה לא יקרא בכינוי צבאות ה' אלא ישראל המרוממים והמעולים, עכ"ל.

-ב-

גם י"ל ובהקדם מש"כ בשפת אמת (פסח תרנו מאמר א) בד"ה בהגדה 'עבדים היינו לפרעה' כו' ומסיים 'ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו הרי אנו' כו'. וקשה הלא לא התחיל עבדים היו אבותינו רק היינו ויוציאנו, ומה שייך לסיים על זה אלו לא הוציא את אבותינו. ונראה לבאר הענין כי ראינו שמעולם מיד כשהבטיח הקדוש ברוך הוא זרע לאאע"ה נאמר לו "גר יהיה זרעך" (לך לך טו יג). א"כ כל שורש בניו היו מיוחדים להיות עבדים במצרים. וגם כ' "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (יתרו כ ב). וידוע דבהר סיני בקבלת התורה היו כל הנשמות מבנ"י ולכולם נאמר "אשר הוצאתיך".^{טו} א"כ כמו שהדברות היו לכל נשמות בניו, כמו כן יציאת מצרים. כי כמו שהיו עבדים לפרעה למטה, כמו כן הנשמות היה להם שיעבוד תחת מצרים שלמעלה.^{טז} ובירידת אבותינו למצרים למטה ונגאלו משם, בזה היה הגאולה לכל הנשמות וכל הדורות. והקב"ה הביא אותנו הדור למצרים שהם היו דור קרוב לאבות ושבטים והיה בכחם לירד למצרים, וז"ש 'ואלו לא הוציא אבותינו'. שאם לא היה הגאולה באותן הדורות, לא הי' שום דור ראוי לזה. אבל כלל הגאולה היה לכל הדורות רק באותו הדור הוציאו הדבר מכח אל הפועל, עכ"ל. ועי' עוד מש"כ על דרך זה (יתרו תרט).

בספר תורת אהרן (ויגש מו ז) בד"ה "וכל זרעו הביא אתו מצרימה" יש לדקדק למה הוצרך לכתוב הרי כבר כתיב "וכל זרעו אתו" (שם ו). ונראה שבא לרבות גם כל זרעו שיהיו נולדים אח"כ עד ימות המשיח, וכדאיתא בהגדה של פסח בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שלא את אבותינו בלבד וכו' אלא אף אותנו גאל עמהם שנאמר "ואתנו הוציא משם" (ואתחנן ו כג), וכיון שאותנו הוציא א"כ ע"כ שגם אותנו הביא, שכשבאו אבותינו למצרים גם אנחנו באנו עמהם כשם שיצאנו עמהם שהרי אי אפשר ליציאה בלי ביאה, לכן אמר "וכל זרעו הביא אתו מצרימה", עכ"ל.

-ג-

ומבואר שכל הנשמות של כל הדורות שעתידין לבוא ירדו למצרים, ובשעה שנגאלו אבותינו היתה הגאולה גם לכל הנשמות.

^{טו} כ"ה במדרש רבה (יתרו כח ו) ד"א "וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר" (יתרו כ א), א"ר יצחק מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מהר סיני, שכן משה אומר להם לישראל "כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואת אשר איננו פה עמנו היום" (נצבים כט יד), עמנו עומד היום אין כתיב כאן אלא עמנו היום אלו הנשמות העתידות להבראות שאין בהם ממש שלא נאמרה בהם עמידה, שאע"פ שלא היו באותה שעה כל אחד ואחד קבל את שלו, וכו' ע"כ. ובפ"י ידי משה (קהלת רבה א י) בד"ה אפילו מה שתלמיד ותיק וכו' פי' לפי שכל הנשמות היו בהר סיני וקבלו חלקם שם והכל נאמר ע"י משה, א"כ על כרחך שכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש כבר ניתן ע"י משה וק"ל, עכ"ל.

^{טז} עי' מדרש רבה (בשלח כא ה) ומהו "והנה מצרים נוסע אחריהן" (שם יד י) שרן של מצרים היה שמו מצרים וכו', עכ"ל.

ויש לפרש לפי"ז מש"כ "והוצאתי את צבאתי את עמי בני ישראל", הכוונה דצבאתי קאי על הנשמות שהיה להם שיעבוד תחת מצרים שלמעלה דאף הם יצאו עם בני ישראל, ולכן כתיב "את צבאתי את עמי בני ישראל", משום דצבאתי קאי על הנשמות שהיו תחת מצרים שלמעלה, ועמי בני ישראל קאי על העם שהיו תחת מצרים שלמטה, ומתיישב שפיר מה שכתוב את צבאותי ואת עמי.

-ד-

"וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת כִּי בְּעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם" ע"כ (בא יב יז).

"וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה יֵצְאוּ כָּל צְבָאוֹת ה' מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" ע"כ (שם יב מא).

"וַיְהִי בְּעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צְבָאתָם" ע"כ (שם יב נא).

והנה תיבת "צבאתי", "צבאותיכם", "צבאות", "צבאתם", כתיב פעמיים חסר "וי"ו", ופעמיים מלא "וי"ו" וצ"ב.

ונראה בהקדם מש"כ בחיי אדם (כלל קמו דין א) כתיב "בסכת תשבו ז' ימים" וגו' (אמור כג מב), "למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל" וכו', מארץ מצרים וגו' (שם מג). מתחלה כתוב בסכת חסר, וכאן בסכות הושבתי מלא, אלא להורות ב' מיני סכות שישבו, א' סכות של ענני כבוד, וא' סכות ממש בשעה שצרו על העיירות במלחמות סיחון ועוג. וכו', עכ"ל עי"ש בארוכה.

ולהמתבאר דכל דכתוב מלא "וא"ו" כאילו כתוב ב' פעמים וגם נדרש על שני עניינים, כמו כן י"ל על דרך זה בעניינינו, דהיכא דכתיב שם עמי או בני ישראל א"כ תיבת צבאתי קאי רק על הנשמות כתיב חסר וא"ו [כן הוא וארא ז ד, בא יב נא], משא"כ היכא דכתיב תיבת צבאות לחוד דתיבה זו קאי על ב' עניינים על הנשמות ועל עם ישראל, כתיב מלא וא"ו [כן הוא בא יב יז, יב מא].¹²

לתגובות: a0527677650@gmail.com

¹² וע"ע במדבר (ב ג, ושם לב), בהעלתך (י יד, ושם כח), מסעי (לג א) שכתוב תיבת "לצבאתם" חסר וא"ו, והוא משום דאין כאן רק כוונה אחת, היינו על עם ישראל ודו"ק.

באר צבי / הרב צבי קריזר, ראש כולל 'נזר אברהם' ומג"ש בביהכ"נ איצקוביץ' בב"ב, מח"ס באר צבי

מסירות נפש הוא מעיין החיים

וְשָׂרַץ הַיָּאָר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתְךָ וּגּו' וּבְעַמְּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאָרוֹתֶיךָ (ז, כח)

איתא בפסחים (נג:), עוד זו דרש תודוס איש רומי, מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו [עצמן] על קדושת השם לכבשן האש, נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו ובאו [ועלו] בביתך [וגו'] ובתנוריך ובמשארותיך, אימתי משארות מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה.

מקשים המפרשים:

א', איך שייך שילמדו דין 'יהרג ואל יעבור' מבעלי חיים שהינם מחוסרי בחירה?

ב', לפי התוס' בפסחים שם שביארו שאצל נבוכדנצר עם חנניה מישאל ועזריה זה כלל לא היה עבודה זרה ממש, אלא אנדרטא בעלמא, אם כן הרי אין על זה כלל חיוב של יהרג ואל יעבור.

ג', עוד הקשה המהרש"א דק"ו פריכא הוא, דהא לא היה בפרהסיא, ועוד, שהצפרדעים לא נצטוו על 'וחי בהם', כמו חנניה מישאל ועזריה.

ד', ידועה קושיית האחרונים, דמה הוצרכו חנניה מישאל ועזריה ללמוד זאת מן הצפרדעים, הרי גם אברהם אבינו ע"ה כבר מסר עצמו לכבשן האש על מלחמתו בעבודת האלילים. ועיין בפירוש הרי"ף בעין יעקב שמפרש, שעשו ק"ו מהצפרדעים שישארו חיים, ויש להבין מה שייך הק"ו שיישארו בחיים, הרי כמבואר בדברי המדרש (בשה"ש ז' עה"פ זאת קומתך דמתה לתמר) שכששאלו את יחזקאל הנביא הוא אמר להם שהקב"ה לא יציל אותם.

בקעת דורא ותהילות נבוכדנצר

והנה איתא בסנהדרין (צב:): ת"ר בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש אמר לו הקב"ה ליחזקאל לך והחייה מתים בבקעת דורא, כיון שהחייה אותן באו עצמות וטפחו לו לאותו רשע על פניו, אמר מה טיבן של אלו אמרו לו חבריהן של אלו מחיה מתים בבקעת דורא, פתח ואמר (דניאל ג') אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין מלכותיה מלכות עלם ושלטניה עם דר ודר וגו'. א"ר יצחק יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע שאילמלא בא מלאך וסטרו על פיו ביקש לגנות כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהילים. ע"כ.

שואלים כולם ותמהים:

א', מה השייכות של שעת הפלת חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש להחיית המתים בבקעת דורא?

ב', איך ניתן להבין שדברי נבוכדנצר הרשע עלולים היו לגנות את תשבחותיו של דוד בתהילים?

ג', מדוע מנעו זאת ממנו על ידי שהמלאך בא וסטרו על פיו?

והנה על שתי השאלות האחרונות ידוע בשם האדמו"ר מקוצק זי"ע, וכעיי"ז מבעל החידושי הרי"ם זי"ע, שביארו, כי מן השמים העמידו את נבוכדנצר בנסיון, האם הוא אומר את התשבחות רק בפיו מן השפה ולחוץ, וליבו בל עמו נכון לאלוקים, לכן בא המלאך וסטרו בכדי לראות האם הוא ממשיך לשבח את השי"ת גם לאחר המכה שקיבל, כי להגיד שירות ותשבחות רק כאשר מצבו טוב זה עדיין לא חכמה גדולה, לעומתו דוד המלך ע"ה שיבח את הקב"ה בכל עת, גם בתוך ים הצרות שעברו עליו.

ובאופן אחר מבאר בספר 'מפקודיך אתבונן' (במאמר "שכר מצוה") מדוע מנעו את תשבחותיו של נבוכדנצר, וכן צריך ביאור על מה שמצאנו שניתן למנוע מרשעים לעשות צדקה, [כמו שירמיה ביקש 'הכשילם בבנ"א שאינם מהוגנין' וכו', ב"ק טז: , ב"ב ט:]?

אלא, שזה באמת לטובתם, כי הלא רשע וגוי יודעים להעריך רק גשמיות, ועל כן גם השכר שהם מקבלים על מעשיהם הטובים הוא ג"כ בגשמיות, היינו בעולם הזה.

הנה מובא בגמרא (סנהדרין צו.) שבשכר ארבע פסיעות שפסע נבוכדנצר לכבוד השי"ת [ובמדרש (אסתר ג' א), ובילק"ש (מ"ב רמד), ובתנחומא (כי תשא ה'), הגירסא היא 'שלש פסיעות'], הוא זכה שקיבל ממלכה במשך ג' דורות, אבל זה שכר רק בעוה"ז, ואנו רואים מה עשה נבוכדנצר עם השכר הזה שקיבל, ניצל זאת לרעה, החריב את בית המקדש, וחילל שם שמים באופן מבהיל, אשר עד היום הוא בודאי נמצא על זה עדיין בגיהנום, ואם כן לאותם רשעים, במידה ויגיע להם שכר, הרי כולו יהיה בגשמיות, ומאחר והם מנצלים את זה לרוע, הרי שזה לרעתם שיקבלו שכר בעולם הזה, כי על ידי זה הם רוכשים לעצמם יותר ויותר רק גיהנום, ונמצא שרק יפסידו עוד ועוד מכזה שכר, וע"כ זה טובה להם שלא יקבלו שכר, ומעתה מובן שפיר מה שבא מלאך לסטור על פיו של נבוכדנצר, שבאמת עשה עמו בזה טובה.

[לעומת זאת, אדם מישראל שכרגיל מקבל את שכרו רק בעוה"ב, הרי כל אחד מכיר יהודים שעשו יותר מג' פסיעות לכבוד שמים, ואין אנו רואים את השכר שהם מקבלים עבור מעשיהם הטובים, וזאת כאמור משום שישלמו להם ברוחניות ולא בגשמיות].

בקשת 'רחמים' על הרשעים

ומצאתי שכיסוד הדברים הללו כבר מבואר בדברי הצ"ח בברכות (י.), על הגמרא המספרת שהיו בריונים בשכנותו של רבי מאיר, ורבי מאיר 'ביקש רחמים' על הבריונים שימותו. ולכאורה, אם בקשתו מאת השי"ת הייתה שהם ימותו, מה בין זה ל'בקשת רחמים'?

וביאר שם הצל"ח, שזה אכן שייך לבקשת רחמים, כי במידה והם לא ימותו, הרי שעל מעט המעשים הטובים שעשו, ימשיכו לקבל את שכרם בעוה"ז, וכך יתרחקו יותר משכר העוה"ב.

מסירות נפש הוא 'מעין החיים'...

והנה רואים אנו, שדוקא אותם הצפרדעים שנכנסו לתנור רותח, והיו מוכנים להשרף על קדושת השם, דוקא אלו זכו לשרוד, וכדאיתא במדרש (ילק"ש קפ"ב, ומדרש תהילים כ"ח) "מלמד שהיו הצפרדעים משליכות עצמן לתוך התנור, ויורדות לקדש שמו של הקב"ה, ומה פרע להם הקב"ה, שכל הצפרדעים שבמצרים מתו, שנאמר וימותו הצפרדעים מן הבתים ומן החצרות ומן השדות, ואותן שירדו לתנור לא מתו, מפני שמסרו עצמן לשריפה וכו' לפיכך עלו חיים מן התנור וירדו ליאור שנאמר רק ביאור תישארנה". ע"כ.

וכן כתב כאן בעל הטורים (בפסוק א' ד"ה והעל וכו'), שמאחר ומסרו עצמן למיתה על קדושת השם, על כן נמלטו, כדכתיב "וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות" אבל לא מן התנורים וכו'.

ולכאורה קשה, דוכי יש שכר ועונש בבעלי חיים? הלא כולם כאחד קיימו שליחותם. אלא מוכח מכאן, דמה שאותם צפרדעים נשארו לחיות מעבר לשאר חבריהם, זה לא היה כלל בגדר 'שכר ועונש', אלא מציאות, שבשעה ש'מעין החיים' של שאר הצפרדעים יבש, הרי שלאילו שנכנסו לתנור נוצר מעיין חיים חדש, וזהו על ידי המסירות נפש והקידוש השם שנגרם על ידם.

ועל פי זה מיושבים כל השאלות ששאלנו, שהענין שאותו למדו חנניה מישאל ועזריה מן הצפרדעים, [וכביאור העין יעקב שהבאתי לעיל], הוא לא את הדין של "יהרג ואל יעבור", אלא את התובנה הזו שתנאי החיים זה מסירות נפש, ואדרבה, המכשיר ל'וחי בהם', הוא קידוש השם! ובוזה סרה תמיהת המהרש"א.

ועל דרך זה מבואר גם ב'כלי יקר', שמבאר מדוע הצפרדעים מתו ולא הלכו להם כמו הערוב והארבה? וביאר, כי הקב"ה רצה ללמדנו שהמוסר נפשו על קדושת השם ינצל, ועל כן ניצלו לחיים דוקא צפרדעים אלו שהיו בתנורים וכו'.

וכן כתב בדעת זקנים מבעלי התוספות, שדוקא משום שבטחו בהקב"ה נשארו בחיים.

וכיסוד זה מצאנו גם במסירות נפשו של פנחס בהריגתו את זמרי, כמבואר בסנהדרין (פב.) שאלמלי היה זמרי נהפך עליו והורגו לא היה נהרג עליו, ורק על ידי כך שזכה לקדש שם שמים, קיבל חיים לעולם, דמה שכתוב (במדבר כה, יב) 'הנני נותן לו את בריתי שלום' לדעת חז"ל (ילקו"ש ח"א רמז תשע"א, פרדר"א פמ"ז) שפנחס הוא אליהו, נמצא שחי לעולם.

ולפי"ז מובן גם הקשר והשייכות בין הפלתם של חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש לענין תחיית המתים בבקעת דורא, כי המסירות נפש שלהם גופא נתנה את הכח לתחיית מתים.

הגאולה בזכות מסירות נפש

וביסוד זה נראה לבאר גם מה שאמרו חז"ל (שמו"ר א' ל"ו) שבזכות יצחק נגאלו ישראל ממצרים. ושואלים מדוע דוק בזכות יצחק. אלא, כי הוא היה הראשון שנצטוו למסור נפשו על גבי המזבח. קודם לכן, לא היה אדם שהצטוו למות על קידוש ה' (אברהם אבינו ניזרק לאור כשדים מיוזמתו, ולא מצוויו של הקב"ה).

ובזה נבין גם מדוע ניצטוו בני ישראל לפני יציאתם ממצרים דוק בשתי המצוות של דם פסח ודם מילה, כי בשניהם היה ענין של מסירות נפש, [קרבת פסח זה תועבת מצרים, וכתוב (שמות ח' כ"ב) הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו, ומילה לפני יציאה לדרך סכנה היא כמבואר בנדרים לא:].

ויעויין בבעל הטורים כאן (ח, א) שהוסיף דתיבת 'והעל' ב' במסורה, כאן וגבי מיתת אהרן 'והעל אותם הר ההר', וביאר ע"פ המדרש הנ"ל שאותם הצפרדעים שמסרו נפשם על קדושת השם נשארו בחיים, דבניגוד להם משה ואהרן שנאמר בהם 'יען לא האמנתם בי להקדשני ולא נשאו ק"ו מצפרדעים, על כן לא זכו להיכנס לארץ ישראל.

וזהו שאלת הגמ' בסנהדרין 'מה ראו' חנניה מישאל ועזריה, שהרי לא היה עליהם חיוב של מסירות נפש, כי היה שם רק אנדרטא, או שהיו יכולים לברוח, ומהצפרדעים למדו שבכל ענין יש למסור את הנפש, והטעם, כי קידוש השם הוא סיבת החיים, ועל כן הבריחה מזה היא סכנה מרובה יותר מאשר הכניסה לכבשן, וזה מה שהיו צריכים ללמוד גם משה ואהרן.

מעלת שירת הצפרדע על של דוד

ונראה להתאים את הדברים עם המבואר במדרש (ילק"ש תהילים רמז קמ"ט, תתפ"ט, וכן בברייתא פרק שירה) על דוד המלך ע"ה בשעה שסיים ספר תהילים זחה דעתו עליו. אמר לפני הקב"ה, יש בריה שבראת בעולמך שאומרת שירות ותשבחות יותר ממני? באותה שעה נזדמנה לו צפרדע אחת, ואמרה לו, דוד אל תזוח דעתך עליך שאני אומרת שירות ותשבחות יותר ממך וכו'.

ומקשים, איך יתכן שהצפרדע שרה להקב"ה יותר מדוד המלך, והלא איתא בברכות (ג): שמחצות היה קם להודות, כדכתיב (תהילים קיט, סב) חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך. ועוד קשה, מפני מה נזדמנה לו צפרדע יותר מכל בעל חיים אחר?

אלא, כי מצאנו שהצפרדע מסוגל למסור את עצמו על קדושת השם יותר מכל שאר בעלי החיים, ועוד לפני גלות מצרים. וכדאיתא ב'אגרת בעלי חיים' (לרבי קלונימוס, סוף פרק עשירי), וז"ל: ויש לו לצפרדע קבלת כבוד על בני ישראל משני חסדים שגמלם, אחד מהם כשהשליך נמרוד בן כוש לאברהם ידיד הרחמן באור כשדים, הוא הביא המים בפיו

ויריקם על האש לכבותו, ופעם אחר בימי משה בן עמרם נביא האמת שעזרו להחריב פרעה ועמו וכו'. עכ"ל.

והמבי"ט בביאורו ל'פרק שירה' ביאר את הטעם שנזדמנה לדוד צפרדע דוקא ולא בעל חיים אחר, הוא משום שהיא היתה הראשונה שקיימה מאמר האל יתברך לקדש את שמו לעיני כל מצרים במכות אשר באו עליהם.

והנה כשנתבונן נראה שמתוך כל עשרת המכות שהביא הקב"ה על מצרים, ארבע מתוכם היו על ידי בעלי חיים (צפרדע, כינים, ערוב, ארבה), כאשר הראשונה שביניהם היתה מכת הצפרדע. ויש להבין מדוע זכתה הצפרדע להיות הראשונה מבין הבעלי חיים שהגיעו להכות את מצרים. ולהנ"ל יש לבאר שזאת משום שהיא גם היתה הראשונה שמסרה עצמה על קידוש השם, בכבשן האש אצל אברהם אבינו ע"ה.

לתגובות: z5102244@gmail.com

בואי שבת / הרב חיים שולביץ

מקוצר רוח לעבודה זרה

וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מְקַצֵּר רוּחַ וּמַעֲבֹדָה קָשָׁה (ו, ט)

בתרגום יהונתן 'מקפידות רוחא ומפולחנא נוכראה קשיא די בידיהון', וכן הוא במדרש (שמו"ר ו ב) 'ומעבודה קשה, שהיה קשה הם לפרוש מעבודה זרה'.

וכתב החתם סופר ששרש הדרש והפשט אחד הם, כי הנה משה לקה ב'ידו מצורעת כשלג', על שאמר 'והן לא יאמינו לי', ולכאורה יפה חשדם בעבודה זרה, שהרי אמרו (ע"ז נד.) שכאשר הגויים עושים במות לע"ז בשעת הגזירה, ודאי יש ישראל מומר שעובד לה, ואם כן יש צדק בטענת משה. וביאר, על פי מה שאמרו (שבת קיט.) 'כל המשמר שבת אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו', ופירש רש"י שעל ידי שמירת שבת מודה בחידוש עולם ובחפץ ויכולת, וממילא אין כאן עבודה זרה^{י"א}. ואם כן כל מה שאמרו שודאי יש ישראל מומר שעובד ע"ז, הוא רק בשעת השמד, שגם שבת אינם שומרים, וממילא ודאי עבדו ע"ז, אך במצרים אחר שמשה תיקן שינוחו ביום השבת, אם לחשוש שיעבדו עבודה זרה, כיון ששמרו שבת, ולכן נחשב משה כחושד בכשרים.

ומעתה, הרי אף שבפעם הראשונה שקיבץ משה את כל ישראל נאמר 'ויקוד העם וישתחו, ויאמן העם', ומסתמא קיבצם בשבת, כאשר נחו מעבודתם, אך אחרי שגזר פרעה 'תכבד העבודה על האנשים' אפילו אם לא היתה כוונת פרעה לשעבדם גם ביום השבת, הרי הם בעצמם הלכו בשבת לקושש קש לתבן לצורך כל השבועי^{י"ב}. ולכן בפעם הזאת כשבא משה לקבצם, לא היה להם שום יום מנוחה לאסוף העם ולדבר עמהם, כי גם ביום השבת לא נחו, וממילא נחשדו על עבודה זרה, כיון שלא שמרו שבת והיינו 'מעבודה קשה' כפשוטו, וגם כמדרשו, כי מחמתה היה להם קשה לפרוש מעבודה זרה.

ממוצא דבריו עולה, שלא עבדו ישראל ע"ז אלא בעת קושי השעבוד, הרי שקוצר רוח הוא הגורם לעבודה זרה, ועד אז המשיכו רוחם על ידי שביתה בשבת, ופתח דבר לשייכות הדברים כבר נפתח כחודו של מחט לעיל (במאמר פר' שמות), שם התבאר שחיבור הגוף והנפש לעליון תלוי בנוח עליהם ה'רוח', ולכך השעבוד חל רק על ידי

^{י"א} ידועים דברי הט"ז (ריש סי' רמב) שתמה ממה נפשך, אם עשה תשובה הרי מחמתה מוחלים לו, אף לא בשבת, ואם לא עשה תשובה למה באמת מוחלים לו. וביאר, שעשה תשובה ומכל מקום אין מוחלים לו כי עבירות שיש בהם כריתות ומיתות ב"ד תשובה תולה ומיתה מכפרת, ורק אם משמר שבת כהלכתה נמחל לו בזכות שמירת השבת, והיינו, כי מהות יום השבת היא יום של תיקון וחיבור של הטוב אל שורשו, ואף החוטא שנפרד מהטוב ומשורש החיים, יכול לשוב ולהתחבר אל שורש הטוב ע"י שמירת השבת, ואז עיצומו של שבת יתקן את פירווד הרע, וכאן יתבאר ענין החיבור בשבת קודש.

^{י"ב} והביא את דברי תוס' (פסחים קיז: ד"ה למען) שהשבת היא זכר ליציאת מצרים, כי אמרו במדרש שבמצרים עבדו ישראל בפרך, ופר"ך בא"ת ב"ש הוא 'וג'ל', שהם בגימ' לט מלאכות, וכשנגאלו ממצרים הזהירם על השבת לשבות מאותן ל"ט מלאכות. וכתב שטעות המקושש היתה, כי אף שבכל שבת נחו במצרים מל"ט מלאכות, הרי אחר שגזר פרעה לקושש תבן, עשו שלש מלאכות, תולש מהשדה הקשים, ומעמרם, ומעבירם משם למקום העבודה, ולכן היה המקושש תולש ומעמר ומעביר (כשלשת הדעות בשבת צו:), כי אמר שמלאכות מותרות, שהרי לא נחו מהם במצרים.

סבלות הגוף בעבודה קשה, כי בו תקצר הרוח, והיינו שאינו עומד ככלי קיבול לרוח הבאה בשמיעת דבר ה'י, ואמנם כבר הרחיבו בזה רבותינו כפתחו של אולם, כדלהלן.

פעולת ה'רוח'

נודעו לכל בר בי רב, דברי הגר"א (משלי א כג) על הפסוק 'אביעה לכם רוחי', שבכל דבר שאדם עושה נותנים לו רוח ממרום, והוא המסייע אותו לעשות דברים עוד כאלה, וזה הרוח אינו נח ושקט עד שעושה עוד דברים כאלה, והוא נהנה מהם, ומזה יש לו נחת רוח, הן בדבר מצוה או בדבר עבירה^{כא}, וידוע שהמצוה הגדולה מכל המצוות היא לימוד התורה, ולהיפך, דברים בטלים וליצנות, שהם היפך התורה, ולכן יש הנאה מדברים בטלים וליצנות יותר מכל העבירות, אף שאין בהם הנאת עולם הזה, כי מחמת שהרוח הטומאה גדולה עד מאד, והיא כמעייין הנובע, היפך התורה שהיא כמעייין הנובע. ועל כך אמר הכתוב, הלא 'הנה אביעה לכם רוחי', ואז יהיה לכם על ידי רוח הקדש ההנאה גדולה כמעייין הנובע, ובודאי תהיה ההנאה יותר גדולה מזה, כי התורה כנגד כולם, והנאת רוח הקדש גדולה מרוח הטומאה, מפני שזו היא הנאה אמיתית. עכ"ד. ויש להתבונן בפעולה זו של ה'רוח', המתלווה לכל מעשה וממשיכה את כוחו.

הנה בזהר (ח"ב כה): אמרו 'רזא איהו, משה קלא, ודבור דאיהו מלה דיליה הוה בגלותא', והיינו כי גלות מצרים היתה לתקן חטא עץ הדעת^{כב}, ושליחותו של משה היתה לגלות את רצון השי"ת בבחירת עם עבדיו, אך באותה עת לא יכל להמשיך גילוי זה בעולם, כי מצרים הכחישו את השגחת השי"ת בעולם, וכשהיו ישראל משועבדים להם, מנעו בטומאתם לראות את הרכבת צורת הרוח על החומר, ומצב זה נחשב כ'גלות הדיבור'^{כג}, כי ה'קול' הוא שורש הדיבור, אך עדיין חסר חיתוך לתיבות, ואינו מתפרש במילים, ולכך אף כאשר יצא קול גדול, הרי כשהוא בפני עצמו אי אפשר להבין ממנו את

^כ וראה לשון הזוהר (ח"ב כה): 'מאי מקוצר רוח, אמר רבי יהודה, דלא הוה נפשי, ולא הוה לקיטי רוחא. והיינו כאמור, שכיון שלא היה להם מנוחה, לא יכלו לקבל את הרוח אל קרבם. ועל כך אמר רבי שמעון, 'מקוצר רוח, דעד לא נפק יובלא למיהב לון נפישו, ורוח בתראה עד לא שלטא למעבד נמוסוי, וכדין הוה עאקו דרוחא, ומאן איהו, רוח בתראה דקאמרן, (נ"א דעד לא יהב ליה יובלא ברכה על האי רוחא, לאתקיימא נפש תתאה, ולא שלטא האי רוח על נפש אלא כד אתברכא מיובלא, כדין יהא רוחא, ומאן איהו רוח, דא יעקב דכתיב ותחי רוח וגו'). וסנוסח האחרון מבואר שהרוח עניינו ת"ת, ובו עובר כח הפעולה ששרשו בבינה, אל המלכות שבה העשיה.

^{כא} וביאר בזה מה ששינוי 'עבירה גוררת עבירה ומצוה גוררת מצוה', כי כל דבר עבירה שהיא גדולה גם הרוח הבא ממנה היא גדולה, ומתאוה יותר לעבירה עוד. וכן בדבר מצוה גדולה בא רוח ממקום קדוש מאוד, ומתאוה מאוד למצוה, ונהנה מאוד מחמת זה ממצות.

^{כב} ראה בשעה"כ (פסח ט) שכיון שבאה לתקן פגם בחינת הדעת, לכן החו"ג דדעת המתפשטים בגופא דז"א, הסתלקו ועלו לשורשה, ואז נאחו פרעה בגרון דז"א, ולכן היה הדיבור בגלות, והיינו כי שהדעת ממזגת וממשיכה את מוחי חכמה ובינה, כהבל היוצא מאש ומים, והוא הרוח, והדיבור הוא ביטוי הדעת, ובאותה עת היה בהסתר. וראה לשון הגר"א (ספד"צ פ"א ד"ה והחיות) 'חכמה מים. בינה אש, דעת במקום כתר רוח, וכולן נכללו בדעת שהוא רוח. והוא הרוח דלא שכיך לעלמין והוא בסוד רצוא ושוב, ולכן נקראת והחיות, שהוא חיי האדם'.

^{כג} ראה בפע"ח (חג המצות א) שגלות מצרים היה 'שכל שפע הדעת, היו יונקים אותו פרעה ומצרים, ולכן היו ישראל שבאותו הדור משועבדים אליו', והיינו כי בדעת עצמה לא שייך גלות, אלא רק בשפע הבא ממנה, והוא מכונה 'דיבור', בהיותו משמש ככלי ביטוי של הדעת.

רצון בעליוני, ולכך אמר משה 'לא איש דברים אנכי', כי במצב זה אינו יכול לגלות את ה'דיבור' של דבר השי"ת.

ואמנם, מהות ה'דיבור' של דבר השי"ת, היא בגילוי רצונו ית' החקוק בדברי תורה, ולכך הוצרכו ישראל להזדכך בשעבוד ולהגאל באותות, ובכך יהיו ראויים לקבל את התורה, וכל עוד לא היו ראויים לה, נמשך 'גלות הדיבור', כמו שביאר השל"ה (בראשית תו"א ג) את הכתוב 'מן השמים השמיעך קולו ליסרך, ועל הארץ הראך את אשו הגדולה', 'קול' הוא מן השמים, והוא תורה שבכתב שיש לה כמה פנים בלי סוף, ו'דיבור' מן הארץ, והוא תורה שבע"פ, שמגלה את תורה שבכתב בשבעים פנים^כ, הרי כי אף שתורה שבכתב יש לה עומק ופירושים בלא סוף, הרי שאין לנו תפיסה ברצון השי"ת האמור בה, אלא בחלק המתגלה ע"י תושבע"פ, והוא 'דבר השם' הבא אחר זיכור היסורים בעת שרק ה'קול' יצא 'מן השמים', עד שנראה כדיבור על הארץ^כ.

והגר"א (אד"א דברים יח טז) כתב בביאור מקרא זה, לפי דרכו, 'נפש מן הארץ, ורוח מן השמים'^כ. ובליקוטי הגר"א (ש) נוסף, 'שרש הנהגת העולם בזכר ונקבה, הפעולה בזכר והמנוחה בנקבה שקרקע עולם היא, וכן האיש טובב והולך ומביא לבית, והאשה כל כבודה בת מלך פנימה, וכן הרוח טובב והולך הרוח, והארץ לעולם עומדת, וכן ברוח ונפש, וכן שמים וארץ, השמים טובב להאיר לארץ. ולביאורו נמצא שה'קול' שהוא בשמים, בו מתגלה ה'רוח', שהיא כח הפעולה, וכשה'דיבור' שהוא מן הארץ, חל בנפש, אזי באה המנוחה.

הרי שסגנון אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, כי הן הן הדברים, לאמור כי הרוח היא כח הפעולה, וממנה יוצאת העשיה לפועל, ולכך, כל עשיה

^כ ובלשון המשל של חכמת האמת, משה אחוז בת"ת, ואינו יכול להשפיע למלכות, והנמשל הוא, כי הנהגת התפארת היא כמלך, שאין העם משיג את מהותו אלא ע"י הנהגת המלכות, ונמצא שהשפע שנותנת הת"ת הרי היא כ'קול', ואינו נחשב ל'דיבור' אלא כאשר המלכות מוציאה את פעולתו לגילוי. וכיון שהפיכת ה'קול' ל'דיבור' נעשה על ידי צירופם ב'חיר', הרי זה נמנע כל עת אשר 'פרעה' היה אחוז ב'ערף', שהוא מקום החיבור בין הדעת העליונה שבראש, לבין התפשטות הדעת אל הגוף (כמבואר לעיל פר' שמות).

^כ ואמנם תכלית יציאת מצרים היא 'למען תספר', והיינו שהחושך בעת הסתר פנים הוא סיבת האורה [כעבור לצורך לידה], ולכך הגאולה מוסיפה יכולת לביטוי הדעת ב'דיבור', ונותנת בו כח ל'סיפור', שאינו רק גילוי של פרט אחד כ'דיבור', אלא הוא מצרף ומחבר את כל הפרטים, ומעמידם כסיפור שלם, וכדלהלן במאמר פרשת בא.

^כ ומקור הדברים הוא בזהר (ח"ג רכח). 'חיון שאגין בקול דאיהו יהוה', כלוהו בימינא, אופנים מצפצפן בדבור, דאיהו אדנ"י בשמאלא, בשרפים מתחברים קול ודבור באמצעותא, יאהדונה"י. ובקיצור בתיקו"ז (ג) 'קול בהו"ה דיבור באדנ"י, וביאר הרמ"ע מפאנו (מאה קשיטה מד) התפארת הוא קול, ומלכות דיבור, בסוד קוב"ה ושכינתיה, וגם לענין העמדתם בתושב"כ ובע"פ כתב כדברי השל"ה, וביונת אלם (כז) הוסיף 'התורה שבכתב היא מוסר אביך, ושבעל פה תורת אמך, קוב"ה ושכינתיה'.

^כ וכמו שכתב השפת אמת (פר' בא) ש'עשרת המכות עשו מעשרה מאמרות עשרת דברות', והוא כאמור, שעל ידי זיכור השעבוד וגילוי ניסי יציאת מצרים, נהפך ה'קול' של עשרה מאמרות, שביציאתם בבריאה היו בהסתר, כי נראו כביכול כהגשמה, ובגילוי יציאת מצרים נתבררו להיות כ'דיבור' שיש בו הוראה ברורה על רצונו ית'.

^כ והיינו כדבריו (ישעיה ו ג) 'שם אדנ"י בארץ, ושם הו"ה בשמים ממעל', ובנו ר' אברהם כתב (ביאורי אגדות ברכות) 'יחוד של הו"ה אדנ"י, תפארת ומלכות, קול ודיבור', והיינו כי תושב"כ שהיא בת"ת ניתנה בשם הו"ה, שהוא 'קול', ואילו תושבע"פ שהיא במלכות, ניתנה בשם אדנ"י, שהוא דיבור. עוד כתב הגר"א (שה"ש ב ו) שה'קול' הוא ימין והדיבור הוא שמאל, וראה לעיל שם (א יא) בביאור הכתוב 'נאו לחייך', שהם ימין ושמאל, ונתן להם שתי תורות, שבכתב ובע"פ, הרי שתורה שבכתב בימין ותורה שבע"פ בשמאל, ולעלם ימין משפיע לשמאל, וכן תורה שבכתב לתושבע"פ.

בעולם המעשה, אם פעולתה באה ע"י רוח העליון, הרי היא מגלה את דבר ה', ובכך מביאה את המנוחה, ואילו כאשר היא נעשית 'בקוצר רוח', והיינו באופן שאינו תואם לגילוי ה'רוח', הרי הרוח מתקצר ועולה, וכשהפעולה היא בכח הגוף בפני עצמו, אינה אלא 'סבלות', כי בהכרח תמשיך אחריה עוד מעשה לריק, עד שתרכב הצורה על החומר להניחו במנוחת מקומו^{כט}.

וכבר גילה האר"י (שעה"ג הקדמה יא) שהעושה מצות עשה מתקן עולם העשייה שהוא נפש, והעוסק בתורה מתקן ביצירה שהיא הרוח^ל. וביאר (שם הקדמה לח) שהנפש אין בה יכולת אלא לקיום המצות במעשה, אך להשלים את חלק השגת ידיעת התורה, והשגת רוח הקדש, צריך בחינת חלק הרוח.

ובביאור הענין כתב הגרא"י חבר (באר יצחק כט כ), שהתורה ומצוות ניתנו לתיקון חלקי הנשמה, תיקון הנפש ע"י מצוות מעשיות, שהם נעשות בגוף שבו הנפש, ותיקון הרוח ע"י דיבור בתורה, שהדיבור הוא ברוח האדם, והוסיף (שיח יצחק ח"א שבת בראשית), שהתורה מאירה איך לעשות את המצוה, ולימוד התורה בדיבור, שהוא הרוח, כאמור 'ויפח באפיו נשמת חיים, ויהי האדם לנפש חיה', ותרגומו 'לרוח ממללא'. אבל קיום המצוות בפועל תלוי בנפש, המחיה את גוף האדם, ועל דרך זו הלך במקומות אין מספר^{לא}.

חישוב הקץ ברוח ונפש

והנה שנינו (עדיות ב ט), האב זוכה לבנו בנוי ובכח ובעושר ובחכמה, ובשנים, ובמספר הדורות לפניו והוא הקץ שנאמר (ישעיה מא) 'קורא הדורות מראש'. אף על פי שנאמר (בראשית טו) 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה' ונאמר (שם) 'ודור רביעי ישובו הנה'. והראב"ד שם העיר שעדיין יש לתמוה למה נתן הקב"ה שני קיצים בשנים ובדורות, דהיינו שאמר לאברהם גם 'גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה', וגם 'ודור רביעי ישובו הנה'.

ובביאור הגר"א (שה"ש ב ט) כתב, שהקב"ה אמר לאברהם שני קיצים, ועשה בהם שני קיצורים, ונהג עם ישראל 'דומה לצבי או לעופר האילים', כי הצבי רץ מהר, וכנגדו חישוב את תחילת מנין השנים מזמן מוקדם, והם 'ארבע מאות שנה' משנולד יצחק. ואילו האיל

^{כט} ראה במגיד מישרים (פר' וארא), 'ולא שמעו אל משה מקוצר רוח, כלומר משום דחזו דלא הוו בהו עובדין דכשרין וטבין, כי היכי דרוח היינו תפארת יתער עלייהו, והיינו מקוצר רוח, כלומר בסבת דרוח, דהיינו תפארת הוה קצר בסיבת עובדיהון'.

^ל לשונו שם 'העושה מצות עשה בלי כונה מתקן עולם העשייה שהיא נפש. והעוסק בתורה בלי כונה, מתקן היצירה שהיא הרוח. והעושה מצוה או העוסק בתורה בכונה, מתקן בריאה שהיא נשמה'.

^{לא} ראה שיח יצחק (ח"ב ליקוט א) שגוף ונפש הם חומר וצורה, והאריך לבאר (שם ח"א, שבת בראשית), שהרוח ונפש שבאדם, איכויותיהם ופרטיהם, מסודרים לפי כוחות כלל הבריאה, והם מתפעלים לפי מעשה האדם בגופו ובפיו, וכפי הרושם שנעשה למעלה, כך נעשה הרושם והכתיבה בנשמתו ורוחו ונפשו, לפי שהנפש הוא מתלבש ומתעצם בגופו, לכן נרשמים מעשיו בפניו, ע"י זיו הנפש הזורח על פניו, שזיו הזה היה לאדה"ר קודם החטא, וע"י חטאו ניטל זיוו, והוא שזכה אליו משה רע"ה, "כי קרן אור פניו", כמ"ש, וע"י זיו הזה, זוכים וזכי הראות, להשיג בפני האדם כל מעשיו, ויש מהם רושם ג"כ בקוין ושרטוטין, והוא הספר ה', והוא ברוח ונפש שלו, שהם ממש זכר ונקבה, "אחור וקדם צרתני", ולכן נרמזו ג"כ בפסוק שלאחריו "זכר ונקבה בראם". ובאפיקי ים (עוקצין) 'תורה ומצוות תרי דרגין, רוח ונפש של הצדיק, שהרוח נתקן ע"י תורה ונפש ע"י מצוות', וע"ע באפיקי ים (נדריים לב. סוטה כא. ב"ב עג:): ובשיח יצחק (בשלח).

מדלג, וכנגדו מיהר את הקץ של דורות, וחיטבו מדור קודם, וכך נבלעו הרבה שנים יחד, כשמנה 'ארבע דורות' מלידת יצחק, ולא מירידת יעקב למצרים. ובפשוטו משמע מדבריו כי עת הגאולה תלוי בשילוב שני קיצים אלו.

אכן בפחד יצחק (ר"ה כז ב) כתב שכוונת הגר"א שהגלות תלויה בזמן, כי הקלקולים נובעים ממשך הזמן, ואילו הגאולה תלויה בדורות, כי התיקונים תלויים באדם. וכוונתו להאמור בלשם שבו ואחלמה (שער העקודים פ"ג אות מ, הובא בשערי הלשם ח"א סי' ד), שכל הדורות כולם הם מציאות אחת, והם שייכים זה לזה ונתלים זה בזה, שאמור 'קורא הדורות מראש', כי תחילת המחשבה היתה מראש על כלם יחד, והקץ הוא כשתגיע השלימות מעבודת כולם יחד, ובזה 'זוכה האב לבן במספר הדורות שלפניו', כי כל התכלית הנצרכת לבן מכל הדורות שלפניו, באה ע"י אביו שהוא האחרון מאותם דורות, ומניינם עד אליו נקבע מראש, ועל כך הביאה המשנה ראייה שמגאולת מצרים, שנגזרה גלות לזמן, 'ארבע מאות שנה', ומכל מקום נאמר 'ודור רביעי ישובו הנה', הרי שהגלות תלויה בזמן והגאולה באדם, כי הנה הזמן והאדם הם בבחינת נפש ורוח, וכל החטאים והעונשים הם בנפש, כאמור 'נפש כי תחטא', 'ונכרתה הנפש', 'הנפש החטאת היא תמות', אבל הגאולה, שהיא התיקון, תלויה באדם שהוא הרוח, ולכן היא נקבעה לפי מספר הדורות.

ומקור דבריהם נמצא באבן שלמה (א ח), שכתב הגר"א, שהאדם והזמן זכר ונקבה, וכלל האדם וכל הנשמות שהן גוף אחד, הוא זכר, וכלל שנות העולם היא נקבה, כמבואר בתקו"ז (סט, קטו): שהאדם והזמן הם נפש ורוח, ולכן נעשו מהימים ושנים גוף ורוח, בסוד נקבה תסבב גבר. ואכן בתקו"ז שם כתב 'רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות ל"ת הן נגד זכר ונקבה רוח ונפש ולכן נשים חייבות במצוות ל"ת, ורמ"ח מצוות עשה הן נגד רמ"ח אברים ושס"ה מצוות ל"ת הן נגד שס"ה ימי השנה, שהאדם והזמן הן נגד זכר ונקבה, רוח ונפש. והיינו שקיום הבריאה תלוי בעבודת האדם, כרוח המחיה את הגוף, ונמצא שהאדם הוא המתקן ומקיים את כל הבריאה ששרשה תלוי בזמן.

והגרא"י חבר (אפיקי ים סוטה כא.) כתב בביאור דברי הגר"א, שהתורה ומצוה הם זכר ונקבה, כי התורה חיי עולם והמצוות חיי שעה, שהמצוות הם מעשה בנפש, והיא חיי שעה העומדת לאדם, והתורה בדבור, שהוא ברוח, והוא לפי העולם ולא לפי הזמן. וכתב הג"ר דוד כהן (בהערות לדברי הגר"א שה"ש ב ט) ששורש הדברים הוא במה שדרש רבי שמלאי (מכות כג): 'תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה, שס"ה לאוין כמנין ימות החמה, ורמ"ח מצוות עשה כנגד איבריו של אדם', הרי שקלקול שס"ה לאוין שייך למנין ימות השנה, ואילו תיקון רמ"ח מצוות עשה שייך לאדם, ולכן הוא כנגד רמ"ח אבריו. אך עם העמדת הדברים על מכוונם, עדיין הם חתומים, ויש לבאר את היחס בין דורות האדם למשך הזמן, ואת שייכות הגלות והגאולה לשני מהלכים אלו.

בירור הענין עולה מאופן סיפור יציאת מצרים, שקבעו חז"ל (פסחים קטז.) לפתוח בגנות ולסיים בשבח, ונחלקו רב ושמאל אם הגנות היא 'מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו' או עבדים היינו, וביאר הגר"א שנחלקו על איזה גנות יספר אם על גלות הנפש

או על גלות הגוף, ששניהם נכללו בגלות מצרים, וקי"ל כתרוייהו, לכן אומרים גם 'עבדים היינו' על גלות הגוף, וגם 'מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו', על גלות הנפש^{לג}, ועל שניהם נאמר 'ואילו לא הוציא הקב"ה אותנו משם, משועבדים היינו לפרעה במצרים', והם 'גאולתנו ופדות נפשנו'.

עומק עניינה של גלות הנפש התבאר בדברי הרמב"ם (ע"ז פ"א) 'ארכו הימים לישראל במצרים, וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן, חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות, ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת כוכבים, וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן, ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו, עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים, ושלחו, כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה, הכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו, ומה יהיה משפט עבודה זרה וכל הטועים אחריה'.

מבואר בדבריו, שכל ישראל כיון ש'ארכו הימים' תחת השעבוד, נמשכו לע"ז, והיינו שהקלקול חל ע"י הזמן, אך כנגדו שבט לוי ש'עמד במצוות אבות', כיון שהמשיך את רצף הדורות, לא היה בשעבוד, ולא הגיע לע"ז. ואף הגאולה הגיעה על ידי משה שהודיעם את 'משפט עבודה זרה', כי למדם את 'דרך עבודתו', וממנה למדו שטעות ע"ז נובעת משעבוד הנפש הגורם לגלות הרוח, והיא בעת סילוק השגחת הדעת, והשבתה תלויה במשה שמעלתו היא הדעת (זהר ח"ב רכ"א.), עד שהעלה כל דורו להיות 'דור דעה'.

נמצא, שאמנם ה'גאולה' משעבוד הגוף חלה מיד בעת היציאה, אולם כדי להשיג 'פדות נפשנו' ביציאה משעבוד הנפש, הוצרכו להתחיל לעבוד בעבודת השי"ת, וכאשר ביאר משה את מטרת יציאתם 'שלושת ימים נעבוד לה' אלהנו', ורק אחר ימים אלו שבו למצרים, ואז חזרו ויצאו לקיים את הייעוד של 'תעבדו את האלקים על ההר הזה'^{לג}, ועל כך כתב הרמב"ם ש'משה הכתירן במצות', היא קבלת תורה שבכתב, שעליה נאמר (משלי יד יח) 'וערומים יכתירו דעת' (שע"צ י). וזו תכלית יציאת מצרים, לקבלת ה'דעת' במתן תורה, ובה תשיב ה'רוח' למנוחתה, כי 'דעת היא רוח הקדש' (רש"י שמות לא ג).

הרי שכוונת הגר"א שווה בפשוטה עם מדרשה, כי עת הגאולה תלוי בשילוב שני הקיצים, הקץ של השנים נקבע למשך זמן השעבוד, שהוא הגורם לקלקול, ואילו הקץ של הדורות, הוא הזכות של המשכת רצף הדורות, שבה תלוי חיות הרוח, ולכך אמרו שהקלקולים תלויים בזמן, והגאולה תלויה באדם.

^{לג} ואמנם בפשוטו הם שני ענינים, כי מה שעבדו ע"ז הוא מחמת שנטמעו ביניהם כאמור 'ויתערבו בגויים וילמדו מעשיהם', וזולת זאת גלות הנפש, שהיא שעבוד הרוח בסבלות מצרים. אכן הגר"א חבר (שיח יצחק ח"ב בשלח) כתב ש'היה להם שני מיני עבדות, עבדות הגוף, בשעבוד לבנים וחומר וכל עבודה בשדה, וגם שעבוד הנפש, כי היו גוי בקרב גוי', והיינו ששעבוד הנפש גרם שיהיו 'גוי בקרב גוי', כפי שיבואר.

^{לד} בזה יבואר למה כאשר תבע משה מפרעה לשלח את העם, אמר לו שיוציאם לעבודתו שלשה ימים, והרי לכאורה מכחיש כוחו של מקום, כביכול אינו יכול לתבוע יציאה גמורה. ובהכרח שהנידון עם פרעה לא נסוב אודות חרות עולם לישראל, כי הוא נעשה ע"י הקב"ה בקריעת ים סוף, וכל התביעה היתה להכניע את פרעה ומצרים, שהיו סמל החמריות בעולם, ולגלות שאין בכחם אף לשעבד את הגוף, אך היציאה מגלות הנפש תלויה בעבודת ישראל, שיהיו ראויים להמשיך עליהם את הרוח, ובכך להיות לעם ה', וראה מש"כ בזה בספר התורה (הערות לפר' יתרו).

מנוחת ה'רוח' בשבת

כיון שנודע הדבר כיצד 'קוצר רוח' מגיע לידי עבודה זרה, יתבאר כמין חומר, מפני מה המשכת הרוח תלויה בשביתת מלאכה בשבת.

אמרו חז"ל (ביצה טז.), נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם, ולמוצאי שבת 'שבת וינפש' כיון ששבת ווי אבדה נפש, ונוסח מאמר זה מגלה טפח, כי העידו דבריהם על סילוק הנשמה במוצאי שבת, ורק מכלל ידיעה זו נודע שהיתה בקרבנו בשבת, ובכלל לא התבאר לשם מה דנו בנטילתה במוצאי שבת.

והנה בזהר חדש (בראשית יז.) 'אמר רב נחמן, נפש יתירה נתוספת באדם ביום השבת. אמר ליה רבי, מאי נפש יתירה זו, א"ל, רוח הקדש ששורה עליו, ומכתיר לאדם בכתר קדוש, בכתרי המלאכים. והוא מאותו רוח, שעתיד לשרות על הצדיקים לעתיד לבא. וא"ר נחמן, רוחא דא איך אתקרי. מכובד אתקרי. קדוש אתקרי. דכתיב 'וקראת לשבת עונג' כמשמעו, 'לקדוש ה' מכובד', היא תוספת הרוח הנקרא קדוש ה', הנקרא מכובד'. הרי שענין הנשמה יתירה הוא תוספת קדושה על הנפש המחיה את הגוף, וזאת מכח מעלת ה'רוח' השורה עליו.

נפש יתירה כפי ערך יכולת הקיבול

עומק הענין עולה מדברי הרמח"ל (דרך ה' ח"ד פ"ז) שהשי"ת קבע שהעוה"ז יהיה חול ולא קדש, אולם הוצרך לתת קצת קידוש לברואים, כדי שלא יגבר בם החשך יותר מדאי. ושיערה החכמה העליונה כל זה בתכלית הדקדוק, באיזה מדריגה צריך שיהיה החול ובאיזה מדריגה הקידוש הנוסף הזה, ובבחינת הזמן סידרה ענין הימים של חול ושל קדש, ורוב הימים יהיו חול, ולא יהיה קדש אלא השיעור המצטרך.

והיינו שעם קיום הצורך בנקודת הקודש, ניתן לה גבול, שלא תקדש את החול, אלא תאיר לו בקדושתה, ותיתן לו תוספת עילוי, על ידי העת הקצובה לשליטת הקודש, וכבר התבאר בזהר (ח"ב רד: הובא בשלהי פר' שמות) שמעלת הנשמה היתירה היא בהיות הנפש משמשת בית ל'רוח' השרויה בה, ומרוממתה בשבת קודש.

לכן העמידו את עיקר גילוי ענין הנשמה על נטילתה במוצאי שבת, לאמור כי אינה מקדשת כל גוף בישראל, שהרי אין תכליתה לשנות את מעלת העוה"ז, אלא שהיא נותנת תוספת עילוי, למי ששובת ומכין עצמו לקבלה, ובו היא מתחברת ומרוממתו בעת הקצובה לשליטת הקודש.

שילוב הרוח עם הגוף

והנה החכמה העליונה בקביעת גבולות לרוח באופן שתשתלב עם הגוף, התבארה לחכמי אתונא, על ידי רבי יהושע בן חנניא (בכורות ח:), כאשר שאלוהו אם יוכל להראותם להם חפץ שאינו שוה כערך הנזק שנעשה לצורך קיומו. והראה להם מחצלת, שאם ירצו להכניסה לבית כשהיא פרוסה, צריך לשבור הפתח כדי להכניסה, ונמצא שהנזק רב משוויה.

ובחידושי אגדות מהר"ל שם, התבאר, שכל קלקול חל על ידי חוסר התאמה בין המשפיע למקבל, וכאשר אין כלי או בית יכולים להכיל את גודל השפע, הם פוקעים ונשברים, והשפע הולך לאיבוד, וזהו משל המחצלת, שמכניסים אותה מקופלת, ורק אז פורסים אותה כראוי לתפארת הבית. ופשוט הוא לכל רואה, שהמחצלת הותאמה למידות הבית, ואף שלא הותאמה למידות הפתח, הרי הוא משום שאפשר לקפלה לצורך כניסתה, כדי שלא לקלקל את הבית, אך ודאי אין לומר שמידות הבית הותאמו למדות המחצלת, כי המחצלת באה לתפארת הבית, ולא נעשה הבית לצרכה.

והנמשל הוא, לנפש הנכנסת לגוף, שהוקשה לחכמי אתונא, למה כשהאדם נולד תחילתו כולה חומר, והוא מוגבל בגילוי מעלת הנפש שבקרבו, וכי לא עדיף למעט את חומר, כדי שתכנס הנפש בו בכל מעלתה, ויהיה החומר כפוף לצרכי הנפש. ועל כך השיבם, שאין מידות הגוף ושלימותו מותאמות אל הרוח שתתגלה בנפשו, אלא אדרבה, הנפש היא המותאמת לגוף שהיא חלה עליו, באופן שתוכל להפיק ממנו כבוד שמים, אף שמתחילה היא באה במעלתה, הרי שבכניסתה לגוף היא מתגלה בהגבלה, כפי הראוי לחומר הגוף בטרם הסתגל לצורת הנפש, וכענין הכנסת מחצלת לבית כשהיא מקופלת, כדי שלא יגרם נזק לבית, ועבודת האדם היא להשליט את הנפש על הגוף, כפריסת מחצלת על פני הבית. ולכן אין למעט את צד החומר בגוף כדי להתאימו לנפש, כי אדרבא, דרגת הנפש נתנה לאדם לפי היכולת להעלות את חומר גופו, ואף שאינה יכולה לפעול כל כוחה בכניסתה, הרי היא עתידה להתפשט על כולו, עד שתתאים ותפאר פנימיותו.

כיון שהתאמת מעלת הרוח נקבעת לפי צרכי הגוף שהוכן לה, נמצא איפה שבעת 'סבלות' הגוף בעבודה קשה, מתמעטת יכולת הגוף לקבלת הרוח העליונה הראויה לו, וכשאין לרוח מקום לחול בו, ולהפיק ממנו כבוד השי"ת, הרי היא מתעלה ונעלמת ממנו, והוא ה'קוצר רוח' שהשרוי בו קשה לו לפרוש מעבודה זרה, כי אין בו רוח המצרפתו לעליון.

לעומתו תיקן משה לישראל את מנוחת השבת, כי בה באה 'נשמה יתירה', והיא הרוח השורה על הנפש עם הגוף, ומרוממתו 'כפי השיעור המצטרך' להרכיב צורה על החומר, ובה 'ערומים יכתירו דעת'.

הוא אשר אמרו (זהר ח"א לב.). 'היא דיבור אקרי שבת, ובגין דשבת אקרי דבור, דבור דחול אסור', כי השבת היא הדעת שבזמן, כי היא נקודת הקדש הפנימית, המחברת ומצרפת את כל ימות החול אל הקודש^ל, והרי היא כ'רוח' לכל הבריאה, וכיון שהדיבור הוא ביטוי הדעת, ואין דיבור בדעת אלא בתורה, בה 'ערומים יכתירו דעת', הרי שדיבור חול אסור בשבת.

לתגובות: h0527690963@gmail.com

^ל ראה להלן (לא יג) 'את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם'.

בית המשפט / הרב ישי יצחק שרגא, ר"מ בישיבת לב אליהו ומח"ס תורת העובר, ירושלים

חילול ה' חמור מפקוח נפש

וְשָׂרֵץ הַיָּאֵר צִפְרָדַעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתְךָ וּבְחֹדֶר מִשְׁכַּבְךָ וְעַל מִטְתְּךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ
וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאָרוֹתֶיךָ (ז, כח)

כ' בס' פאר הדור ח"ג (עמ' קפה) בזה"ל: מעשה ונשאל מרן החזו"א היכן הגבול של פיקוח נפש. לדוגמא האם מותר לתקן מכונת כיבוי בשבת בטרם באה קריאה טלפונית לכיבוי דליקה בעיר גדולה כמו תל אביב. והשיב החזו"א, שאלה מסוג זה ישנה באמריקה. יהודים אומרים שאם יסגרו חנותם בשבת ישארו מחוסרי לחם, והרי זו שאלת פיקוח נפש למשפחה, אולם מצינו שחילול השם חמור מפיקוח נפש, ולא עוד אלא שאותן שלוש עבירות חמורות שאין פיקוח נפש עומד בפניהן אף הן נדחות מפני חילול השם, וכו', וע"ש שהביא ראיות לזה.

וסיים החזו"א: כשגבולות פיקוח נפש מתרחבים ונוגעים למצב של עקירת ההלכה לגמרי, הדבר נוגע ומגיע לחילול השם, ואז אנו אומרים שחילול השם אינו דוחה פיקוח נפש. וע"ע בס' גנזים מהחזו"א ח"ד (עמ' קעו). ובס' חוט שני – שבת ח"ד (עמ' קמו, ובהערה לא).

ומבואר מד' מרן החזו"א שפיקוח נפש אינו דוחה חילול ה'.

ואף שדברי מרן החזו"א א"צ חיזוק, מ"מ אולי יש להביא כדמות ראיה לדבריו, דהנה בפסחים (נג:): מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדוה"ש לכבשן האש, נשאו ק"ו בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדוה"ש כתיב בהו ובאו ועלו בביתך ובתנוריך ובמשארותיך. אימתי משארות מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדוה"ש, עאכו"כ. והק' הראשונים, דהא בפרהסיא לכו"ע יהרג וא"י, ומה הוצרכו לק"ו. ובתוס' שם כ' בשם ר"ת, שלאנו ע"ז היתה אלא אנדרטא, ע"ש. ובשיטמ"ק כתובות (לג:): הוסיף בשם הרמב"ן, וז"ל: ומשו"ה נשאו ק"ו בעצמן מצפרדעים כו', לומר לך דהא קדושת ה' בלחוד הוא דטעו בה אנשי, וכע"ז דמיא להו, ולקדש את ה' בפני עם הארץ עשו כן. עכ"ל. ולכאו' ביאור דבריו, דאף שלא היה זה ע"ז, מ"מ מחשש שמא עמי הארץ יטעו אחרי האנדרטא, מסרו נפשם למיתה, וקידשו חמ"ו שם ה' בפרהסיא. ועיקר חששם היה, דאם ההמון יראו שחמ"ו עובדים ע"ז יטעו אחריהם, ונמצא שם שמים מתחלל, ומסרו נפשם משום חילול ה', ולא רק בשביל מצות קידוש ה'. וע"ע בחי' ר' דוד בונפיד פסחים שם.

הכי איתמר / הרב איתמר טעפ, מח"ס 'הכי איתמר', קרית ספר

הכרת הרשעים במידה כנגד מידה

וְגֵאֲלֹתַי אֶתְכֶם בְּזִרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטֵים גְּדֹלִים (ו, ו)

חלק נכבד מ"זרועו הנטויה" ו"שפטי הגדולים" של הקב"ה במכות מצרים היו יכולתו להעניש במידה כנגד מידה, שמלבד שליטתו בכל הטבעים והחומרים נגלה בזה גם שהכל גלוי וידוע לפניו, ואין שכחה לפניו, ולא שום ויתור והחמצה. וכמבואר כאן במדרש (פ"ט י, פ"י ד,ז, פי"א ג-ה ועוד) בענין המכות.

ברם הפלא הגדול הוא שנראה בכל קורות העיתים ודברי הימים שאף גם הרשעים הגדולים שעמדו בעולם, ואפילו אותם שעמדו לכלות בבת-עינו, הכירו בכוח ויכולת זו.

ובשמות רבה (א יח) שאלו חז"ל למה גזרו להשליכן ליאור, "ורבנן אמרי העמיקו עצה שלא יפרע הקב"ה מהן במים, לפי שהיו יודעין שאין הקב"ה משלם אלא מדה כנגד מדה, והיו בטוחים שלא יביא מבול לעולם, כך גזרו להטביעם במים", הרי שהמצרים עצמם ידעו ביכולת הקב"ה לשלם מידה כנגד מידה, וחשבו להתחכם עימו במקום למלאות רצונו.

וגבי יתרו מבואר שלא הניח ע"ז שבעולם (רש"י שמות יח יא עפ"י חז"ל), ואפילו "פיטם" עגלים לע"ז, היינו שעבד להם "בהידור וחומרות", עכ"ז מה שמועה שמע ובא "בדבר אשר זדו עליהם" (שם), היינו מידה כנגד מידה שהמצרים דימו לאבד את ישראל במים והם נאבדו במים (התרגומים ורש"י שם, סוטה יא.). שמידה כנגד מידה מוכיחה לא רק שאין עולם הפקר ויש דין ויש דיין, אלא שהדין והדיין הוא ב"השגחה פרטית" ואין נסתר מנגד עיניו.

ויתירה מזו מצינו בנבזוראדן רב טבחים דנבוכדנצר, שיתכן שאין מי שהרשיע כמותו, דהוא הוא שהחריב בית ה' ושרף את היכלו מה שנבוכדנצר עצמו חשש לעשות (סנהדרין צו:), והרג כל אותם ריבי רבבות מישראל בג' שבועות דבין המצרים כמבואר בגיטין (נז) וסנהדרין (שם). ועכ"ז מה היה בסופו, "הרהר תשובה בדעתיה, אמר ומה אם על נפש אחת כך, ההוא גברא דקטל כל הני נשמתא על אחת כמה וכמה, וכו' שדר שטר פוטיתא ואיגייר", הרי קמן שאף מופלג ברשע ואכזריות, כשהבין שכל הצלחתו היא אך ורק משום עונש על שונאיהם של ישראל, ואם יש "עונש" יש "מעניש", זה גרם לו להתהפך כל-כך מן הקצה אל הקצה עד שחבר לאותה אומה שהוא עצמו החריבה עד היסוד. וכן נירון קיסר שבא להחריב את ירושלים והתגייר. נמצא שאפילו אצל רשעים גמורים מאומות העולם יש רגעים של "הרהר תשובה בדעתיה", והקב"ה אינו סותם הפתח בפניהם.

ובזה מתבררת יותר רשעת אחשוורוש שאמרו עליו בגמ' (מגילה יא.) "הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו". דהנה גם אחשוורוש הכיר בהנהגה של מידה כנגד מידה, ששם על

ליבו שושתי לא נענשה בעונש גרידא אלא "כשם שעשתה כך נגזר עליה", הרי שיש מנהיג לבירה בהנהגה מוחלטת של חומר ביד היוצר, ואעפ"כ ועכ"ז נשאר ברשעו עד סופו, א"כ באמת רשע גמור הוא היודע את יוצרו ומכווין למרוד בו.

וכן גבי המן חזינן שהכיר ועמד על הנהגת מידה כנגד מידה, דאיתא שם (טו.) ששאל לבני מתיבתא דמרדכי במאי עסקיתו והשיבו לו שעוסקים בדיני קמיצה, וענה המן ואמר "אתא מלי קומצי קמחא דידכו ודחי עשרא אלפי ככרי כספא דידי", הרי יש מנהיג לבירה הדק ומדקדק עד חוט השערה, ו"מלי קומצי קמחא" מועילים נגד "עשרת אלפי כספא", ועכ"ז לא נתגייר כיתרו ונבוזראדן אלא עמד ברשעו שלא ביטל הגזירות מעם מרדכי.

ובזה גם נגלה עוון העמלקי, שרש"י (במדבר כא א) הביא דעמלק שינה את לשונו לדבר בלשון כנען, כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם, והם אינן כנענים, ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען, אמרו נתפלל סתם, שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי. והוא ממש פלא גודל ערלות ליבם, שרוב ככל האומה ידעה ידיעה גמורה עוצם כח התפילה, וממילא ידיעה גמורה ביכולת הש"י לעשות בכל העולם כרצונו, ולא רק שלא שבו בהם אלא התאמצו כ"כ לשנות שפתם ולהתייצב נגד ה'.

ועכ"פ נמצא שאף רשעים גמורים, ומאומות העולם, יודעים בהכרה ברורה ובאמונה שלימה בכח ובשלטון של מידה כנגד מידה, ויש להם חשבונות של שכר ועונש ופעמים אפילו הרהורי תשובה.

הלכות הזמן / הרב יצחק יעקב פוקס, מח"ס 'הכשרות' תפילה כהלכתה' הליכות בת ישראל'

שבתות של חורף כהלכתן

ההלכה - "תורת חיים" מלווה אותנו בכל עת ובכל שעה, במעגל החיים ובמעגל השנה, וכל עונה שבשנה, מפגישה אותנו עם מגוון של שאלות הלכתיות המאפיינות אותה עונה, ומחייבות עיון ופסיקה - הלכה למעשה:

שבתות של ימי החורף מן התורה, מניין ?

ויקרא כ"ו, ג : "אם בחוקתי תלכו ואת מצוותי תשמרו..... ונתתי גשמיכם בעתם"

רש"י: " בעתם - בשעה שאין דרך בני אדם לצאת, כגון בלילי שבתות" (גמ' תענית כ"ג ע"ב)

מבאר שפתי חכמים: אולי "בעתם" - כשצריכים לגשם ? הרי כבר נאמר "גשמיכם", דהיינו, גשם בשעה שאתם צריכים לו, אלא מכאן ש"בעיתם" - בזמן שנח לבריות שירדו, כגון לילי שבתות

הכנות לקראת שבת חורפית

מי שטרח בערב שבת, ישתה בשבת

מיחם המים [החשמלי - במצב שבת, או המונח על גבי הפלטה], חובה שהמים שבתוכם ירתחו לחלוטין ויבעבעו לפני כניסת שבת, שאם לאו, הרי עדיין אין המים מבושלים כל צרכם, וכאשר יוציאו מים מן המיחם בשבת, השארית שנשארה תמהר להתבשל [כיון שהכמות קטנה] ויעברו על איסור בישול המים. **לא הספיקו להרתיחם**, מותר יהיה בשבת אך ורק לערות את כל המים ולהכין בהם תה או קפה, באופן שלא יישארו במיחם מים נותרים אין לסמוך על קולות בעבוע, יש לוודא (כדאי בפתיחת המכסה), אם אכן המים ממש רותחים.

שימו לב: כדאי למלא את המיחם, לקראת שבת חורפית, מלא ככל שניתן. אולם, יש ובני הבית מוזגים לעצמם מים מן המיחם עוד בטרם נכנסה השבת, ויש כשמגיעים האורחים לשבת, מקבלים פניהם בכוסות קפה או תה [עם העוגה החלבית... שבשבת של חורף, היא בגדר בל ייראה ובל יימצא] ואז סמוך להדלקת הנרות, מגלים שכבר אין די מים לשבת, וכמובן, מוסיפים עוד מים מהברז, יש לוודא את רתיחתם המוחלטת לפני העברת הפיקוד החשמלי למצב שבת, ובמיחם שכבר ניצב על הפלטה, תוספת זו, ספק אם בכלל תגיע לידי רתיחה, בתנאים של פלטה.

הכנת "תמצית תה"

ראוי בכל בית להכין תמצית תה לפני שבת, כיון ששקיקי תה, שטרם עברו בישול, דינם בקלי הבישול, שלכתחילה אין להכניסם, אפילו לא לכלי שלישי, ובוודאי לפוסקי ספרד.

ורק בדיעבד, בשעת הדחק כשלא הוכנה תמצית וזקוקים ביותר לתה, התירו להכניסם לכלי שלישי [כוס שנייה]. יש לציין, שבספר שמירת שבת כהלכתה, פרק א סעיף ס"ג אוסר להכניס עלי תה לכלי שלישי, והאפשרות לשימוש בשקיק תה הובאה רק בהערה קפ"ח בתחתית העמוד, בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, באג"מ ד, ע"ד: "דבכלי שלישי" [כוס שנייה], אפילו היד נכוית, גם כן מקילים, אפילו בעלי תה" כמו כן, הגר"ע יוסף זצ"ל בהלכותיו שהתפרסמו ב"זמירות של שבת" שעל יד ישיבת "כף החיים", מתייחס לאדם המתעורר משנתו בליל שבת, "ומרגיש שזקוק ביותר לכוס תה מחמת הצטננותו, ולא הכין לעצמו בע"ש תמצית תה, כפי שהיה ראוי לו לעשות על פי הדין", רשאי בשעת הדחק כזו להקל ולהכניס את השקיק לכלי שלישי.

הערה: את השקיק יש להוציא בעזרת כף, כדי שלא לעבור באיסור "בורר", שכשהשקיק יוצאת מן הכוס, נהפכת למסננת, וטיפות ממנה חוזרות לכוס.

עלי תה ושקיקי תה שהתבשלו לפני שבת, או שעירו עליהם מכלי ראשון מים רותחים לפני שבת: אם הם עומדים ב"תיון" על גבי המיחם של שבת, היות והם חמים, ולבני ספרד עדיין "היד סולדת בהם" [לא ירד חומם לחומרא מ 80°C] - מותר לתתם לתוך כוס ריקה ולערות עליהם ישירות מן המיחם. אולם אם הצטננה התמצית ועומדת על השיש או במקרר - אפשר לתתה, רק למים שכבר נמצאים ב"כלי שני" [כוס ראשונה].

הערה: כתב החפץ חיים ב"שער הציון" סי' שי"ח, ס"ה: "כמה טוב עושים, המניחים את תיון של ה"תמצית תה" מעל המיחם של שבת, והוא נשאר חם ביותר, ואז מותר למזוג ממנו לכוס ריקה, ולערות על התמצית מים ישירות מן המיחם, ואין עוברים על "בישול" ואף אינם נראים כ"צובעים". [דעת בעל "אבני נזר" ו"אגלי טל" שאף ש"אין צביעה באוכלים ומשקים" ראוי לאדם שלא להראות כצובע, ולכן תמיד עדיף להוסיף מים על גבי משקה או תרכיז או תמצית צבעונית שכבר בכוס] **עצה כשהתמצית קרה**, יכולים להשתמש, בשתי כוסות, לאחת, יוצקים מים מהמיחם, לכוס אחרת יוצקים את התמצית, ואז שופכים את המים על התמצית ולא נראים כ"צובעים". והוא הדין בקפה.

"תיון" שהורד מעל גבי המיחם למזיגה ממנו, אם הנוזלים שבו הצטננו: לבני ספרד - אסור להחזירו, למקומו מעל המיחם. ולבני אשכנז - כל עוד נשארה התמצית חמה, מותר להחזירו על גבי המיחם.

עלי תה בתפזורת שהוכנו ובושלו לפני שבת ונמצאים ב"תיון"

תיון, שיש בו עלי תה, בתפזורת, שעברו בישול לפני שבת, ובפתח זרבוביתו, קבועה רשת, אין למזוג ממנו תמצית, אלא לאחר שנחו העלים בקרקעית התיון, שאזי, התמצית היוצאת היא לא ממקום התערובת, ואין בזה איסור בורר. כשם שמותר לשפוך השמן שמעל דג הטונה, המים שמעל התירסים שבקופסה, מים שמעל היוגורט וכדומה. ש"אין ברירה אלא במקום התערובת".

נגמרו המים שבתיון

אם נשארו עלי תה [או שקיקים] **יבשים** - מותר לערות עלים שנית מים רותחים, ישירות מהמיחם, כיון ש"אין בישול אחר בישול". **נשארו גם מעט נוזלים** - אם הם עדיין חמים [ולבני ספרד עדיין ה"יד סולדת בהם"] - מותר לשפוך עליהם ישירות מן המיחם. **הצטננו** - יש להעביר עליהם מים מן המיחם, בעזרת כוס.

לימון ודבש

מומלץ לסחוט מיץ לימון [בלוי גרעינים] לפני שבת, ובשבת ניתן יהיה להכניסו לתה בכלי שלישי [כוס שנייה]. מיץ לימון **משומר** - הינו ככל נוזל מבושל, שהצטנן, ומותר להכניסם ל"כלי שני" [כוס ראשונה]. שימו לב, מצוי מיץ לימון טבעי המשווק בבקבוקים - יש להוסיפו, כנ"ל רק ל"כלי שלישי !

סחיטת לימון

אסור לסחוט לימון לתוך משקה או לכוס או כפית ריקה, משום איסור סחיטה - תולדת מלאכת "דש". שהרי, מפרידים את המיץ הנוזל מן הפרי המוצק. אכן, לדעת רוב הפוסקים מותר לסחוט מן הלימון לתוך סוכר, כשרוב המיץ ייבלע בתוך הסוכר. וסימנו: **סול"מ** - סוכר, לימון, משקה. פרט לדעת החזון איש זצ"ל, שהדבר צריך עיון, כיון שמעוניינים להוסיף מיד את הסוכר עם הלימון לכוס משקה, יש בזה אולי הערמה.

יש לציין, שלדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (בספר איל משולש ז, ל"ז) **אסור** לסחוט את הלימון **על גבי האצבעות** של היד, כדי לעצור את הגרעינים מתוך המיץ הנסחט לתוך הסוכר [או הסלט], משום איסור בורר מדרבנן, שכל מה שהתירו לברור ביד, הוא רק דרך אכילה [כשמוציא פרי לאוכלו מתוך פירות רקובים], אבל כשסוחט אל תוך ידו ובורר את הגרעינים באצבעותיו, זו פעולת ברירה. ולמשנ"ב בהקדמתו לסי' שי"ט, זו ברירת פסולת מהאוכל.

פלח לימון

מותר לקלוף או לשטוף [עם סקוט'ץ של שבת, וסבון נוזלי] את קליפת הלימון, לנקותו מן הכנימות שעליו. והקילוף ייעשה בסכין ולא במקלף. **שימו לב !** לימון, כמו כל "דבר חריף", ראוי לחתכו או לקלפו [גם ביום חול] **בסכין פרווה**, כדי לאפשר את השימוש בלימון עם חלבי ועם בשרי.

כשמכניסים פלח לימון לתוך התה [שבכלי שלישי" - כוס שנייה - כנ"ל] **אסור ללחוץ על הלימון בתוך התה**, שהרי עדיין סוחטים פרי לתוך משקה.

למעשה, יש לסחוט את הלימון ישירות לסוכר, ואם נפלו לסוכר או לתה, גרעינים, יש להוציאם עם קצת מן הסוכר או התה (משנ"ב ובאור הלכה שי"ט, נ"ה), ולדעת החזון איש (סי' נ"ג, א) **וכף החיים**, יש להוציא עם הגרעינים מעט יותר סוכר, או יותר תה [כגון בכף ולא רק בכפית] שהרי הוצאת מעט, שממילא לא תיאכל, ותיזרק עם הגרעינים, אינה אלא כהפרדת פסולת מאוכל - האסורה משום בורר. ולדעת האדמו"ר רבי אברהם מרדכי

אלתר זצ"ל מגור, אפשרי להרים את הכוס באוויר, ולהניח כפית תחת הגרעינים, בלבד, ואז להוריד את כוס התה מטה, שהיא ברירת האוכל, מתוך הפסולת.

דבש: מותר להוסיפו לתה, רק כשהוא בכלי שלישי [כוס שנייה]. שהרי מעולם לא עבר תהליך בישול.

והיה כי "כלו המים מן החמת"

שאלה: בשבת של חורף, לאחר הכנת הרבה כוסות קפה או תה: נגמרו המים שבמיחם של שבת, האם מותר להביא מים ממיחם של שכנים טובים? תשובה: להעביר לתוך מיחם חשמלי: הדבר אסור הן לבני אשכנז והן לבני ספרד, כיון שיש בזה משום "מחזי [נראה] כמבשל", אמנם, לתוך מיחם המונח על גבי פלטה של שבת: לבני אשכנז - מותר. כדין העברה לכירה "גרופה וקטומה" [פלטה]. ולבני ספרד - אסור, מחשש בישול מחדש, בהכנסה לכלי הראשון, כשם שאסור להם להוסיף מים לסיר החמין (שו"ע ורמ"א רנ"ג, ב (ד

הטמנת המאכלים לקראת שבת של חורף

כיצד מכסים סיר שעומד על הפלטה, מערב שבת, ובשבת עצמה?

הקדמה: חכמים תיקנו, איסור הטמנה - "הטמנה" היא כיסוי הסיר או האוכל ששמים על הפלטה, או הפח [בלע"ך] מכל צדדיו, והכיסוי נוגע בכל הסיר. טעם האיסור: אמרו חכמים, אם יתרגלו לכסות סיר מכל צדדיו, במקרה ואוכל לא יהיה מספיק חם, אולי נבוא להטמין ב"רמץ חם" שזו תערובת של אפר וגחלים, צורת בישול הקיימת גם היום, ונבוא מכאן חלילה, לחימום באופן אסור ונעבור חלילה על איסור בישול, מבעיר ומכבה.

הלכה למעשה: מה נקראת הטמנה?

רק כאשר הסיר עטוף מכל הצדדים והעטיפה נוגעת בסיר. אבל מותר לעטוף סיר כשחלק מהכיסוי אינו נוגע בסיר, ברוב היקפו "כשחלק מהסיר יהיה גלוי בעין, שאינו מכוסה" ואפילו בשבת עצמה, אם האוכל מבושל "כל צרכו" וחוששים שיתקרר, מותר לכסותו, בשמיכה או מגבת, באופן שאין הטמנה, כנ"ל

ויש לדעת, שני סוגי הטמנה הם: א. "הטמנה" ב"דבר המוסיף הבל" [חום], היינו, כיסוי הקדירה בדברים היוצרים חום: מלח, חול, סיד, שומשומין, פסולת זיתים. ב. הטמנה ב"דבר שאינו מוסיף הבל", היינו: שמיכות מגבות בגדים. אבל אם כשעוטפים סיר, אפילו בדברים ש"אינם מוסיפים הבל" אם הסיר עומד על מקור חום, כגון "פלטה חשמלית של שבת" או "בלע"ך" [טס של מתכת המכסה את הכיריים], הופכים השמיכה והמגבת להיות "מוסיפים הבל", כיון שתחת הסיר "אש", ואזי, העטיפה לא רק שומרת חום. אלא אף. מוסיפה חום. ו"בדבר המוסיף הבל" אסור להטמין אפילו מערב שבת. כדלהן:

הטמנה, ב"דבר המוסיף הבל" - אסורה אפילו מלפני שבת. לכן אסור לעטוף סיר, ביום שישי, אפילו בשמיכות ומגבות, מכל הצדדים, אלא כשחלק מהכיסוי אינו נוגע בסיר, ברוב היקפו, היינו "כשחלק מהסיר יהיה גלוי בעין, שאינו מכוסה" ואפילו בשבת עצמה,

אם האוכל מבושל "כל צרכו" וחוששים שיתקרר, מותר לכסותו, בשמיכה או מגבת, באופן שאין הטמנה, כנ"ל.

חומרה ב"הטמנה" לבני ספרד

דעת מרן הבית יוסף, בעל ה"שולחן ערוך" שאסורה אפילו "הטמנה במקצת" וכותב הגר"צ אבא שאול זצ"ל ב"אור לציון" ב, עמ' קס"ג: "המנהג אף לבני ספרד, עפ"י מהר"ם חביב, להניח לפני שבת שמיכות וכדומה על גבי הסירים, בתנאי שנשאר חלק מהסיר מגולה, וטוב שלא לעשות כן, אלא לצורך הסעודה של היום, ומכל מקום, **לכתחילה, טוב להחמיר לספרדים**, שלא להניח כלל שמיכות על הסירים אלא באופן שהשמיכות לא נוגעות בסירים כלל, כגון ששמים מעל מכסה הסיר עוד מכסה או תבנית שהיא גדולה מן המכסה, ועליה יניחו השמיכות וכותב הגר"י אופיר מלכא שליט"א בספרו הליכות שבת: אף שיש מבני ספרד שמקילים לכסות סירים, בחלקם, מלפני שבת, המחמיר שלא לכסות כלל בשמיכות, כפשטות לשון השולחן ערוך רנ"ז, ח - תבוא עליו ברכה. **ובשבת עצמה, לכסות סיר שלא היה מכוסה מלפני שבת, לבני ספרד - וודאי אסור. ולבני אשכנז - מותר ב"הטמנה במקצת" כפי שמתיר הרמ"א..**

עטיפת מאכל בעטיפה אחת - אינה "הטמנה"

חלה שרוצים לחממה בשבת [מצוי בפרט בשבתות החורף] וכן פשטידה [קוגל] , שניצלים, בורקס וכל מאכל אחר, ורוצים לעוטפם בנייר אלומיניום מכל הצדדים, כשהמטרה רק למנוע התפוררות או לכלוך המאכל או סביבתו - מותר לכל העדות, אפילו המאכל עטוף מכל הצדדים - גם לבני ספרד, כיון שאין כל כוונה שהעטיפה תחמם את המאכל, וזה כאילו שמו מאכל בסיר, שאין זו הטמנה. אבל אין לעטוף את המאכל בשכבה נוספת של נייר אלומיניום. עצה, כאשר הנייר האלומיניום דק, וחוששים שייקרע, מציע הגר"א פאלק זצ"ל לקפל את הנייר על השולחן בכמה שכבות, ולעטוף את המאכל בעטיפה אחת בלבד, כאילו נייר האלומיניום יותר עבה.

הערה: חלה או פיתה, שמוציאים מהקפאה בשבת, כדי לחממם יש לנערם היטב מן הקרח שעליהם, לפני הנחתם לחימום, שהרי הקרח יימס ויהפוך למים, שמעולם לא בושלו.

שמירת חום התבשילים בסגירת חלון פתוח

רמ"א רע"ז, א: נר שדולק במקום שישנן רוחות, מותר לסגור החלון כדי שלא יכבה הנר. מכאן שמותר לסגור חלון פתוח בקרבת הפלטה של שבת, כדי שלא תנשב הרוח הקרה ותצנן את התבשילים שעל גבי הפלטה בשבת, ואף שגורמים בכל שהתבשילים יתחממו ואפילו לחום ש"היד סולדת בו" [כ 45 מעלות צלזיוס] - הוא גרמא בפסיק רישא, וגם נחשב שינוי, שאין דרך לחמם מאכלים בסגירת חלונות.

מילוי טרמוס במים חמים

איסור הטמנה אינו אלא ב"כלי ראשון", אפילו כבר הורידוהו מהפלטה, כל עוד הוא חם מאד, אבל כשהאוכל הועבר ל"כלי שני" - מותרת הטמנה אפילו מכל הצדדים, לכל הדעות. על כן, מותר למלא בשבת בקבוק "טרמוס" [יבש בתוכו], אפילו ישירות מן המיחם עצמו, כיון שזהו "כלי שני" ואף שהוא עטוף מכל הצדדים, בחומרים השומרים על החום - שאין הטמנה ב"כלי שני". מסיבה זו, מותר לכסות "בקבוק חם" שמילאו בו מים חמים בשבת (שהיה יבש, אוו השתמשו בכוס וכדומה), בשמיכות מכל הצדדים (שו"ת אגרות משה א, צ"ה אבן ישראל ט, ח שו"ת ציץ אליעזר י"א, כ"ט). אמנם, בספר פני השבת הובאה חומרה בשם האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג זצ"ל "טוב שלא למלא את הטרמוס עד הסוף, כדי שיישאר אוויר בין הפקק למים - שהטמנה רק מכל הצדדים.

השארית תבשיל בסיר לבישול איטי ["קרק פאט"]

המדובר בצמד סירים, זה בתוך זה, סיר חיצוני ממתכת, ובתוכו, קדירה עשויה חרס שבתוכה התבשיל - מותר להשאיר בו תבשיל לשבת, בתנאי שהכפתורים מכוסים, ובתנאי ששמים בין הקערה הפנימית לבין הסיר החיצוני נייר אלומיניום קצת עבה, הבולט למעלה בין הסירים (הוראתו האחרונה של מרן הגרש"ז אויערבך טרם הסתלקותו). או, לדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל אפשרי להניח מעט אבנים בקרקעית הסיר החיצוני, כדי שהסירים לא יהיה צמודים זה לזה ויעברו על איסור הטמנה.

*

תיכנון סעודות שבת בחורף

אכילה וסעודה בערב שבת

שולחן ערוך רמ"ט, ב: מכבוד שבת ויום טוב להיכנס להם כשמתאוים לאכול... אמנם, אין להיכנס לשבת כשהוא רעב ומעונה (פרט לעשרה בטבת) ואין קובעים סעודה גדולה כל יום שישי מן הבוקר. פרט לסעודה שזמנה (ברית מילה ופדיון הבן - אפילו נדחו מזמנם - פרט לספרדים שאין עושים ברית נדחית בימים ה - ו), ואף סעודה שזמנה היום, יש לקבעה לכתחילה לפני חצות! ולסיימה לא יאוחר, מתחילת שעה עשירית (2:15) ומשעה זו - אין נוטלים ידיים לפת!!!

דברי קיצור שולחן ערוך סימן לב, י עפ"י דברי הרמב"ם בהלכות דעות: האדם הבריא והחזק יאכל שתי פעמים ביום [ולא רק פעם אחת]... וטוב להשמיט סעודה אחת בשבוע כדי שתשבות האיציטומכא מעבודתה ויתחזק כוח העיכול, ונראה כי השמטה זאת, טוב שתהא בערב שבת". מומלץ בכל אופן לאכול דבר מה ביום ששי בצהרים, מעבר ל"טועמיה חיים זכו", כדי למנוע "התקפי רעב" יש המחלקים לילדים "דברים טובים" בזמן הדלקת הנרות, אף שמותר לקטנים [עד בר מצוה ובת מצוה] לאכול ולשתות לפני קידוש [כלשון המגן אברהם בסי' רעד: "אין מענים את הקטנים", אבל העיר הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, שלפעמים אכילה זו, גורמת שיושבים ליד שולחן שבת ואומרים: "אין לי כל כך תיאבון... וגם לגדולים יש להיזהר בזה".

הערה: אין ספק ש"החכם עיניו בראשו" ו"רואה את הנולד" ואינו אוכל ביום ששי בצהריים פיצה, בוודאי לא בני אשכנז, וגם בני ספרד, שהרי ישנם סוגי מאכלים ה"סותמים" את התיאבון, ואינם מאפשרים לאכול סעודת ליל שבת לתיאבון.

*

סעודת ליל שבת

נאמר בשמות כ, ח: "זכור את יום השבת לקדשו" ודרשו חז"ל: "זוכרהו על היין בכניסתו" (גמ' פסחים ק"ז ע"ב) מבאר רש"י: "לקדשו" - יש לקדש על היין בהתקדש היום. ומכאן למדו הטור והשולחן ערוך רע"א, א: "כשיבוא לביתו, ימהר לאכול מיד" כדבריו ב"בית יוסף" שם, כיון שצריך למהר ולקדש, תיכף בכניסת השבת, וכל כמה שמקדים - עדיף.

בשבתות החורף, שלילי שבת ארוכים, יש השבים מבית הכנסת, ומקדימים לסעודה לימוד בצוותא פרשת השבוע, ויש שקובעים חברותא בבית הכנסת בתום תפילת ערבית, אולם להלכה, אין להתעכב אחר התפילה, וצריך להזדרז ולקדש ככל שאפשר מוקדם יותר, כדי להסמיך את הקידוש לכניסת השבת (משנ"ב, שם, א וחזון עובדיה שבת ב עמ' ח).

מוסיף המשנה ברורה: "ואם אינו תאב לאכול כעת, יכול להמתין מלקדש עד שירעב, היות ויצא מן התורה בקידוש בדברים בתפילתו, ובתנאי, שאינו מעכב בכך, את בני ביתו". והוסיף: "ואם יש לו אורחים ובפרט אורח עני, לא יאחר את הסעודה בשום אופן, שכיון שהם מוטלים עליו, אינו יכול לעכבם בשביל שרוצה לקיים מצוה מן המובחר לאכול סעודת שבת לתיאבון" ובשער הציון תרל"ט, ס"ז: אפשר שאם מעכב העניים מלאכול, יש בזה חשש "בל תאחר". וידועה הייתה הנהגתו המופלאה של מרן בעל החפץ חיים זצ"ל כששב לביתו בליל שבת בליווי אורחים, לא היה מזמר את הפזמון "שלום עליכם" אלא מקדש מיד, ואת הפזמון היה מזמר בתוך הסעודה. וכשהתארח פעם בביתו הגאון רבי יהודה לייב חסמן זצ"ל גאב"ד דשטוצין, לימים משגיח "כנסת ישראל" בחברון בעל ספר "אור יהל" ושאלו לפשר מנהגו זה, השיב לו החפץ חיים: "האורח מן הסתם רעב הוא, וקשה לו להמתין עד שאסיים זמירותי, ואילו המלאכים שאינם זקוקים לאכילה, ואינם סובלים מצער הרעב, יכולים הם להמתין עד אחר שהאורח יאכל וישיב את לבו" (ספר הח"ח ופועלו ח"ג תתקנ"ד).

ולמעשה, כתבו המשנ"ב והפוסקים: בעל הבית שמתאחר מלקדש [- כמנהג ידידי, בשובו מביהכ"נ ללכת לישון כ-45 דקות, לאגור כוחות לניהול שולחן השבת], אינו נוהג כדין, ויש להעיר לו על כך בזהירות ובכבוד המתבקש, אולם אם אינו מתחשב ונותר בשלו, אין לאורח לעשות קידוש לבדו, כיון שדין זה הוא לכתחילה, ואין לעשות דבר משונה ולקדש לפני בעל הבית, ויסמוך על הקידוש בדברים, שאמר בתפילת ערבית.

*

סעודת יום השבת

דעת הרמב"ם שבת ל, ט: "חייב אדם לאכול שלוש סעודות בשבת, אחת ערבית ואחת שחרית ואחת במנחה" - משמע שסעודת הבוקר, תהיה קודם חצות היום - 11:40 (מגיד משנה, שם ובשם ספר העיתים), כמדויק בכותרת בשולחן ערוך "סדר סעודה של שחרית" (ראה אור לציון ב, כ"א כמשמעות הזוהר והאריז"ל), אולם,

וראשית, החובה להזכיר, כי נפסק בשולחן ערוך רפ"ח, א: "אסור להתענות בשבת עד ו' שעות [-חצות היום]. וברמ"א: "ואפילו לומד תורה או מתפלל - אסור. ו'בביאור הלכה" שם, מדגיש מרן החפץ חיים זצ"ל "יש דעות בפוסקים, שהאיסור מן התורה, שנאמר במן (בשמות ט"ז): "אכלוהו היום, כי שבת היום לד'" ואף המרדכי והראבי"ה שהתירו, למי שמתפלל או לומד לאחר עד אחרי חצות, היינו דווקא "למי שמתענג בתורה ובתפילה יותר מהאכילה והשתייה". **הלכה למעשה:** הכרעת המשנ"ב (רפח, א בשם הפמ"ג) בדיעבד אם לא הספיקו - יכולים לאוכלה גם לאחר חצות היום, כדעת התוספות והגאונים. **ובתנאי שטעם קודם התפילה דבר מה כדי שלא ייחשב כמתענה בשבת.** וכך כותב ערוך השולחן שם, א: על כן באותם המקומות אשר גומרים את התפילה לאחר חצות היום, מהנכון לכתחילה להקפיד על שתיית איזה משקה קודם התפילה, או שבין שחרית למוסף, יעשו קידוש ויטעמו שיעור מיני מזונות.

סעודה שלישית בשבתות החורף

חשיבות סעודה שלישית: שולחן ערוך רצ"א, א: "יהא זהיר מאד לקיים סעודה שלישית, ואף אם הוא שבע יכול לקיימה בכביצה [- 56 גרם] פת.... והחכם עיניו בראשו, שלא ימלא בטנו בסעודת הבוקר כדי ליתן מקום לסעודה שלישית" המקור: בגמ' חייב אדם לאכול שלש סעודות, שנאמר במן: "ויאמר משה אכלוהו היום, כי שבת היום לד' היום לא תמצאוהו בשדה" - שלש פעמים נאמר "היום", ואמרו חז"ל: כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורענויות: מחבלו של משיח, ומדינה של גיהנום וממלחמת גוג ומגוג.

הלכה למעשה: לכתחילה צריך אדם לתכנן את אכילתו כך, שיוכל לאכול את הסעודה השלישית לתיאבון, ואם מזדמן לו לאכול את הסעודה השלישית סמוך לסעודה השנייה, ימעט באכילת הסעודה השנייה, כדי שיוכל לאכול את הסעודה השלישית לתיאבון. ומי שלא נזהר בזה והוא שבע, יכול לקיים את מצוות סעודה שלישית במעט יותר משיעור 'כביצה' [56 גרם] לחם בלבד. ובדיעבד, יכול להסתפק אף ב'כזית' [28.8 גרם] לחם. ויוצאים ידי חובה בדיעבד אף באכילת מזונות, ויש לדעת, שאם אפילו כזית לחם, או מזונות אינו מסוגל לאכול בלא לצער את עצמו -- הפסיד את המצווה (שו"ע רצא, א; מ"ב ב)

*

זמן סעודה שלישית והאם יש להקדים לאכילתה - תפילת מנחה ?

שולחן ערוך, שם: זמן סעודה ג', משיגיע זמן המנחה דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה, היינו, מזמן מנחה גדולה ואילך [בשבתות החורף 12:10 בערך] ואם עשאה קודם לכן לא קיים מצוות סעודה שלישית". (שם, סעיף ב) ומכיוון, שלדעת השולחן ערוך, מזמן מנחה גדולה ואילך אסור לאכול סעודה עד שיתפלל, על כן לבני ספרד - חובה להתפלל מנחה לפני סעודה שלישית. ולדעת הרמ"א, לבני אשכנז: לכתחילה גם כן, ראוי להתפלל מנחה לפני הסעודה, אולם, מי שהדבר קשה עליו, רשאי לאכול לפני שהתפלל מנחה כל עוד לא הגיע זמן מנחה קטנה, כיון שסעודת שבת רגילה נחשבת ל'סעודה קטנה', אשר להלכה, לדעת הרמ"א - מותר להתחיל אותה עד לזמן זה. ואכן, על פי הקבלה, זמן כל סעודה הוא לאחר התפילה השייכת לה, וזמן סעודה שלישית הוא לאחר תפילת מנחה. [שו"ע רצא, ב, משנ"ב י-יא, ושעה"צ ד-ה; ביאורים ומוספים דרשו, 11]. התחילו סעודה השלישית לפני הזמן והמשיך אותה עד זמן מנחה גדולה, יצאו ידי חובה. (במ"ב רצא, ז, עפ"י מג"א ותוספת שבת, ודלא כא"ר).

אפשרות חציית סעודת היום לשתיים

כתב "בעל הלכות גדולות", כמובא בתוספות שבת קי"ח ע"א ד"ה במנחה וכו' שיכול אדם לחלק את סעודת שחרית לשתיים, ויצא בזה גם ידי סעודה שלישית. וכ"כ הרוקח (נד), והראבי"ה, והתוס' בפסחים (קא, א, 'בקידושא'). וגם הרמב"ן, הר"ן והריטב"א (שבת קיז, ב), הביאו את דברי בה"ג, ואמנם, התוספות חלוקים על מנהג זה, כלשונם: "זמן אכילה שלישית בשבת היא מן המנחה ולמעלה דלא כאותם שמחלקין סעודת שחרית ומברכין בינתיים...ועוד אומר ר"י שיש כאן איסור ברכה שאינה צריכה..." והאור זרוע (הלכות שבת סימן נב) כותב שגם אם אין בכך איסור - בחלוקת סעודה אחת לשתיים, אין ניכר בכך שמענגים את השבת באכילת עוד סעודה, יותר ממספר הסעודות שרגילים רוב בני אדם לאכול - בימות החול. אולם, ניתן להסביר את שיטת הבה"ג, כיוון שלש הסעודות הוא זכר למן, כל שבוצעים שלש פעמים על לחם משנה, אף ששתי סעודות בזה אחר זה - התקיימה המצווה.

אופן חלוקת הסעודה לשתיים, בפועל: יש להפסיק בין ברכת המזון על הסעודה הראשונה לבין הנטילה לסעודה השנייה, לפחות בחצי שעה. וראוי להסיח דעת מאכילה על ידי לימוד תורה ואכן, המשנה ברורה (ס"ק יד) הוסיף שיש לטייל מעט מחוץ לבית, בין שתי הסעודות כדי שלא ייחשבו כסעודה אחת.

*

בגד של שבת של חורף

דרשו חז"ל נאמר "וכבדתו וגו' (ישעי' נ"ח, י"ג) מכאן "שלא יהא לבושך של שבת כלבושך של חול" ובמגילת רות: "ורחצת וסכת ושמת שמלותייך" - "אמר רבי אליעזר אלו בגדים של שבת". וכתב האריז"ל: מי שחננו ד' ראוי שיהיו לו כל בגדיו מיוחדים דווקא לשבת. וכן הביאו המשנ"ב: "וטוב שלא ילבש מכל מה שלבש בחול, אפילו חלוק"

וכן כתב החיד"א "במורה לאצבע" סי' ד, קלט: "אשרי מי שיש לו בגדים מיוחדים מכף רגל ועד ראש רק ליום השבת" ובקיצור של"ה: "ואפילו חגורה או סנדלים או מצנפת" ובדינים והנהגות לחזון איש זצ"ל פ"ט, ג: "החליף לשבת כל בגדיו גם הכיפה והטלית והנעליים" ובמנהגי חתם סופר, שהיו לו כפפות מיוחדות לשבת ובספר "פלא יועץ" ערך "לבישה": אפילו חלוק ומכנסיים וכובע שישן בהם, שיהיו של שבת (פיג'מה וכיפת לילה). ואשרי הזוכים שיש להם סוודר, צעיף, מעיל עליון חורפי ונעליים מיוחדים לשבתות של החורף

התייחסות מיוחדת של החפץ חיים

"וגם הנשים נוהגות קודם הדלקת הנרות לרחוץ את עצמן וללבוש בגדי שבת ואשרי להן... אמנם בימים הקצרים, בימי החורף, כשמתאחרות לישיב בחנות... ואחר כך רוחצות ולובשות, ובין כך יבואו חס ושלום לידי חילול שבת... טוב להזהיר להן שיקדימו לבוא לרחוץ וללבוש, וכשמתאחרת, מצוה יותר שתדליק כך בלבושי החול מלבוא ח"ו לספק חילול שבת... ואם הבעל רואה שמתאחרת - מצוה גדולה שהוא ידליק הנרות ולא ישגיח בקטטת אשתו ומצוה יותר לישיב בחושך מלחלל שבת חס ושלום..."

שבת גשומה ומושלגת ויש שאינם יוצאים מהבית

יסוד חשוב כתב בעל ה"חיי אדם" בספרו "זכרו תורת משה": "אין המלבושים לכבוד הרואים, אלא לכבוד השבת, על כן, איך טועים עוברי דרכים, כשהם על הדרך במלון, אינם לובשים בגדי שבת, והם בחושך יהלכו, כי ש"ק צריך לכבדו אפילו הוא בחדרי חדרים, ואפילו בינו לבין עצמו, כי ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם וגו' והלא, ד' מלא כל הארץ כבודו". הלכה למעשה: 1. אפילו נמצאים לבד במקום נידח, ואין שם עוד יהודים, יש ללבוש בגדי שבת. 2. אפילו לא יוצאים כל השבת, גם בתוך הבית לובשים בגדי שבת לפחות לקראת הקידוש וסעודות השבת. 3. כששבים מבית הכנסת או מביקור או טיול, יש להישאר אפילו מעט עם בגדי השבת (עד אחרי קידוש) בטרם פשיטתם. נרטבו הבגדים בגשם, יש ללבוש בגדי שבת אחרים, לכבוד השבת בתוך הבית.

*

יציאה לחוץ במקום שאין עירוב

בדיקת כיסי הבגדים

משנה פרק במה מדליקין: "תניא חנניא אומר, חייב אדם למשמש בגדיו בערב שבת עם חשיכה, שמא ישכח וייצא, אמר רב יוסף הלכתא רבתא לשבתא" שולחן ערוך רנ"ב, ז ומשנ"ב: "מצוה [ובמשנה וברמב"ם - "חייב"] למשמש אדם בכליו [- בבגדיו] בערב שבת סמוך לחשיכה, ולבדוק שלא יהא בהם דבר מוקצה או דבר שאסור לצאת בו בשבת [למקום שאין בו עירוב] וכן בכל פעם שיוצא בשבת אפילו ביום. וכידוע מרן החפץ חיים זצ"ל השתדל ללבוש בשבת, בגדים ללא כיסים.

מעיל גשם

כתב בשו"ת אגרות משה או"ח א, ק"ט: מותר לצאת בשבת במעיל גשם הלבוש מעל חליפה ומעיל רגילים, אפילו במקום שאין מצוי עירוב, שכל הנחשב כ"מלבוש" אינו כ"משאוי", כדברי הרא"ש (נפסק בשו"ע ש"א, י"ד וכ"א שכל הנחשב כ"מלבוש", מותר לצאת בו אף בשעה שאין הגשמים יורדים, ואין צורך באותו מלבוש כעת. לדוגמה: מגבת שכורכים סביב הצוואר לאחר טבילה במקווה בשבת. אבל המכסים את עצמם בשקית אשפה או במפת נילון חד-פעמית וכדומה - אסורים לצאת בעת שלא יורד גשם, שמא יתביישו ויורידום ויעבירו בידיהם ארבע אמות ברשות הרבים, במקום שאין עירוב.

כיסוי כובע שטריימל או פאה לשמירה מהגשם

נחלקו הדעות אם מותר לצאת בשבת בכיסוי על גבי כיסוי הראש הרגיל להגנה מפני הגשם, אפילו אם הכיסוי נעשה לפי מידות הכובע, השטריימל או הפאה ומתלבש עליהם באופן מהודק:

דעת האוסרים: הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות א, רמ"ב): "שעיקר הכוונה להציל הכובע ולא האדם שלא יירטב, ואף שכוונתו לשניהם, תולים בעיקר הכוונה, ואינו כמלבוש לאדם עצמו, ועוד, כשיפסק הגשם יתבייש להמשיך ללכת עם הכיסוי ויסירו ויעבירו בידו במקום שיש רחובות רחבים ט"ז אמה [7.68 מטר], ואז, אין להקל, ומוטב להתפלל בבית אף שמבטל תפילה בציבור או מצווה אם אין לו דרך אחרת לכסות".
שו"ת "אור לציון" (ב, כ"ג, ג): "כיסוי נילון וכל סתם נילון ששמים על הכובע, אין לצאת בהם בשבת לרשות הרבים, אלא במקום שיש עירוב".

דעת המתירים: שו"ת דברי יציב או"ח, קמ"ז לאדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל עפ"י האו"ז בהלכות שבת פ"ד, ו: שמותר לצאת בב' כובעים כגון כובע על כיפה, או שני כובעים, ואפילו שניהם שווים,, כשם ש התירו שני חלוקים, שני מקטורנים או גרביים זה על גבי זה, והרמ"א אסר רק בשתי חגורות זו על זו, שדי בחגורה אחת להחזיק הבגד. וכיסוי הניילון, אף שהוא בגדר "בגד מכוער" שבלתי הגשמים לא היה יוצא בו, אבל בזמן הגשם, אדרבה, היה רוצה ללכת רק בכובע העליון בלבד, ולייפות את זה, משים הכובע תחת הניילון, והבן". **שו"ת יביע אומר או"ח ה, כ"ד:** "כבר כתב הב"י סוס"י ש"א: פשט המנהג בארצות הללו, לתת כובע גדול של לבד על גבי המצנפת מפני הגשמים ולצאת בהם לרה"ר, שכיון שהוא דרך מלבוש - מותר. ומצאתי לו חבר הגאון מהרשד"ם או"ח, ד ויש הנוהרים בשבת ומקילים ביום טוב". עצה: ואולי עדיף ללכת עם כובע של חול. או פאה יותר ישנה.

חבישת כובע רחב שוליים

כובע שרוחב השוליים שלו טפח [- 8 ס"מ] - יש בחבישתו, איסור משום אוהל עראי. וכתב המשנ"ב ש"א, קנ"ב: כיון שבזמננו חבישת המגבעת למכובדות בלבד ולא להאחיל - מותר. אבל יוצאים בו כדי להגן מפני הגשם או מפני החמה - יש לאסור.

כפפות ידיים

שולחן ערוך ש"א, ל"ז: "מותר לצאת בשבת בבתי ידיים [הנקראים הענטשי"ך], ויש מי שמחמיר להצריך שיתפוס מערב שבת בבתי הידיים [שרוולים] של מלבושיו, או שיקשרם בהם קשר של קיימא יפה, **שלפעמים** צריך למשמש בידיו להסיר ממנו כינה או פרעוש העוקצו, וחיישינן שמא יוליכם בידו ברה"ר וראוי לחוש לדבריו" ומוסיף המשנ"ב: "וכעשיו נהגו להקל, ואפשר משום שכיון שלהרבה פוסקים, אין לנו רשות הרבים מדאורייתא אין גוזרים, ומשמע מדברי האחרונים, שאף שאין למחות ביד המקילים מכל מקום, ראוי לבעל נפש להחמיר.

*

חיבור ביטנה או כיסוי לראש למעיל בשבת

מותר לחבר בשבת ביטנה של מעיל או כיסוי לראש, המתחברים על ידי רוכסן או לחצנים ["טיק טקים"] או סקוטץ' ואף אם החיבור נעשה בפעם הראשונה במעיל חדש ועל מנת שתישאר שם הביטנה לזמן ממושך, כיון שהמעיל בגד שלם אף בלא הביטנה, ורק למעוניינים אפשרי לחברו או להסירו מהבגד, על כן, אין כאן "מכה בפטיש" ולא "קשירה" ו"התרה" (דעת מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל בספר שש"כ ט"ו, הערה רמ"ו).

יציאה עם צמר- גפן באוזן

השמים באוזניהם צמר-גפן להגן על האוזניים מפני הרוח והקור, **רשאים לצאת בהם** אף במקום שאין עירוב, מפני שאין חשש שיוציאם מאזניו, כל זמן שנמצא במקום שהרוח והקור שולטים (דעת הגר"נ קרליץ זצ"ל ב"חוט שני ד, פ"ח, כ"א).

יציאה מהבית בשבת כשבחוץ יורדים גשמי ברכה

ההחלטה לצאת וללכת בגשם, מעוררת שתי שאלות: **א. השריית בגד במים - זהו כיבוסו**, ובפועל חשיפת הבגדים למי הגשמים תגרום מיידית להשרייה שדינה כאמור ככיבוס - היינו מלאכת ה"ליבון" ? **ב.** כאשר נרטב בגד, קיים חשש, שמא בטרם ניכנס לבית הכנסת או לביקור, נבוא לסחוט את המים הבלועים בו או לנערו ונעבור על איסור סוחט - תולדת "ליבון".

תשובה לשאלה א: חשש השריית הבגדים במי הגשמים

אמנם כן, קיים איסור השריית בגד במים: כדברי שולחן ערוך סי' ש"ב עפ"י הרמב"ם: **"שרייתו של בגד זהו כיבוסו"** ואפילו הבגד נקי. המקור: שולחן ערוך ש"ב, ו: "הרוחץ ידיו, טוב לנגבם בכוח זו בזו, ולהסיר מהם המים כפי יכולתו, קודם שיקנחם במפה" [-מגבת]. - שאם לאו, המים שעל גבי היד, יגרמו להשריית המגבת בהם, ועוברים על השריית בגד - זהו כיבוסו ! אמנם, לדעת הרמ"א: "אין לחוש לזה..... שאין זה, אלא דרך לכלוך, וכן נוהגים" **הלכה למעשה:** כולם מודים, **א.** שמותרת הליכה בגשמים, שאין זה דרך כיבוס כלל. שאפילו החסכניים ביותר, אין דרכם בימות החול לצאת בבגדים מלוכלכים כשבחוץ יורד גשם, ולזרות עליהם מעט אבקת כביסה, כדי לחסוך הפעלת מכונת כביסה

תשובה לשאלה ב: חשש סחיטה בבגד שנרטב

אמנם כן, סחיטת בגד - אסורה מן התורה, אפילו ממשקים צבעוניים, שזו התחלת כיבוס. כמו כן, אסורה סחיטה שלאחר הכיבוס מן התורה, כיון שבלי סחיטה, אי אפשר ללבוש את הבגד. כמו כן, גזרו חכמים שאסור לטלטל או לנער בגד הרטוב במים במידה של "טופח על מנת להטפוח" - שמא יבואו לסחטו. ודינו כ"מוקצה", שאסור לטלטלו והיינו, אף כשהבגד נרטב רק בחלקו - בחלק ניכר וחשוב ממנו

תנאי הגזירה: 1. דווקא במים, ולא במשקה צבעוני. 2. דווקא בבגד שמקפידים שלא יירטב, אבל במגבת, סחבה, סמרטוט, מעיל גשם וכל הנועד להליכה בגשמים - כל אלו מותר לטלטלם בזהירות - באזור יבש! אין שום אזור יבש - מזיזים אותו בעזרת כף אשפה או צלחת 3. אין הגזרה בבגד העשוי מחומר סינטטי, כי עצם איסור "סחיטתו" אסור מדרבנן, ש"נראה כסוחט", ואין גוזרים גזירה לגזירה.

הלכה למעשה: בכל מקרה, מותר להמשיך וללכת בבגד שנרטב, בגשם או בממטרה, או כנף טלית כהן בנטילה לדוכן שרוול או סרט שנרטבו בשעת נטילת ידיים לסעודה - שאין חוששים שאדם יסחט בגד הלבוש עליו. כמו כן, בכלל הגזירה, אסרו חכמים ניעור בגד רטוב - שמא נבוא לידי סחיטה. אבל בגד ש"לא מקפידים שיירטב", כגון מעיל גשם, אם הוא מניילון או פלסטיק - מותר לנער אפילו בחוזקה. אבל אם הוא מצמר או כותנה - מותר לנער רק קלות, שבכל אופן יש להיזהר שלא לבוא לידי לסחיטה.

*

גזירה "שמא יסחט" המצויה בחורף

המקור: גמ' יומא ע"ז ע"ב: "ההולך בשבת וביום הכפורים להקביל פני רבו או אביו, או לבקר החולה, או לצרכי רבים, לפדות שבויים, עובר אפילו עד צווארו במים ואינו חושש, לא לאיסור רחיצה ביוה"כ ולא לחשש שמא יסחט הואיל והולך לדבר מצווה - לא גזרו חכמים.

הלכה למעשה: גזרו חכמים שלא לעבור בשבת ויום טוב במקום תעלות מים, שלוליות, נהר או נחל, [כגון בעיר "וונציה" שבאטליה - שמא ייפול הבגד, ונבוא לידי סחיטה, ועדיף לעקוף אותם או לדלג מעליהם, אפילו ב"פסיעה גסה" מלהיכנס לתוכם. אלא אם כן המעבר "לצורך מצוה" כגון: בהליכה לתפילה בציבור (מצוי בבית כנסת שבמרכז גן ציבורי כשהמטרות פועלות), לקבל פני אביו ואמו או רבו, לביקור חולים למיילדת ללידה, למוהל למילה, או להצלת ממון שמצטערים בהפסדו, בתנאי שמרימים את שולי הבגד או מכניסים את הידיים לכיסים, או משלבים הידיים זו בזו. והתירו אף לחזור דרך המים - שאם לא יתירו גם לחזור - לא ילך כלל -] "התירו סופם משום תחילתם".

הערה: כשיורד מטר סוחף, והגשם הציף את הכביש, ואין דרך אחרת לחצות הכביש - מותר לעבור בשלולית שנוצרה, כשם שהתיר השו"ע (שכ"ו, ז) להמשיך ללכת בגשם אף אם הבגדים נרטבים, שלא חששו שאדם יסחט בגדים או גרביים שעליו, אבל היתר זה, רק בשלולית גשמים, אבל לא כשהתפוצץ צינור מים.

הליכה עם גרביים שנרטבו במים

שולחן ערוך ש"א, מ"ה: "מי שנשרו כליו במים בשבת, הולך בהם ואינו חושש שמא יבוא לידי סחיטה" ובמשנ"ב, קס"א: "שלא חששו שיסחט בגדים שלובשם על גופו". ואף, שהנכנס לשלולית וגרביהו התמלאו במים, מחמת כובד גופו, בכל צעד נסחטים הגרביים, אין זו אלא סחיטה "כלאחר יד" בשינוי (ואינו עובר משום מלבן) וגם המים הולכים לאיבוד (ואין עובר משום מפרק תולדה של דש) (מנחת שבת פ, קל"א מאור השבת ב מכתב ל"ב דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל הלכות חג בחג, ימים נוראים כ"ז, הערה 62 בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל "כיון שאין זו דרך סחיטה וגם אין למים לאן לצאת, והם נסחטים ונבלעים כאחד" ואמר לי הגרי"ש זצ"ל שאכן, ההולך עם מנדלים פתוחים או מי שיש לו חורים בנעליו, עדיף שיסיר מעליו את הגרביים ולא ימשיך ללכת בהם.

ריצה בשבת מפני הגשם

שולחן ערוך ש"א, א: אין לרוץ בשבת אלא אם כן הוא לדבר מצוה כגון לבית הכנסת או כיוצא בזה" וביאר המשנ"ב, א: משום שנאמר "וכבדתו מעשות דרכיך" (ישעי' נח, י"ג) ודרשו חז"ל: "שלא יהיה הילוכך בשבת כהילוכך בחול, שדרך האדם למהר ולרוץ אחר עסקיו" וכתב בשו"ת שבט הלוי א, נ"ח שנראה מלשון הסמ"ק (סי' רפ"א): "אל ירוץ בשביל חפציו להרוויח" שעיקר האיסור, כהמשך הפסוק: "ממצוא חפצך" כשרץ לעסקיו, וחז"ל הוסיפו לגזור על כל ריצה, שנראה כאילו רץ להרוויח, מכאן שריצה מפני הגשמים, כמו לצורך מצוה - מותרת. נוכחן ניכר אפילו יותר מריצה לביהכ"נ שרץ משום צורך. וב"מנחת שבת" (על קיצשו"ע צ, ג), שבכל מקום שאם ילך כדרכו יהיה לו צער, כגון רוחות וגשמים או כלבים, במקום צער לא גזרו. אכן, דעת הגר"ח קנייבסקי שליט"א, שיש להחמיר ולא לרוץ מפני הגשם (קרית מלך שבת כ"ד, ד וב"דרך שיחה" עמ' רצ"ט).

*

השימוש במטריה בשבת

אסור לפתוח או לסגור מטריה בשבת משום בניה או סתירת "אהל עראי" שאסורה מדרבנן, ואפילו נשארה פתוחה מערב שבת, אסור לנושאה בשבת אפילו במקום שיש עירוב, משום "מראית העין" שמא פתחה בשבת, שאין רגילות לפתחה אלא סמוך לשימוש ממש (שו"ת נודע ביהודה תניינא אורח חיים, ל) ואף שכיום המטריה ניתנת לפתיחה בקלות רבה ואינה נצרכת לפעולה "בחוזק ובתקיעה" כעשיית אהל, שמשום כך נאסר השימוש בה בשבת על ידי גדולי הדורות, כתב החזון איש (נ"ב, ו): "אף שאולי אין עשיית אהל, אבל יש בשימוש, ולזול בשבת ונראה כ"עובדין דחול", וכלשונו: איסור אושא מילתא ועובדין דחול חמור מכל איסור שעושה יחיד, כיון שהוא גדר לעם כולו ולדורות.

נשכחה מטריה על שולחן כיסא או מיטה ונכנסה שבת, כיון שהיא כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלה לצורך גופה או מקומה, כגון ששכח קשיש היכן הניח מקלו,

רשאי להשתמש במטריה להישען עליה, וכן כשנשארה מטריה בשבת במקום שצריך לו - מותר להרימה ביד ואף להעבירה, להניחה במקומה.

הערה: שמשיה נפרסת קבועה, המחוברת במרפסת לשולחן, למעקה או לרצפה, מותר לפרסה או לסוגרה בשבת, בדומה ל"כיסא העשוי פרקים" המתקפל וניתן לפתחו בדומה ללול תינוק, או שולחן או מיטה מתקפלים (שו"ע שט"ו, ה), שהרי כבר עשויה מיום חול, ונפרסים במעשה קל להיות ראויים לשימושם (משנ"ב שם, כ"ז)

פריסת גגון או ניילון על מיטת תינוק

א. עגלה המורכבת משני חלקים יש לחבר את גגון העגלה לעגלה לפני שבת, ואם חיברוהו בשבת, אפילו בדרך המותרת - אסור לפתחו בשבת (קצות השולחן ק"כ וחזון איש נ, ט). עגלה, שמחובר אליה הגגון מלפני שבת, מותר לפתחו בשבת אף שהיה מקופל לגמרי, וכן מותר לסוגרו, ויש שחייבו, שיהיה הגגון פתוח מלפני שבת, על כל פנים ברוחב טפח [8 ס"מ] (קצוה"ש וחזון איש שם).

ב. נחלקו הדעות אם מותר לפתוח ולסגור בשבת גגון העשוי בצורת שמשיה (ראה שש"כ שהתיר ובשו"ת אז נדברו י"א, כ"ג כיון שהביה"ל שט"ו, ד"ה טפח וכו' חשש לעניין מטריה לאהל מדרבנן, הוא הדין בשמשיה זו)

ג. אסור לפרוס רשת או כילה על גבי עגלת ילדים או לול לתינוק, כדי להגן מפני הגשם, השמש או זבובים, אבל פרסו אותם מלפני שבת לרוחב טפח (- 8 ס"מ מלבד הגליל), מותר לפורסם לגמרי, וכשמסירים אותם, לא יסירו את הטפח שהיה פרוס מבעוד יום. (שו"ע שט"ו, ט"ז וראה הסבר הדין בשש"כ כ"ד, ט)

ד. בימות החורף, המעוניינים להוסיף על הגגון הקבוע של העגלה כיסוי ניילון קשיח להגנה מהגשם, רשאים, ובתנאי שהכיסוי העליון לא יהא גבוה ג' טפחים מהתחתון [24 ס"מ] (משנ"ב תר"מ, כ"ה וחזון איש נ, ט).

*

שבים לבית - ברוך אתה בבואך

ניקוי נעליים מבויץ

אחת מתולדות מלאכת הטחינה: פירור - גוש עפר, מלח מקורי, אסור לפוררם אפילו ביד. ובכלל זה איסור הסרת בויץ שהתייבש, מעל נעל או בגד [בבגד - גם מלבן]. אבל כשהבויץ עדיין לח - בדרך כלל בחורף: אפשרי לנקותו בכמה אפשרויות: א. בקינוח על גבי ברזל, שאינו חד, שבכניסה לבית, או בעזרת כל כלי שאינו מוקצה (סכין, כף נעליים). ב. קינוח על גבי שטיח או סחבה שאינם רטובים במים ג. קינוח על גבי משטח אספלט, או מקום סלול שהינם מקורים (זהירות בשביל שאבניו אינם מחוברים זה לזה - שעל ידי הקינוח ממלאים המרווחים בבויץ!) ומותר לקנח או על גבי עמוד, או גרם מדרגות. ד. שטיפה בברז מים. על פי שולחן ערוך סי' שב: "מנעל של עור, מותר לשכשכו במים, אבל לא לשפשפו צד בצד שנראה כמכבס".

סחיטת השיער

רמב"ם שבת ט, י"א ושו"ע ש"ל, א אסרו חכמים סחיטת שיער [הראש או הזקן] בשבת - שמא נבוא לידי סחיטת בגד, ואינה אסורה אלא מדרבנן, כיון שהשיער עצמו אינו סופג כלל את המשקים, ואסרו חכמים, מפני שנראה כסוחט השיער מחמת צפיפותו (באור הלכה ש"ב, ד"ה אסור וכו'). ובמשנ"ב שכ"ו, כ"א שזו סיבה נוספת, שנהגו שלא לרחוץ בשבת בנהר או בבריכה, שמצוי שבאים לידי סחיטת שיער, וכמובן סחיטת הבגד-ים.

1. המדובר בשיער הראש או הזקן, לא גבות, עפעפיים או שאר שיער שבגוף (הגרש"ז אויערבך זצ"ל קצוה"ש, חוט שני ודעת הגר"ח קנייבסקי שליט"א). 2. מותר להספיג את המים במגבת ("טיפוח" על גבי השיער, בהצמדת המגבת לשיער, שכל המים היוצאים מן השיער נבלעים מיד במגבת, ואין ניכרת סחיטה, מבלי למשוך את המים כלפי חוץ) לדעת ה"בן איש חי" (ב) פקודי, ח כדאי לכרוך המגבת סביב השיער כטורבן. 3. אין סחיטה תחת המים (דעת הגרש"ז אויערבך והגר"ש וזנר זצ"ל).

הלכה למעשה: בנים ובנות השבים בשיער רטוב מן הגשם, יזהרו שלא **למשוך** בשערם להוצאת המים! וכן בעלי זקנים ופאות ארוכות - אחרי רחיצת הפנים או טבילה בשבת, יזהרו מלמשוך מים מהשיער כלפי חוץ. **אבל מותר לנער** את הראש והשיער, שאין זו אלא סחיטה בדרך שינוי (בן איש חי (ב) פקודי).

*

זהירות מהתקרבות לתנור חימום

יש ושבים הביתה, וראשית לכל נגשים לקרבת הסקה או תנור חימום כשהידיים או המעיל רטוב, ועלולים לעבור על איסור בישול [האדים העולים] ואיסור "ליבון" - ייבוש בגד מהמים. ואף שאין כוונתם אלא לחימום הידיים - "פסיק רישיה" הוא ואסור.

*

מה עושים בבגדים רטובים

ניעור בגד מגשם או שלג

סחיטת בגד - אסורה מן התורה, אפילו ממשקים צבעוניים, שזו התחלת כיבוס. כמו כן, אסורה סחיטה שלאחר הכיבוס מן התורה, כיון שבלי סחיטה, אי אפשר ללבוש הבגד. באו חכמים וגזרו - "שמא יסחט"!

אסרו לטלטל או לנער בגד הרטוב במים במידה של "טופח על מנת להטפוח" - שמא יבואו לסחטו. ועשאוהו כ"מוקצה", שאסור לטלטלו והיינו, אף אם הבגד נרטב רק בחלקו, אבל בחלק ניכר וחשוב מן הבגד.

תנאי הגזירה: 1. דווקא במים, ולא במשקה צבעוני. 2. דווקא בבגד שמקפידים שלא יירטב, אבל במגבת, סחבה, סמרטוט, מעיל גשם וכל הנועד להליכה בגשמים - כל אלו מותר לטלטלם בזהירות - באחיזתם באזור יבש! 3. אין הגזרה בבגד העשוי מחומר

סינטטי, כי עצם איסור "סחיטתו" אסור מדרבנן, ש"נראה כסוחט", ואין גוזרים גזירה לגזירה.

*

הכנסת בגדים רטובים או מלוכלכים למכונת כביסה

שאלה: האם מותרת הכנסת כביסה שהתלכלכה למכונת כביסה בשבת ? **תשובה:** ההכנסה מותרת בהתקיים 2 תנאים: א. אין מים בתוך המכונה, ולא תתקיים, חלילה השרייה. ב. בבית זה, משמשת המכונה כמקום אחסון לכביסה, כאוגר או ארון כביסה, עד שתצטבר כמות הממלאה את המכונה, ואז היא תופעל, ואין המכונה רגילה להיות מופעלת מיד עם הכנסת הכביסה. ואם כן, אין ההכנסה למכונה, כהתחלת הכיבוס.

*

שטיחת בגדים לייבוש

שולחן ערוך ש"א, מ"ה: נרטבו בגדים בשבת במים, אסור לשטחם כדי לייבשם - משום **איסור מראית העין**, שלא יחשדו שכבסם בשבת, ואפילו בחדרי חדרים אסור לשטחם [ש"כ כל מה שגזרו משום מראית העין, אפילו בחדרי חדרים אסרו] והאיסור, לשטחם **דווקא בשבת**, אבל שטחום לפני כניסת שבת, או אפילו שטחום בשגגה בשבת עצמה - אין צריך להסירם "שאינו גוזרים גזירות מעצמנו" (בן איש חי (ב) ויחי, א). ומרן החזון איש העיר, שאין להשאיר כביסה תלויה על חבלים שבחזית הבניין, משום "כבוד שבת" או מטעמי חינוך.

הערה: לדעת הבן איש חי שם, האיסור אף בבגד יבש, כגון מגבת להניחה על החבל, מפני שהרואים אינם מבחינים אם הבגד רטוב או יבש. ושמעתי מהגאון רבי י"י פישר זצ"ל שאף בימות הקיץ אין לתלות בגד, כגון ציצית שהזיעו בה, מטעם הנ"ל.

צורות היתר להניח בגדים שנרטבו

א. אם מניחים את הבגד במקום שלא רגילים להניחו לייבוש, אף אם יתייבש שם - מותר. כגון מגבת על מטלה המגבות, מעיל או חליפה על קולב, על וו תלייה, על מסד כיסא או לתלותו על הדלת, וכן להניח בגד על אדן חלון - מותר. אבל אין לשטוח מעיל או בגד על שתי כסאות. שאין איסור שטיחת בגדים אלא באופן ששטחים במקום ובצורה שרגילים לשטוח בגד לייבוש (משנ"ב ש"א, ק"ע ושער הציון ובן איש חי (ב) ויחי, א). רדיאטור חשמלי, אפילו אינו פועל אין לשטוח עליו בגדים שנרטבו, שהרי זה צקום שיש רבים הרגילים לייבש עליו בגדים בעת הצורך. ואין צריך לומר, שהדבר אסור כשהרדיאטור פועל, שהרי אסור להניח בגדים או נעליים רטובים בקרבת מקור חום, כשלחות שבהם תגיע לחום שהיד סולדת בו, משום איסור "בישול" ואיסור "ליבון".

ב. מותר לתלות בגדי עור, פרווה וכן "ספודיק" ו"שטריימל" כל בגד שאין מכבסים - שאין חשש שיאמרו שכיבסום

ג. אם רואים על הבגד לכלוך, כגון בוץ או כלי מיטה ולבנים של תינוקות שנרטבו משוקו או ממי רגליים - מותר לתלותם אפילו על גבי חבלים, מפני שניכר שלא כובסו בשבת (משנ"ב שם, קס"ד)

המעוניינים ל"חמם" פיג'מה עבור לבישתם לילדים: אמר לי הגר"מ הלברשטאם זצ"ל אפשר להניחה מקופלת ולהפוך מצד לצד, באופן שאין רגילים לשטוח בגד לייבוש.

נטפו מי גשמים לרצפה, ממעיל או בגד רטובים, או מרפסת שהוצפה במי גשמים

אם נשפכו הרבה נוזלים - הוצפה הרצפה במי גשמים, ילד פתח ברוז, נשפך בקבוק ליטר פלוס]: אין להשתמש בשום סחבה, סמרטוט או מטלית - **מחשש סחיטה**. ניתן לגרוף את הנוזלים בעזרת מגב ["מקל גומי"], אל תוך יעה [כף אשפה] או אל פתח ניקוז מרושת שברצפה, ואם הבור סתום במכסה, מותר לפתחו או לסגרו, רק כשיש לו "בית אחיזה" [מחשש "בונה" ו"סותר"]. ירדו גשמים או שהקרקע סביב הבית רוויה מהשקיה מלפני שבת - ניתן לגרוף את הנוזלים דרך מרזב, היישר לגינה, ש"ריבוי ההשקיה, רק מזיק לצמיחה" (כף החיים של"ו, כ"ט). כמו כן, אפילו האדמה סביב הבית יבשה, אבל היא משמשת מקום מעבר לרבים, או שהיא מרוצפת, מותר להזרים את המים לחצר [-אין סיכוי שהמים יביאו להצמיח שם מאומה].

נשפכו מעט נוזלים - נטפו מעט מים מהבגד שנרטב בגשם, נשפכה כוס או התהפך ספל נטילת ידיים]: **אם הנוזלים נקיים** [- מים, מי סודה או יין לבן] - אין לקנחם אלא במטלית סחוטה, העומדת לקינוח ולניקוי, אבל בשימוש במגבת או כל בגד, שאינם עומדים לניקוי, שתי חששות לשני איסורי תורה: **כיבוס** (הנוזלים נקיים) ו**סחיטה** (כיון שהנוזלים נקיים יש לחשוש שנסחט את המגבת או הבגד, כדי שכשיתייבשו, נחזור להשתמש בהם בשבת). ובזה גם בעל השולחן ערוך מודה, שאין לך "השרייה בדרך לכלוך, גדולה מזו".

*

חימום הבית בשבת

כל תנור חימום הפועל באש גלויה, כגון בנפט, בגז ואפילו "מפזר חום" חשמלי שיש בו חוטי להט [ספירלות] - דינם כ"מוקצה מחמת גופו" ואסור לטלטל ממקומם, כיון שהתנור כולו בסיס לשלהבת. היה התנור מונח מבעוד יום על משטח שעליו הונח בכניסת שבת דבר נוסף של היתר שיש בו חשיבות לשבת - מותר לטלטל את המשטח ממקום למקום, ככל בסיס לדבר המותר והאסור, ובתנאי שלטלטול לא תהיה השפעה על הלהבה הדלוקה. אבל רדיאטור [צלעות] חשמלי הפועל על בסיס חימום חשמלי של מים או שמן, ללא חוטי להט [ספירלות] - נחשב כ"כלי שמלאכתו לאיסור" שמותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו, והיות במכשיר "נורית בקרה" הנדלקת ונכבית כשהתנו פועל או כשמפסיק את פעולתו על ידי ווסת החום [טרמוסטט] - אין בה כדי להפוך את כל הרדיאטור לבסיס לשלהבת (שו"ת מנחת יצחק א, עמ' קע"ד).

אמנם כן, העברת הרדיאטור ממקום למקום מותרת, בתנאי שישנו חוט חשמל מספיק ארוך, כדי שהתקע לא ייצא מהשקע, כמו כן, בתנאי, שהעברה תתבצע בעת ש"נורית

הבקרה" דולקת והרדיאטור פועל, אבל כשהנורית כבויה, יתכן וההעברה למקום יותר קר, תגרום מיידית להפעלת הרדיאטור (שש"כ כ"ג, ל"א). הערת הגר"י אופיר מלכה שליט"א: ברדיאטור שמגעי חוטי נורית הבקרה חלשים, ובכל תזוזה של הכשיר הנורים נדלקת וכבה - אסור להזיזו ממקומו כשהנורית דולקת.

ניתוק רדיאטור, כשהחשמל אינו פועל

כאשר הנורית כבויה, מותר לשנות את המתג למצב ששוב לא יפעל התנור כשישוב ויתחבר זרם החשמל אך יש לעשות זאת, ב"שינוי", היינו על ידי המרפק או שנים שילחצו יחד, מפני שלדעת החזון איש וה"אור לציון" יש איסור "סותר" במעגל החשמלי, אף כשכעת החשמל אינו פעיל (חזון איש נ, ט ול"ח, ב) ולדעת ה"אור לציון" אין לעשות זאת על ידי הוצאת התקע מהשקע, שלדעתו כל שינוי בדבר המחובר לקיר "בונה וסותר".

אמירה לגוי לצורך כיבוי מזגן הפועל בקירור

הושאר מזגן בטעות במצב קירור לשבת, ויש צער גדול מחמת הקור, כיון "שהכל חולים אצל הצינה", מותר לומר לגוי לכבותו או לשנותו למצב של חימום (שו"ע ש"ז, ה). אין גוי, אך ישנם תינוקות או קשישים, שדינם כ"חולה שאין בו סכנה" התיירו אף לישראל לעשות את הפעולה בשינוי (שו"ע ורמ"א שכ"ח, י"ז) וכשנעשתה הפעולה עבור התינוקות והקשישים, מותר אף לגדולים ליהנות ממנה (רע"ו, ה).

*

הפסקת חשמל בשבת

חלה הפסקת חשמל [בנפילת מתג הביטחון] במהלך השבת, או בטרם כניסתה ונמשכה בשבת, ובבית חושך מוחלט, או הפסיקה פעולת החימום, אם בבית תינוקות או קשישים, מותר לומר לגוי להפעיל את זרם החשמל עבור התינוקות והקשישים, כדי שגם הגדולים יוכלו ליהנות מפעולתו. ולאחר ששב זרם החשמל, אפשר ליהנות מכל מה שהודלק, פלטה, מיחם ומזגן וכדומה, כנימוק הגרש"ז אויערבך זצ"ל (בשש"כ ל"ח, הערה כ"ח) "כיון שהוא פסיק רישא ממעשה היתר שנעשה על ידי הנוכרי ופס"ר בגוי - מותר (ב"י והרמ"א רנ"ג, ה)".

*

שימוש ב"בקבוק חם"

שולחן ערוך שכ"ז, א ושכ"א, ב: כל דבר שדרך בריאים לאכול ולשתות או להשתמש בו - אין בו משום איסור רפואה בשבת. ושמעתי מהגר"מ הלברשאם זצ"ל שבארץ ישראל, מקום קיבוץ גלילות, נחשב "בקבוק חם" כמעשה בריאים ואין בו משום גזירת שחיקת סממנים, ואכן, בימות הקיץ החמים אין להשתמש בשבת בבקבוק חם אלא למי שסובל כאבים ודינו כ"חלה שאין בו סכנה" שמותר ברפואה.

*

ניקוי שימשת חלון [ובקבוק שתייה] מאדי הקור בשבת וכתובה בהם

עומדים לצאת מן הבית לבית הכנסת, השאלה הנשאלת: היורד גשם בחוץ ? יש אומרים: אינכם שומעים "קולות מים אדירים"... ויש טוענים לעומתם: רק "נשיאים ורוח, וגשם אין" ? הפתרון המתבקש ליישוב המחלוקת "טוב מראה עיניים משמוע אוזניים" - כולם רצים אל החלון להביט לרחוב, אלא ששימשת החלון מכוסה בשכבה עבה של אדים, שהרי בחוץ טמפרטורות נמוכות ובבית חמים ונעים, כדי להציץ לחוץ, יש צורך לנגב חלק משכבת האדים, האם הדבר מותר בשבת ? ובינתיים, יוסי הקטן היצירתי, גורר כיסא לעבר החלון, וכותב בעזרת אפו על השימשה המכוסה באדים: "שבת שלום חורף"....

שולחן ערוך תצ"ח, ט"ו: כל הנוצר בעצם יום השבת, ולא היה בעולם בערב שבת אסור בטלטול משום "מוקצה מחמת נולד", כגון ביצה שנולדה בשבת וכדומה "ואמנם כן, בספר מאור השבת א, עמ' קמ"ד בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל וכן דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל בספר הלכות שבת בשבת ב, כ"א ודעת הגר"ע יוסף זצ"ל בחזון עובדיה ג, עמ' קמ"ד: **אדים הנוצרים על גבי חלון** ביום חורף, כשבבית הטמפרטורה גבוה בהרבה מבחוץ, וכן **אדים הנוצרים על גבי בקבוק שיצא מהקפאה** - דינם "מוקצה מחמת נולד" כיון שנוצרו כ"ש מאין". ובדומה, **מכסה סיר רותח**, שהוסר ובעת שמחזירים אותו על גבי הסיר נוטפים טיפות האדים שנוצרו, והם אסורים משום "מוקצה מחמת נולד" אולם, כיון שמתערבבים בתבשיל ויש בתבשיל פי ששים, בטלים - ומותר לאכול את התבשיל. אם כן, האם מותר בכלל לנקות השימשה ?

חידוש מרן החזון איש: יסוד גדול כתב בחזו"א זצ"ל בהלכות מוקצה: איסור טלטול מוקצה, תלוי **במטרת הפעולה**, אם רוצים את הטלטול - אסור לטלטל, אבל כשעוסקים בניקוי כיסא שולחן או רצפה ותוך כדי מזיזים אבק או לכלוכים מעטים שהצטברו שם, כיון שהעיסוק בניקוי ולא בטלטול, **הגדרת הפעולה היא תיקון וניקוי השולחן**, הכיסא, טאטוא הרצפה או הסרת האדים מעל השימשה או הבקבוק - **אין בדבר איסור מוקצה**.

על פי דברי החזו"א התיר הגרי"ש אלישיב זצ"ל (בספר שלמי יהודה, מוקצה), להסיר מעל בקוק יין או מיץ ענבים את הטבעת שנוצרה מהפרדת הפקק ממנה [בהיתר !] ואין בלכלוך מועט זה איסור טלטול מוקצה.

אופן הניקוי: על פי ההלכה, כאשר נשפכו **מעט נוזלים** - נטפו מעט מים מהבגד שנרטב בגשם, נשפכה כוס או התהפך ספל נטילת ידיים] : **אם הנוזלים נקיים** - מים, מי סודה או יין לבן] - אין לקנחם אלא במטלית סחוטת, העומדת לקינוח ולניקוי, אבל בשימוש במגבת או כל בגד, שאינם עומדים לניקוי, שתי חששות לשני איסורי תורה: **כיבוס** (הנוזלים נקיים) ו**סחיטה** (כיון שהנוזלים נקיים יש לחשוש שנסחט את המגבת או הבגד, כדי שכשיתייבשו, נחזור להשתמש בהם בשבת). ובוזה גם בעל השו"ע מודה, שאין לך "השרייה בדרך לכלוך, גדולה מזו".

הערה: מותר לנקות ולהספיג מים ונוזלים בעזרת ממחטות [טישון] חד-פעמיות, כיוון שעם המגע בנוזלים הממחטה מתפרקת, ואין כאן לא סוחט מדין ליבון ולא מדין דש (שו"ת אגרות משה או"ח ב, ע). ולעניין פתיחת אריזת טישו סגורה, בשבת: לדעת מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל מותר לפותחה כשם שהתירו פתיחת שקיות חטיפים כיון שהעטיפה בטלה לתכולתה, ועוסק בתכולה ולא בקריעת העטיפה, וטוב לפתוח דרך קלקול, ולכתחילה להשתדל לפתוח לפניע כניסת השבת (שש"כ פ"ט הערה י"ב) ולחזור"א מותר לפתוח רק בדרך קלקול.

*

כתיבה וציור באדים

כותב ומוחק

הגדרת האב - "כותב": כתיבת אותיות, מספרים או סימנים שיש בהם משמעות בכל כתב ובכל לשון כלשון הרמב"ם: שתי סימניות **במשכן**: לדעת רבי יוסי (גמרא שבת עג) - בסימון קרשי המשכן לדעת מיקומם המדויק, כי קרש שזכה במזרח או בצפון לא יעבירו לצד אחר, **שיעורה**: שתי אותיות או שני מספרים כנ"ל

וכשיש משמעות, אפילו אותה אות או מספר פעמיים: גג זו שש - דאורייתא ! אין משמעות: בב טט לל - דרבנן כתבו אות אחת: "חצי שיעור איסור מן התורה" (משנ"ב שמ, כב)

תולדה: רמב"ם שבת פרק יא, י"ז: "המצייר או רושם רשמים וצורות" או המוחקן - עובר בתולדת כותב ומוחק.

*

תנאי לאיסור תורה של כתיבה או ציור: הדבר שעליו כותבים צריך להיות "מתקיים", שיש לו קיום - לפחות 24 שעות, כגון, חקיקה באבן או בעץ, כתיבה ע"ג נייר, קרטון, קלף, אבל על גבי דבר שאינו מתקיים - האיסור מדרבנן (משנ"ב ש"מ, כ"ב). **הלכה למעשה:** אסור לכתוב או לצייר על גבי שימשה מלאה באדים, ולא באבק שעל גבי רהיט, ולא. על ספה מרופדת בקטיפה, כמו כן, 1. בקבוק תינוק שבמרכזו צינורית שצבעה משתנה לסגול כהה כשהדייסה חמה מדי. 2. ספל, שכשמוזגים לתוכו מים חמים נראית תמונה על גביו וכדומה - אסורים בשימוש בשבת. **אמנם, התירו לצורך חולה.** שימוש ב"גלאי חום", שעליו רצועות צבעים הנעשים בולטים כשיש חום. או כשיוצאים על גביו מספרים או אותיות, שכעבור זמן נעלמים. כמו כן, סימון או כתיבה בחדרי מיון בעזרת דיו הנעלמת מעל הנייר כעבור מספר שעות.

*

התחיל לרדת גשם בשבת

שולחן ערוך שט"ו, ב: נשארו על גבי החבלים כבסים שכבר היו רק לחים בכניסת השבת, ובוודאי כשהיו כבר יבשים, והגשם עלול לכללך את הכביסה או להרטיבה, ויש בגדים

שזקוקים להם לאחר השבת (ואין מכוונת ייבוש מהירת פעולה) - מותר להסיר את הכביסה מעל החבלים מבלי לקפלה. (הסרת האטבים, הינה טלטול "כלי שמלאכתו לאיסור" - לצורך גופו או מקומו).

הייתה הכביסה רטובה בכניסת השבת [ו"מיגו דאיתקצאי לבין השמשות איתקצאי לכולא יומה, בפרט בעונת הגשמים, שאין מועילה דעתו של אדם להשתמש כשהכביסה תתייבש] - מותר לפרוס מפת ניילון על גבי החבלים, ולהתפיסה באטבי כביסה [כנ"], ובתנאי שהמרחק בין חבל לחבל פחות שלשה טפחים - 24 ס"מ. אבל כשהמרחק גדול יותר, יש לפרוס ניילון על כל חבל בנפרד.

הלכתא מאורייתא / הרב יוסף אביטבול, מח"ס שערי יוסף ושא"ס, בני ברק

האם מותר לעשות מעשה 'קוסמים' מאחזי עיניים של ימינו

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרַעֲה וַיַּעֲשׂוּ בֶן פְּאֶשֶׁר צָנָה ה' וַיִּשְׁלַךְ אֶהָרֹן אֶת מִטְּהוֹ לִפְנֵי פְרַעֲה וּלְפָנָי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּיץ. וַיִּקְרָא גַם פְּרַעֲה לְחַכְמִים וּלְמַכְשָׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חַרְטָמֵי מִצְרַיִם בְּלַהֲטִיהֶם בֶּן. וַיִּשְׁלִיכוּ אִישׁ מִטְּהוֹ וַיְהִיו לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מִטְּהָ אֶהָרֹן אֶת מִטְּתָם (ז, י-יג)

א). ויש לדון מה הדין קוסמים של היום, הנה איתא בגמ' בסנהדרין דף סז ע"ב, אמר אביי הלכות כשפים כהלכות שבת, יש מהן בסקילה ויש פטור אבל אסור, ויש מהן מותר לכתחילה, העושה מעשה בסקילה, האוחז את העינים פטור אבל אסור, מותר לכתחילה כדרב חנינא ורב אושעיא כל מעלי שבתא הוו עסקי בהלכות יצירה ומיברי להו עיגלא תילתא ואכלי לה, ופירש"י בהא דהאוחז את העיניים שפטור, וז"ל: האוחז את העינים מראה כאילו עושה ואינו עושה כלום, פטור אבל אסור עכ"ל, ועוד ביאר בדף סה ע"ב אוחז את העינים אוחז וסוגר עיני הבריות ומראה להם כאילו עושה דברים של פלא והוא אינו עושה כלום.

וכן כתב הרמב"ם לדינא בספר המצות (לא תעשה מצוה לב) וז"ל: ובכלל אזהרה זו גם אסור פועל החרטומים, ולשון חכמים (סנהדרין סה ע"ב) מעונן אלו אוחזי עינים, והוא מין גדול מן התחבולה מחבור אליו קלות התנועה ביד עד שתדמה לאנשים שיעשה עיניים אין אמתתו בהם, כמו שנראה אותם יעשו תמיד יקחו חבל וישמו אותו בכנף בגדיהם ויוציאו נחש, וישליך טבעת לאויר ואחרי כך יוצאהו מפי אדם אחד העומדים לפניו, ומה שידמה לזה מפעולות החרטומים המופרסמים אצל ההמון כל פועל מהם אסור, ומי שעושה זה יקרא אוחז עינים והוא מין הכישוף, ומפני זה לוקה, והוא עם זה גונב דעת הבריות, וההפסד המגיע מזה גדול, כי כן ציור העינים הנמנעים תכלית המניעה האפשרית אצל הסכלים והנשים והקטנים רע מאד, ויפסיד שכלם וישיבם להאמין הנמנע והיותו אפשר שיהיה והבן בזה עכ"ל.

והנה ברמב"ם פי"א מהל' ע"ז ה"ט אסור לעונן אע"פ שלא עשה מעשה אלא הודיע אותן הכוזבים שהכסילים מדמין שהן דברי אמת ודברי חכמים. וכל העושה מפני האצטגנינות וכיון מלאכתו או הליכתו באותו העת שקבעו הוברי שמים הרי זה לוקה שנאמר "לא תעוננו". וכן האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעושה מעשה תמהו והוא לא עשה הרי זה בכלל מעונן ולוקה: והנה בהט"ו המכשף חייב סקילה והוא שעשה מעשה כשפים. אבל האוחז את העינים והוא שיראה שעשה והוא לא עשה לוקה מכת מרדות. מפני שלא זו שנאמר במכשף בכלל "לא ימצא בך" הוא ולא שניתן לאזהרת מיתת בית דין הוא ואין לוקין עליו שנאמר "מכשפה לא תחיה":

והנה בכס"מ שם כתב להקשות בדברי הרמב"ם וז"ל: המכשף חייב סקילה וכו'. משנה שם (נ"ג. וס"ז). דמני מכשף בהדי נסקלין וקאמר בתר הכי המכשף זה העושה מעשה לא

האוחז את העינים ר"ע אומר משום רבי יהושע שנים לוקטים קשואים אחד לוקט חייב ואחד לוקט פטור העושה מעשה חייב האוחז את העינים פטור. ופי' רבינו הטעם משום דליכא אזהרה למכשף אלא מלא ימצא בך קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף ולא שנתן לאזהרת מיתת ב"ד הוא שנאמר מכשפה לא תחיה ולא מצינו אזהרה אחרת אלא לא ימצא, ואיכא למידק על מה שאמר רבינו כאן אבל האוחז את העינים וכו' ואין לוקין עליו שזה הפך מ"ש לעיל בפרק זה האוחז את העינים לוקה. ועוד שלפי מ"ש רבינו שיראה שעשה והוא לא עשה נראה שהוא לאו שאין בו מעשה וא"כ קשה למה בתחלה חייבו מלקות הא לאו שאין בו מעשה הוא ועוד כשבא בסוף דבריו למעטו ממלקות למה הוצרך לבא עליו מטעם שהוא לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד תיפוק ליה משום שהוא לאו שאין בו מעשה.

וכתב לתרץ, ונ"ל דכל אוחז העינים הוא עושה מעשה כדי לאחוז העינים. ומ"ש והוא שיראה שעשה והוא לא עשה מעשה כלל, לאו למימר שלא עשה מעשה אלא היינו לומר שאותו מעשה תמהון שנראה לבני אדם שעשה לא עשאו באמת אלא שנדמה להם כך אבל ודאי שהוא עושה שום מעשה עד שאחו עיניהם להדמות להם כך ומאחר שיש בו מעשה בדין היה ללקות עליו שתיים אחת משום מעונן ואחת משום מכשף דתרווייהו איתנהו ביה דהא שנו חכמים בברייתא מעונן זה האוחז את העינים ובמתני' דס"פ ארבע מיתות משמע שהוא מכשף אלא שנפטר ממלקות דמכשף מפני שהוא לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד. ואין לומר דליפטר מעונן גופיה ממלקות משום דהוי לאו שבכללות דכתיב לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף דכיון דאהדרינהו קרא דכתיב לא תנחשו ולא תעוננו לומר שכל אחד מהם לאו בפני עצמו ואינו לאו שבכללות וכ"כ רבינו בפ"ח מהלכות סנהדרין וא"כ לוקה משום לאו דמעונן ואינו לוקה משום לאו דמכשף ונמצאו דברי רבינו במ"ש לוקה ובמה שכתב שאינו לוקה קיימים, ועוד י"ל דתרי גווני אוחז העינים הם, אחד שהוא מראה שעשה מעשה זר ותמוה חוץ מטבעו של עולם שלוקה אבל האוחז העינים שהוא טבעו של עולם כגון שמראה שנוטע קישואין וכיוצא בו מדברים שהם טבעו של עולם זה אינו לוקה. ודייק לשון רבינו שלעיל גבי לוקה כתב שמדמה בפני הרואים שעשה מעשה תמהון וכאן גבי אינו לוקה לא כתב מעשה תמהון, ודרך זה כתב מהר"י קולון בשורש ע"ז ליישב לשונות אלו, אבל קשיא לי מנין לו לחלק בכך. וה"ר יהושע מבני בניו של רבינו תירץ דאחיזת עינים דמעשה תמהון לחוד ואחיזת עינים דמכשף לחוד וזה לא ישיגנו אלא היודע בדברים ההם. ועוד תירץ תירוץ שני שאם התרו בו משום מעונן לוקה ואם התרו בו משום מכשף אינו לוקה וזה קרוב למה שכתבתי עכ"ד. וראה עוד בדברי ר' יהושע הנגיד בתשובתיו (חלק משנה תורה סי' ג') יעו"ש, וע"ע בלחם משנה עה"ר ה"ט.

ובעיקר מה שהביא שכתב בשו"ת מהרי"ק (סימן עו) לחלק בדעת הרמב"ם שיש חילוק בין היכן שרואים שעושה מעשה תימהון כההיא דשקל ספסירא וגזייה לגמליה ונקש בטבלא וקם, דרי ליה התם אוחז את העינים שזה הוא מעשה תימהון להמית ולהחיות, והוה בכלל לא תעוננו, ולוקה ע"ז, אבל בהאוחז את העינים ומראה שהוא עושה מעשה

אשר לא עשהו כלומר שהולך למקום פלוני והוא לא הולך או שנטע קישואין והוא לא נטען, שאין בזה דברי תימהון אלא דברי שקר הם ומראה היותה ע"י אחיזת עיניים בזה לא החמירה התורה כ"כ ללקות עליה יעו"ש, אלא דבזה י"ל דאף דלא נימא שלא יכול ללקות ע"ז. מ"מ איסורא מיהא איכא.

(ב). ומ"מ כדברי הרמב"ם בספר המצוות, כן כתב בס' החינוך (מצוה רנ) וז"ל: ובגלל לאו זה דמעונן אמרו ז"ל שהוא מעשה אחיזת עינים שיעשו בני אדם וכמו שאמרו ז"ל מעונן זה האוחז את העינים וענין זה הוא מין גדול מהתחבולה יחובר אליה קלות היד וגבורת מהירותה וכו' וכל אחד מהמעשים הרעים האלו הוא אסור, והעושהו נקרא אוחז העינים והוא בכלל לאו דמעונן ולקין עליו עכ"ל.

וכן מבואר בתשובת הגאונים (שי"ל ע"י מכון אופק, סימן קטו אות כו) וז"ל: שאלתם מה היא אחיזת עינים, גם זאת מן ההלכות שהיו מוסרין אותו בחשאי ואין אנו יודעים את מתכונתו באמת אלא דומה בעינינו כי יש להם סממנים שנופחים אותן כנגד עיניו של אדם שמקלקל את האויר אשר הוא קרוב לו ונראין לו דברים משונים ובלילה כמה שמנים וכמה חלבים יש עכשיו שמדליקין בהן בלילת נרות ונראין הפנים שחורות או אדומות ונדמה כאילו יש שם חיות רעות באות לפני האדם וכי יתקלקל האויר שבאותו מקום והאוחז עינים יש בידו קלות שגונב דבר ומכחידו בקלות.

וכתב להסיק: ונראה כמה שאינו ואחר כך מוציאו בקלות ואינו נראה לא כשמכחידו ולא כשמוציאו יש להם דברים מוצנעין בחוטמיהם ופיהם כדאמר רב אשי (סנהדרין סו) חזינא ליה לאבוה דקרנא דנפיץ ושדי כרוכי דשיראי מנחיריה ואינו נראה כשמוציאין ומראה כאילו הוא שוחט את הבהמה או את העוף ומוציא דם ולא עשה כלום מזאת אלא עשה במקום שחיטה כוס שיש בו דם ויש לו סמנין שנופח באותה בהמה או באותו העוף שנופל ואיבריו משתרגדים כאלו מת ויש לו סמנין שמחרידות אותו עד שהוא עומד על רגליו, וכן אמרו אמר ליה רב לר' חייא לדילי חזו לי ההוא טייעא דשקליה לספסיריה וגדדה לגמליה וטרף לה בטבלא וקם אמר ליה לבתר הכי דם ופרתא מי חות ההיא אחיזת עינים הוות עכ"ל.

וכן הביא דבריו התשב"ץ בספר זוהר הרקיע (סימן עה) וכתב, שהאוחז את העינים הוא מין ממיני התחבולה מראה לאנשים מה שאינו דרך תחבולה וקלות ויהיה מעונן מענין עיניים או מענין ענין שעושין כמו ענין באויר באבקים ובדברים אחרים להראות לבריות מה שאינו עכ"ל, וכן מבואר בדרשות ר"י אבן שועיב (פרשת וארא) בזה"ל: ויש מהן פטור אבל אסור והוא האוחז העינים שאינם מעשה ממש אלא שמראים על ידי השבעה כאלו הם עושים מעשה ואינו כן עכ"ל, וכן איתא בפסיקתא זוטרתא (שמות פרק ז סימן יא) בלטיהם אלו מעשה כשפים דבר הנעשה בלט כמו לוטה בשמלה (ש"א כא י) והוא אחיזת עינים עכ"ל. וכ"כ בספר חסידים (סימן תעה) שהאחיזת עינים נעשית ע"י השבעה ולכך אותה השבעה של אחיזת עינים או המעשה שיעשה אינה מגעת על הממונים על המים ויש השבעה על המים ולא על היבשה ויש כנגד הממונים על היבשה ולא על המים עכ"ד, וכן כתב לבאר הר"ש משאנץ את הספרא (קדושים פי"ט פסוק כו) אלו אוחזי עינים

בכישוף מראים לבני אדם דבר שאינו ואוחזים מראיתם עכ"ל וכן פירש רבינו הלל בבאורו לספרא שם דבכשפנות אוחזין העינים של בני אדם וכו' עכ"ל.

ג). והנה בעיקר הטעם בזה מצינו מח' בין הרמב"ם לרמב"ן דהנה הרמב"ם בהל' עבודה זרה פרק י"א ה"ז, כתב וז"ל: ודברים האלו כלן דברי שקר וכזב הן והם שהטעו בהן עובדי כוכבים הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהגו אחריהן. ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחכמים להמשך בהבלים אלו ולא להעלות על לב שיש תועלת בהן. שנאמר (במדבר כג) "כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל". ונאמר (דברים יח יד) "כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן וגו'. כל המאמין בדברים האלו וכיוצא בהן ומחשב בלבם שהן אמת ודבר חכמה אבל התורה אסרתן אינן אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת ובכלל הנשים והקטנים שאין דעתן שלמה. אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה תורה אינם דברי חכמה אלא תהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללן. ומפני זה אמרה תורה פשהזיהרה על כל אלו ההבלים (דברים יח יג) "תמים תהיה עם ה' אלקיך" וכן במורה נבוכים (ג, כט) כתב וז"ל: "ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו". והסביר משום שהעכו"ם השתמשו בזה להלהיב את הקהל שלהם כדי שיאימנו בהם, אולם הרמב"ן (דברים יח ט) כתב לחלוק על הרמב"ם וס"ל שיש בכשפים אמת, אלא שהקב"ה נותן לעם ישראל נביא ולא כושף, וז"ל: "בלהטיהם אמרו רבותינו (סנהדרין סז): שהם מעשה כשפים ועל ידי מלאכי חבלה הם נעשים, והמילה מגזרת אש לוהט (תהלים קד ד), להבה תלהט רשעים (שם קו יח). והענין, כי הם נעשים על ידי לוהטים, מלאכי אש, מלהטת באדם ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב, כענין 'ויגל ה' את עיני נער אלישע והנה רכב אש וסוסי אש' (מ"ב ו יז). ואולי יקראו כן המלאכים השוכנים באוויר בגלגלי היסודות שקורין אותם שרים. ועוד אבאר בעזרת הצור (ויקרא טז ח, יז ז, דברים יח יט). אבל "בלטיהם" (להלן ח ג) אמרו (סנהדרין סז): שהם שדים, והמלה נגזרת ממלת "לט", דברו אל דוד בלט (ש"א יח כב), כי השדים באים בלט, כי הם בעלי גופות מאויר שאינו נרגש, וזהו שאמר "לחכמים ולמכשפים", כי חכמי ההשבעות ואסיפת השדים היו ראשיהם וזקניהם, ו"חרטומי מצרים" יכלול את שניהם ולא ידענו גזרת המלה". עכ"ל. ולפי דבריו יצא שקוסם של היום לכאו' ליכא שום איסורא.

ובטור סימן קעט כתב שגדר איסור קוסם הוא ניבוי עתידות באמתעות מעשים שונים, ובבית יוסף (שם) כתב בשם רבינו ירוחם להביא אופן אחר של הודעת עתידות, ובשם הסמ"ג הביאו עוד לדעת אם תצליח דרכו, וא"כ היום לכאורה לא שייך איסור זה. אבל מ"מ דין מעונן שייך, שאוחז את העינים אסור.

ד). אלא דבכ"ז שיטת הרדב"ז במצודות דוד (מצוה סא) וכן ראה עוד בשו"ת הרדב"ז ח"א סימן תפה, שאלת ממני אודיעך דעתי במה שהתיר מהר"ר ישראל ז"ל בתשובותיו לשאלו במכשפים ובקסמים אם יש לסמוך על היתר זה. וענה ע"ז בזה"ל: תשובה אין דעתי נוחה בהיתר זה וגם הוא ז"ל לא כתב אלא שלא מצינו איסור מפורש בדבר דשואל

אוב וידעוני דהזהירה תורה עליהם נראה דדוקא הני דחמירי טפי ואין שאר מכשפים בכללם להחמיר יעו"ש באריכות בכ"ז.

וכן במהרש"ל והביאו הרמ"א בתשובה (סימן סז) שמעשה אחיזת עינים ע"י מהירות התנועה אין בו איסור, ובמצודות דוד כתב לתמוה על דברי הרמב"ם דמופלג הדבר ורחוק מן הסברא שיהיו מעשה האדם ופעולתיו הזריזות שיהיו אסורות באיסור תורה.

וכן כתב בתפארת ישראל (סנהדרין פרק ז' אות ק"ב) "שבכח כשפים והשבעות כחות הטומאה מראה לבריות כאילו עושה מעשה חדש, אע"פ שבאמת לא עשה כלל, זהו פטור, אבל האוחז העינים שלא בכישוף מותר לכתחילה". וכן ראה עוד בשיירי קרבן (סנהדרין דף מ: ד"ה מכשף) שאחיזת עינים ע"י כישוף.

וראה עוד במאירי (סנהדרין סז). שכתב, דדוקא מעשה כשפים אסור, אבל האוחז את העינים עד שנראה כעושה ואינו עושה, פטור אלא שמכין אותו מכת מרדות וכו'. וכל מעשה שדים הרי הוא בכלל כשפים, כל שהוא נעשה בפעולה טבעית, אינן בכלל כשפים, אפילו ידעו לברוא בריות טובות שלא מזווג המין, כמו שנודע בספרי הטבע, שאין הדבר נמנע, רשאים לעשות, שכל שהוא טבעי אינו בכלל הכישוף. ודומה לזה אמרו, כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. ע"כ.

וראה עוד בשו"ת הרדב"ז (ח"ה סימן תקפה) כתב שיש שלשה מיני אחיזת עינים האחד שאוחז את העינים ע"י עישונים והקטרות והעומדים אוחזים עיניהם ורואים דברים משונים מה שלא היה ולא נברא וכיו"ב הוי בכלל מעונן ואם התרו בו משום מעונן לוקה והשני שאוחז את העינים ע"י כישוף בהשבעת השדים או במלאכה אחרת ממלאכת הכישוף וזה עושה מעשה לאחוז את העינים אבל אין בו לא מיתה ולא מלקות לפי שלא עשה מעשה ואינו חייב מיתה לפי שלא התרו בו למיתה ואף שהיה ראוי להלקותו משום לא ימצא בך עונן ומכשף מ"מ מכיון שלא זוהי ניתן להם לאזהרת בית דין וסתירת הרמב"ם מתיישבת שכאשר התרו בו משום מעונן לוקה ואם התרו בו מפני מכשף אינו לוקה והשלישי שעושה דברים זרים ע"י תחבולה או מהירות או קלות ידים וכיו"ב שנראה כאילו אחז את העינים והוא לא אחז אותם אינו אסור מהתורה אלא שהוא גונה דעת הבריות ומה שכתב רבינו הרמב"ם בספר המצות ל"ת לב שהוא מין גדול מן התחבולה מחובר אליו קלות התנועה ביד עד שיתדמה לאנשים שיעשה עניינים אין אמיתות להם וכו' והוא מין ממיני הכישוף ומפני זה לוקה וא"כ הוא חולק על מ"ש בהט"ו שהאוחז את העיניים אינו לוקה לפי שהוא מין ממיני הכישוף ועוד שאם אכן אין באחיזת עינים שום מעשה כישוף אלא רק זריזות ידים מדוע לוקה על זה כלשון הרמב"ם בספר המצוות אלא האמת שיש בו מעשה כשפים ומעשה שדים ומעשה אחיזת עינים בפועל שאל"כ לא היה הכותב מחייבו מיתה ולא היה מחייבו מלקות מפני קלות ומהירות ידים ותחבולה ומ"מ מודה שיש בדבר משום גניבת דעת ואפילו מלשון הרמב"ם מבואר שיש בזה מעשה חרטומים אלא שמתחבר אליו קלות התנועה בידיים וכי יעלה על הדעת שמה שעשו החרטומים לפני פרעה היה זריזות ידים אין הדעת סובלתו אלא שהוא מעשה כישוף ע"י שדים וכשפים מפורסם עכ"ד וכ"כ בספרו מצודת דוד מצוה סא.

ה). והנה איכא להוכיח בכ"ז מהא דרבה שחטיה לר"ז ע"י אחיזת עינים, הנה בגמ' במגילה דף ז' ע"ב רבה ורבי זירא וכו' קם רבה שחטיה למר זוטרא וכו' והקשו באחרונים איך יתכן שאמורא רצח את חבירו.

והנה בהגהות יעב"ץ כתב לתרץ בזה שבאמת לא שחטו אלא באחיזת עינים, ולפי שהיו שמחין ביותר לכן עשה את זה להעציבן, והרואים היו סבורים ששחטו באמת והתעצבו ונאחזו ואף ר' זירא נתפעל מהם ולבש חרדה ונתעלף מרוב דאגה השוברת כל גופו של אדם ומת לבו בקרבו ולכן היה צריך לבקש רחמים עליו להחיותו, אבל דם בודאי שלא שפך, שדימה לדברי הגמ' בסנהדרין דף סז ע"ב שהובאו שם כמה מעשים שלא היו אלא אחיזת עינים כמו ההוא טייעא שנטל חרב וחתך גמל לאברים ואח"כ קשקש לו בזוג והגמל עמד על רגליו ומכיון שלא נמצא שם שום לכלוך מן הדם אמרו שלא היה זה רק אחיזת עינים. עתכ"ד, ומוכח דאחיזת עינים שרי, אלא די"ל דהתם חשיב לצורך, אבל אין לומר דהוי שמחת פורים, דהרי לא היה להגביר השמחה אלא להיפך. אלא דבעיקר דבריו יש להקשות א"כ מה הכוונה למחר, ובלא"ה התם נאמרו עוד תירוצים רבים באחרונים, ראה בקונ' שער יוסף פורים תש"פ במש"כ בזה.

ו). אלא שבב"ח (יו"ד סימן קעט סק"ב), כתב, ולפי עניות דעתי נראה, דתרי גווני אחיזת עיניים נינהו, האחד הוא שלא נעשה על ידי כישוף אלא על ידי מרמה ותחבולה והוא בכלל לא תעוננו וכן כתב הרב בספר מנין המצוות (לאווין סימן לב) ולזה אמר הרמב"ם ומדמה בפני הרואים שעשה מעשה תימהון ואין ספק שעושה שום מעשה עד שאחז עיניהם ה' להם כך ועליו הוא לוקה משום לא תעוננו המין השני הוא האוחז את העיניים על ידי כשפים והוא שמראה כאילו עשה מעשה ולא עושה כלום וזה הווי נמי בכלל לאו דמכשף וכתב הרב דאין לוקין על לאו זה ואף על פי שהתרו בו משום לאו דמכשף ומשום לאו דלא תעוננו והיינו טעמא שהרי על אחיזת העיניים שהתרו עליו אין בו מעשה ועל מעשה הכישוף שעשה עד שאחז את עיניהם נמי אינו לוקה דכיוון דבלאו דמכשף לא הוזהר לעונש מיתה ומלקות אלא אם כן דעושה מעשה כשפים כגון שעושה על שדה מלאה קישואים שנעקרו ממש ויבואו כולן למקום אחד וכאן לא עשה מעשה כשפים אלא אחז את עיניהם אם כן לא לקי משום לאו דמכשף ומשום לאו תעוננו נמי לא לקי דכיוון דעל מעשה זה הוזהר עליו גם משום מכשף אם כן נכלל במעשה זה שני לאווין לאו דמעונן ולאו דמכשף דאף על גב דאינו חייב מיתה ומלקות כיוון שאינו עושה מעשה כשפים מכל מקום הלאו נכתב בכל עניין שלא לכשף השתא לאו זה דמעונן הוא ניתן לאזהרת מיתת בית דין דמכשף ואין לוקין עליו כלל אף משום מעונן. וכן כתב בש"ך סק"יז, שכתב דברי הב"ח להלכה. וכן כתב במהר"ם שיק על ספר המצוות (סימן רנא). ואת דברי הב"ח כתב להביא בס' בית לחם יהודה (ס"ק ט') יעו"ש, וכן כתב בבאר היטב (ס"ק י') "העינים. הב"ח כתב בשם הרמב"ם דגם אחיזת עינים שאינו ע"י כישוף רק ע"י מראה ותחבולות ע"י קלות התנועה ביד אסור".

וכן ראה עוד בחכמת אדם (כלל פ"ט סעיף ו') וז"ל: "עוד אמרו חז"ל איזהו מעונן זה האוחז את העינים והוא מין מן התחבולה מחובר אליו קלות התנועה ביד עד שתדמה

לאנשים שיעשה עיניים שאין אמיתתו בהם כמו שנראה אותם יעשו תמיד יקחו חבל וישימו אותה בכנף בגדיהם ויוציאו נחש וישליך טבעת לאויר ואחר כך יוציאו מפי אדם אחד העומד לפניו (שם סעיף ט"ו) והעושה זה לוקה (רמב"ם במנין המצוות סימן ל"ב) ומזה תראה שאותן הבדחנים שעושים כדברים אלו על החתונות ונקראין טאשין שפילער עוברים בלאו דאורייתא והמצוה לעשותן עובר משום לפני עור ולכן מי שבידו למחות צריך למחות וכל שכן שאסור להסתכל ולראותם אבל אם הוא גוי שעושה נראה לי דמותר לראות".

וכן כתב בקיצור שו"ע (סימן קס"ו סעיף ד') "עוד אמרו רז"ל איזהו מעונן זה האוחז את העיניים. פירוש שהוא כאלו אוחז עיני בני אדם וסוגרן, שהוא מטעה אותן, שנדמה להם כאלו עושה דברים נפלאים חוץ מדרך הטבע, ובאמת אינו עושה כלום אלא בקלות ידיו ובתחבולות הוא מטעה אותן. והבדחנים שעושים כמעשים אלו על החתונות, עוברים בלאו. והמצווה לעשותן עובר על לפני עור. ולכן מי שיש בידו למחות, מחויב למחות, וכל שכן שאסור להסתכל ולראותן. אבל אם נכרי עושה כן, מותר לראות". וכ"כ בזבחי צדק (ס"ק כ"ב).

וכ"כ בספר יד הקטנה (פ"ו מה' ע"ז ס"ט) שכל האיסורים שבזה הסימן האיסור קיים גם על השומע וגם על המקבל יעו"ש, וכ"כ ספר משנת חכמים (דקט"ו ע"א) דמדברי הרמב"ם בספר המצוות תוכחת מגולה למה שנהגו בעוונות הרבים לעשות להטוטים בקלות התנועה וכי ס"ד שבכדי לשמח חתן יעשו איסור דאורייתא ואין לזמר שהעושים בזה"ז אינם בתחבולה יתירה כאותם בימי קדם לפי שאין כל מקור לחילוק זה ע"ש. וכתב ונראה למצוה על הגדולים להזהיר בזה, ולא אמרינן בזה מוטב שיהיו שוגגין כמו כו' יעו"ש, וכן כתב בס' יבין דעת (הגהות וחידושים על יו"ד ח"ב, סימן קע"ט סקי"ז) יראה דוקא כשאומר איזה פעולה אבל כשאומר שאינו עושה שום פעולה רק שמטעה הרואים ואפ"ה אינם מרגישים שרי וע"ז סמכו בדורות הראשונים שעשו בדחנים מעשים זרים עכ"ד.

ז). והנה נאמר בתורה (דברים כד ה-ו) פִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַצֶּבֶא וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח: לֹא יִחַבֵּל רַחֲמִים וְרָכַב בִּי נֶפֶשׁ הוּא חֵבֵל. והקשו במפרשים מאי השייכות בין שני הפסוקים, ועיין בחזקוני מש"כ בזה, ובתרגום יונתן (שם) כתב לתרגם בזה"ל: אָרוֹם יִסֵּב גָּבֵר אִיתָא חֲדָתָא בְּתוּלְתָא לֹא יִפּוֹק בְּחִילָא דְלֹא יִאָרַע עָלָיו כָּל מַדְעָם בֵּישׁ פְּנֵי יְהִי בְּבֵיתָהּ שְׂתָא חֲדָא וְיִחַדֵּי עִם אֲנִתְתִּיהָ דְנָסִיב לֹא יִמְשָׁפֵן גָּבֵר רִיחִיא וְרִיכָבָא אָרוֹם צוֹרְכֵי דְבַהוֹן מְתַעֲבִיד מְזוֹן לְכָל נֶפֶשׂא הוּא מְמִשְׁפֵן וְלֹא יִהְיֶה גָּבֵר אָסֵר חֲתַנִּין וְכֻלִּין בְּחַרְשִׁין אָרוֹם נֶפֶשׂא דְעֵתִיד לְמִיפָק מְנַהוֹן הוּא מְחַבֵּל. והנה בזה באיסור לקשור חתנים וכלום בכישוף מצינו בפירוש יונתן חתנו של השל"ה הקדוש שם כתב לפרש וז"ל: ולא יהוי גבר אסר חתנין וכלין בחרשין - פירוש שלא יהא קושר חתנים וכלות בכישוף שימנעהו מבוא עליה, ודרש סמיכות הפסוק לדלעיל מיניה 'כי יקח איש אשה חדשה ושמח את אשתו אשר לקח' דהיינו מצוות עונה, וסמיק ליה 'לא יחבול ריחיים ורכב' ללמד אזהרה שלא ימנע את עונתו במעשה כשפים שלא יוכל לבוא עליה כדרך אנשים, ודברה תורה בלשון נקיה שלא יקשור הריחיים - רמו

לאשה, ורכב - רמז לאיש, וגם מצינו לשון טחינה באשה כמו שאמר 'תטחן לאחר אשתי' ו'יחבול' לפי זה לשון חבלה שמחבל הנפש העתיד לצאת מחלציה אילו לא קשרם, ויען כי העוון פלילי הוא רגיל בדורות הללו, אעורר להעתיק הירושלמי בזה: 'כל דעבד אילין ככפר בחיי עלמא', פירוש רשע העושה אלה אין לו כפרה עולמית ואין לו חלק לעולם הבא, לפי שכפר בו בזה, והטעם הוא כיון דאסר החתנים כפר בביאת המשיח שנקרא גם כן חי עלמא וביאת המשיח תלוי בכליוי הנשמות שבגוף כדאמרז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבחדר הנקרא גוף, וזה מעכב הגאולה במעשה זה שלא נלקח נשמה מהחדר הזה, וק"ל. ומצאתי בספר חרדים והוא חיבור קודש מארץ ישראל מפליג בעוון זה מאוד בפרק ה במצוה מב וסיום דבריו וז"ל "ושמעתי מפי חכם אחד ר' עובדיה בן ר' זכריה שמעשה באדם אחד שקשר יהודי אחר ונכרת בתוך שנתו ולא היה אדם יודע בו שהוא חטא בזה רק הרשע הזה הגיד בשעת מיתתו אני קשרתי את פלוני החתן והנה לפניי מלאך המוות וחרבו שלופה בידו ואמר לי שהעוון הזה גרם מיתתי, וגם אין לי חלק לעולם הבא ומיד פרחו נשמתו עכ"ל, והשומע יברך. עכ"ד.

וכן במנהג זה של עשיית כשפים בחתונה מצינו בס' חסידים (סימן שצא) איש שלקח אשה וכישפו אותם שאין יכולים ליזקק יחדיו, ועסקו בשביל רפואה שנה או שנתיים או שלוש ולא הועיל להם, עוון להם שיחיו יחדיו. לה

וכן בס' חסידים (סימן תמוז) אם בחלום אמרו בשורה טובה לאדם או אמר אליהו או מלאך, לא יגלה לאשתו שמא תגיד לאחרים, ואין רגילים לעשות נסים בגלוי, ולכך הוצרך פעם שנית לומר 'ולשרה בן'. אל יגיד אדם חלומו לשאינו אוהבו אלא לירא חטא וחכם, וכן אל ישאל עצה משונאו ואל יאמר חלום ראובן לשמעון כשאינו אוהבו, משום 'ואהבת לרעך כמוך'. צדיק אחד היה נוטה למות, ובא אחד שנעשה לו כשפים לו ולאשתו שלא תהיה הרה, וביקש כשילך לפני הקב"ה תחילה שיבקש לו שתהר ונדר לו ומת, ובאותה שנה התירה הכשפים לו והרתה. עכ"ד. לו

¹⁴. הנה בשו"ע (יו"ד קעט סעיף ו) כתב בזה"ל: מי שנשכו עקרב מותר ללחוש עליו, ואפילו בשבת, ואף על פי שאין הדבר מועיל כלום הואיל ומסוכן הוא התירו, כדי שלא תטרף דעתו עליו. ובביאור הגר"א (שם סקי"ג) כתב להעיר בזה וז"ל: ואע"פ כו'. הרמב"ם וכ"כ בפ"י המשנה לפ"ד דעבודת כוכבים. אבל כל הבאים אחריו חלקו עליו שהרי הרבה לחשים נאמרו בגמרא. והוא נמשך אחר הפלוסופיא ולכן כתב שכשפים ושמות ולחשים ושדים וקמיעות הכל הוא שקר אבל כבר הכו אותן על קדקדו שהרי מצינו הרבה מעשיות בגמ' ע"פ שמות וכשפים... וכן קמיעין בהרבה מקומות ולחשים רבו מלספר. והפלוסופיא הטתו ברוב לקחה לפרש הגמרא הכל בדרך הלציי ולעקור אותם מפשטן וח"ו אינו מאמין בהם ולא מהם ולא מהמונם אלא כל הדברים הם כפשטן אלא שיש בהם פנימיות לא פנימיות של בעלי הפלוסופיא שהם חצוניות אלא של בעלי האמת עכ"ד, ומוכח דליכא איסורא בהא. אלא שבספר החזיונות לרבי חיים ויטאל (חלק ד', סי' ו) שנת שכ"ו. ליל שבת ח' לטבת, אמרתי קדוש ואשב על השולחן לאכול. והיו עיני זולגות דמעה, נאנח ונעצב על כי בעשרה לחשוון שעבר נשאתי אשתי חנה הנ"ל וקשרו אותי בכשפים. ואמרתי אל השם-יתברך: הנה, על-ידי שאלת חלום החזרתיה, כנ"ל, ואיך נודמן לי צרה גדולה כזו? ובפרט שיש עון קרי לבטלה כשאני בודק עצמי עמה. גם בכיתי על בטול עסק התורה בשתי שנים ההם, ככתוב אצלי בקונטרס ענייני נשמתו בסימן ב, ומרוב דאגתי לא אכלתי כלל ואשכב במיטתי על פני בוכה, עד שנרדמתי מרוב הבכיה. עכ"ד.

¹⁵. וכד"ג מצינו בתלמוד ירושלמי עמ"ס סנהדרין (פרק ז' הלכה יג) רבי ליעזר ור' יהושע ורבן גמליאל סלקון לרומי עלון לחד אתר ואשכחון מיינוקיא עבדין גבשושין ואמרין הכין בני ארעא דישראל עבדין ואמרין ההן תרומה וההן מעשר. אמרין מסתברא דאית הכא יהודאין. עלון לחד אתר ואקבלון בחד כיי יתבון למיכל והוה כל תבשיל דהוה

ח. והנה כה"ג כבר מצינו להיתרא בשמחת חתן וכלה שכתב במנחת עני (סימן קעט) שיש לאסור ושכן כתבו הב"ח והש"ך ושאר אחרונים. ועכ"פ איסורא דרבנן מיהא איכא. ותימה על רבנים מובהקים שיושבים בסעודות נישואין, ומראים לפנייהם אחיזת עינים, ואין מהם מי שימחה על כך, ועוד שאפי' לרואים יש קצת איסור בדבר, על דרך מ"ש הרמב"ם לענין חובר חבר. ותימה עליהם שאינם מוחים. ואפשר שמשום שמחת חתן וכלה נוהגים להקל בזה. וצ"ע. ע"כ.

והנה ראיתי בענין זה מכתב הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א בהסכמה לספר הרפואה המשלימה בהלכה, [שחיברו הרה"ג דוד שלמה שור שליט"א, והוא ספר שלם על הל' דרכי האמורי, ובגדרי תמים תהיה] ושם כתב על דברי המנחת עני, שכיון שהוא איסור תורה אין להקל בזה אפ' בשמחת חתן וכלה. אלא שבחזון עובדיה ח"ג, ושם בסוף הספר כתב להקל באופן הנז' רק בקוסם גוי ולצורך שמחת ילדים חולים, או שמחת חתן וכלה. עכ"ד.

ט. ומ"מ בהא דיש לאסור ע"פ דברי הב"ח קוסמים של היום כן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סימן קכט) כתב. נשאלתי אם מותר להניח להילדים לראות מעשה אחיזת עיניים על פי המבואר ביורה דעה סימן קעט סעיף טו ובשפתי כהן שם סעיף קטן יז דגם ע"י תחבולות אסור והשואל צידד דכאן לא יהיה מעשה אחיזת עיניים ממש רק להראות האיך העושים כך מ רגילים עצמם לאחוז עיניים ולומדים זה ולדידי פשיטא דאסור ולא ידעתי שום צד היתר ודבר פשוט דלא שייך כאן היסוד דאתה לומד להורות סנהדרין דף סח עמוד א שזה שלפנינו למדלעשות ולא להורות ואף על פי שאינו מראה עדיין אחיזת עיניים מכל מקום אין לך דרך המביא לידי איסור תורה גדול מזה ותו לא מידי. עכ"ד.

עליל קומיהון אי לא הוון מעלין ליה בחד קיטון לא הוה מייתי ליה קומיהון וחשון דילמא דאינון אכלין זבחי מתים. אמרין ליה: מה עיסקך דכל תבשיל דאת מייתי קומינן אין לית את מעיל להן קיטונ' לית את מייתי לון קומינן? אמר לון חד אבא גבר סב אית לי וגזר על נפשיה דלא נפק מן הדא קיטונא כלום עד דייחמי לחכמי ישר' אמרין ליה: עול ואמור ליה פוק הכא לגביהון, דאינון הכא. נפק לגבון אמרין ליה מה עיסקך? אמר לון צלון על ברי דלא מוליד אמר רבי ליעזר לרבי יהושע מה יהושע בן חנניה חמי מה דאת עביד אמר לון אייתון לי זרע דכיתן, ואייתון ליה זרע דכיתן איתחמי ליה זרע ליה על גבי טבלה, איתחמי מרבץ ליה, איתחמי דסלקת, איתחמי מיתלש בה, עד דאסק חדא איתא בקלעיתא דשערה. אמר לה: שריי מה דעבדתין אמרה ליה: לי נא שרייה. אמר לה: דלא כן אנא מפרסם לך אמרה ליה לי נא יכלה דאינון מטלקין בימא וגזר רבי יהושע על שריא דימא ופלטון וצלון עלוי וזכה למיקמה לרבי יודה בן בתירה אמרו אילו לא עלינו לכאן אלא להעמיד הצדיק הזה דיינו.

ר' אליעזר ור' יהושע ורבן גמליאל עלו לרומא. באו למקום אחד ומצאו תינוקות עושים בגבשושין ואומרים: כך בני ארץ ישראל עושים ואומרים: 'זו תרומה וזה מעשר'. אמרו: מסתבר שיש כאן יהודים. נכנסו למקום אחר ונתארחו אצל אדם אחד. ישבו לאכול. והנה, כל תבשיל שבא לפנייהם הוכנס תחילה לקיטון אחד. היו חוששים שמא הם אוכלים זבחי מתים. אמרו לו לבעל הבית: מה הדבר, שכל תבשיל אין אתה מביא לפנינו עד שאתה מכניסו תחילה לקיטון? אמר להם: אב זקן יש לי וגזר על עצמו שלא יצא מאותו קיטון עד שיראה את חכמי ישראל. אמרו לו: לך ואמור לו: צא אליהם, שהם כאן. יצא אליהם. אמרו לו: מה הדבר? אמר להם: התפללו על בני שאינו מוליד. אמר ר' אליעזר לר' יהושע: יהושע בן חנניה, ראה מה שאתה עושה. אמר להם: הביאו לי זרע פשתן. הביאו לו זרע פשתן. נראה להם זורעו על גבי השולחן. נראה להם משקהו, נראה להם צומח ועולה, נראה להם תולש, עד שהעלה אשה אחת בקלעי שערה. אמר לה: התירי מה שעשית. אמרה לו: איני מתרת. אמר לה: אם אין את מתרת אני מפרסמך. אמרה לו: איני יכולה שזרקתים לים. גזר ר' יהושע על שר של ים ופלטם. והתפללו עלוי וזכה להעמיד את ר' יהודה בן בתירה. אמרו: אילו לא עלינו לכאן אלא להעמיד הצדיק הזה, דיינו.

וכן כתב לדינא בשו"ת יחודה דעת (ח"ג סימן סח) כתב לדון האם מותר להזמין למסיבת חתן וכלה קוסם שעל ידי זריזות וקלות תנועותיו נראה כעושה מעשה להטים המפליאים את רואיהם כדי לבדר ולשעשע את החתן והכלה והקרואים ולשמחם או אפשר שזהו בכלל כשפים שאסרה התורה, ולפי זה נראה שאסור לעשות כן גם לשמחת חתן וכלה שלא התירו שום איסור כדי לשמח חתן וכלה או לשמחת פורים וכמו שכתב הרמב"ם בתשובה שהובאה בראש ספר מעשה רוקח (דף א עמוד א) בדבר מה שיש נוהגים שהכלה צונפת מצנפת בראשה ולוקחת בידה סוף ויוצאת במחול לפני המוזמנים וכתב על זה שלא יעלה על הדעת שמפני היותה כלה הותר לה ללבוש בגדי גבר ולעבור על איסור תורה שנאמר לא יהיה כלי גבר על אישה' בסיכום אחיזת העיניים אפילו על ידי קלות התנועה וזריזות ואין שם כישוף כלל אסורה מן התורה ואסור לעשות כן גם בשמחת חתן וכלה וכדומה.

וכן כתב בשו"ת יביע אומר ח"ה יו"ד סימן יד לאסור להביא קוסם לשמח חתן וכלה שהרי לא הותר שום איסור כדי לשמח חתן וכלה או לשמחת פורים וכמו שכתב הרמב"ם בתשובה שהובאה בראש ספר מעשה רוקח ד"א שלא הותר לאשה ללבוש בגדי גבר לשמח חתן וכלה ע"ש. אלא דבחזו"ע סוף ח"ג וכמ"ש לעיל נראה דיש להתיר, וכן הביאו בשם הגרע"י שאמר שאם מראים לפני זה את הקסמים שרי.

וכשיטת השבט הלוי לאסור כן כתב בשו"ת אג"מ (יור"ד ח"ג סימן לה) כתב לאסור ללכת לראות, וז"ל: וזה היה שייך לאסור לבדחנים רק אם יאמרו שעושין זה באיזה לחשים אף שהם לחשים שאינם ע"י כישוף דהוא אחיזת עיניים כתשובת הרמ"א אבל אם אומרים שעושים בדרך טבעי וכן הוא ידוע ומפורסם איני רואה בזה שום איסור אבל על כל פנים להוראה למעשה לא בא לידי עניין זה ולא שמעתי שבכאן עושין בדחנות בכלל ובמקצת מקומות שנודמן שהייתי על חתונות שהיה שם בדחן לא נתעסקו בדברים כאלו ולכן לא נשמע ממני זה אלא בלימוד ולא למעשה אף שלא מסתפקא בהלכה ואם היה בא למעשה הייתי משתמטנא מפני כבוד רבותינו האוסרין ואם לא היה אפשר לה שתמט הייתי מורה דבדרך טבעי וידוע ומפורסם שהוא דרך טבעי שמותר ומה שהוסיף כבוד תורתו הרב דידוע שהרבה ילדים מתפעלים מזה עד שחושבים שוודאי יש לאדם זה כוחות בלתי טבעיים הפריזו על המידה אלא שילדים חושבים שאדם גדול הוא ויש ודאי ילדים שחושבים שהרבה איכא כמוהו ולא שייך שום חשש בזה. אבל כתב שם, ואם היה בא למעשה, הייתי משתמט (מלהיות באירוע שיש בו קוסמים) מפני כבוד רבותינו האוסרים. ואם לא היה אפשר להשתמט, הייתי מורה (שקסם) בדרך טבעי, וידוע ומפורסם שהוא דרך טבעי מותר וכן הו"ד בס' שם עולם (דף 411) כתב שאם אומרים שעושים דרך טבעי וכן הוא ידוע ומפורסם איני רואה בזה שום איסור, רק אני משתמש מפני כבוד רבותנו האוסרין יעו"ש. לו

¹⁷ אלא דראה שם שכתב, שיש להקל לכאורה במה שהוא רק זריזות ומעשה ידים, הש"ך מסכים לדינא דהב"ח. וזהו ודאי דבר תמוה שיהיה שייך איסור למי שטבעו בקלות התנועה ביותר שיהיה מתנהג כפי קלות תנועה שלו.

וכן ראה בשו"ת ויכתוב מרדכי (ח"א עמ' שמא) הביא תשובת מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א ששאלו האם מותר ללכת לראות קוסם העושה מעשה אחיזת עיניים והאם יש הבדל בין קטן לגדול או בין איש לאשה וענה בזה"ל: כמדומה שאסור. עכ"ד, וכן ראה בשו"ת באר אליהו ח"ב סימן לב כתב לאסור קוסמים יעו"ש. וכן כתב בשו"ת וישב הים סימן יג שבכל הקוסמים של היום איכא איסור דאורייתא.

וכן ראה בהיכל הוראה (ח"ד יור"ד הוראה קא) כתב שלכתחילה אין לעשות כן, ובפרט שבין הרואים ישנם גם ילדים שאינם מבינים מה שמקדים לומר בדרך טבעי וחושבים לתומם שעושה מעשה פלא ונחרט בזכרונם אדם שיכול לעשות מעשה פלא שלא כדרך הטבע עתכ"ד.

וכן ראה בס' ברית ותורה (סימן קעט סעיף טו) שכתב הגאון רבי יהושע אבא שאול שליט"א נכדו של הגרב"צ זצוק"ל שש לאסור, וכתב שאין להתיר מכח מה שמודיעים לצופים שזה רק זריזות ידים שכן לא מצאנו בדברי הפוסקים חילוק זה, ולא כל הקוסמים מודיעים כן ויש ילדים שלא שמעו ונראה להם ככישוף. יעו"ש, וכן כתב להחמיר בשו"ת ודרשת וחקרת (ח"א יו"ד סי' כ"ג) וא"כ מה ששמע בשם גאון אחד שהתיר את הדבר אם מראה אוחו את העינים שלשה דברים ומסביר איך שהוא עושה את זה והוא אומר להם שכמו כן הוא שאר תחבולותיו, לפי הרדב"ז הנ"ל אה"נ היה מקום להתיר משום שאחר ההסבר אין כאן גניבת דעת הבריות ומה עוד אם הם רוצים שהוא יעשה תחבולותיו י"ל שהם מוחלים ומוותרים ע"ז שהוא גונב את דעתם, (משא"כ כשהוא אוחו את העינים והוא רוצה שהם יחשבו שהוא עושה כישוף ממש בזה הוא גונב את דעתם שלא ברצונם ושלא במחילתם ופשוט) אבל לפי כל האחרונים הנ"ל באות ד' וכן הקש"ע בסי' קס"ו סעי' ד' אסר כהחכמ"א ומדי ספק דאורייתא לחמורא לא יצאנו ולכן בודאי שומר נפשו ירחק מכל זה. יעו"ש עוד.

י). אבל בשו"ת דברי יציב (חיו"ד סימן נז) כתב, שכל האיסור בזה כשאוחז את העינים ואומר שהוא עושה דבר פלא באיזה כח עליון וכדו' שאז חייב אף שאינו עושה שום

והא האחים שלחו לנפתלי למצרים להביא שטר מכירה מעשו ליעקב על חלקו במערת המכפלה (סוטה י"ג ע"א) הרי דהיה מותר. וגם שמשון היה מותר להשתמש בגבורתו המשונה שלא שייך זה כלל להיות באינשי, שהיה ודאי דבר תמוה לאינשי, ולא היה בזה אף לא חשש איסור מראית העין שיאמרו שע"י כישוף הוא עושה, וכ"ש שלא היה שייך בזה איסור ממש, וכ"ש שלא שייך שיהיה בזה איסור לאו דאורייתא. וא"כ מ"ש עניין הטבעי שנתן השי"ת לאחד בקלות התנועה שלא שייך לאסור, אף לא מדרבנן, וכ"ש שלא שייך שיהיה ע"ז לאו דאורייתא ומלקות. ורק כשמשקר לאינשי ואומר שעושה זה בכישוף יהיה אסור ... זהו מה שאמרת בזה דרך הלימוד. אבל לא היה הדבר יצא ממני בהוראת שאלה למעשה, שאין איסור באחיזת עינים על ידי קלות התנועה וכדומה, כי בכל אופן אם משקר העושה זה ואומר שעושה דברים שלא כדרך הטבע הרי יש לאסור, דהא יכול להטעות האינשי אחריו להחזיקו לאיש בעל מופת, ואינש כזה הוא ודאי איש שאינו ראוי ללמוד ממעשיו אף כשלא היה משקר, וכ"ש כשמשקר. ואף בלא משקר ואומר שהוא עניין טבעי, שנתן לו השי"ת קלות התנועה יותר מאחרים, הרי אין להתראות בזה לפני אינשי רק באופן שיראו ויכירו דהיא מתנועה מהירות ביותר, ולא בעושה באופן שלא יראו ולא יכירו אלא אדרבה יאמרו מזה שאינו ענין טבעי אלא ענין כשפים, שבוה הוא מסית לכשפים, וממילא שאסור אף שלא ישמעו לו האינשי. ואף שליכא איסור מיתה משום שאינו מסית לאיסור ע"ז, אבל איסור מסית איכא לכל איסור, כהא דנחש הקדמוני שלא היה על איסור ע"ז אלא על איסור לאו ומיתה בידי שמים ... אם אומרים שעושים בדרך טבעי, וכן הוא ידוע ומפורסם, איני רואה שום איסור ... ואם היה בא למעשה הייתי משתמטא מפני כבוד רבותינו האוסרין. ואם לא היה אפשר להשתמט הייתי מורה דברך טבעי, וידוע ומפורסם שהוא דרך טבעי, שמותר.

מעשה כשוף אלא בזריזות ידיים וכמ"ש הרמב"ם והחינוך בטעם הדבר שיטעו מזה להאמין שיתכן עיניים על טבעיים בלעדי כח הבורא ח"ו, משא"כ כשמגלה להם במפורש שעושה זאת בתחבולות וזריזות ידיים אין בזה משום מעונן כיון שהכל יודעים שהוא מלומד בכך ואפילו משום גניבת דעת ליכא והרי זה כמפליג בספינת אויר ושאר עיניים של פלא שהומצאו בזמנינו, וכתב לדייק כן מדברי הרדב"ז (ח"ה סימן תקפה) כתב שיש שלשה מיני אחיזת עינים האחד שאוחז את העינים ע"י עישונים והקטרות והעומדים אוחזים עיניהם ורואים דברים משונים מה שלא היה ולא נברא וכיו"ב הוי בכלל מעונן ואם התרו בו משום מעונן לוקה והשני שאוחז את העינים ע"י כישוף בהשבעת השדים או במלאכה אחרת ממלאכת הכישוף וזה עושה מעשה לאחוז את העינים אבל אין בו לא מיתה ולא מלקות לפי שלא עשה מעשה ואינו חייב מיתה לפי שלא התרו בו למיתה ואף שהיה ראוי להלקותו משום לא ימצא בך עונן ומכשף מ"מ מכיון שלא זו ניתן להם לאזהרת בית דין וסתירת הרמב"ם מתיישבת שכאשר התרו בו משום מעונן לוקה ואם התרו בו מפני מכשף אינו לוקה והשלישי שעושה דברים זרים ע"י תחבולה או מהירות או קלות ידיים וכיו"ב שנראה כאילו אחז את העינים והוא לא אחז אותם אינו אסור מהתורה אלא שהוא גונה דעת הבריות.

יא). ומה שכתב רבינו הרמב"ם בספר המצות ל"ת לב שהוא מין גדול מן התחבולה מחובר אליו קלות התנועה ביד עד שיתדמה לאנשים שיעשה עיניים אין אמיתות להם וכו' והוא מין ממיני הכישוף ומפני זה לוקה וא"כ הוא חולק על מ"ש בהט"ו שהאוחז את העיניים אינו לוקה לפי שהוא מין ממיני הכישוף ועוד שאם אכן אין באחיזת עינים שום מעשה כישוף אלא רק זריזות ידיים מדוע לוקה על זה כלשון הרמב"ם בספר המצוות אלא האמת שיש בו מעשה כשפים ומעשה שדים ומעשה אחיזת עינים בפועל שאל"כ לא היה הכותב מחייבו מיתה ולא היה מחייבו מלקות מפני קלות ומהירות ידיים ותחבולה ומ"מ מודה שיש בדבר משום גניבת דעת ואפילו מלשון הרמב"ם מבואר שיש בזה מעשה חרטומים אלא שמתחבר אליו קלות התנועה בידיים וכי יעלה על הדעת שמה שעשו החרטומים לפני פרעה היה זריזות ידיים אין הדעת סובלתו אלא שהוא מעשה כישוף ע"י שדים וכשפים מפורסם עכ"ד.

והנה יש גם להקשות על הרמב"ם מהא דברו ספר יצירה, והנה שם איתא בגמ' סנהדרין דף סה ע"ב אמר רבא אי בעו צדיקי ברו עלמא שנאמר כי עונותיכם היו מבדילין וכו', רבה ברא גברא שדריה לקמיה דר' זירא, הוה קא משתעי בהדיה ולא הוה קא מהדר ליה, אמר ליה מן חבריא את הדר לעפריך. ופרש"י (ס"ז) וז"ל "עסקי בספר יצירה וממילא אברו להו עיגלא תילתא על ידי שהיו מצרפים אותיות השם שבהם נברא העולם, ואין כאן משום מכשפות דמעשה הקב"ה הן ע"י שם קדושה שלו הוא". וראה עוד בשו"ת חת"ס (או"ח סימן קצז) שכתב לבאר הטעם דשרי, ע"פ מה דאיתא בסנהדרין דף סז ע"ב "אמר רבי יוחנן למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של מעלה" וענין פמליא של מעלה הוא כי ינהל קוב"ה עולמו ע"י שרים וממונים והם שקראם "פמליא" שלו, (וכעין שאמרו בזוהר ח"א השמטות ד' ס"א אין לך כל עשב שאין מלאך מכהו ואומר לו גדל" וכמ"ש

בתנחומא "והנה מצרים נוסע אחריהם" ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים". והנה מעשה הכשפים ימנע ויעכב סדר המלאכים וכח פעולתם ויכחיש כחם בקיום העולם ומש"ה אסור הוא, לא כן הנעשה ע"י ספר יצירה שאינו נעשה בסוד פעולת המלאכים וסדרי הנהגתם, לפי שענינו גבוה מהם והוא ברזי האותיות וצירופי השמות בהם ברא קוב"ה עלמא ואין בו הכחשת פמליא של מעלה, ולכך כשיעסקו הצדיקים ובקדושה וטהרה יזכירו את השם בסילודין חדי קוב"ה ומוסיף על יצירתו הראשונה ובורא עוד כרצונם, ולהכי כל כה"ג אין בו איסור כלל. יעו"ש.

והנה אף שיש להקשות שהרי איתא באבות (פ"א משנה יג) "דאשתמש בתגא חלף" וביאר בזה הש"ך (שם סי' קע"ט ס"ק י"ח) וכתב וז"ל "וע"י ספר יצירה מותר לעשות לכתחילה דשמות הקודש הם והש"י נתן בהם כח שיוכלו לפעול על ידיהם והחסידיים והנביאים והפועל בהם מראה גדולתו וגבורתו של השי"ת, אך שיתעסקו בהם בקדושה ובטהרה ולצורך קדושת השם או לצורך מצוה רבה אשר לא נמצא זה בדורות הללו בעו"ה ואפילו בזמניהם מצינו שנענש ישעיה על זה וכ"ש בזה"ז שאי אפשר לנהוג בטהרה ובקדושה, ורחמנא ליבא בעי" עכ"ל עט"ז ודבריו נכונים, וכן נמצא בכמה מחברים דורשי רשומות שאין להשתמש בשמות הקודש כי אם לצורך מצוה רבה ודאשתמש בתגא חלף, וכן כתב הרב לקמן סי' רמ"ו סוף סכ"א ודאשתמש בתגא חלף י"א זה המשתמש בשמות הקודש, גם בספרי המקובלים מבואר שעון גדול הוא המשתמש בשמו ע"כ המונע יבורך", ע"כ.

וראה עוד מש"כ בשל"ה הקדוש לענין השבטים שבראו עגל בספר יצירה, ובמה שהביא יוסף דיבתם אל אביהם "ויבא יוסף את דבתם רעה שהיה מגיד לאביו שאוכלים אבר מן החי ומזלזלים בבני השפחות לקרוא אותם עבדים והיו חשודים בעריות, מקשים העולם חלילה איך להאמין על שבטי י-ה לעשות מעשים כאלה, ואם לא עשו איך להאמין על יוסף שיוציא דבר שקר מפיו על אנשים גדולים כאלו, ושמעתי שנמצא בקובץ ישן הענין אברהם אבינו עשה ספר יצירה ומסרו ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב מסרו לבניו אשר הם היותר מיוחסים, כי אין מוסרין סתרי תורה כאלה אלא לצנועין ומיוחסי ישראל בכל דור ודור וע"כ מסרו לבני הגבירה ולא לבני השפחות, והנה מצינו בגמרא דברא עגלא תלתא בכל ערב שבת ע"י עסק ספר יצירה בצירוף השמות, ובודאי זה הנברא על פי השמות ולא מצד התולדה אין צריך שחיטה וניתר לאוכלו בעודו חי וכך עשו השבטים ויוסף לא ידע והיה סבור שהוא הנולד מאב ואם הביא דבה זו אל אביו שהם אוכלים אבר מן החי והם כנים היו וכדין עשו, עוד איתא בגמרא רבא ברא שדריה לגבי ר' זירא כו', ופרש"י ע"י שמות ספר יצירה, והנה יש שמות שמצורפם נברא זכר ויש נקיבה והיו מטיילין עמה ויוסף לא ידע מזה והיה סובר שהיא נקיבה אשה מהאב ואם ובא והודיע לאביו שהם חשודים בעריות. וכעסקו השבטים בצרוף סודות אלו ורצו להתחבר עליהם בני השפחות אמרו השבטים אתם בני השפחות וכונתם היתה לשם שמים כי לא נמסרו אלו הענינים אלא למיוחסים שבדור הזה ויוסף לא ידע זה וסבר שהיו מזלזלים בכבוד אחיהם לקרוא

אותם עבדים ובא והגיד לאביו, הרי לך כי השבטים היו צדיקים וגם יוסף הוא צדיק יסוד
עולם וצדיק בכל דרכיו" עכ"ל.

יב). וכדברי הדברי יציב כן כתב בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן יג) כתב להתיר וז"ל:
אבל אם ע"י קלות התנועה ביד הוא עושה אותה מעשה תימהון באמת בוודאי שאין
בדבר איסור כלל כי אין כאן אחיזת עיניים שהרי אינו מטעה את עין הרואה ואינו סוגרן
כלל אדרבה העיניים רואות נכוחה כל מה שנעשה ולא נדמה להן שנעשה עניין הנמנע
תכלית המניעה אלא דבר האפשרי בהחלט שהרי היא נעשתה באמת והרי היא במציאות
ממש כמו שהיא נגלית לעיני הרואה נראה לפי האמור שאין לו עניין עם אחיזת עיניים
כלל כי כאשר רואה הציבור בתחילה על כף ידו של הבודחן שני מטבעות כן הוא האמת
שנמצאים שם שני מטבעות וכאשר הם רואים שם לבסוף רק מטבע אחד כן הוא האמת
שאינן נראה שם רק מטבע אחד והתימהון שאצל הציבור איך נעלם אחד מן המטבעות
ע"י שמעלת כבודו קפץ את ידו ולאן הוא נעלם אין בזה סגירת עין והטעתה שהרי לא
נדמה לציבור המסתכל כאילו נעשה דבר שלא נעשה באמת או שלא נעשה דבר הנעשה
באמת כי בעת קפיצת היד היו שני המטבעות מכוסים מעיני הציבור ולא ראו אותם כלל
כמנהגו של עולם נמצא אין כאן בעיני הציבור רק חידה סתומה ולא אחיזת עיניים כלל,
וייתכן כי הבודחנים שעליהם כותב בספר חכמת אדם ובספר משנת חכמים שהם עוברים
על לאו דאורייתא היו עושים דברים מתמיהים של דרך אחיזת עיניים כעין המבואר
ברמב"ם בספר המצוות הנזכר לעיל ובזה בוודאי כדבריהם כן הוא לדעת הבית חדש
והשפתי כהן שהזכרתי (אות ג) לא כן בעובדא דנדון דידן שאין כאן אחיזת עיניים מסתבר
שגם הם יודו להתירא עכ"ל.

יג). אבל יש שכתבו שסגי שאומר לקהל כן כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן
תנה) כתב לדינא שאם הוא מודיע מפורש שאין כאן כשוף רק חכמה שכל אחד אחד יכול
ללמוד מותר, ויעו"ש שהביא כן בשם החזו"א, אבל כתב אבל חוששני שמא יראו האחיזת
עיניים ולא ישמעו מה שמפרש שאין זה כישוף ולכן נראה להחמיר. יעו"ש. נז"ל: סיפר לי
חמי זצ"ל ששמע מפי רבינו החזו"א זצ"ל שאין בזה איסור כישוף כשיודעים ומכירים
שאינן זה לכישוף ממש רק 'חכמות' וצ"ב. ולדינא נראה שבודאי איסור גמור כשלא
מכירים, עכ"פ מפני מראית עין דכישוף, אבל אם מודיע מפורש שאין זה כישוף רק חכמה
שכל אחד יכול ללמוד מותר, אבל חוששני שמא יראו האחיזת עיניים ולא ישמעו מה
שמפרש שאין זה כישוף, ולכן נראה להחמיר ואין היתר אלא כשלמשחק פיתקא, גלוי
ומפורסם בלשון המדוברת 'אין זה בכישוף רק חכמה לבד' ואז נראה שאין איסור, אף
דמיחזי ככישוף, ומ"מ אינו ראוי לן ולדכוותן לעסוק בדברים אשר לא שמענו מאבותינו
נוהגין כן. וזהו אזהרה חמורה לא להשתתף בחכמות שמכונה כאן 'קנטשרינג' ששורף
כובע ומכניס לפיו וכדומה, וכל הרואה משתומם ואומר שזהו מעשה כישוף, ויש בזה
אסור גמור למשחק וגם לרואה, אבל כשמפרש לכל אחד ומבאר שאין כאן שום כישוף רק
חכמה, וכ"ש שמפרש החכמה שעשה נראה שבזה אין איסור מדינא וכמ"ש, אבל גם בזה
נראה דראוי למנוע].

וכן כתב בשו"ת עשה לך רב (ח"ב סימן מד) שמותר אם אומר לקהל.

(יד). אלא שהביאו בשם מרן הגריש"א זצוק"ל (מוסף יתד נאמן פרשת וארו שנת תשמ"ו) שאסור לחזות בהפועת קוסם ואפילו אם מודיע לקהל מראש כי להטוטיו מתבעים רך ורק ע"י זריזות ידים, אבל מותר אם הוא יסביר איך כל קוסמות עובדת. עתכ"ד. וכן הביא בחשוקי חמד (סנהדרין סז:) בשם הגרי"ש אלישיב, שאמר שאף לשי' הרמב"ם והחינוך שאחיזת עיניים אסור, אם יראה לרואים באיזה אופן עושה הוא את מעשיו, שוב אין זה אחיזת עיניים. יעו"ש. ובעיקר דעת מרן הגרי"ז ראה בס' מלכים אמניך, שיש לאסור מופע קסמים גם כשנעשה לצורך שמחת חתן וכלה או שמחת פורים, והוסיף שם שמצד הסברא יתכן להתיר כאשר אומר לקהל הצופים שזה רק אחיזת עיניים.

וכן הביאו בזה הפוסקים דעת הגר"מ מאזוז שליט"א שמלבד זה שצריך לומר לקהל שאין זה כישוף, צריך גם להראות שעל הקוסם להראות איך זה עובד שלא יראה שזה כישוף. וכן כתב בשו"ת דברי דוד להגר"ד טהרני שליט"א ח"ד יו"ד סימן מא הסיק שמותר להזמין קוסם ובלד שיאמר לפני ההופעה שהכל זריזות ידים ואין מיני קוסמים וכן יראה כמה מיני תעלולים שעושה ויבאר אופן עשייתם לפני הצופים בכדי שידעו שאין זה מעשה כשפים אלא רק זריזות ידים בעלמא. יעו"ש, וכן הביאו בשם הגר"נ קרליץ זצוק"ל.

וכן כתב בילקו"י (קיצור שו"ע סימן קעט ס"א) דיש אומרים שאם הקוסם מראה לכל הקהל בתחלה דרך והאופן שהוא עושה, ומוכיח להם שהכל הוא על ידי זריזות ידים, ואין כאן שום מעשה קוסמות, יש שיצדדו להתיר לשמחת חתן וכלה וכדו'.

טו). ומ"מ היכא שניכר שהוא רק זריזות ידים בעלמא, י"ל דלכו"ע שרי, וראה בגליון עומק הפשט (מס' 82) שכתב שבכה"ג שאין שום שאלה שרי, וכמו המעשה עם הרב רפאל הלפרין שהצליח לשבור בידיו 15 אברני קרמית המונחים זה על גבי זה, וכל הדומה לו בודאי מותר, וביאר שהוא מרכז את כל הכוחות שיש לו בכל הגוף קודם מעשה, וכך הוא מצליח.

ודעת הגאון רבי גדליה אבערלאנדער שליט"א במאמרו בקובץ אור ישראל (מונסי גליון לו עמ' קמא) שיש להתיר כפי לפי דעת הסמ"ג אין איסור באחיזת עיניים כיון שאין כאן מעשה כשפים אלא אחיזת עיניים בעלמא, ושכן נראה מתירוצו הראשון של הכס"מ שלדעת הרמב"ם איסור אחיזת עיניים הוא רק ע"י כישוף. וא"כ כל כה"ג שהוא אחיזת עיניים שרי. וע"ע בס' רץ כצבי. וראה בגליון עומק הפשט (שם) שכתב להביא מדברי הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל שחקר על סוגי הקוסמים שהוא עושה, ואמר שהוא סתם תחמן. יעו"ש.

טז). והיכא שיש צורך שרי, כתב בשו"ת נחלת שבעה (סי' טו) שבזמן הזה כדי לעזור למישהו מבחינה פסיכולוגית, מותר להפנותו למכשף וכדומה. וכתב שיש לצרף להקל היום שנחלשו כוחות הכישוף.

בפתחי תשובה (סימן קעט) כתב על מה שכתב הרמ"א (שם סעיף א) דאסור לשאול בקוסמים, ע"י בתשובת משכנות יעקב סי' לט שלמד זכות על הנוהגים היתר לדרוש

במכשפים בשביל חולה, די"ל דהזוהר בזה לשיטתו דרשב"י סבר בגמרא בסנהדרין דבן נח מצווה על הכישוף וכו' אבל אנן הא קיי"ל דלא כרשב"י א"כ אין כאן רק איסור אמירה ואיסור דתמים תהיה כמו לשאול בכלדיים אולי בחולה שרי בפרט לחולה שיש בו סכנה, ומ"מ שומר נפשו ירחק מהם עי"ש,

יז). והנה ע"י גוי לכאורה יש להתיר, וכמו שכתב בפתחי תשובה (שם אות ז) הביא דברי החכמת אדם, אבל אם גוי עושה אותם שפיר דמי. ובקיצור שו"ע (שם) כתב להתיר ע"י נכרי, וז"ל "אבל אם נכרי עושה כן, מותר לראות". אלא שהמהר"ם שיק כתב להשיג עליו שגם בגוי אסור, וראה עוד בשו"ת וישב הים (סימן יג) שכתב שלפי דברי הרמב"ם בספר המצוות שההסתכלות בדברים אלו גורמת להפסיד שכלם של קטני הדעת להאמין הדברים הנמנעים שהם אפשריים מה לי גוי ומה לי ישראל ותמיד אסור יעו"ש,

אלא שבשו"ת יביע אומר (ח"ה יו"ד סוף סי' י"ד) כתב להסיק בזה, "ומ"מ נראה שאם הקוסם הלזה גוי יש להקל, כיון שאינו אלא אוחו העינים, וכמ"ש החכמת אדם ובקיצור שו"ע שם. ואף שהמהר"ם שיק (במצוה רנא) חוכך בזה משום לפני עור, לר"ש (בסנהד' נו:); דב"נ מצווה על הכישוף, וכ' בסדר למשנה שכן הלכה, וא"כ יש להחמיר גם בגוי. ע"ש. ולפע"ד הרי מלבד שהרבה פוסקים סוברים שב"נ לא נצטוו אלא על ז' מצות בלבד וכמ"ש בחזון איש (זרעים, הל' כלאים סי' א סוף אות א), הרי גם להרמב"ם י"א דלא קיי"ל כר"ש, וכמ"ש הלח"מ (פ"י מה' מלכים ה"ו). ובצירוף ד' הרדב"ז כאן נ"ל שיש להקל". וכן כתב בילקו"י שם, וכן בס' כרם שלמה (קעט סקל"ו). וע"ע בזה בדרכ"ת שם, ובשו"ת ודרשת וחקרת (ח"א יו"ד סימן כג אות ו') שנראה שיש להקל.

הלכתא רבתי לשבת / הרב נחום אייזנשטיין, תלמיד מובהק להגרי"ש אלישיב זצ"ל, מרא דאתרא 'מעלות דפנה', דיין ומו"צ בירושלים עיה"ק

צבע פנים בשבת באכילת תותים וסוכריה ואיפור

שאלה: האם מותר לאכול תותים וסוכריה וכדומה ועי"ז נצבע הפנים או הידיים, כמו כן האם מותר לאשה להשתמש באיפור בשבת על פניה?

תשובה: אסור לאשה לכחול את פניה משום "צובע" [והגם שמדאורייתא אין בזה איסור מאחר שזה לא מתקיים וגם אין צביעה בעור האדם, מ"מ הרי זה אסור מדרבנן]. אבל אין חיסרון במה שנצבעים הפנים מכח אכילת תותים וכדומה, מאחר שאין דרך לצבוע כך.

וראה מש"כ ב'הרחב דבר' לגבי השימוש באיפור וטאלק וכדומה שעשויים רק באבקה יבישה ואינם נדבקים כלל. ויש לעורר שאם החומר מוצק יש בזה איסור דאורייתא של 'ממרח'.

*

ה ר ח ב - ד ב ר :

יסור "כוחלת"

א] בגמ' בשבת (צד, ב) אמרו: "כוחלת ופוקסת משום מאי מחייבא כו', גודלת משום אורגת כוחלת משום כותבת כו'. וכי דרך אריגה בכך וכי דרך כתיבה בכך כו'?! כוחלת משום צובעת גודלת ופוקסת משום בונה כו'. וכן היה רשב"א אומר משום רבי אליעזר אשה לא תעביר סרק על פניה מפני שצובעת".

ומבואר שלפי הס"ד נידון החיוב בכוחלת הוא משום כותב, ולמסקנא נידון החיוב הוא משום צובע.

ולדעת הר"מ שגם למסקנא החיוב הוא משום כותב, וז"ל (פכ"ג מהל' שבת הי"ב): "כותב מאבות מלאכות, לפיכך אסור לכחול בפוך וכיוצא בו בשבת מפני שהוא ככותב". וכבר כתב השלט"ג והעין משפט שלרמב"ם היה גירסא אחרת בגמ'. וראה במאירי (ד"ה המשנה) שכותב דלר"א כוחלת היא תולדת כותב, ובהמשך (בד"ה אמר) כתב בשיטתם של חכמים, ז"ל: "וכן הכוחלת כעין כתיבה ורשום הוא, והוא מן הדברים שנאסרו מחמת שהן כעין מלאכה ואינן מלאכה ולא תולדת מלאכה, והלכה כחכמים". אך לענין סרק גם הרמב"ם מודה שהאיסור משום צובע, וז"ל (פכ"ב מהל' שבת הכ"ג): "הצובע מאבות מלאכות, לפיכך אסור לאשה להעביר סרק על פניה מפני שהיא כצובעת" (וראה בקה"י סי' מ מש"כ בזה).

והטעם שלפי חכמים אין בזה חיוב דאורייתא, ראה במשנ"ב (שג, עט) שכותב לגבי סרק שאין צביעה מדאורייתא על עור האדם. ובנשמת אדם (כד, א) כתב דהטעם הוא משום שזה אינו מתקיים. ובביה"ל (ד"ה משום) הביא מש"כ האליה רבה שיש מהראשונים שפסקו דהלכה כר"א דפוקסת וה"ה גודלת וכוחלת הוא איסור דאורייתא.

וכך כותב השו"ע (שג, כה): "אסור לאשה שתעביר בשבת סרק על פניה, משום צובע. ומטעם זה אסורה לכחול בשבת, ומטעם זה אסורה לטוח על פניה בצק, דכשנוטלתו מאדים הבשר".

צביעת הפנים מכח אכילת תותים

בן והנה השו"ע (שכ, כ) כותב שיש מי שאומר: "שהאוכל תותים או שאר פירות הצבועים, צריך ליהדר שלא יגע בידיו צבועות בבגדיו או במפה משום צובע". וכ"כ השו"ע (שכח, מח) שאסור להניח בגד על מכה שיוצא ממנו דם, מפני שהדם יצבע אותו.

ובמשנ"ב שם (שכ, נח) כותב בשם המג"א, שכל הנידון הוא רק מצד הבגד או המפה, אבל אין נידון מצד מה שצובע את פניו וידיו, כי אין צביעה רק בדבר שדרכו לצבוע. ולא דמי למה דמבואר בסוגיית הנ"ל שאשה לא תעביר סרק על פניה מפני שצובעת, דאשה שאני שדרכה בכך להתייפות. וכך הביא הנשמת אדם (כד, ג) בשם היראים.

ולכן כותב המשנ"ב (שג, עט): "כיון דאשה דרכה בכך ליפות את עצמה ע"י צביעת פנים מיחזי שפיר כצובע^ל, אבל איש שאין דרכו בכך לא מקרי צובע כמ"ש סוף סימן ש"ך דמותר לאכול תותים ושאר פירות הצבועים אף על גב דצובע פניו וידיו בעת האכילה^{לט}. (בזמנינו שיש אנשים שג"כ משתמשים עם איפורים וכדומה, פשוט שלהם הדין כמו לאשה).

וע"ע בשעה"צ (שיג, סה) שכותב: "דנראה דגם אשה מותרת לאכול תותים ושאר פירות הצבועים דלא מצינו שחילקו בזה הפוסקים בין איש לאשה, דדוקא בסרק על פניה שהוא דרך צביעתה לנוי אסור, אבל אכילת תותים שהפסיק רישא הוא רק לשפתיה ובזה גם אשה אין דרך צביעתה בכך".

ויש היתר כללי בכל זה, הוא מה שכתב המשנ"ב (שכ, נט) שיש מקילין בכל זה כיון שהוא דרך לכלוך ויש לסמוך עליהם היכא דאי אפשר לו ליהדר בזה. וכ"כ המשנ"ב (שכח, קמו) שבמקום הדחק הסכימו האחרונים דיש להקל כיון שהוא דרך לכלוך.

אינו מתקיים

ג] עוד מצינו לגבי צבע שאינו מתקיים, מה שכותב הרמב"ם (פ"ט מהל' שבת הי"ג): "אבל צבע שאינו מתקיים כלל כגון שהעביר סרק או ששר על גבי ברזל או נחשת וצבעו

^{לח} כאמור לעיל דנקטינן לעיקר שאי"ז אלא איסור דרבנן.

^{לט} קצת צ"ב, מאחר שהשעה"צ שהובא בסמוך כותב שגם לאשה מותר לאכול תותים, א"כ איך דימה איש שצובע פניו לתותים. וצ"ל שרק כונתו להוכיח שכשאי"ז דרך צביעה מותר, וממילא אצל איש תמיד זה לא נחשב דרך צביעה. וע"ע בקצוה"ש (בדה"ש קמו, יט).

פטור, שהרי אתה מעבירו לשעתו ואינו צובע כלום^מ, וכל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת פטור^נ.

והובאו דבריו במשנ"ב (שכ, נט), ומוסיף בשעה"צ שזה מדין "אינו מתקיים" ואסור מיהא מדרבנן ככל דין אינו מתקיים שאסור מיהא מדרבנן.

אולם יעוי' באג"מ (א, קיד) שכותב: "אבל לזרוק את הפאודער (אבקה) לבן על הפנים שלא מתקיים כלל אין בזה איסור צביעה. ומוסיף (ה, כז): "יש להתיר מהאי טעמא גם במיני אבקת איפור (פאודער) הצבועים כו', אחר הנסיון וחקירות ודרישות נראה שרוב האבקות הנמכרות לתמרוקי נשים נעשות עם בסיס של מיני שמנונית, ויש מהם שמתקיימים לזמן, וממילא יש ברובן חשש צובע, ורק האחרים שאינם מתקיימים מותרים. ובלי נסיון באומדן דבר כזה, קשה להכריע מן הסתם. ובתשובתי הנ"ל כיוונתי לאבקה לבנה פשוטה הנקראת "טאלק" הנעשית בלי שמנונית ואינה מתקיימת".^{מא}

וכן שמעתי ממרן הגריש"א זצ"ל, שמסתבר שדבר שלא נדבק בכלל ואפשר להוריד אותו לגמרי בהעברה אחת בלי להתאמץ, אינו נחשב כמעשה צביעה בכלל.

אך יש לציין שאין פסק זה מוסכם על כל גדולי פוסקי זמנינו, ויש שאוסרים גם אם זה לא נדבק.

נדבק מכח הזיעה

דן והנה לפעמים מוצאים בשוק כל מיני איפורים עם הכשרים מסויימים שמתירים השימוש בשבת.

ועוד בחייו של מרן הגריש"א זצ"ל ערכו כמה מתלמידיו נסיונות לבדוק את טיב האיפורים הללו (שנעשו כנראה עפ"ד האג"מ הנ"ל), והם אכן היו עשויים בלי שומנים ורק עם חומרים יבשים שלא נדבקו כלל והיה ניתן להוריד אותם בקלות. אך דא עקא שאחרי הנסיון התברר שאם האשה מזיע האיפור מתערב עם הזיעה ואז זה נדבק ולא יורד בקלות.

ולכן להלכה אין להשתמש באיפורים הללו למי שעלולה להזיע. ובמקרה שהיא לא תזיע (כגון שהיא במקום קריר) מותר להשתמש באיפורים הללו שלא נדבקים כדי שלא תתגנה על בעלה.

טאלק לבן

הן לגבי טאלק לבן יבש (הפשוטים שאין בהם חומרים נוספים) מומר להשתמש בהם בשבת ולהניח את זה על הפנים (כגון לכסות איזה פצע), מאחר שזה לא נדבק כלל ואין עיקר שימושו לצביעה. אבל אם הכונה לצביעה יש לאסור.

ממרח במוצק

^מ וע"ע בחיי אדם ונשמ"א (כד, א) ואבנ"ז (קעג, ד-ז) מש"כ להשוות בזה בין כותב לצובע.
^{מא} עי' היטב בדברי תרוה"ד (סי' סה).

ו] ונסיים שאיפורים שאינם אבקה אלא מוצקים, יש בזה גם ממרח מדאורייתא.
והוא ע"פ המובא בשו"ע (שג, כה): "ומטעם זה אסורה לטוח על פניה בצק, דכשנוטלתו מאדים הבשר". וכותב המשנ"ב (ס"ק פא): "ויש שנוהגין דבר איסור להחליק שערוותיהם בחלב מהותך ומעורב במיני בשמים שקורין בלשוננו פומאד"ה, וחוששני להם מחטאת דנראה שיש בזה משום ממרח, וראוי להזהיר בני ביתו על זה".
ולכן כותב האג"מ (א, קיד): "ובדבר אם מותר לאשה להתקשט בליפסטיק, הנה אסורה משני טעמים מאיסור ממחק ומאיסור צביעה ואם הוא לח שליכא ממחק יש עכ"פ איסור צביעה".

לתגובות: dvarhalacha613@gmail.com

השבת של מ"י / הרב יחיאל פישל רוזנר, מח"ס 'מנחת יחיאל' ו'השבת של מ"י'

פניני עיון בפרשת השבוע

ו, ג: וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בקל שקי.
ופירש"י וארא אל האבות. כבר נתקשו המפרשים מאי בעי רש"י בזה ולמה הוצרך לומר כן.

ואולי יש לומר על פי מה שכתב בפענח רזא ד"ה בקל שקי, שכתב נגלה לו בשם זה דוקא, מפני כי סופי תיבות משמות האבות שהם מ, ק, ב הם בא"ת ב"ש אותיות ש, ד, י. וכתב על זה הגאון ר' יצחק כץ זצ"ל [חתן מהר"ל מפראג] והטעם כי די לו יתברך בהם בעולמו, והוא בטעם שראשי תיבות של שמותיהם עולים אהי"ה כדלעיל, לומר כי בהם ובשבילם בלבד די לו שאהיה בעולמי מראש ועד סוף עכ"ל.

א"כ מיושב כמין החומר, דרש"י שכתב וארא אל האבות, דבא לבאר למה נגלה להם בשם הנ"ל דוקא.

*

ו, ו-ח: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי, והבאתי.
ידוע שד' כוסות הם כנגד ד' לשונות של גאולה, והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. וקשה הרי יש לשון חמישית "והבאתי" ולמה לא תקנו כוס כנגדה.
וכתב המנהיג [בהל' פסח סימן נ"א] משום דאינה מלשונות הגאולה אלא בשורה על הארץ.

אולם הגר"א ז"ל [בהגדה של פסח על הא לחמא עניא] כתב דד' לשונות הגאולה הן והוצאתי והצלתי וגאלתי, והלשון "גאלתי" כוללת שתי גאולות בזרוע נטויה ובשפטים גדולים, והוסיף שאם "ולקחתי" הוא לשון גאולה היה צריך למנות גם את "והבאתי".

*

ו, ט: ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה.
מבואר כמה סבלו ישראל מעבודת פרך ועבודה קשה עד שאפילו לא נתנו לב לשמוע לדברי משה רבינו שבא לבשרם שעומדין הן להיגאל. אמנם אף שפרעה שיעבד כל כך בעם ישראל מ"מ בשבט לוי הוא לא שיעבד כלל, ולכאורה יפלא מדוע באמת פרעה לא שיעבד אותם והרי הוא היה מלך קשה ואכזר, ואם היה רוצה לשעבד אותם בכח הזרוע היה בודאי יכול לעשות כן, ומדוע א"כ נמנע מלשעבד אותם.

ופירש בזה הגר"י אייבשיץ זצ"ל שפרעה ראה על ידי כישוף וקוסמים שמשבט לוי יקום מושיען של ישראל, ולכן לא רצה לשעבד את בני לוי, כי סבר שרק מי שסבל ונשא בעול הגלות הוא יוכל אחר כך לצמוח לראש ולהיות מושיען של ישראל, ואם לא ישעבד בהם

ימנע בכך את צמיחת מושיען של ישראל, ומה עוד שחשש שאם ישתעבד בהם בשבט לוי הרי הגואל שיקום מהם ינקום בו ויחמיר בעונשו, אכן פרעה לא העלה בדעתו שהוא בעצמו מגדל את מושיען של ישראל, ולא ידע שאע"פ שמשא רבינו היה לו כל טוב בתוך בית פרעה, מ"מ לא ימצא מנוח לנפשו כשידע שעם ישראל סובלים אלא אדרבה "ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם" הלך להשתתף יחד עם ישראל בצרתם.

ובמדרש [שמו"ר א, כז] איתא דהטעם שמשא רבינו זכה להגיע לגודל מדרגתו הוא, מפני ששם לבו ונפשו לסייע את ישראל, אע"פ שהוא עצמו היה משבט לוי והיה משוחרר מהשיעבוד.

*

ז, כד: ויחפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשתות.

בפשטות "ויחפרו" לשון כריה וחפירה הוא וכן משמע באונקלוס.

אמנם כתב ההעמק דבר דאם כן חסרה תיבת "להוציא" מים לשתות שהרי אין חופרין במים אלא באדמה, לכן נראה שהוא מלשון ויחפרו לנו את הארץ [דברים א, כב] דמשמעו לשון חיפוש, ופירושו ויחפשו כל מצרים היושבים סביבות היאור מים לשתות.

*

ח, ו: ויאמר למחר.

פירש"י התפלל היום שיכרתו למחר.

בחיזקוני פירש פרעה חשב בלבו שבשעה שאמר לו משה התפאר עלי הגיע זמן הכרתת הצפרדעים, לפיכך ניסהו והאריך לו הזמן עד למחר, אמר עכשיו אחזיק משה בדאי עכ"ל. ונראה דמפני כי ידוע שמנהג כל האדם לבקש שתסור רעתו מיד, לכן פירש החיזקוני שרצה לנסות בזה את משה כמו שנתבאר, וכ"כ הרמב"ן בשם הגאון רב שמואל בר חפני והוסיף שפרעה חשב אולי ממערכת השמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה ידע כי הגיע עת סורם, ולכן אמר אליו התפאר עלי בחושבו שאומר לו עתה להכריתם מיד ועל כן האריך למחר עכ"ל.

אולם מדברי המדרש נראה דבאמת פרעה רצה שיסורו מיד, אלא שלא היה אפשרות שיתקיים זאת רק למחר שאמרו בשמו"ר [י, ה] מכאן אתה למד שאותו יום היה לו להשלים ז' ימים, לכך אמר לו משה למתי אעתיר לך ולא לאותו יום. וכתב שם בחידושי הרש"ש מכאן אתה למד דאף אותן מכות שסרו על ידי תפילה לא שמשו פחות מז' ימים, וזה דלא כמו שראיתי כתוב בשם יפה תואר.

*

ח, ח: ויצא משה ואהרן מעם פרעה, ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה.

יש לדקדק שבכל מכה נזכר 'ויעתר' וכאן נכתב 'ויצעק', ועוד שבכל מקום נאמר סתם ויעתר אל ה' ולא פירש דמסתמא התפלל על הענין המדובר, ורק במכת צפרדע פירש הכתוב על דבר הצפרדעים וכו'.

ויש לבאר דחדא מיתרצא בחברתה, דבשביל קולות קרקור הצפרדעים היה צריך משה לצעוק בתפילתו, דלכתחילה קיימ"ל שהמתפלל צריך להשמיע לאוזניו, ומחמת קירקורם לא שמע והיה צריך לצעוק להשמיע לאוזניו, וזהו דמסיים קרא על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה, דמצינו בכל מקום בחז"ל 'דבר' לשון 'דיבור' ורמז הכתוב שצעק בגלל דיבור הצפרדעים ששם לפרעה היינו הקולות שלהם שלכן היה צריך לצעוק, נוכך נדרש בחז"ל (שמו"ר פ"י ה"ו) 'שהיה קולן של צפרדעים קשה להן ממכתן שנאמר על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה - על דיבור הצפרדעים', וכע"ז כתב באזנים לתורה ובשפתי חכמים כאן.

והנה עיקר חידוש זה שבשביל קולות הצפרדעים היה צריך משה רבינו להגביה קולו, עיקר החידוש שנוי במחלוקת, דבספר דרך שיחה להגר"ח קנייבסקי שליט"א פשיטא ליה שהדין שלכתחילה ישמיע לאוזניו אינו דין שישמע בפועל אלא הוא שיעור בדיבור שיהא דיבור שבאופן רגיל בלי מפריעים נשמע לאוזניו, ולכאורה טעמו בזה דדיבור בלחש שאינו שומע דבריו הוי כעין הרהור ולכתחילה אין לעשות כן כלשון המאירי [ברכות טו, א ד"ה אמר], והרהור לאו כדיבור דמי. וכ"כ בהערות הגריש"א בביאור מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי עיין שם, וממילא דכשאומר דבריו בקול ורק דבר חיצוני מפריע לו לשמוע אין זה דיבור כעין הרהור וכשר אף לכתחילה.

עוד יש לבאר מדוע כתיב 'ויצעק' כמש"כ האבן עזרא שבטח משה בה' שלא יביישהו כי אמר אל פרעה מעצמו כדבריו בלי רשות השם.

ובספורנו פירש דהוצרך לצעקה כיון שהצפרדעים לא סרו לגמרי [דנשארו ביאור] ופלגא משמיא לא יהבי לכך הוצרך לצעקה. ויש לבאר על דרכו סיפא דקרא על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה, היינו שלא צעק שיבטל לגמרי את המכה אלא על הצפרדעים אשר שם לפרעה שיפסיק להשימם על פרעה אלא שימותו, והיינו שביקש פלגא, ולכן הוצרך לצעקה.

אלא שקשה על זה עפמש"כ בפרקי דר"א (פמ"ה) שהקב"ה נשבע למשה ע"ה קודם שנשלח למצרים שכל מה שיבקש הקב"ה יעשה חוץ משני דברים להכנס לארץ ויום המות, ולפי"ז היה משה בטוח שהקב"ה ימלא בקשתו ככל אשר יבקש, וא"כ למה הוצרך לצעוק.

ובחת"ס כתב שלכך לא כתיב כאן ויעתר, ע"פ הגמ' בסוכה [יד, א] שהלשון עתירה בתפילה הוא מה עתר זה מהפך וכו' אף תפילתן של צדיקים מהפכת מידת הדין

לרחמים, וכאן שלא התבטלה המכה לגמרי רק הקל קצת לא נהפך לרחמים, לכך לא כתיב לשון ויעתר.

*

ח, ח: ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה.

בבית אלקים להמבי"ט כתב כי התפילות הסדורות בכל יום שלא בעת צרה הוא שאין ראוי לאמרן בקול כיון שהוא יכול לכוון בלחש, אבל התפילות שמתפללים בעת הצרה והצער, אי אפשר שיתפלל אותם האדם בנחת מצד צערו, ולכן הוא צועק בקול רם להורות שהוא מכיר ומרגיש הצער שהוא בו, ואין מי שיצילהו כי אם הוא יתברך, וכן היתה תפילת משה על דבר הצפרדעים כי כשאמר לו פרעה העתירו אל ה' ואשלחה את העם [פסוק ד'] מה שלא אמר עד עתה שישלחם נראה לו היות יציאת ישראל ממצרים תלויה בהסרת הצפרדעים ולכן צעק אל ה', וכן בהיותו מצטער על אחותו לא היה יכול להתאפק ולהתפלל בנחת ובלחש כי אם בצעקה, וכן כל הצעקות שצעקו בני ישראל אל ה' היה בעת צרתם שלא היו יכולין לכוון את דעתם כי אם בהרמת קול עיין שם.

*

ח, ח: ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה.

לכאורה תיבות "על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה" מיותרות הן שהרי מובן לפי הענין שעל זה מדובר, ועוד למה הזכיר דוקא "אשר שם לפרעה" וכי רק לפרעה שם והרי גם שאר עבדי פרעה ועמו לקו בצפרדעים.

וי"ל עפי"מ שראיתי בשם הרה"ק רבי דוב בעריש מביאלא שדייק מדוע מדגיש על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה הרי ידענו שהקב"ה שם את הצפרדעים לפרעה, ואמר שכשהצדיק רואה שאינו יכול לפעול ישועה, מבטיח קודם ואח"כ צועק אל ה' שלא יבוש מבני אדם ויתן לו את אשר הבטיח, וילפינן זה ממשה, שתחילה אמר התפאר עלי למתי אעתיר לך להכרית הצפרדעים, ואח"כ ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם משה זמן לפרעה, וצעק שלא יתפס ע"י פרעה כשקרן עכ"ל.

שוב ראיתי שהדברים מפורשין במדרש שכל טוב וז"ל ויצעק משה אל ה', ומה צעקה היתה שם, אלא אמר לפניו רבש"ע אתה אמרת ראה נתתיך אלקים לפרעה, ועכשיו ביקש ממני זמן למחר, ואמרתי לו כדברייך למען תדע כי אין כה' אלוקיני, ואם אין אתה מסיר הצפרדעים למחר נמצא שיש חילול השם בדבר ואעפ"כ לא היה דוחק משה גזירת הבורא אלא ביום שישי לגזירת הבורא על מכת צפרדע היה הדבר הזה.

התורה ומצוותיה / הרב אברהם מרדכי יוסף מרקסון, מח"ס סימני המצוות ושא"ס, דומ"צ באשדוד

הַנֵּה יַד ה' הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בְּשָׂדֶה

הַנֵּה יַד ה' הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בְּשָׂדֶה (ט, ג)

נחלקו הראשונים האם מכת דבר הייתה על כל הבהמות, או רק על המקנה שמחוץ לבית.

שיטת רש"י (ט, י במכת הברד) על פי דברי חז"ל, שלא נגזרה גזירה אלא על אותן שבשדות בלבד, שנאמר 'במקנך אשר בשדה'.

שכותב במכת הברד שנאמר שם 'וַיְהִי בְרֹד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה', ומקשה שם רש"י, ואם תאמר מאין היו להם הבהמות, והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים? לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד, שנאמר במקנך אשר בשדה, והירא את דבר ה' הניס את מקנהו אל הבתים. וכן שנויה במכילתא אצל ויקח שש מאות רכב בחור (שמות יד).

במדרשי חז"ל משמע שלמדו שכמו במכת הברד, שלא נגזרה הגזירה אלא על הבהמות שהיו מחוץ לבתים, כן היה במכת דבר, וכל הבהמות שהיו בבתים ניצלו.

על זה תמהו המפרשים כמה וכמה קושיות:

הרי בפסוק נאמר (ו) וַיַּעַשׂ ה' אֶת הַדֶּבֶר הַזֶּה מִמִּחֶרֶת וַיָּמַת כָּל מִקְנֵה מִצְרַיִם. משמע שכולם מתו.

מדוע במכת הברד התרה אותם (יט) וַעֲתָה שְׁלַח הָעֵז אֶת מִקְנֶךָ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָךְ בְּשָׂדֶה כָּל הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִמְצָא בְּשָׂדֶה וְלֹא יֵאָסֶף הַבֵּיתָה וַיֵּרֶד עֲלֵהֶם הַבֶּרֶד וַיָּמָתוּ. ואילו במכת דבר לא התרה בם להכניס את המקנה הביתה.

על קושיא זו ראיתי תירוץ יקר מהגרח"ק שליט"א, שמכת דבר - המטרה היה להמית את הבהמות, [ויתכן לפי שזו הייתה הע"ז שלהם], ולכן לא הודיעם שיכניסום הביתה. ואילו מכת ברד עיקר המטרה הוא הברד בעצמו.

[אני חושב שבמכת הברד עיקר המטרה היה לשבר ולהרוס את כל הצמחים, לא את הבעלי חיים. וכן נאמר בתהלים (קה, לב) נָתַן גִּשְׁמֵיהֶם בְּרֹד אִשׁ לְהַבֹּת בְּאֶרְצָם: וַיֵּךְ גִּפְנֵם וַתֵּאָנְתָם וַיִּשְׁפֹּר עַץ גְּבוּלָם. רואים שהברד היה מכוון כנגד היבול שלהם, רק התרה בהם שמי שימצא בחוץ ינוק. וכ"כ הרמב"ן (ט, יח) כי מכת הברד לא שלחו רק להשחית יבול הארץ, ולא על האדם, על כן יורה חטאים בדרך להצילם ממנה].

ובפענח רזא מיישב שאם היה מתרה בהם, לא היה על מה להביא המכה כלל, מכיון שיאספו המקנה הביתה, אבל בברד נשארה המכה על אילנות וזרעים, הר"ר שמואל.

והספורנו כותב שבמכת ברד התרה בהם, כדי שימלטו העבדים אשר עם המקנה, כאמרם ז"ל חביב אדם שנברא בצלם". בעבור הצלת בני האדם. (מעין זה הבאתי קודם בשם הרמב"ן).

ועיין בקובץ עיון הפרשה שמביא ט"ז תירוצים על שאלה זו.

מדוע במכת הברד נאמר (כ) הִירָא אֶת דְּבַר ה' מֵעֲבָדֵי פְרַעַה הַנִּיֵּס אֶת עֲבָדָיו וְאֶת מִקְנֵהוּ אֶל הַבְּתָיִם. וכאן לא מוזכר כלל שהירא את ה' הכניס את בהמותיו הביתה.

עוד יש להבין, הנה מצינו במכת הברד שאומר הכתוב (כ) הִירָא אֶת דְּבַר ה' מֵעֲבָדֵי פְרַעַה הַנִּיֵּס אֶת עֲבָדָיו וְאֶת מִקְנֵהוּ אֶל הַבְּתָיִם. (כא) וְאֲשֶׁר לֹא שָׁם לְבֹו אֶל דְּבַר ה' וַיַּעֲזֹב אֶת עֲבָדָיו וְאֶת מִקְנֵהוּ בְּשֹׁדֶה. ולפי הביאור הנזכר, הכתוב מדבר כאן בכאלו בני אדם שיראו את ה' בשעת מכת הדבר, והכניסו את מקניהם לבתים, ולכן ניצלו. ואילו עכשיו במכת הברד 'לא שתו לבם אל דבר ה', והשאירו את מקניהם בשדה. ולכאורה הדבר תמוה, מדוע אותם שחששו לדבר ה' במכת הדבר, והכניסו את מקניהם לבתים, וראו בעיניהם שבזכות זאת ניצלו. עכשיו, במכת הברד, לא יראו את דבר ה', והשאירו את מקניהם לאבדון מחוץ לבית?

*

רבינו יוסף בכור שור והחזקוני מתרצים, שהיו כאלו שלא היו יראי ה', אולם במקרה באותה שעה היו מקניהם בבית, ובכך ניצלו.

אולם חז"ל במכילתא אמרו במפורש שהבהמות שנשארו היו מ'הירא את דבר ה'".

ראיתי עוד תירוץ נחמד לקושיא זו, בס' המסולאים בפז שמבאר על פי דברי הגרי"ז מבריסק, שדקדק מדוע פירט הכתוב במכת הברד בפסוק (יט) ועתה שלח העז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו. ובעת המכה נאמר (פסוק כב) 'ויהי ברד בכל ארץ מצרים על האדם ועל הבהמה ועל כל עשב השדה בארץ מצרים', וכן אחר כך כשמסופר מה שארע כתוב (בפסוק כה) 'ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר'. ג' פעמים מפרט הכתוב.

ותירץ הגרי"ז דבמכת ברד לא ירד שום אבן ברד לריק על קרקע ריקה, אלא ירד רק על אדם בהמה ועץ, ולפי זה השמים היו נקיים מעננים, ורק מי שיצא החוצה אפילו לרגע נפגע מיד מהברד. מי שהיה בבית ניצל, לא מפני שהבית היה לו למחסה, אלא ששם לא ירד עליו ברד. (בעיקר הרעיון הקדימו הרר"ב בספר קול שמחה, שדקדק למה פירט על האדם ועל הבהמה, ודאי כי כל בעל חי שילך בחוץ ירד עליהם הברד. וכתב לחדש, דלכאורה יש להבין מה יועיל שיאספו אותם הביתה, הרי ירד ברד ואש מתלקחת בתוכו, אם כן אף הבתים ישרפו עם יושביהם. אלא לכך מפרש הכתוב 'על האדם ועל הבהמה - ועל כל עשב השדה', כי רק מה שהיה בגלוי כמו 'עשב השדה' ניזוק, אבל מה שנאסף הביתה, אפילו היה בתוך דיר קטן ניצל, כי כן היתה גזירת השי"ת).

לפי זה הדברים נפלאים, כי לדבר זה צריך יראת שמים גדולה יותר מן הכל, הנה אדם שגר באזור שכולם לא יצאו לחוץ ובהמותיהם בבית ואין עצים, לא ידע ולא שמע מברד, ואולי גם לא את רעש הרעמים והברקים מהברד, שהרי לא ירד באזור שלו. והיה צריך לדעת ולהאמין, שאם יצא לרגע מביתו למשך השבוע ייפגע, ואף שמזג האוויר נוח ללא כל ענן. (משא"כ במכת הדבר, אף שלא ראו בחוש את חיידקי הדבר, אך כיון שלא כל הבהמות מתו ברגע אחד, אלא כל מי שהיה בחוץ מת מיד, והשאר שיצאו לחוץ מתו בתוך השבוע שהמכה שימשה, א"כ כשאדם ראה שבהמת שכינו מתה בשדה אזי גם ללא אזהרה מפורשת שמר את בהמותיו בבית, ולא היה צריך ליר"ש כדי לא להוציא את בהמותיו לחוץ).

*

שיטת הרמב"ן שבמכת דבר מתו גם המקנה שהיו בבתים.

וז"ל: 'במקנך אשר בשדה' התרה אותם בהווה, כי רוב המקנה בשדה, אבל היה הדבר גם במקנה אשר בבית, כמו שאמר (להלן פסוק ו) וימת כל מקנה מצרים.

ויתכן כי בעבור היות תועבה למצרים כל רועה צאן (בראשית מו לד) היו מפרישים אותם מן הערים, בלתי בעת השתמשם בסוסים לרכוב ובחמורים במשא והנה היה המקנה רחוק ממצרים בשדה גבול גושן, ויתערב במקום המרעה מקנה מצרים ומקנה ישראל, ועל כן הוצרך לומר והפלה ה' בין מקנה מצרים ובין מקנה ישראל או בעבור שהדבר משנוי האויר ראוי שיתפשט בכל הפלך, רק שעשה השם עמהם להפליא.

ולדעת הרמב"ן נשאלת השאלה א"כ מהיכן היו להם בהמות במכת הברד, כמו שמבואר בפסוק.

*

שיטת רבי אברהם אבן עזרא שאכן מתו בכל מקום, אולם לא כולם מתו, ואף שנאמר וימת כל מקנה מצרים, הכונה לרובו. וכ"כ רבינו בחיי בתי' אחד.

*

הגזירה הייתה על המקנה שבשדה דווקא

אם מותר לבאר לפי פשוטו של מקרא, היה נראה לי שמכת דבר הייתה דווקא על המקנה אשר בשדות, כלשון הכתוב הִנֵּה יָד ה' הוֹיָה בְּמִקְנֵךְ אֲשֶׁר בְּשָׂדֶה (ט, ג), ולא במקנה שהיו בתוך העיר (הן בבתים והן בחוצות).

וההסבר לזה על פי מ"ש חז"ל בתנא דבי אליהו פ"ז 'דבר מפני מה הביא עליהם, מפני ששמו את ישראל רועי סוסים ורועי חמורים וגמלים בקר וצאן, כדי שיהיו ישראל במדברות, ושלא יכנסו לתוך בתיהם ויפרו וירבו וכו'. לפי זה מובן היטב שכל העונש היה דוקא על המקנה שבשדות, הרחוקים מן העיר.

לפי ביאור זה, בדבר לקו דוקא הבהמות שהיו 'בשדה', אבל הבהמות שהיו בעיר לא ניזוקו, אף שלא נאספו הביתה. אולם במכת ברד כל מי שהיה חוץ לבית ניזוק.

ועל פי זה מיושב למה דווקא בברד נאמר 'הירא את דבר ה' וגו' הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים'. ואילו בדבר לא מצינו כן מפורש.

ומה שכתוב 'וימת כל מקנה מצרים', הכוונה למקנה שבשדות המוזכר מקודם. או כמ"ש בכמה ראשונים שהכוונה לרובו, או לפי ההסבר המוזכר להלן.

ושמחתי לראות **שהרלב"ג** כותב בפירושו **שהדבר לא נתפשט כי אם באויר שהיה חוץ לעיר**.

גם בהמשך כותב: וימת כל מקנה מצרים. רוצה לומר שמת ממנו הרבה, כי הגזירות הכוללות תעשינה בכמו אלו הסיפורים על זה האופן וכו', **והנה מתו אשר בשדה ונשארו אשר בעיר**, ואולי לא מתו כל אשר בשדה, כי לא אמר משה כן לפרעה, אבל אמר שיהיה בהם דבר כבד מאד. (גם במלבי"ם משמע קצת כן).

גם **רבינו יוסף בכור שור מעיר על כך**, שהנה בהתראה לא אמר משה רבינו 'למחר ימותו כל מקנך', אלא שה' ישלח בו דבר כבד מאד. שימותו בו הרבה מאד. ואת הכתוב 'וימת כל מקנה מצרים' - מבאר, כלומר כל מה שמת היה ממקנה מצרים, וכן כתבו כמה וכמה מבעלי התוספות.

ויברך דוד / הרב דוד אריה הילדסהיים, מח"ס 'ויברך דוד' ומעורכי ספרי הגאון מרוגוטשוב

ביאור דברי הגר"א על מנין שנות שעבוד מצרים

וַאֲרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּקֹל שְׁדֵי-י וְשְׁמֵי הוֹי"ה לֹא נִודַעְתִּי לָהֶם (ו, ג)
כתב הגר"א באדרת אליהו: "ושמי ה' לא נודעתי להם. היינו לא נכרתי לעשות להם
ניסים נגלים משם הוי"ה הנסתר, כי הניסים שעשיתי להם היו ניסים נסתרים". עכ"ל.
דהיינו שעם האבות התנהג הקב"ה בניסים נסתרים, אך יציאת מצרים היתה בבחינת שם
הוי"ה שהוא ניסים גלויים.

ובליקוטים מהגר"א שבסוף ספר יהל אור כתב:

"השעבוד היה קי"ז שנה כי שממית בידים כו', והוא נגד ב' השמות ק-ל אלקים, ותחלה
כמנין ק-ל בחסד היה בפה רך, וכמנין אלקים משנולדה מרים היה בפרך, ואח"כ בבא עת
הגאולה נתגלה שם הוי"ה, וז"ש הלא מעתה קראת לי אבי שהוא שם הוי"ה בת"ת, אלו"ף
נעורי ממצרים, אלו"ף הן ב' שמות הנ"ל, והן שעושין הכלי ואין אשה כורתת ברית כו'".
ונבוא לבאר דבריו בס"ד:

מה שכתב השיעבוד היה קי"ז שנה, ביאור דבריו הוא, שלוי היה במצרים צ"ב שנה
כמ"ש בפדר"א פמ"ח: "בא וראה כשירד יוסף למצרים היה בן י"ז שנה ובעמדו לפני פרעה
היה בן שלשים שנה שנאמר ויוסף בן שלשים שנה, ושבע שני השבע ושתיים שני הרעב
הרי שלשים ותשע שנה, ולוי בן יעקב היה גדול מיוסף שש שנים, וברדתו למצרים היה בן
ארבעים וחמש שנה, ושני חייו במצרים תשעים ושתיים שנה, הרי מאה ושלשים ושבע
שנים שנאמר ושני חייו לוי מאה ושלשים ושבע", והשעבוד התחיל רק אחרי מות לוי
כמ"ש בסדר עולם פ"ג "וכל זמן שהיה לוי קיים לא נשתעבדו ישראל למצרים, שנאמר
וימת יוסף וכל אחיו ויקם מלך חדש וגו', ומשמת לוי התחילו המצרים לשעבדם... נמצא
משמת לוי ועד שיצאו ישראל ממצרים קי"ז שנה, ואין השעבוד יותר על כן ולא פחות
מפ"ו שנים כשנותיה של מרים, ולמה נקרא שמה מרים על שם מירור", וכתב בביאור
הגר"א שם: "ממצרים קי"ז שנה כצ"ל. ואין העינוי פחות מפ"ו שנים כצ"ל".

וכן בספר דבש לפי להחיד"א מערכת ג' אות ד' כתב: "גלות מצרים משמת לוי אחרון
שבשבטים שהתחיל השעבוד עד שיצאו קי"ז שנה. סדר עולם", וכן כתב בספרו שפה
אחת על הגדה של פסח (ד"ה ברוך שומר הבטחתו לישראל) בשם הסדר עולם, הרי שגרס
כגירסת הגר"א, וכן בתחילת פי' ר' אביגדור כהן צדק לשיר השירים כתב: "ונהגו העולם
לומר שיר השירים בפסח לפי שיש בו קי"ז פסוקים כנגד קי"ז פעמים יציאת מצרים
שבתורה שיצאו ישראל בפסח, ומשמת לוי עד יציאת מצרים קי"ז שנים ואז התחיל
השעבוד".

אמנם צ"ע, איך היה רק קי"ז שנה משמת לוי עד שיצאו ממצרים, הרי היו במצרים מאתים ועשר שנים, צא מהם צ"ב שנה של לוי, נותרו קי"ח שנה, וצ"ל שלוי חי כמה חדשים יותר מקי"ז שנה, וחצאי שנים לא קחשיב.

אמנם מה שכתב הגר"א בסדר עולם שצ"ל "ואין העינוי פחות מפ"ז שנים", צ"ע דהוא סותר למה שכתב ביהל אור הנ"ל שהעבודה בפרך היה כמנין אלקים שהוא פ"ו, וגם בסדר עולם שם מפורש שהיה כשנותיה של מרים, שביצי"מ היתה בת פ"ו שנה, וכן הוא בשהש"ר פ"ב: "עיקר שעבודן של ישראל במצרים שמונים ושש שנים היו משעה שנולדה מרים", וכן כתב בפ"י הגר"א על הגדה של פסח: "ועבדום. כלומר ימי שעבוד. וענו אותם. הם פ"ו שנה של ימי עינוי, שמשעה שנולדה מרים התחילו ימי עינוי ועל שם זה נקראת מרים שאז התחיל וימררו את חייהם", ולכן נראה שיש ט"ס בדבריו, וצ"ל "ואין העינוי פחות מפ"ז שנים", וכנראה בסדר עולם שלפניו היה כתוב פ"ז והוא הגיה פ"ו.

ומה שכתב כי שממית בידים כו' והוא נגד ב' השמות ק-ל אלקים, כוונתו לכתוב בספר משלי (ל, כח) "שְׁמֵמִית בְּיָדַיִם תִּתְּפֹשׂ" וביאר ששממית היא הסט"א ויש לה אחיזה בידים (ובמקום אחר ביאר רבינו שאברהם ויצחק הם כנגד יד ימין ויד שמאל ויצאו מהם יצחק וישמעאל, אך יעקב כנגד הגוף והיתה מטתו שלימה), והידים הם כנגד השמות ק-ל אלקים, יד ימין מידת החסד כנגד שם ק-ל (כמ"ש חסד ק-ל כל היום), ויד שמאל מידת הדין כנגד שם אלקים, ולכן שעבוד מצרים היה קי"ז שנה כמנין הגימטריא של ק-ל אלקים.

ומה שכתב ותחלה כמנין ק-ל בחסד היה בפה רך, וכמנין אלקים משנולדה מרים היה בפרך, הוא על פי מה שאמרו בסוטה ל"א (ע"ב וע"ב): "ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך רבי אלעזר אמר בפה רך (פירש"י "משכום בדברים ובשכר עד שהרגילום לעבודה"), רבי שמואל בר נחמני אמר בפריכה... את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך, אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים, ולמ"ד נמי התם בפה רך הכא ודאי בפריכה" (פירש"י "ולמאן דאמר. בפרך קמא בפה רך האי בפרך בתרא ודאי פריכה היא דהכתיב וימררו"), הרי שבתחילה העבידום בפה רך ואח"כ בפריכה דהיינו בקושי.

[ואמנם במדרש משמע שרק ביום הראשון היה בפה רך, כדאיתא בבמדבר רבה ט"ו כ': "שבשעה שאמר פרעה הבה נתחכמה לו וישימו עליו שרי מסים קבץ את כל ישראל ואמר להם בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה היינו דכתיב ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך בפה רך, נטל סל ומגריפה מי היה רואה את פרעה נוטל סל ומגריפה ועושה בלבנים ולא היה עושה מיד הלכו כל ישראל בזריזות ועשו עמו בכל כחן לפי שהיו בעלי כח וגבורים, כיון שחשכה העמיד עליהם נוגשים ואמר להם חשבו את הלבנים מיד עמדו ומנו אותם ואמר להם כזה אתם מעמידים בכל יום ויום", אך שבעים פנים לתורה, והגר"א פי' של"א שנה היה שעבוד קל בפה רך, ופ"ו שנה היה בפרך].

ומה שכתב ואח"כ בבא עת הגאולה נתגלה שם הוי"ה, הוא כמ"ש בתורה כאן "וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֶל-מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי הוִי"ה. וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּקֹל שְׁדֵי-יְשָׁמִי הוִי"ה לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם... לְכֵן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי הוִי"ה", וכמו שביאר רבינו באדרת אליהו שאז עשה ה' ניסים גלויים שהם בבחינת שם הוי"ה.

ומה שכתב וז"ש הלא מעתה קראת לי אבי שהוא שם הוי"ה בתפארת, היינו שביאר בזה את הפסוק בירמיהו (ג, ד): "הֲלוֹא מֵעַתָּה קָרָאת לִי אָבִי אֵלֹהִים נְעָרִי אֶתָּה", וביאר רבינו ש"הלא מעתה" היינו מעת יציאת מצרים, שאז "קראת לי אבי" שאז נתגלה שם הוי"ה שהוא בחינת "אבי" והוא מידת תפארת כמ"ש בברכות ל"ה ע"ב "אין אביו אלא הקב"ה", [ועי' רמב"ן כאן שכתב: "והנה הענין, שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במדת הדין רפה ונהג עמהם בה, ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול, כטעם מוליך לימין משה זרוע תפארתו, וכתוב כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת"].

ומה שכתב אלו"ף נעורי ממצרים אלו"ף הן ב' שמות הנ"ל, היינו ש"נעורי" הוא הזמן שהיו בני ישראל במצרים, ואז נהג ה' עמם בבחינת "אלוף" - א"ל ו"ף, גימטריא ק-ל אלקים.

ומה שכתב והן שעושין הכלי ואין אשה כורתת ברית כו', כוונתו למה שאמרו בסנהדרין כ"ב ע"ב: "אמר רב שמואל בר אבוןא משמיה דרב אשה גולם היא ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי שנאמר כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו", והיינו שהקב"ה וכנסת ישראל הם כביכול כמו איש ואשה, ועל זה נאמר כי בועליך עושיך, ומבאר רבינו שבשעבוד מצרים אז נעשו ישראל בבחינת כלי ע"י השמות ק-ל אלקים שהן עושין את הכלי. (ויש להוסיף שקי"ז בגימטריא "כלי חמדה").

ויצבור יוסף / הרב יוסף צברי, רב ומו"צ בעיר אלעד, ומח"ס ויען יוסף, שלחן מלכים וש"ס

מדוע הגיע הערוב תחילה לפרעה, ואח"כ התפזר לעמו?

כִּי אִם אֵינֶךָ מְשַׁלַּח אֶת עַמִּי הַנְּנִי מִשְׁלִיחַ בְּךָ וּבְעַבְדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבִתֶיךָ אֶת הָעֶרֶב (ח, יז)
הנה מדרך העולם, שכאשר המלך הולך עם בני לוייתו בדרך, ולפתע הם מותקפים משודדים וכל כיו"ב, הנה כל בני הפמליא של המלך עוזריו ומאבטחיו, כולם יקפצו כולם להגן בראש ובראשונה על המלך כדי שישאר בחיים, ורק לאחר שיוודאו שהמלך מוגן, יפנו להילחם ולהגן על עצמם.

הנהגה זו ידועה בכל החברות ל"אבטחת אישים" נכבדים, המיועדת לראשי ממשלה ושאר אנשים בכירים וחשובים, שאנשי האבטחה הורגלו בכל אירוע חשוב מיד לגונן על האיש החשוב בגופם ממש כדי שלא יפגע, כאשר בטחונם האישי מופקר לצורך הגנת האיש הנכבד שעליו נשכרו להגן.

הנה כאן בפרשת הערוב עינינו רואות שקורה להיפך: כי משה רבינו בדברו אל פרעה מבטיח לו שהערוב שיגיע למצרים לא רק שלא יתפזר תחילה בכל ארץ מצרים ואולי בדרך אגב יגיע לפרעה, אלא החיות היוצאות מחן היער הנברא ירוצו כולם בכוונה תחילה בראש ובראשונה ישר לארמון, ומשם לא יפנו לא לימין ולא לשמאל, ולא יתבלבלו בכל טרקליני הארמון הגדול, מוצאותיו ומבואותיו, אלא ילכו היישר לחדרו האישי בו יושב פרעה מלך מצרים.

הוא אשר דיבר משה: "הנני משליח בך", אתה תהיה הראשון להיפגש ולהיפגע מן הערוב, לפני כולם! ורק לאחר שהערוב יגיע כולו אליך, מתוך הארמון עצמו יתפזר הערוב בהדרגה לשומרים ולעבדים שסביבך, וזהו: "ובעבדיך", ומתוך הארמון יצאו כל החיות לעבר העם הנמצא בחוץ, וזהו שאמר: "ובעמך", ורק לבסוף יכנס הערוב ויפגע בבתי מצרים, הוא שאמר: "ובבתיך". הוי אומר, פרעה וארמונו תחילה, עבדיו וכל קרית הממשלה שניים, וכל ארץ מצרים באחרונה.

וכך קרה באמת לבסוף, תחילה נאמר: "ויעש ה' כן, ויבוא ערוב כבד ביתה פרעה", ואח"כ: "ובית עבדיו" וגו', ר"ל מקום הגיע הערוב לארמון המלך ששם כסאו מונח, ורק אחר כך הגיע ל"בית עבדיו", הוא מקום שריו והשומרים עליו, ורק אח"כ ומשם התפשט ל: "ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערוב".

ויש להבין, מה טעם הגיע הערוב בדרך זו, תחילה למלך מצרים, אח"כ לעבדיו ואח"כ לכל העם?

ונקדים את דבריו של רבינו בחיי בספרו כד הקמח (פסח ב'), שביאר כי המצרים טענו כי אף אם נאמר שיש בורא לעולם, מכל מקום לרוב גדלותו מקומו הוא רק בשמיים העליונים, ולכן אינו משגיח על הברואים הפחותים, הם בני אדם הנמצאים בעולם.

וז"ל: "היו המצרים טועים מתוך ריבוי חכמה כי היו חכמים גדולים יודעים הכחות העליונים אשר משטרם בארץ ושכוכב פלוני ומזל פלוני ממונה על חלק פלוני מחלקי הארץ, והיו אומרים כי כיון שהעולם הזה השפל נמסר להנהגתם והם משרתי המלך הלא המכבד אותם המשרתים הוא מכבד את המלך ולכך היו עובדין לאותם הכחות והיו כופרים בעיקר שהוא השם המיוחד" עכ"ל.

ולפיכך י"ל, שבא הקב"ה להוכיח למצרים עד כמה גדולה השגחתו לא רק על בני האדם הנמצאים בעולם, אלא אף על מיני החיות הקיימים בו, שהם החי המין הפחות מן האדם. ולכן כאשר יכנסו החיות לארץ מצרים, הם לא ילכו לפי טבעם להתפזר אנה ואנה, אלא ילכו כולם תחילה בקו ישר ומדוייק ישר לפרעה, לארמונו ולחדרו האישי, ורק משם ילכו ויתפזרו בכל ארץ מצרים. ומכאן יראו וידעו כולם כי השי"ת מנהיג ומשגיח בפרטות את כל תהלוכות האדם והחי בעולמינו.

ב. ועוד תועלת ישנה בדרך הילוכם של בעלי החיים תחילה לארמון פרעה, כי המצרים ברצותם להכחיש את המכות שניחתו עליהם מאת ה', ניסו לטעון כי המכות הם "תופעות טבע" משונות, שהפכו את היאור לדם והרבו צפרדעים וכו', וא"כ גם במכת הערוב יכלו לטעון שזו "התפרצות טבע" של בעלי החיים שיכולה לקרוא, כאשר הם יוצאים מגדרם מפעם לפעם.

מיהו טענה זו יכולה להתקבל, רק אם בעלי החיים מתפרצים לארץ מצרים אך מתנהגים בה כפי טבעם, כאשר כל חיה בוחרת לה את סביבתה הטבעית להיות בה, זה בארץ וזה על העצים וכו'. אמנם כאשר כל החיות כולם נכנסות למצרים ומיד הולכות כולם בקו ישר מיד לארמון פרעה ולחדרו האישי, זה מוכיח יותר מכל כי ישנה יד מכוונת אותם באופן מדוייק להגיע לאן שיגיעו, ואין כאן שום "התפרצות טבעית".

ג. ועוד יש להוסיף ולומר, כי הטעם שהגיע הערוב קודם כל ישר לפרעה ואח"כ התפשט ממנו לעבדיו ולכל עמו, בא להורות בעליל לכולם את הסיבה לכל צרותיהם, שהיא מחמת מלכם העקשן שממשיך להקשות את ערפו ולא לשמוע לדבר ה' לשלח את עמו.

ולפיכך כאשר נכנסו כל החיות לארץ מצרים, הלכו הם ישירות לארמון פרעה, כאשר כל העם הולך אחריהם בתמיהה לדעת לאן זה יחפזון ירוצון, ולא ילכו לפגוע באף בעת תחילה. וכאשר ראו כולם כי כל החיות נכנסו תחילה לפרעה, הבינו יותר מכל כי הוא האשם בכל מה שקורה להם, ואין כאן אשמים אחרים ולא "תופעות טבע", אלא מלכם העקשן הוא האשם בכל הקורה לעמו, וזהו: "הנני משליח בך", ר"ל שהערוב יגיע אליך תחילה, בגללך ובגלל עקשנותך. ואפשר כי המלך ברצותו לרצות את העם, ניסה תמיד לטעון על משה ועל בני ישראל כי הם "מתנכלים" אליו ולכן עושים כל מיני כישופים על העם במצרים, וכאן ראו כולם מי האשם האמיתי.

ד. ואפשר עוד להוסיף, כי הנה אם נתאר לעצמינו כיצד כל הערוב האדיר הולך בתהלוכה גדול הישר לארמון פרעה ואינו פוגע באף אחד קודם לכן, אין ספק כי מראה

מזור זה גרם לאנשים רבים ללוות את החיות בדרכם, בראותם כי אין הם פוגעים בהם. וכך יכלו אנשים רבים להיכנס בעצמם לארמון פרעה וחדריו.

ותחת היות הארמון מוקף תדיר בשומרים חמושים ואף בעלי חיים, הנה בפרוץ הערוב לארמון פרעה אין ספק כי שררה שם בוקה ומבולקה, השומרים ברחו מהפחד, והשערים והדלתות נשארו פרוצים לכל נכנס, ואף הכלבים והחיות שהיו בפתחי הארמון התערבבו עם בליל החיות שחדר לארמון ללא רשות וללא סדר.

ובכך יכלו כל המלווים לחדור לארמון פרעה ולראות בעצמם איזה "פוגרום" עורכות החיות ביושבי הארמון ובמלך החשוב, הנגלה לעיני כל בשיא שפלותו ופחדו. ונמצא כי הם יכלו להיכנס בשערים שלא נכנסו בהם מעולם.

ומכאן למדנו עד כמה הגדיל ה' את שפלותו וקלונו של פרעה בעיני כל, שהיה בעל גאוה ואמר: "לי יאורי ואני עשיתני", והעמיד שומרים רבים לארמונו ברוב גאוותו. וכאן הראה לו הקב"ה כי כל הביצורים שביצר את ארמונו לא הועילו לו ביום צרה, וברצות ה' הנה הוא הופך לעוד תושב מפוחד אשר הכל רואים תחילה בקלונו ופחדיו ואין מושיע, ואין עצה ואין תבונה, אין כח ואין גאוה לנגד ה'.

ה. ויש להוסיף עוד, כי בזה שכל הערוב הגיע לארמון והתרכז בו ובמושב המלך תחילה, ומשם התפשט לכל מצרים, למדנו על חידוש נס נוסף שאירע כאן. שבדרך הטבע אם כל החיות הטורפות והמסוכנות כולם מגיעים תחילה למקום אחד, דהיינו לארמון פרעה מקום מושבו, בדרך הטבע לא היה אמור להישאר ממנו זכר, כי כל חיה היתה צריכה לטרוף ממנו ולקחת חלק לעצמה.

וכאן נתחדש כי למרות כי הערוב וכל החיות שעברו דרכו נשאר פרעה המלך בחיים! וזה מראה כי למרות שהקב"ה העביר דרכו את כל החיות, הראה לו הוא בכך כי הוא שולט באופן מוחלט על החיות לאן יגיעו, וגם מתי ישנו מטבעם ולא יטרפו, ובכך ראו כולם כיצד השגחת ה' היא גדולה ושולטת בצורה מוחלטת על טבעם של החיות.

וזה מה שמדגיש הפסוק, כי ישנו חידוש גדול שפרעה נשאר בחיים: "ואולם בעבור זאת העמדתך, בעבור הראותך את כוחי ולמען ספר שמי בכל הארץ" (ט, ט"ז). דהיינו שזה שפרעה נשאר בחיים הוא כדי להראות את כוחו הגדול של ה', וזה "להראותך את כוחי", וגם כדי לגרום לו להודות בעצמו ו"לספר שמי בכל הארץ".

וכמו שהגיע הערוב, כך בדרך זו הוא סר, וכפי שנאמר בדברי משה: "הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה' וסר הערוב מפרעה, מעבדיו ומעמו" (ח', כ"ה), ר"ל מקודם יסור הוא מפרעה, אח"כ מעבדיו ואח"כ מעמו". וכן קרה לבסוף, כמו שמעיד הכתוב: "ויסר הערוב מפרעה, מעבדיו, ומעמו" מקודם מפרעה, אח"כ מעבדיו, ואח"כ מעמו. דכדרך ביאתו כך דרך יציאתו, מה ביאתו התחילה מפרעה להראות שהוא הגורם בדבר, אף יציאתו מפרעה התחילה, להורות כי הכל הגיע מהמלך, תלוי במלך וסר מחמת דברי המלך.

היוצא מתוך האמור, כי כמה תועלתיות הגיעו בזה שהגיע הערוב תחילה לארמון המלך, ומשם התפשט לבתי עבדיו ולבתי כל מצרים:

א. שהוא לעורר את המלך מקשיות עורפו, ולהראות לו את השגחת ה' הפרטית על כל המין החי, וכיצד הוא יכול הוא להגיע עד אליו ממש בפרטות.

ב. שכל העם יראו שזה נס כנגד חוקי הטבע מדויק להפליא, ולא התפרצות חד פעמית של כל חיות הארץ.

ג. להורות לכולם את סיבת המכה, שהיא מחמת פרעה וקשיות עורפו, ואין להאשים בכך אף אחד אחר.

ד. לגרום לריבוי בזיונו של פרעה וקלונו, כיצד ארמונו פרוץ לרווחה, וכל אחד יכול להיכנס שם ולראות את מלכם הגאווותן רועד על חייו ונפשו.

ה. שלמרות כל החיות הטורפות שעברו דרכו, נשאר פרעה בחיים, וזה הוסיף והראה את שליטת ה' המוחלטת בבעלי החיים שמכוין אותם גם מתי לא לטרוף.

חמדת משה / הרב משה שמואל דיין, מח"ס 'חמדת משה', בני ברק

**בענין אם יש חיוב להתחסן מפני נגיף הקורונה – אם מותר
לאדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי
סכנה**

בס"ד. יום ראשון כ"ו טבת. 'תשועה לישראל תפארתי' לפ"ק.

ראיתי ונתון אל לבי לברר הדין אודות החיסון שפיתחו לאחרונה כמה חברות בעולם,
נגד נגיף ה'קורונה', אם יש חיוב על כל אחד לקבלו, ואם יש חילוק בין צעירים למבוגרים
או אנשים הנמצאים בקבוצת סיכון ע"פ הרופאים. וזה החלי בעזרת צורי וגואלי.

*

א) **בירושלמי** (ספ"ח דתרומות) איתא רבי אמי איתצר בסיפסיפה (נתפס במקום סכנה.
פני משה), א"ר יונתן יכרך המת בסדינו, אמר ר"ש בן לקיש עד דאנא קטיל אנא מתקטיל,
אנא איזיל ומשזיב ליה בחיילא (או שאני הורג או שאני נהרג, אלך ואצילנו בכח. פני
משה), אזל ופייסון ויהבון ליה. ע"כ. ומבואר דר"ש בן לקיש הכניס את עצמו בחשש סכנה
כדי להציל את רבי אמי מודאי סכנה. ומזה למדו הפוסקים, שאדם חייב להיכנס בספק
סכנה, כדי להציל את חברו מודאי סכנה. וכ"כ מרן בב"י (ח"מ סי' תכו) בשם ההגהות
מיימוניות (פ"א מרוצח הי"ד, דפוס קושטא) בשם הירושלמי, שאדם חייב להכניס את
עצמו בספק סכנה, כדי להציל את חברו מסכנה. וכתב ע"ז, דנראה שהטעם מפני שהלה
ודאי והוא ספק. ע"כ. [וכ"כ עוד בכס"מ (פ"א מרוצח ה"ט"ז) בשם ההגהמ"י בשם
הירושלמי]. ולכאורה כוונת ההגהות מיימוניות לדברי הירושלמי הנ"ל. וכ"כ בתשו' יד
אליהו (מלובלין סי' מג, דמ"ח סע"ד). ושוב כתב די"ל דרבי יונתן פליג אריש לקיש וס"ל
שאדם אינו מחויב להיכנס בספק סכנה, אפילו כדי להציל את חברו מודאי סכנה. וגם
ריש לקיש שמסר עצמו, יש לומר שעשה כן ממדת חסידות ולא מצד הדין. ואפשר שרבי
אמי היה גדול מריש לקיש, וכל שהניצול גדול במעלה מן המציל, מותר להכניס עצמו
בספק סכנה כדי להצילו. ע"ש. גם הגאון הנצי"ב בס' העמק שאלה (סי' קמו אות ד) הביא
דברי ההגהמ"י הנ"ל, וכתב שכוונתו לדברי הירושלמי הנ"ל, ודחה די"ל דריש לקיש עשה
כן ממדת חסידות. ע"ש. גם בתשו' חות יאיר (סי' קמו ד"ה ונחזור) הביא דברי מרן בכס"מ
בשם הירושלמי להלכה, ושכן משמע מדברי הגמ' בב"מ (סב.) שנים שהיו מהלכין בדרך
וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם מתים, ואם שותה אחד מהן מגיע
לישוב, דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של
חבירו, עד שבא ר' עקיבא ולימד, וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חבירך. ומשמע דדוקא
התם שאם ישתו שניהם ימותו ודאי, משא"כ בספק יש לומר ישתו שניהם ולא ישתה הוא

לבדו וימות חבריו ודאי, ואם כן מחויב לכנוס לספק נפשות אפילו בספק הצלה. וסיים על זה, וע"ע. ע"ש. וכ"כ הגאון מהר"ח אבולעפיא בתשו' נשמת חיים (חלק הדרושים, דף יא ע"א). ע"ש.

דעת רבינו יונה והרדב"ז שאדם אינו רשאי להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חבריו מודאי סכנה

(ב) **ומזה יש לתמוה על דברי רבינו יונה בס' איסור והיתר** (שער נט דין לח) שכתב וז"ל וכן הרואה חבריו טובע בנהר או חיה רעה או לסטין באין עליו, ויכול להצילו ואינו מציל, נחשב כאילו הרגו ביד, וע"ז נאמר לא תעמוד על דם רעך וכו'. ומיהו אם בודאי היה ג"כ הוא מסוכן עמו, אין לו לסכן גופו, מאחר שהוא חוץ מן הסכנה, אע"פ שרואה במיתת חבריו, כדדרשינן (ב"מ סב.) וחי אחיך עמך, ולא מציינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית עכ"ל. ומבואר שאדם אינו רשאי להכניס את עצמו בספק סכנה, כדי להציל את חבריו מודאי סכנה. וכן בקדש חזיתיה בתשו' הרדב"ז (ח"ג סי' תרכז) שנשאל על דבר מה שראה כתוב, שאם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצוץ אבר אחד שאינך מת ממנו, או אמית ישראל חבריך, דיש אומרים שחייב להניח לקצוץ האבר, הואיל ואינו מת מחמת כן, והביא לזה ראיה מהא דאין מחללים שבת בשביל סכנת אבר (מלבד עין), והשתא נעביד קל וחומר, ומה שבת החמורה שאין אבר אחד דוחה אותה, נדחית מפני פיקוח נפש, אבר אחד שנדחה מפני השבת, אינו דין שידחה מפני פיקוח נפש. והשיב ע"ז, דזו היא מדת חסידות, אבל לדין יש תשובה, דשאני סכנת אבר בשבת, דאונס דאתי משמיא הוא, ולפיכך אין סכנת אבר דוחה שבת, אבל שיביא אדם האונס על עצמו מפני חבריו, זו לא שמענו. ועוד דדילמא ע"י חתיכת האבר, יצא ממנו הרבה דם וימות, ומאי חזית דדם חבריו סומק טפי, דילמא דמא דידיה סומק טפי וכו'. ועוד דכתיב דרכיה דרכי נועם, וצריך שמשפטי התורה יהיו מסכימים אל השכל והסברא, ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו, כדי שלא ימיתו את חבריו. וסיים, הלכך איני רואה טעם לדין זה, אלא מדת חסידות, ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה, ואם יש ספק סכנת נפשות, הרי זה חסיד שוטה, דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה. ע"כ. והובא בפמ"ג (סי' שכח במש"ז סק"ז). ע"ש. [ומ"ש הרדב"ז בשם השואל, לכאורה כוונתו למ"ש בפסקי ריקאנטי (סי' תע). ע"ש]. וע"ע להלן. ולכאורה יש לתמוה עליהם מדברי הירושלמי הנ"ל, דהא אפילו אי נימא דר"ל עשה כן ממדת חסידות, ולא היה חייב מדינא לעשות כן, מ"מ תקשי היאך היה רשאי לעשות כן.

אם יש ראיה מדברי הגמ' בנדה דלא כהירושלמי

(ג) **ובפשיטות נראה דס"ל דתלמודא דידן פליג על הירושלמי בהא**, כי הנה בנדה (סא.) איתא הנהו הני גלילא דנפיק עלייהו קלא דקטול נפשא, אתו לקמיה דרבי טרפון, אמרו ליה לטמרינן מר, אמר להו היכי נעביד, אי לא אטמרינכו חזו יתייכו, אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מיבעי, למיחש ליה מיבעי, זילתו אתון טמרו נפשייכו. ע"כ. והתו' שם (ד"ה אטמרינכו) הביאו דברי רש"י שפירש שמא הרגתם ואסור

להצילכם. והביאו עוד בשם השאילתות דרב אחאי גאון (סוף פרשת שלח סי' קכט) שפירש שמא הרגתם ואם אטמין אתכם חייבתם ראשי למלך, והיינו מיחש מיבעי ליה למיחש, שיש לחוש ללשון הרע להאמינו לגבי זה שיזהר שלא יבא לו הפסד ולא לאחרים. ע"כ. ונמצא לפי פירוש השאילתות, דרבי טרפון לא רצה לסכן עצמו עבורם, אע"פ שמסתמא לא היתה אצלו סכנה ודאית אם יודע הדבר למלכות, אלא רק ספק סכנה, שהרי היה יכול לטעון שלא ידע שהרגו את הנפש, ואעפ"כ לא רצה להטמינם מספק. וכ"כ בתשו' יד אליהו (שם דמ"ח ע"ג) להוכיח מדברי הגמ' שם, שאדם אינו צריך להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה. ע"ש. והן הלום ראיתי להסמ"ע (שם סק"ב), שהביא מ"ש מרן בב"י בשם הירושלמי הנ"ל, וכתב דהש"ע והרמ"א השמיטו דין זה, והיינו משום שגם הרי"ף והרמב"ם והרא"ש השמיטו דין זה, ולכן גם הם השמיטוהו. עכת"ד. וכ"כ המנ"ח (מצוה רלז אות ד). ע"ש. וע"ע בפת"ש (שם סק"ב). ולפי האמור י"ל שטעמם משום דהבבלי פליג על הירושלמי וס"ל דאינו מחויב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה. וכ"כ הפת"ש (שם סק"ב) בשם ספר אגודת איזוב. ע"ש.

הסכמת רוב האחרונים שאדם אינו רשאי להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה

ד) **אולם** באמת יש מקום בראש לומר, דשאני התם שלא היה הדבר ברור שאם יחביא אותם אצלו, יצילם בודאות מהסכנה, וכמו שאמר להם רבי טרפון, שאם יטמין אותם, יתכן שהדבר יודע למלכות, וא"כ לא הועילו חכמים בתקנתם, ולכן לא היה מחויב להיכנס בספק סכנה (לו ולהם), כדי להיכנס בספק הצלתם. אבל אם ע"י שיכנס בספק סכנה, יציל את חברו ממיתה ודאית, אפשר שחייב לעשות כן. ושוב ראיתי שכן כתב בתשו' עמודי אור (סי' צו, דף פו ע"א), דאף הירושלמי לא קאמר אלא כשהצלת חברו ודאית וברורה, ולכן עליו להיכנס בספק סכנה, משום ודאי סכנה של חברו. אבל כשהצלת חברו מסופקת, אין לו להכנס בספק סכנה, דספק וספק הוא, דשמא לא יועילו מעשיו, ויש ספק שימותו שניהם אם לא יועילו מעשיו, ובזה פשיטא דלא עדיף ספק הצלת חברו מספק סכנה שלו, ושוא"ת עדיף. ולכן רבי טרפון לא הטמינם, כי היה חושש שאם יודע שהוא הטמינם, היה גם הוא מסתכן עמהם. וכ"כ בס' כלי חמדה (פרשת כי תצא, דף קצב סע"ב). והובא בתשו' יביע אומר (ח"ט חו"מ סי' יב אות ג). ע"ש. ועוד יש לומר, דשאני התם שאותם בני אדם פשעו, ועכ"פ היה הדבר בספק אם פשעו, ולכן לא היה מחויב להיכנס בספק סכנה כדי להצילם מודאי סכנה. ומשא"כ אם האדם לא פשע כלל, יש לומר שחייב להיכנס בספק סכנה כדי להצילו מודאי סכנה. וכן מצאתי בס' נשמת אברהם (סופר חו"מ סי' תכו סק"ב, עמ' רכז) שכתב כן בשם הגרש"ז אויערבאך, דשאני בני גלילא שגרמו לכך בעצמם, ומשא"כ בסכנה של טובע בים או מפולת. ועוד כתב כמו שכתבנו לעיל, דשאני התם דההצלה אינה ודאית, כי יתכן שיודע שהטמינו אותם, ואז יהרגו כולם. ע"ש. [ובזה ניחא מה שמרן הביא דברי הירושלמי בסתימות, ולא

כתב דהבבלי פליג עליה בהא, כי לפי האמור לא פליגי. ומכל מקום הסכמת רוב האחרונים, שאדם אינו מחויב להיכנס בספק סכנה כדי להציל את חבריו מודאי סכנה, ואף אם רוצה, אינו רשאי לעשות כן. וכ"כ הא"ר (סי' שכט סק"ח) בשם האיסור והיתר הנ"ל. [ומ"ש בשם הסמ"ע, כוונתו לדברי הסמ"ע (שם) בשם הירושלמי. אבל דעת הסמ"ע עצמו אינה כן, כפי שנראה מדבריו שם]. וכ"כ בש"ע הגר"ז (שם ס"ח). ע"ש. וע"ע לו (הלכות נזקי גוף ונפש ס"ח). וכ"כ הגאון הנצי"ב בס' העמק שאלה (סי' קמו אות ד). וכן כתבו הרבה אחרונים.

אם הספק נוטה לצד ההצלה רשאי להיכנס בספק כדי להציל את חבריו מודאי סכנה

ה) וכן יש להוכיח מדברי התו' ביומא (פב. ד"ה מה) שכתבו דהא דיהרג ואל עבור ברציחה, היינו דוקא היכא דעביד מעשה, אבל אי לא עביד מעשה, כגון שרוצים להפילו על התינוק כדי להורגו, ואם יעכב על ידם יהרגוהו, בזה אין לו ליהרג, דאדרבה נימא מאי חזית דדמא דידיה סומק טפי, דילמא דמא דידי סומק טפי. ע"כ. וכ"כ הרא"ש בכתובות (פ"א סי' ד) והר"ן בפסחים (ו. מדפי הרי"ף סד"ה וקשה). ע"ש. ולפי"ז ה"נ כיון שאינו עושה מעשה, א"צ להיכנס בספק סכנה כדי להציל את חבריו מודאי סכנה. וכן העיר המנ"ח (מצוה רלז אות ד). ע"ש. [אמנם יש לדחות, דשאני התם שאם יעכב על ידם, ודאי יהרגוהו, ובזה אמרינן דכיון שאינו עושה מעשה, א"צ למסור את נפשו להריגה. אבל להכניס את עצמו בספק סכנה כדי להציל את חבריו מודאי סכנה, שפיר יש מקום לחייבו, דהוא ספק וחבירו ודאי, ואין ספק מוציא מידי ודאי. ומכל מקום אין ראייה שאינו רשאי לעשות כן, אלא שאינו חייב למסור את נפשו. וצ"ע]. וכן נראה קצת מלשון הרמב"ם (סה"מ ל"ת רצו, ופ"א מרוצח הי"ד) והטור (ח"מ סי' תכו). ע"ש. וי"ל. ובס' נשמת אברהם (סופר ח"מ סי' תכו סק"ב, עמ' רכז) כתב להוכיח כן מדברי ספר חסידים (סי' תרעד) שכתב שאם אדם טובע בנהר והוא כבד, אל יעזור לו, פן יטבע עמו. ע"כ. ומבואר שאינו רשאי להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל חבריו מודאי סכנה. וע"ש מה שכתב עוד בזה. וכבר האריך בזה מרן רבנו הגדול זיע"א בתשו' יביע אומר (שם), ופלפל טובא בראיות האחרונים מהש"ס. וסוף דבר נראה שדעתו שאם יש בזה חשש סכנה ממש, ואפילו אם הספק שקול, אינו רשאי להיכנס בספק סכנה כדי להציל את חבריו מודאי סכנה, וכמו שהסכימו רוב האחרונים. אבל אם הספק נוטה לצד שאין סכנה בדבר כלל, ראוי ומצוה לעשות מעשה להציל את חבריו מודאי סכנה. והביא לזה ראייה, שהרי הרדב"ז (בלשונות הרמב"ם ח"ב סי' ריח) כתב דמ"ש הרמב"ם (פ"א מרוצח הט"ז) דכל היכול להציל אדם מישראל מסכנה ולא הצילו, עובר על מה שנאמר בתורה לא תעמוד על דם רעך, היינו גם כשיש ספק סכנה למציל, כגון שרואה את חבריו טובע בנהר, או ליסטים באים עליו, או חיה רעה באה עליו, שבכל אלו יש קצת ספק סכנה למי שבא להציל, ואעפ"כ חייב להציל. וקשה שהרי הוא עצמו (ח"ג סי' תרכז) כתב שהמתחסד להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חבריו מודאי סכנה, הרי זה חסיד שוטה, דספק שלו עדיף מודאי של חבריו. ולכאורה דבריו סתראי נינהו. אלא ודאי שדוקא בספק

השקול, או שנוטה לצד הסכנה, חשיב חסיד שוטה, אבל אם הספק נוטה לצד ההצלה, אם לא הציל, עובר בלא תעמוד על דם רעך. והביא שכן כתבו בס' אגודת איזוב (בהשמטות שבסוף הספר) ובערוה"ש (ח"מ סי' תכו).^{מב} ולכן העלה שיש להתיר לאדם בריא לתרום כליה אחת מכליותיו, כדי להציל אדם מישראל הנתון בסכנת נפשות עקב מחלת הכליות, ומצוה נמי איכא. ודלא כמ"ש בתשו' ציץ אליעזר (ח"ט סי' מה) ובתשו' מנחת יצחק (ח"ו סי' קג). וכ"כ עוד בתשו' יחווה דעת (ח"ג סי' פד). ע"ש. וע"ע בתשו' יביע אומר (ח"י חו"מ סי' ו) ובתשו' חלקת יעקב (חו"מ סי' לג). והן הלום מצאתי להגאון מהר"ם שיק (בספרו על תרי"ג מצות, מצוה רלח) שכתב שגם הירושלמי לא קאמר בחשש סכנה ממש ובספק השקול, אלא דאיכא חשש ע"פ המיעוט, אבל ע"פ הרוב ליכא ספק נפשות, והירושלמי ס"ל כדעת רב ביומא (פה). דאזיל גם בדיני נפשות אחר הרוב, ולכן ס"ל דחייב להציל את חברו גם בספק נפשות, דהוי בכלל לא תעמוד עד"ר וכו'. ע"ש. וע"ע לו בתשובה (יו"ד סי' קנה). [נבזה ניחא דברי הרדב"ז הנ"ל, שהרי גם הוא מסכים שאם הספק נוטה לצד ההצלה, חייב להציל את חברו, ואם אינו עושה כן, עובר משום לא תעמוד על דם רעך]. ומעתה נראה, דה"נ בנידון שלנו ראוי לאדם לעשות את החיסון, אע"פ שיש בו חשש רחוק של סכנה, כדי להציל את עצמו מחשש סכנה גדול יותר שיש בהידבקות בנגיף. ובפרט שאם כדי להציל אחרים, רשאי ומצוה להכניס עצמו בספק רחוק של סכנה, כדי להציל את חברו מסכנה, כ"ש שיש לאדם להכניס עצמו בחשש רחוק מאד של סכנה, כדי להציל את עצמו מחשש סכנה אמיתי.

דברי התפארת ישראל והזרע אמת אודות החיסון שהמציאו הרופאים לאבעבועות השחורות

ו) וכן בקדש חזיתיה להגאון תפארת ישראל (יומא פ"ח בבוועז אות ג) שכתב דמהתם נ"ל היתר לעשות החיסון נגד האבעבועות השחורות, אע"פ שאחד מאלף מת מחמת

^{מב} אמנם לכאורה אכתי יש לתמוה על דברי הרדב"ז, שדבריו סתראי נינהו, שהרי מחד (ח"ג שם) כתב שאינו רואה טעם לדין זה (שיקצוץ אבר אחד כדי שלא יהרגו את חברו) אלא מדת חסידות, ואשרי חלקו של מי שיוכל לעמוד בזה, ואם יש בזה סכנת נפשות, הרי זה חסיד שוטה וכו'. ע"כ. ומשמע שאם אין סכנת נפשות בדבר, אינו אלא ממדת חסידות, אבל מדינא אינו חייב. וקשה שהרי הוא עצמו (בלשוונת הרמב"ם שם) כתב שכל היכול להציל אדם מישראל מסכנה ולא הצילו, עובר על מה שנאמר בתורה לא תעמוד על דם רעך, ואפילו אם יש קצת ספק סכנה למציל. וא"כ אמאי אם אין סכנה, אינו חייב מדינא להניח שיקצו את ידו כדי להציל את חברו מודאי סכנה. וה"ן נסתר מחמתו. ויש ליישב. ובעיקר דברי הרדב"ז, שצריך להציל את חברו אפילו אם יש קצת ספק סכנה למציל, לכאורה יש לתמוה, דכיון דס"ס יש חשש סכנה, אמאי מחויב להצילו, הרי אין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב, וחיישינן גם לצד המיעוט. [ולכאורה י"ל דהרדב"ז מיירי באופן שהחשש סכנה הוא מיעוטא שלא שכיח, ובזה גם לדעת שמואל דס"ל דאין הולכים אחר הרוב, מ"מ כיון דהוי מיעוטא דלא שכיח, אולינן בתר רובא, וכמ"ש בס' מאורי אור (עוד למועד דף קנה ע"ב). וכ"כ הגאון מלובלין בתשו' תורת חסד (אהע"ז סי' מד אות ג). ע"ש. וע"ע בתשו' בנין ציון (ח"א סי' קלו, דנ"ח ע"א). וי"ל ע"ד. וא"כ ה"נ אולינן בתר רובא, כיון דהוי מיעוטא דלא שכיחא. אלא שמסתימת דברי הרדב"ז לא משמע כן]. ונראה ליישב לפי דברי הגאון רבי אלחנן וסרמן בס' קובץ שיעורים (פסחים אות לב), שהביא דברי רש"י בברכות (לג). שכתב דהטעם שאם היה נחש כרוך על עקבו אינו פוסק, משום דרוב נחשים אינן ממיתין. וקשה שהרי אין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב, ואמאי לא חיישינן למיעוט הממיתים. ותירץ דכיון דרובם אינם ממיתים, הוי כלא שכיח היזיקא, וא"כ יש לסמוך אהא דשלוחי מצוה אינם ניזוקים. עכת"ד. ולפי"ז יש לומר, דה"נ כיון שאינו נכנס בספק סכנה ממש, אלא בקצת חשש של סכנה, א"כ הרי זה כלא שכיח היזיקא, וכיון שעושה כן כדי להציל את חברו מודאי סכנה, חשיב כשליח מצוה ואינו ניזוק.

החיסון, מ"מ אם ידבק במחלה עצמה, הסכנה תהיה קרובה יותר, ולכן רשאי להכניס את עצמו בסכנה רחוקה, כדי להציל את עצמו מסכנה קרובה. והביא לזה ראייה ברורה מדברי מרן בב"י בשם הירושלמי הנ"ל, שחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה. והרי גם ברואה את חברו שנטבע, אין הדבר ברור שהלה יטבע אם לא יכנס להצילו, שהרי אפשר שינצל באופן אחר, ואעפ"כ יש חיוב להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו. וא"כ כ"ש שיהיה רשות בידו להכניס עצמו לספק סכנה, כדי להציל את עצמו מסכנה. ואפילו לדעת הרי"ף והרמב"ם והטור, שלא הביאו דברי הירושלמי הנ"ל, והיינו משום דס"ל כדעת רבי יוסי בנדרים (פ:), דחייך קודמים לחיי חברך, מ"מ להצלת גוף עצמו, אע"פ שאינו חיוב להכניס עצמו בספק סכנה, מ"מ רשאי לעשות כן, שהרי גם לדעתם י"ל דאע"פ שאין חיוב למסור את עצמו עבור חברו, מ"מ רשאי לעשות כן. עכת"ד. ע"ש. וע"ע לו (אבות פ"ג בבוועז אות א). וכן הלום ראיתי בתשו' זרע אמת (ח"ב סי' לב) שנשאל אודות החיסון שהמציאו הרופאים למגיפת האבעבועות השחורות, אם מותר לעשות פעולה זו, ואחר שהאריך לפלפל בדין פיקוח נפש אם הולכים בו אחר הרוב, וה"נ כיון שהרוב אינם ניזוקים, והרי הוא קרוב יותר לריוח מהפסד, רשאים לעשות פעולה זו, וכן פלפל בענין אם חוששים לחיי שעה, ואם יש נאמנות לרופאים באיסורים, סוף דבר כתב דכיון שפעולה זו קרובה יותר לריוח והצלה מהפסד, ודאי לא שייך לומר שוא"ת עדיף, ולכן אותם מקומות שנהגו בפעולה זו, יש להם ע"מ שיסמוכו, ואין מזניחין אותם, ואפילו אם היתה מציאות שימות מזה אחד לאלף, דהוי מיעוטא דמיעוטא ולא חיישינן לה. ואחר שחזר הרב השואל לומר שאם ישאלוהו בדבר, לא היה מורה לאסור או להתיר וכו', הניף ידו הגאון זרע אמת בדין אם צריך לברוח מן העיר בשעת המגיפה, וחזר וכתב שלדעתו אין מקום לאסור פעולת החיסון למגיפה, אבל מ"מ ליראי הוראה אף ידי תכון עמו דמהיות טוב שוא"ת עדיף, ויפה השתיקה כל היכא דמצי לאשתמוטי שלא לומר לאסור או להתיר וכו'. ע"ש. וע"ע בס' תוכחת חיים (פלאגי סוף פרשת ויצא) ובס' אבני"ה ברזל (אות לו) ובתשו' חמדת צבי (וולנר יו"ד סי' יט ס"ז אות לה) ובתשו' פאת שדך (מונק ח"ב או"ח סי' קמז). [וע' בתשו' נחל אשכול (פסקים ותשובות יד דוד שבסוף הספר, סי' כג) שכתב שיש היתר גמור להתחסן מפני האבעבועות השחורות, והביא לזה ראייה מהקזה, שהיתה סכנה בזמן חכמי התלמוד (שהרי תיקנו ע"ז ברכה), ואעפ"כ כל האמוראים נהגו בה. ע"ש. ולכאורה אין דבריו מוכרחים כלל. ואכמ"ל]. וע' בס' הברית (ח"א כתב יושר מאמר יז סוף פ"ב) שכתב שכמה מזקני ישראל ותופסי התורה בדורו הורו לרבים שיש חיוב גדול הוא על כל איש מישראל, לעשות החיסון (נגד האבעבועות השחורות) לבניו ובנותיו הקטנים. ע"ש. [ולכאורה יש להביא סיוע לזה מדברי הרדב"ז (בלשוונות הרמב"ם ח"ב סי' ריח) הנ"ל, שכתב דהא דכל היכול להציל אדם מישראל מסכנה ולא הצילו, עובר על מה שנאמר בתורה לא תעמוד על דם רעך, היינו גם כשיש ספק סכנה למציל. ע"ש. וא"כ ה"נ אע"פ שיש ספק רחוק של סכנה, מ"מ כיון שמאידך יש חשש סכנה יותר גדול (לו ולאחרים) בהידבקות בנגיף, חייב לעשות החיסון. ויש לדחות]. וע' בתשו' תשובה מאהבה (ח"א סי'

קלד וסי' קלה) בדין עשיית החיסון (לאבעבועות השחורות) בשבת. וע"ע בתשו' מנחת שלמה (ח"ב סי' כט אות ד). ולפי"ז גם בנידון דידן, אע"פ שא"א לחייב לעשות את החיסון, מ"מ אדם רשאי להכניס עצמו לחשש סכנה או נזק, כדי להציל את עצמו מהסכנה שיש בהידבקות בנגיף.

אע"פ שבנידון שלנו אין סכנה גדולה, מ"מ גם בלקיחת הסיכון אין כמעט סיכון

ז) והן אמת שיש לחלק בפשיטות, דבזמנם היתה סכנה אמיתית במגיפה, וכמ"ש המג"א (סי' תקעו סק"ג) בשם השל"ה (שער האותיות אות דרך ארץ ד"ה עוד הזהירו), שכל אחד יבריא בניו מן העיר בעת שהאבעבועות פורחים בתינוקות ומתים מכך, ואם לא עשו כן, חייבים בנפשותם. וכ"כ הא"ר (שם סק"ד) והמאמר מרדכי (שם סק"ג) והמשנ"ב (שם ס"ק יד) והכה"ח (ס"ק כז). ע"ש. וע"ע בתשו' מהר"ם שיק (אהע"ז סי' לב) ובס' אשל אברהם (מבושטאטש תנינא סי' רמ). ומבואר שהיתה סכנה גדולה במגיפה זו. וא"כ י"ל דמשו"ה התירו הפוסקים להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את עצמו מודאי סכנה. ומשא"כ בזמנינו, אע"פ שרבים וכן שלמים נספו במגיפה, ורבים נצטערו ממנה צער גדול, מ"מ ודאי אינו דומה לסכנה שהיתה בזמנם מההידבקות בנגיף, וא"כ י"ל שאינו רשאי להכניס עצמו בספק סכנה (של החיסון) כדי להציל את עצמו מספק סכנה. אולם מאידך י"ל דבזמנם היה סיכון גדול בלקיחת החיסון, וכמ"ש התפארת ישראל ביומא (פ"ח בבוועז אות ג), שאחד לאלף היה מת מהחיסון. ע"ש. וע"ע בתשו' זרע אמת (שם דף כז ע"ג ד"ה כ"ז). נוהרי אפילו אם מת פחות מאלף, חשיב חולי שיש בו סכנה, וכמבואר מדברי המג"א (סי' של סק"ג) שכתב בשם הרב המגיד (פ"ב משבת הי"א), דלגבי יולדת לכו"ע בכל מה שיכולין לשנות משנין, מפני שכאב היולדת דברים טבעיים הם, ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה, לפיכך החמירו לשנות. ע"כ. וכ"כ בש"ע הגר"ז (שם ס"א). וכ"כ המשנ"ב (שם סק"ה), ושכן כתב המאירי. וכוונתו למ"ש המאירי בשבת (קכח: ד"ה יולדת), דאע"פ שבשאר חולים אין צריך שינוי, יולדת שאני שרובן אין בהן סכנה. ע"כ. וע"ע בתשו' הגרעק"א (קמא סי' ס) ובתשו' מנחת שלמה (ח"ב סי' כט אות ד). ודו"ק. ומבואר דחשיב חולי שיש בו סכנה אפילו אם מת פחות מאלף, ולכן מחללים עליה את השבת, אלא שאם יכול לעשות בשינוי, צריך לעשות בשינוי, אבל מה שאינו יכול לעשות בשינוי, מחללים את השבת, אע"פ שהוא חשש סכנה רחוק. וכ"ש אם אחד מאלף מת מהחיסון, דחשיב חולי שיש בו סכנה. ויש לפלפל בזה. ומשא"כ בזמנינו, עם התפתחות הרפואה, הסיכון למות מהחיסון (ואפילו לחלות) הוא קטן עד בלתי קיים, וכמו שמעידים רוב אנשי הרפואה, וא"כ י"ל דכיון דס"ס יש חשש צער וסכנה בהידבקות בנגיף, א"כ ראוי ונכון לכל אדם (מבוגר או שנמצא בקבוצת סיכון) לקחתו, כדי להציל את עצמו מספק סכנה גדול יותר שיש בהידבקות בנגיף, וכמ"ש הגאון זרע אמת (שם), דכיון שהפעולה קרובה הרבה יותר לריוח והצלה מלהפסד, ודאי לא שייך לומר שוא"ת עדיף. וה"נ בני"ד. וכיוצא בזה ראיתי להגאון זבחי צדק (סי' קטז ס"ק מא), שהביא דברי הגאון זרע אמת (שם) שכתב שכשיש חולי אבעבועות לילדים, א"צ להבריא בניו מן העיר, כיון

שבזה"ז עושים תרופה למחלה זו ע"י הרכבה של אבעבועות, ויש רופאים ממונים ע"ז. ודלא כהשל"ה (שם) שכתב שצריך להבריח בניו מן העיר. וכתב ע"ז, דאע"פ שהרב (זרע אמת) סיים בדבריו, שהוא משתמיט בזה, ולא אומר לא איסור ולא היתר, מ"מ אנן בדידן תלי"ת יש לנו רופאים מומחים שעושים את ההרכבה, ולא ניזוק אדם מעולם, וכן מעשים בכל יום. עכת"ד. והכה"ח (שם ס"ק ט) הביא דברי הזבחי צדק הנ"ל, וכתב דעתה נתחכמו יותר הרופאים, שעושים זריקה ע"י מחט ביד הילדים, ועי"ז אין מוציאים הילדים חולי אבעבועות הנזכר. ע"כ. ומשמע שכן נכון וראוי לעשות (אע"פ שלא כתבו שיש חיוב בדבר), והיינו משום שבזמנם הרפואה התקדמה, וכמעט לא היה חשש סכנה בחיסונים אלו. וכ"ש בזמנינו, שהרפואה התפתחה מאז עשרת מונים, שראוי ונכון לקחת את החיסון. ובפרט שיש בזה הצלת רבים שלא ידבקו ממנו, מאחר שעשה את החיסון. וע' בהגהות זר זהב על ספר איסור והיתר (כלל נט אות כא). וע"ע בתשו' יביע אומר (ח"ט חו"מ סי' יב אות ח). ומכל שכן בימים אלו, שכבר קרוב לשני מיליון אנשים קיבלו את אנשים, וא"כ י"ל דהוי בגדר דשו בה רבים, ושוב אין לחוש לסכנה או נזק מחמת החיסון, דשומר פתאים ה', וכמו שהאריך כיוצא בזה בתשו' צמח צדק (מלויבאוויטש אהע"ז סי' יא אות ח), והביא לזה כמה ראיות מהש"ס. ע"ש. וע"ע בערוה"ש (יו"ד סי' רסג ס"ד וס"ה) ובתשו' חלקת יעקב (חו"מ סי' לא אות ח). ואכמ"ל. וכבר הורו כל גדולי ישראל שליט"א (בעצת אנשי הרפואה), לעשות את החיסון, ולא לחוש כלל. וכן הורה הגאון הראש"ל מוה"ר יצחק יוסף שליט"א בשיעורו השבועי. ומי יבוא אחר המלכים, מאן מלכי רבנן, ואני לא באתי אלא לבאר דעתם הגדולה כפי שהשיגה מצודתי הדלה.

אם ראוי ונכון גם לאדם צעיר ובריא לקחת את החיסון

ח) עוד רגע אדבר אם ראוי גם לאדם צעיר ובריא לעשות את החיסון, אע"פ שמסתמא לא יבא לכלל סכנה (או צער) אם ידבק בנגיף, וא"כ י"ל שאין שום ענין שיעשה את החיסון, ושמא אף אין נכון להיכנס בחשש סכנה (או נזק) רחוק שיש בלקיחת החיסון, או דלמא כיון שאם יקח את החיסון, ואח"כ ידבק בנגיף, לא ידביק אחרים שיוכלו לבא לכלל סכנה, א"כ ראוי ונכון שגם הוא יקח את החיסון. ואע"פ שיש מעט צער בלקיחת החיסון, ואולי גם חשש רחוק של נזק, מ"מ אדם חייב לסבול צער כדי להציל את חבריו מסכנה, וכמ"ש המג"א (סי' קנו סק"ב) להוכיח מהא דאיתא בשבת (לג): נשים דעתן קלה, ודילמא מצערי להו ומגלי לן, אזלי וטשו במערתא. ומשמע שאדם מחויב לסבול צער כדי שלא יהרג חבריו בחינם. ע"כ. וכ"כ הגאון הנצי"ב בס' העמק שאלה (סי' קכט אות ד), ושכן מוכח מהא דאיתא בסנהדרין (עג). מנין לרואה את חבריו טובע בנהר וכו', שחייב להצילו, ת"ל לא תעמוד על דם רעך, והא מהתם נפקא, והשבותו לו לרבות השבת גופו, אי מהתם הוא אמינא הני מילי בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא קמ"ל. ופירש רש"י, דלא תעמוד על דם רעך משמע דלא תעמוד על עצמך, אלא חזור על כל הצדדים שלא יאבד דם רעך. ע"כ. ומשמע שמחויב לקבל כל צער בעולם כדי להציל נפש מישראל. ותמה על דברי המג"א הנ"ל, שהביא ממרחק לחמו. עכת"ד. וכ"כ בפשיטות

הגאון ההפלאה (קונטרס אחרון סי' פ ס"ב). ע"ש. ומסתברא שכשם שאדם מחויב לסבול צער כדי להציל את חבריו ממיתה, כן מחויב לסבול צער כדי למנוע חבריו מספק סכנה. ושוב ראיתי שכן כתב בפשיטות החלקת מחוקק (אהע"ז סי' פ ס"ק כב), על דברי מרן בש"ע (שם סי"ב) שכתב שאם פסקו לה מזונות הראויים לה, והרי היא מתאוה לאכול יותר, או לאכול מאכלות אחרות, יש מי שאומר שאין הבעל יכול לעכב מפני סכנת הולד, שצער גופה קודם. (כן היא דעת הרמב"ם). ויש מי שאומר שיכול לעכב. ע"כ. וכתב ע"ז, דממה נפשך, אם לולד יש ספק סכנה, ולה אין סכנה אלא צער, מהיכי תיתי דמחמת צערה תסכן הולד, ואם גם לה יש סכנה, לא ידעתי מי חולק ע"ז, דודאי חייה קודמים. עכת"ד. ומבואר שאדם חייב לסבול צער גם כדי למנוע מאחר ספק סכנה. וה"נ בנידון שלנו. והן אמת שאין דברי הח"מ מוסכמים, כי הבית שמואל (שם ס"ק טו) הביא דבריו, וכתב דאפשר לומר דאע"פ שמגיע לולד ספק סכנה, מ"מ מותרת לאכול (משום צערה), וכדאיתא בנדרים (פ:): כביסתן קודמת לחיי אחרים, אע"פ שמניעת הכביסה אינו אלא צער. אלא שהעיר דאע"פ שכן דעת רבי יוסי (דכביסתן קודמת לחיי אחרים), מ"מ רבנן פליגי וסברי דחיי אחרים קודמים, וא"כ מנא ליה להרמב"ם לפסוק כרבי יוסי. עכת"ד. אולם יש לתמוה עליו, שמדברי השאילתות (שם) משמע דמניעת הכביסה הוי ספק סכנה ממש. וכ"כ הגאון הנצי"ב (שם). ע"ש. וכן העיר בתשו' יביע אומר (ח"ט חו"מ סי' יב אות ו), ושכן נראה כוונת הבית מאיר (אהע"ז שם). וע"ש. וא"כ הדרינן למה שהוכיח המג"א מדברי הגמ' בשבת, שאדם מחויב לסבול צער כדי למנוע מחבירו מיתה, ומסתברא דה"נ יש לסבול צער כדי למנוע מחבירו ספק סכנה וכמשנ"ת.

אם אומרים שעל הניזק להרחיק את עצמו

ט) אולם לפע"ד נראה, דהא קיי"ל כרבי יוסי, דעל הניזק להרחיק את עצמו, כדאיתא בב"ב (כה:). וכן פסק מרן בש"ע (חו"מ סי' קנה סעיף לב). ע"ש. וא"כ אין עליו חיוב או ענין לקחת החיסון, כדי למנוע סכנה מאחרים, שהרי אם כל אותם אנשים הנמצאים בקבוצת סיכון, יקחו בעצמם את החיסון, לא יביאם לידי סכנה, ואפילו אם לא יקחו את החיסון, הרי יכולים להשמר שלא לבא במגע קרוב עם בני אדם, וממילא אין שום ענין שגם הוא יקח את החיסון. ובפרט שלא יצאנו מידי חשש נזק או סכנה כלל בלקיחת החיסון, ועדיין לא נודע הדבר. והן אמת שהתו' בב"ק (כג. ד"ה וליחייב, השני) כתבו שיותר יש לאדם ליזהר שלא יזיק אחרים, משלא יוזק. ע"כ. והגרעק"א (דברי סופרים סי' ל) כתב שהעובר על ציווי הרופאים בסדר ההנהגה, חוטא לה' במאד, כי גדול סכנתא מאיסורא, ובפרט במקום סכנה לו ולאחרים, שגורם ח"ו התפשטות החולי בעיר, וגדול עונו מנשוא. ע"כ. וע"ע בס' חסידים (סי' תרעג). אולם היינו דוקא כשהולך ומזיק אחרים, ואינם יכולים לעשות שום דבר כדי לא להיזק. ומשא"כ בנ"ד, שראוי לכל אדם מבוגר (או בעל מחלות רקע) לקחת את החיסון, כדי שלא יבא לידי סכנה, וכמו שהורו כל גדולי ישראל שליט"א, וא"כ י"ל דממה נפשך, אם אותו אדם (שעלול להדביק) לקח את החיסון, הרי מסתמא לא ידבק ממנו, ולשם מה יקח את החיסון, ואם אינו לוקח את החיסון, הרי

הוא אשם בכך אם ידבק, שעליו להרחיק את עצמו. [ויש לצדד בזה]. ואמנם ישנם אנשים שמטעמי בריאות אסור להם להתחסן, אע"פ שגם הם יכולים לבא לידי סכנה, מ"מ יש לומר דהוי מיעוטא דמיעוטא, ולא חיישינן כולי האי שידביק את אותם אנשים, ושגם יבואו לידי סכנה מחמת כן. ואמנם ראיתי להגאון ציץ אליעזר (ח"ט סי' יז פ"ה אות ח) שכתב דברופא מכיון שזהו גדרו של עולם ומנהגו שהרופא המכיר במחלות ובנגעי בני אדם מגיש להם העזרה הדרושה, ואם לא כן תבוא אנדרלמוסיא גדולה בקרב החולים והבריאים גם יחד, א"כ על כגון דא מכיון שנוהג כמנהגו של עולם ותיקונו, אין בסיכונו זה כדי לרפאות החולים בכדי להחשיבו כמכניס את עצמו באיסור בסכנה בכדי להציל חבריו. ואולי לזה המכוון גם הוראת אותם הגדולים אשר הורו בשעת אנדרלמוסיא של דבר וכדומה ל"ע, שלא ימנעו בכלל את עצמם מלהגיש עזרה לנגועים בגלל חשש התדבקות, כי זהו מתיקונו וישובו של עולם, ומאן דיטפל יטפלו בו. ע"כ. ולפי"ז יש לומר, שגם בנידון שלנו כיון שהוא תיקון העולם שכמה שיותר אנשים יעשו את החיסון, א"כ הרי זה מכלל תיקונו וישובו של עולם, ולכן גם אנשים צעירים צריכים לעשות את החיסון. אולם נראה לפע"ד, דכיון שאם כל המבוגרים ואותם הנמצאים בסיכון מחמת הנגיף, יעשו את החיסון, לא ישמע עוד שוד ושבר בגבולינו (אם לא באופן רחוק ביותר), א"א לחייב את הצעירים והבריאים לעשות את החיסון, ואפילו בתורת מהיות טוב, שהרי מכלל ספק סכנה כל שהוא לא יצאנו (וכפי שאומרים אנשי הרפואה בעצמם), ולמה יכנסו בספק זה בחינם, ויותר נכון שימתינו עד שיראו תוצאות של החיסון לטווח היותר רחוק, ואם יתברר שאכן אין שום חשש סכנה או נזק בדבר, יקחו אף הם את החיסון. ושוב ראיתי שכן כתב הגר"י זילברשטיין שליט"א בתשובה כת"י, שראוי שהצעירים לא יקחו את החיסון, אלא ימתינו לראות אם יש חשש סכנה בחיסון. ע"ש.

(י) **המורם** מכל האמור שראוי ונכון לאנשים מבוגרים או כאלו שיבואו לידי סכנה אם ידבקו בנגיף ה'קורונה', שיקחו את החיסון שפיתחו לאחרונה נגד הנגיף. וכן הורו כל גדולי ישראל שליט"א. אבל אנשים צעירים ובריאים, נראה שימנעו לעת עתה מלקחת החיסון, עד שיתברר בלי ספק שאין בזה חשש סכנה או נזק ממשי. הנלענ"ד כתבתי והיעב"א.

חקירה בפרשה / הרב יהושפט שרגא רבינוביץ, מג"ש בישיבת מיר וראש מכון

מדוע נענשו המצרים במכות שבאו עליהם, והרי נאמר הציווי "ועבדום וענום אתם"

פרשתינו הוא תחילת העונש על המצרים במכות שבאו עליהם במצרים, ונוסף בהם המכות שלקו בהם על ים סוף.

ונתקשו הראשונים מדוע נענשו המצרים על מעשיהם, והרי נגזרה עליהם הגזירה שנאמרה לאברהם אבינו "ועבדום וענום אותם", ואם כן יקשה מדוע נענשו המצרים והרי עשו כן בציווי של מקום.

וברמב"ם (תשובה פ"ו ה"ה) ביאר בזה וז"ל: **וכן המצריים כל אחד ואחד מאותן המצריים והמרעיים לישראל אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו, שלא גזר על איש ידוע אלא הודיעו שסוף זרעו עתיד להשתעבד בארץ לא להם^מ.**

ומבואר ברמב"ם שנענשו המצרים לפי שלא נגזר על יחידיים שיעשו כן, שאילו רצה שלא להרע לישראל הבחירה בידו שלא לעשות זאת, וכיון שעשה אף שיכל לא לעשות לכך נענש.

ובראב"ד שם הקשה עליו שאם כל אחד יכול שלא לעשות איך תתקיים הגזירה, וכל שציוה הקב"ה שוב יש מצוה לעשות כן, ובאו המצרים וזכו בדבר זה ואין כאן אפשרות להענישם על כך.

וגם מכח קושיה זו ביאר הראב"ד על פי המדרש (שמות רבה פרשה ל): **כך גזר הקב"ה שיהו ישראל משועבדים במצרים עד שירצה יחזירם, עמדו עליהם ושעבדו אותם בחוזק לא שמרדו בהן אלא אמר להם האלקים הנהג בהם כעבדים ויעשו צרכיהם עד שתשלם הגזירה, אלא אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה.** ומבואר מדברי המדרש שהסיבה שנענשו המצרים שהגזירה היתה "ויעשו צרכיהם של המצרים והם עזרו לרעה". ומבואר שהכבידו המצרים יותר ממה שהיו מצווים ושוב רשעה היתה בידם, ומשום כן הם נענשו.

והעולה עד עתה שנחלקו הרמב"ם והראב"ד אם במקום שנגזרה גזירה להתקיים, אם מכל מקום כל יחיד יכול להמלט של לעשות זאת. שלדעת הרמב"ם כל יחיד ויחיד יש בכוחו שלא לעשות אותה, ולכך נענשו המצרים ושוב עשו כן מבחירתם. ולדעת הראב"ד כל שנגזרה גזירה אין בכוחו של יחיד שלא לעשות לעשות. ומחמת כן לא היו המצרים נענשים וכל מה שנענשו הוא מחמת שהכבידו כוחם ורשעותם על ישראל.

^מ ומדויק בדבריו שלא כל המצרים נענשו אלא רק אלו המצרים והמרעים לישראל.

וכדעת הראב"ד כן הוא דעת הרמב"ן בראשית טו יח והוכיח שהוסיפו המצרים רשעה על רשעותם שהרי השלכת בני ישראל ליאור אינה בכלל "ועבדום וענו אותם", אבל היא עקירתם לגמרי, וכך מה שאמרו המצרים בתחילה הבה נתחכמה לו פן ירבה (שמות א י), לא היה בכלל העבדות וענוי, ומכל זה מוכח שהוסיפו רשעות במעשיהם ומשום כן נענשו.

ועל דברי הרמב"ן והראב"ד הקשה האור החיים שם בראשית שאם התביעה עליהם על כך שהוסיפו ברשעתם, אם כן מדוע נענשו בחומרה על כל מעשיהם היה עליהם להענש רק על התוספת הרשע שהוסיפו.

אמנם כבר ביארו שכל פטור זה קיים הוא בדבר שלולי הגזירה לא היה עושה כן ועל זה יש לפוטרו שלא עשה מדעת. אמנם כשהאדם עושה המעשה ועושה ומרשיע יותר ממה שהיה מחוייב, א"כ שוב נתגלה למפרע שכל מה שעשה כל כולו מעשה רשע. ושוב נענש על הכל שעשה ואין לו פטור של אנוס^{מד}.

והנה בפסחים נג ב: נאמר: מה ראו חנניה מישראל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש - נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו ובאו ועלו בביתך וגו' ובתנורין ובמשארותיך. אימתי משארות מצויות אצל תנור - הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם - על אחת כמה וכמה:

ודברי הגמרא צריכים ביאור, מה הקושיה "מה ראו", והרי בקשו מהם להשתחוות לעבודה זרה והוא מג' עברות חמורות שיש למסור עליהם את הנפש. וראה מה שכתב שם רש"י. ושם בתוס' ביאר ר"י שהרי יכלו הם לברוח ולא ברחו, וכפי שעשה דניאל הנביא שברח.

ואחר דברי התוספות, ביאר השאגת אריה שדבר זה למדו מהצפרדעים, שאף שהיה ציווי לצפרדעים לא היה זה ציווי לכל הצפרדעים להכנס אל התנורים, וא"כ יכלו אלו שנכנסו לתנורים לומר שאחרים יעשו ויכנסו. ומכל מקום בחרו הם להכנס ובה עשו קידוש ה' אף שאל היו מחוייבים בכך.

ומזה למדו חנניה מישראל ועזריה, שאף שאין הם מחוייבים להשתחוות לצלם שהרי באפשרותם לברוח מכל מקום לא ברחו וזה היה הק"ו שלמדו מן הצפרדעים.

אמנם הקשה הגרי"ל דיסקין זצ"ל שאם כן אם כל צפרדע היתה אומרת כן שאחרים יכנסו שוב נמצא שלא תתקיים הגזירה כלל וזה לא יתכן ובע"כ שלא יאכלו לומר כן, וחזרה הקושיה.

וביאר המהרי"ל דיסקין, שלא היה ציווי כמצוה לצפרדעים להכנס אלא סיפור דברים "שבאו הצפרדעים בביתך", ולזה ביאר שהוא הק"ו של חנניה מישראל ועזריה. שאף שלא היה ציווי לצפרדעים הם נכנסו. ומכאן לקחו חנניה מישראל ועזריה קל וחומר שאף שאין

^{מד} וראה הפלאה כתובות קי שכן מבואר מדבריו.

להם כל ציווי, ויכולים הם לברוח, למדו מן הצפרדעים שאף במקום שאין ציווי, צריכים הם לקפוץ אל כבשן האש.

וראיתי שרצו לומר שמחלוקת זו של השאגת אריה והגרי"ל דיסקין תלויה במחלוקת הראב"ד והרמב"ם. שהרמב"ם הסובר שאף שיש ציווי לעשות, מ"מ יכול כל אדם בפני עצמו לומר שאחר יעשה זאת ולא הוא יעשה זאת, וכלשון הרמב"ם "שלא גזר על איש ידוע". מ"מ הגזירה היא לכלל, ולא לפרט ולכך כל אחד מן המצרים יכול להוציא את עצמו מלעשות כן. והוא כדברי השאג"א שאף שהיה ציווי על הצפרדעים להכנס בכלמקום, מ"מ לא נצטוו להכנס דווקא לתנורים ויכלו להכנס במקומות אחרים, וא"כ מבואר אף שיש ציווי אין זה ציווי פרטי, וזה היה הק"ו.

אמנם דעת הגרי"ל דיסקין היא כדעת הראב"ד שכל שיש ציווי החיוב על כולם לעשות כן שאל"כ לא תתקים הגזירה, ולכך אין לומר שלא היתה גזירה ולכך צריך לפרש שכלל לא היה ציווי על כך. וזה גופא היה הק"ו אף שלא היה ציווי כלל נכנסו ובוזה למדו חנניה משאל ועזריה.

אמנם דבר זה אינו מוכרח, שאף השאג"א יכול לסבור כדעת הראב"ד לענין השעבוד ומ"מ לענין הצפרדעים יסבור שהדבר שונה לפי, שחילוק יש בן דין "השעבוד", לבין דין "הצפרדעים", שהרי היו מצווים להכנס בכל המקומות, וא"כ נמצא שבשעה שנכנסו למיטות קיימו מצוה, וא"כ כל שמקיימים מצוה במה שעושים, שוב אין להם מחויבות להכנס למקום אחר.

אמנם לענין שעבוד מצרים בישראל הרי נצטוו כל המצרים לשעבד, וא"כ כולם מצווים על אותו דבר, ושוב אינם יכולים לפטור את עצמם שיעשו אחרים דבר זה ולכך סבר הראב"ד שאין היחיד יכול לפטור את עצמו שלא לעשות.

והנה איך שלא נבאר באמת היתה כאן מסירות נפש של הצפרדעים. והנה בחנניה מישאל ועזריה איתא שניצלו מן השריפה בזכות שמסרו נפשם על קידוש ה'. וכזכות הזו איתא במדרש שאף לצפרדעים נעשה נס וז"ל המדרש: (ילקוט שמעוני תורה רמז קפב): ומה פרע להם הקב"ה שכל הצפרדעים מתו ואותן שירדו לתנור לא מתו מפני שמסרו עצמן לשרפה: ובאמת שמעתי לבאר שבלשון הפסוק איתא (שמות ז כח): ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנוריך ובמשארותיך: ומאידך איתא לאחר שסרו הצפרדעים. (שמות ח ט): ויעש ה' כדבר משה וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות ולא הוזכר המיתה בתנורים, ומבואר שבתנור לא מתו.

ולכאורה הביאור בזה שלא מתו, הוא בגדר מידה כנגד מידה, שהואיל וחנניה מישאל ועזריה מסרו את עצמיותם על כבודו יתברך שוב נעשה להם נס שהחזרו להם את חייהם שמסרו. וכן הוא בצפרדעים אלו, מסרו את עצמן למיתה ויתרו על חיותם, שכניסה לתנורים הינה מיתה, והואיל ומסרו עצמם, זכו לנס שנעשה בהם נס והחזירו להם את חיי עצמם.

ונמצא שהק"ו הוא היה סיבת המסירות נפש של חנניה מישאל ועזריה, אמנם לא רק היה דמיון בעצם מעשה המסירות שלהם, אלא גם בתוצאת הדברים שכל שמסרו את עצמם על כבוד שמיים בשתי המקרים, החזירו להם את חיותם בחזרה, מידה כנגד מידה.

לתגובות: ys.rabin@gmail.com

יש מאין / הרב יצחק שלמה פייגנבוים, מו"צ בבני ברק, מח"ס 'נר איש וביתו' ו'שמועה טובה'

עבודת חודש שבט – תיקון הגשמיות וקדושת האכילה

דברי ספר יצירה במהות החודש

בספר יצירה (פרק ה' משנה יב) המליך וצר בהם דלי בעולם, ושבט בשנה, ורגל ימין בנפש ע"ש אות צ' בלעיטה, וקשר לו כתר וצרפן זה בזה, וצר בהם דלי בעולם, ושבט בשנה, ורגל ימין בנפש ע"ש.

*

ביאור דברי הזוהר כי בעוה"ז היו"ד שעל הצדיק הפוכה כי יש בוששה לאכול

בהקדמת הזוהר (ב:) עאלת אות צ' אמרה קמיה רבון עלמא ניחא קמך למברא בי עלמא, דאנא בי חתימין צדיקים, ואנת דאתקריאת צדיק בי רשים דכתיב (תהלים יא, ז) כי צדיק ה' צדקות אהב, ובי יאות למברי עלמא, אמר לה צדי צדי אנת וצדיק אנת, אבל אנת צריך למהוי טמירא לית אנת צריך לאתגליא כ"כ, בגין דלא למיהב פתחון פה לעלמא, מאי טעמא נ' איהי, אתיא י' דשמא דברית קדישא, ורכיב עלה ואתאחד בהדה, ורזא דא כד ברא קב"ה לאדם הראשון דו פרצופין בראו, ובגין כך אנפוי דיו"ד מהדר לאחורא כגוונא דא צ' ולא אתהדרו אנפין באנפין כגוונא דא צ', אסתכל לעילא כגוונא דא צ' אסתכלת לתתא כגוונא דא צ', אמר לה הקב"ה תוב דאנא זמין לנסרא לך ולמעבד לך אפין באפין, אבל באתרא אחרא תסתלק ע"ש.

מבואר בדברי הזוהר דאות צדיק המורכב מנו"ן ועל גבה יו"ד ובעולם הזה היו"ד שעל הצדיק פניה לאחור ומסכל כלפי מטה, ולעתיד לבא יחזיר הקב"ה פניה לפנים ויהיה כלפי מעלה, ובעולם הזה צריכה להיות בהסתר.

ולבאר העניין נראה דהנה בברכות לה. ת"ר אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, וכל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל כו', אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן עוה"ז בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים שנאמר (תהלים כד, א) לה' הארץ ומלואה, וכתיב (תהלים קטו, טז) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה, ופרש"י לאחר ברכה הרי היא לבני אדם עכ"ל.

ומעתה כל הנהנה מעוה"ז אכיל דלאו דיליה ואוי לאותה בוששה או לאותה כלימה וכמבואר בירושלמי ערלה (פרק א הל' ג) אמר רבי יודן בר חנין סימנא דאכיל מן חבריה בהית מסתכל ביה, אבל לאחר ברכה הארץ נתן לבני אדם והוי כדידיה וסרה הבוששה.

והנה כל זה אם הברכה כראוי וכיאה, אבל בעוה"ר לא נגה עלינו אור ה' ואנו בדרך רחוקה ר"ל וכמוש"כ בעבודת ישראל לפסח שני וז"ל או בדרך רחוקה ופרש"י נקוד עליו לומר שלא היה בדרך רחוקה ממש אלא שהיה חוץ מאיסקופת העזרה, ר"ל שהיה רחוק מהשי"ת אינו יכול לומר ברוך אתה כאשר ידבר איש אל רעהו פנים בפנים עכ"ל, ומאן

ספין לומר שברכתו היתה כראוי וכיאה ובאומרו ברוך אתה הרי הוא עומד לפני המלך פנים בפנים, ומעתה גם לאחר ברכה אינו שלו בשלימות והוא עדיין בבחינת אכיל דלאו דיליה ולא סרה הבושה, אבל לעתיד לבא ומלאה הארץ דעה ונגלה כבוד ה', ואז באמרנו ברוך אתה יהיה בבחינת פנים בפנים ויתקיים מאה"כ הארץ נתן לבני אדם וסרה הבושה מעל כל פנים.

והנה מעלת הצדיק שאכילתו הוא לקיום הגוף ובמחשבות נעלות ואינו אוכל לשם הנאת גופו וכמאה"כ (משלי יג, כה) צדיק אוכל לשובע נפשו, ובבואו לאכול הרי ברכתו בשלימות ואינה באמירה בעלמא אלא בכונה שלימה וברעותא דלבא כי יודע לה' הארץ ומלואה והארץ נתן לבני אדם.

ויש לרמוז כי האות צדיק באה לבקש שבה יבראו עולם הזה כי ביכלתה גם בעסקה בעניני עוה"ז להגיע לשלמות ולברר כבוד מלכותו כי לה' הארץ ומלואה, ואמר לה הקב"ה כי בעוה"ז החשך יכסה ארץ ועדיין הוא בבחינת אכיל דלאו דיליה וע"כ היו"ד שעל פני הנו"ן שבצדיק הפוכה ופניה כלפי מטה כי עדיין לא נתגלה כבוד ה' בגילוי רב כזה, ולעתיד לבא ומלאה הארץ דעה את ה' ינסר לה הקב"ה את היו"ד ויהפכנה כלפי הנו"ן וכלפי מעלה ולא נבוש ולא נכלם לעולם ועד.

[וכיו"ב מצינו בשבת קד. גימ"ל דל"ת גמול דלים, מ"ט פשוטה כרעיה דגימ"ל לגבי דל"ת שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחר דלים וכו', ומ"ט מהדר אפיה דדל"ת מגימ"ל דליתן ליה בצינעא כי היכי דלא ליכסיף מיניה ע"ש, וברש"ש שם כתב ז"ל לכאורה י"ל הטעם ע"פ הירושלמי כו' מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי ביה עכ"ד].

*

בחדש שבט המליך אות צ' בלעיטה להתקדש בקדושת האכילה

ובהגיע חודש שבט רצון השי"ת כי בניו יתקדשו בעניני הטבע והגשמיות ואכילתם תהיה באופן הראוי ויקדישו וימליכו שמו וזה המליך אות צ' בלעיטה.

*

שם החודש שבט לרמוז על מיעוט תענוג ולא יאכל כי אם לשובע נפשו

והשתא דאתינא להכי כי העבודה הנצרכת בחדש שבט היא קדושת האכילה, נבאר כי זה נרמז גם בשמו של החודש שבט והוא מלשון מקל ושבט, והמד"א וְכִי יִפֶּה אִישׁ אֶת עֵבְדוֹ אוֹ אֶת אִמָּתוֹ בְּשֵׁבֶט (שמות כא, כ), ובא ללמדנו בכדי להתקדש בעניני אכילה צריך ריסון ואיפוק בבחינת הכאה בשבט ולהמנע מלילך אחר תאותיו, ולא לאכול כי אם ההכרח לקיום גופו, והוא נרמז בדברי הגמרא שבת קנה: אמר רב המנונא ש"מ אורח ארעא למשדא אומצא לכלבא, וכמה אמר רב מרי משח אודניה וחוטא אבתריה, ופרש"י משח אודניה מעט כמות אוזנו, וחוטרא בתריה יכהו במקל מיד שלא יהא מרגילו אצלו.

וכה פירש אדונינו הבית ישראל זי"ע את מצוות אכילת פסח מצרים (בא תשי"ז) וְכָכָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים נְעָלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמְקַלְכֶם בְּיַדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בַּחֲפֹזוֹן פֶּסַח

הוא לה' (יב, יא), וז"ל מצה ואכילת פסח מצוה הראשונה בענין אכילה, ג"כ תורה ללמד לאכול לשם שמים וכו', וככה תאכלו אותו ככה עיכובא מתניכם חגורים לחגור עצמו למלחמה זו, נעליכם ברגליכם להלביש הרגל מתאוות, רגליה יורדות מות, ומקלכם בידכם לשבור התאוות והיצר במקל, וכן איתא בגמרא שבת קנה: משח אודניה וחוטרא אבתריה שלא ירגילו אצלו ואכלתם אותו בחפזון לא להתחשב ולחשוב זאת רק דרך חפזון, וכשמרגיל עצמו לאכול בקדושה יכול אח"כ לאכול ולא יזיק לו ע"ש.

*

חדש שבט זמן של קדושת האכילה ותיקון הניצוצות

ובספר לב שמחה וארא תש"מ פתח שער לבאר עבודת ימי השובבים כתב וז"ל בספר הזכות להחיי' הרי"ם ז"ל שבט ר"ת שלום ברכה טובה, ואי' בשפ"א ליקוטים כי חודש זה מכוון נגד מידת יוסף הצדיק וז"ש שבט שלום טובה וברכה וכו' ע"ש, וי"ל הרמוז חושך שבטו שונא בנו (משלי יג, כד) זה חודש שבט אם חושך שבטו הרי זה שונא בנו אלו הכוחות מדת יוסף הצדיק, אבל ואוהבו שחרו מוסר (משלי שם) משכימין ומתגברין בהתחלה יעו"ש.

ובדרכו אף אנן נמי נימא דקאי על עבודת תיקון האכילה, וכמו שמבואר בספר בעש"ט פרשת יתרו בביאור הכתוב (תהלים קז, ה) רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף, וז"ל פירש בכאן סוד גדול ונורא והוא למה ברא הקב"ה עניני מאכל ומשתה שאדם תאב לאכול ולשתות, והטעם שאדם תאה להם לאכול ולשתות והטעם שהם ממש ניצוצי אדם הראשון שהם מתלבשים בדומם ובצומח ובחי ובמדבר, ויש להם חשק לדבק בקדושה והם מעוררין מיין נוקבין וכו', וכל אכילה ושתיה שאדם אכל ושותה הוא ממש חלק ניצוצות שלו שהוא צריך לתקן, וזה שאמר הכתוב רעבים גם צמאים כשאדם רעב וצמא להם, למה זה, וזה שאמר נפשם בהם תתעטף בסוד גלות בלבושים זרים, ויחשבה לזונה כי כסתה פניה (בראשית לח, טו), ובאמת היא צדקה, והבן, וכל הדברים שהם משמשים לאדם הם ממש סוד הבנים שלו שהולכים בשביה עכ"ד.

ובשפת אמת ראה (תרל"ד) וז"ל דאיתא בספר קטן מבעש"ט ז"ל על פסוק רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף, שקשה למה עשה הש"י להיות תאוה וחשק למאכלים אלו ועל כרחך שיש איזה ניצוץ מנפש האדם באותו מאכל, וזהו שאמר נפשם בהם תתעטף לכך רעבים וצמאים ע"ש, והם דברי אלקים חיים כי איך יש מזון לנפש אדם באלו הדברים אם לא היה בהם שייכות לנפש האדם ע"ש.

ובזה יתבאר חושך שבטו הוא זה שאינו מנצל את הארות של חודש שבט שניתן בהם כח ושבט למעט בתאוות ולילך אחר תאוות לבו, והחושך שבטו הוא שונא בנו היינו אותם בניו הניצוצות שהם חלקי נשמתו שנמצאים במאכלים, והאוכל לשם תאוות לבו ח"ו אין מנחם לאותן הניצוצות העשוקים בצרה ובשביה ומצפים זה עידן ועידנים לגואל שיגאלם.

*

ויורהו ה' עץ הוא רמז לחמשה עשר בשבט ראש השנה לאילן

והנה במתני' (ר"ה ב.) באחד בשבט ר"ה לאילן כדברי בית שמאי בית הלל אומרים בחמשה עשר בו, ואדונינו הבית ישראל ז"ל דיבר בקדשו בספרו פרשת בשלח (תשכ"ו ובעוד מקומות) וז"ל וזה שכתוב ויורהו ה' עץ (שמות טו, כה) עץ חיים היא למחזיקים בה להתחזק ולא להסיח דעת מדברי תורה וכן הרמז במלחמת עמלק שדרשו על ויבא עמלק כו' ברפידים (שמות יז, ח) שרפו ידיהם מדברי תורה, כתיב מקודם היש ה' בקרבנו אם אין (שמות יז, ז) ספיקות ורק ע"י התורה אין ספיקות וכו', וט"ו בשבט שלושים יום מקודם ויורהו ה' עץ זה הרמז על ט"ו בשבט כי האדם עץ השדה לנטוע בלבו עול תורה ועול מלכות שמים יעו"ש.

למדנו מדבריו דאותו עץ שאמר השי"ת למשה להשליכו למרה הוא רמז ליום הגדול חמשה עשר בשבט ר"ה לאילן.

ולאמור כי בחדש שבט הוא זמן ההמלכה על הלעיטה ולמעט תאותיו והמותרות, וכל אכילתו לא תהא אלא לשם שמים, אנן נמי באורחיה דהבית ישראל ניזיל, ונפרש כי במרה העם נצמא למים, ואורחא דמילתא כי האדם הצמא מאד הרי הוא בהגיעו למקום מים הרי הוא שותה בחפזון ובלהיטות, ובכדי שלא יתגשמו בשתייתם היתה העצה ויורהו עץ היינו אותו חוטרא ושבט המכה להני כלבין דצווחין הב הב וכמוש"כ הגה"ק רבי צדוק הכהן ז"ל בקונטרס עת האוכל אות ה' וז"ל העצה השניה היא המתינות, כי יסוד תוקף התאוה המהירות שרוצה לבלוע ולהשלים תאותו חיש וכו', ואז"ל (חולין פד.) שתורה למדה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה, ולשון חכמים ריש ברכות (ב. - :) בכל אכילות דשם נכנס ונכנסין לומר שצריך כניסה והכנה לאכילה, ואפילו באכילת עני אי' שם לשון נכנס כו', וגם באכילת תרומה ושל שבת שהם אכילת מצוה נאמר ג"כ נכנסין שצריכין הכנה, ולא אכילת ארעי כזולל וסובא שחוטף ואוכל ע"שמה.

והנה בטבע האדם שיש לו תאוה ותשוקה מיוחדת באכילת פירות האילן יותר משאר מאכלים, וכמבואר בתוס' ביצה ג. ד"ה גזרה וז"ל דדוקא בפירות וענבים שייך שמא יעלה ויתלוש ושמא יסחוט לפי שאדם מתאוה להם ובעודו בכפו יבלענו עכ"ל, ובטעמו של דבר נראה עפימש"כ בפרדס יוסף ויגש אות ד' לבאר מ"ט אהבת אב לבנים הוא יותר מאהבת בנים לאב (בראשית מד, לא) וכתב הטעם לזה בשם הגאון מאסטררוצי ז"ל שכל הדורות מאדם הראשון הם כשלשלת ארוכה, וטבע האבות ומידותיהם ירשו הבנים דור אחר דור, אדם הראשון שלא היה לו אב דנברא מן האדמה ולא היה בלבו מדה זו למסור נפשו בעד אביו, ולא נשרשה המדה הזאת לדורות הבאים, אבל בנים היו לאדם הראשון והיה לו אהבה להם כרחם אב על בנים, ונשתרשה המדה הזאת לדורות הבאים אחר כך ודפח"ח

מ"וע"ש שכתב ומ"ש בעירובין (נד.) חטוף ואכול כו' נראה כי יש חילוקים בבני אדם שמי שכבר אדוק ודבוק במחשבותיו בדברי תורה, בדברי תורה אז יהא חוטף ואוכל דוגמת בי הלילי שהמכוון ענין אחר שאדוק בשמחתו רק בין כך חוטף ואוכל, מאחר שאין מקום מיחוש ושחד כלל לתאות לבו ובטוח בהם שדבוקים רק בתורה ועבודה עכ"ל.

עכ"ל, ואנן נמי נימא לגבי תאות האכילה כי מחמת שתאות אדם הראשון היתה לאכול מפרי הגן נשרשה תכונה זו אצל הדורות הבאים שבפירות האילן בעודו בכפו יבלענה ודו"ק.

ומעתה בחדש שבט שבו חל ראש השנה לאילן בודאי דהזמן גרמא להמליך יוצרו על הלעיטה שתהיה לשם שמים, והוא ע"י העץ והשבט המכה לבל ילך אחר שרירות לבו אלא ימעט במותר לו, וזה הרמז על ראש השנה לאילן ויורהו ה' עץ הוא אותו עץ ושבט להכות את המותרות לבל יתגשמו.

*

מנהגן של ישראל לאכול פירות בחמשה עשר בשבט

בתקון יששכר (כב:) ונוהגים האשכנזים יצ"ו להרבות בו במיני פירות אילנות לכבוד שמו של יום עכ"ל, והביאו המג"א סי' קל"א ס"ק ט"ז.

ולהאמור יש לין סמך למנהג זה כי זה מהותו ועבודתו של חודש זה להמליך כתר בלעיטה ולאכול לשם שמים ועל כן ביום זה שהוא ר"ה לפירות האילן ויורהו ה' עץ חוטרא ושבט לאכול במתינות ובקדושה, ובכך מתקנין בחינת הלעיטה שיהא כראוי.

ובזה יבואר מה דאיתא בירושלמי סוף קידושין רבי חזקיה ר' כהן בשם רב עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל שראת עינו ולא אכל, ר' לעזר חשש להדא שמועתא ומצמיח ליה פריטין ואכיל בהון מכל מילה חדא בשתא עכ"ד הירושלמי.

ותלמוד ירושלמי תלמודא דבני ארץ ישראל הוא וכבר ציוה משה למרגלים וראיתם את הארץ מה היא וגו' היש בה עץ אם אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ (במדבר יג, כ), ולדברינו אמר להם להבחין אם יש בארץ ישראל אותו עץ ושבט המכה לכלבא לבל ימשך אחר תאוות לבו, והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ כי שם יש חיזוק גדול לכל לגלות ולהעלות את הניצוצות הקדושים הנמצאים בפירות, והמרגלים לא השכילו דבר זה והוציאו דיבת הארץ והיה מחמת יראתם להתעסק בהעלאת הניצוצות, אבל רצון השי"ת אינו כן אלא והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ, ועל כן עתיד אדם ליתן את הדין אם אינו אוכל מכל מה שראתה עינו.

*

תקנו לקרוא בחדש שבט בפרשיות בא בשלח עניני אכילה בקדושה

ולא לחינם תקנו מסדרי הפרשיות שבחודש זה יהיה הקריאה בפרשיות המדברים מעניני קדושת האכילה וקוראים בפרשת בא נצטוו על אכילת פסח על מצות ומרורים, ופרשת בשלח בו נתחדש אכילת המן לחם שמלאכי השרת אוכלים, ובשר בערב לשבוע, וע"י אור התורה המתנוצץ בקריאת ענינים אלו, יש סיוע לכל החפץ להתקדש בעניני אכילה.

*

שבט מזל דלי ובחינת רגל ימין – לרמז על הדליה והתיקון במקומות הנמוכים

ומעתה יבואר מה דכתב בספר יצירה שם וצר בהם דלי בעולם, ושבט בשנה, ורגל ימין בנפש, דמזל של חודש זה הוא דלי והוא לרמז על מהותו של החודש כדלי שמטרתו לירד לעמקים ולדלות מים משם ולהעלות להרות את הצמאים, כן הוא בחדש שבט שמסוגל לתקן הגשם והנמיכות ודלות, אותם ניצוצות קדושים הנמצאים בעמקי הטבע, וזה בחינת רגל ימין בנפש והיינו דיש תיקון גם לבחינת רגל וכמו שפירשו בספרי קדש אנא דמבואר בשבת (כא:): עד שתכלה רגל מן השוק, היינו בחינות הנמוכות הרמוזות ברגל, וכבר כתב הבית ישראל הנ"ל עה"פ נעליכם ברגליכם להלביש הרגל מתאוות, רגליה יורדות מות.

*

התקדשות באכילה ומיעוט התאות הוא הכנה לבנין המקדש

בירושלמי פאה (כא.) עה"פ ואני בעניי הכינותי לבית ה' וגו' (ד"ה א' כב, יד) שהיה מתענה ומקדיש סעודתו לשמים, ופירש הפני משה שהיה (דוד המלך) מצמצם בסעודתו שלא כדרך המלכים בשביל להקדיש לשמים עב"ל.

ומלבד הפירוש הפשוט שבכך היה לו דמים יתירים לבניית בית המקדש יש כאן רמז כי בהתקדש האדם ונמנע מלהתגשם הרי הוא מתקדש ומוריד קדושה לעולם הזה וזה יסוד לבנין בית המקדש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם.

ובזה יש לרמז ברכת יעקב ליהודה שדוד אתי מזרעיה לא יסור שבט מיהודה ומחקה מפיין רגליו עד פי יבא שילו ולו יקת עמים. אסרי לגפן עירו ולשרקה בני אתנו וגו' (בראשית מט, י - יא), ומבואר בספרי קדש דבחינת יהודה הוא הודאה ומודים מכלל דפליגי והיינו העבודה וההתאמצות בתוך מקום הנסתר שיש בו מחלוקת ומניעות בעבודת ה', והעצה לכך הוא אותו שבט ומקל להמנע ושלא לילך אחר יצרו ולא להתגשם, וזה לא יסור שבט מיהודה הוא אותו שבט וחוטרא האמור, ויש לרמז זאת במש"כ רש"י לא יסור שבט מיהודה כו' אלו ראשי גלויות שבבל שרודים את העם בשבט שממונים היו על פי המלכות, ומחקה מפיין רגליו היינו בחינת נעליכם ברגליכם לנעול בחינת הרגלים רגליה יורדות מות כמו שביארנו, זה היסוד וההכנה לבנין בית המקדש אסרי לגפן עירו ולשרקה בני אתנו וכפירוש התרגום יסחר ישראל לקרתיה עמא יבנון היכליה במהרה בימינו.

כיום יאיר / הרב נח גדליה קזצקוב

עשרת המכות – המטרה והשיטה

ניפוץ האלילים

בימי קדם היה העולם שטוף בעבודת אלילים.

בימינו קשה לנו להבין את הרצון, הכמיהה וההשתוקקות לקבל מרות ועול ולהיכנע תחתיו. אנשי כנסת הגדולה ביטלו מן העולם את יצר העבודה זרה המקורי כשראו שאין העולם מסוגל לעמוד בו. הם ביקשו רחמים מן השמים, ונמסר בידיהם אותו יצר נורא (יומא סט, ב).

כשהיה יצר זה תקף ופועל בבני האדם, הייתה תאוה חזקה ובלתי ניתנת לתיאור לכל אדם עלי אדמות להכניע ולשעבד את עצמו בכל ישותו תחת כוח עליון וחזק ממנו. הוא היה מרגיש דחף, חשק ורצון חזק מאוד להתקרב לאותו כוח, לתת לו מעצמו כל מה שיש לו, כדי שאותו כוח ייתן וישפיע לו נדבה ורצון, ברכה והצלחה, מזון ובריאות. זו הייתה תאוה חזקה יותר מהתיאבון שאנו מכירים לאכול ולשתות או לספק את שאר צרכי גופנו ותאוותיו (ראה פחד יצחק חנוכה י, ד, או"כ יט, כט).

בני העולם נחלקו לעבודות זרות שונות ומשונות שאותן קיבלו מאבותיהם. בדרך כלל, כל אומה עבדה וסגדה לאלילים המקבילים למקורות הכוח של שריהם העליונים בעולם העליון. כפי שהקדמנו – המצרים היו עובדים לטלה, כי מקור כוח שריהם הוא מזל טלה שבשמים. כך עבדו אומות העולם לחפצים ולבריות שונות בעולם שבעיניהם הם סימלו את מקור הכוח העליון שלהם בעולמות העליונים.

החלוקה הידועה והנפוצה ביותר בין סוגי העבודות הייתה החלוקה לארבעת היסודות. כל בריות העולם מורכבות מארבעה יסודות בסיסיים, שהם: המים והאש, הרוח והעפר. לאותם יסודות יש מקורות קדושים וטהורים בצד הקדושה ובספירות הקדושות, וכנגדם יש בשמו של הקדוש ברוך הוא ארבע אותיות! לעומת זאת, יש להם שורשים טמאים גם בצד הטומאה, שנקראו בתחילת ספר בראשית בשמות: תוהו ובוהו, חושך ותהום. מאותם כוחות טומאה התחלקו המלכויות ואומות העולם עובדי עבודה זרה לחלוקה גסה וכללית של ארבע מלכויות ששעבדו בישראל במשך הגלות: בבל, מדי ופרס, יוון ואדום (הגר"א ספ"ד א, תקז"ח פב, א).

יש אומות השייכות לקבוצת המים, כמו האומה הקדריית, אותן אומות עבדו לימים או לנהרות, לנחלים או לשלוליות. אומות אחרות עבדו לאש, כמו האומה הכותית, אותן אומות היו מקטירים לה ילדים למולך לקול תשואות ומנגינות (תענית ה, ב). ישנן אומות העובדות לכל מה שתלוי באוויר, לשמש לירח ולכוכבים, ואולי אפילו לאוויר עצמו. כך הייתה עבודת האומה העמלקית (מהר"ל שמות יח, א). אומות אחרות עובדות לעפר ברמה פחותה כזו שהם משתחווים לאבק שעל רגליהם, כדוגמת הערביים שאליהם פנה אברהם ואמר להם: וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם... (רש"י בראשית יח, ד)

כך, שהעולם כולו נחלק לדעות שונות, מה הוא הכוח השולט בבריאה שממנו יבוא לבני העולם כוח, בריאות, הצלחה, מזון וניצחון. כל אומה טענה שהכוח שלה הוא הכוח הראשי השולט על כל הכוחות כולם.

במצרים התקבץ תרכיז של כל עבודות האלילים שבעולם. היו שם עובדי המים ועובדי האש, עובדי הרוח ועובדי האבק... ערבוביה של טומאה, המכילה את כל סוגי האלילות שבעולם, כשכל אחת מחכימה את חברתה ב'דרכי העבודה' של אליליה (רא"ם בראשית יד, י). לכן כשיצאו ישראל ממצרים נאמר עליהם 'מֵאֲשֵׁפוֹת יָרִים אֶבְיֹן', לא הייתה שם 'אשפה' אחת, היו שם אלפי 'אשפות'! (ברכת אליהו תהילים)

תהליך היציאה של עם ישראל ממצרים כלל שתי מטרות: הוא הוציא את ישראל עצמם מתוך כל אותם אלילים שבהם האמינו הגויים שבסביבתם והציל אותם מלטעות בהם. מלבד זאת, פקחה יציאת מצרים את עיניהם של כל אומות העולם, שהייתה להם נציגות במצרים ארץ האלילים, כשהם נוכחו לדעת שאין כל כוח באליל שבו הם מאמינים – כמו שאמר הקדוש ברוך הוא: 'בְּכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים!' אין אליל אחד שלא נרמס, הושפל והתבטל מן העולם באותו פרק זמן של מעט יותר משנה אחת, שבו נחתו על בירת האלילות העולמית עשר מכות מחושבות שפגעו, השפילו ורמסו כל אליל הקיים בעולם. הם כללו פגיעה בשלטון המים והאש, האוויר והעפר וכל מה שתלוי בהם!

בדם ובצפרדע הוכו בתחילה המים, ולאחר מכן מה שבתוכם – ששרץ צפרדעים. בכינים ובערוב הוכה העפר – שהפך לכינים, ולאחר מכן שרץ בעלי חיים רעים. בדבר ובשחין הוכה האוויר בעיפוש ממית, ולאחר מכן בחיידקים מחליאים. בברד הוכה אוויר העולם העליון, וכן הוא הכיל אש מתלקחת לרעה. בארבה הרוח הביאה עמה את החרקים הנוראים. בחושך כבתה האש המאירה, ובמכת בכורות נכללה השבתת כל האלילים כולם (חזקוני יב, כט, ובר"י גיקטיליא בכמה שינויים).

לאחר אותה מערכת הוכחות, כבר לא נותר שום דבר בעולם שאפשר לעבוד לו, להשתחוות או להקטיר לפניו. כולם הוכחו כלא יועיל!

וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ!

כך יהיה גם לעתיד לבוא בגאולה העתידה, כאשר ישפיל הקדוש ברוך הוא את כל אמונות הגויים, עד שיכיר העולם כולו: **כִּי ה' הוּא הָאֱלֹקִים בְּשָׁמַיִם מִמֶּעַל וּבָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד!**

בכל ניסי יציאת מצרים נמצא שוב ושוב את הביטויים 'יד חזקה' ו'זרוע נטויה'. הדבר עושה רושם כביכול הקדוש ברוך הוא לא יכול להוציא את ישראל ממצרים בלי מכות.

אם נתבונן בדבר יקשה לנו, מה הקשר בין הוצאת ישראל ממצרים לעונש שאותו אמורים המצרים לקבל על שהרעו לנו והשתעבדו בנו. הקדוש ברוך הוא יכול להוציא אותנו ממצרים ברגע אחד כשימנע מהמצרים לעשות לנו רעה במשך שעה ושעתיים, כשם שעשה להם כשקשרנו את אלוהיהם לכרעי מיטותינו ולא יכלו להרע לנו. לאחר

שנצא ימותו כולם ברגע אחד כשם שקרה לחילו של סנחריב כשצר על ירושלים בימי חזקיהו.

מדוע עם מכות?!

למה היציאה באה עם מכות? אי אפשר לצאת בלי מכות, ואת המכות לתת אחר כך? המהר"ל (גבורות ה' נב), ממשיל משל נפלא להבין עניין זה.

אתאר לעצמי שיש לי אבן יקרה מאוד, היא נפלה לבוץ, ובכל רגע היא הולכת ושוקעת בבוץ. אני רץ מהר לעבר הבוץ כדי להוציא משם את האבן היקרה שלי לפני שתשקע ולא אוכל להוציאה עוד. והנה, על שפת הביצה עומד בריון רחב גרם וגדול ממדים, ומניח את כפו הגדולה על האבן השוקעת ומסרב לתת לי להוציא אותה מן הבוץ.

אני מבקש פעם ופעמיים בעדינות: אדוני, אפשר אולי לקחת את האבן שלי שנפלה לבוץ לפני שתשקע בו? האיש עושה עצמו כלא שומע ומגביר את הלחץ של כפות ידיו החסונות על האבן שממשיכה בשקיעתה המיידית לתוך הבוץ הטובעני.

אני מגביר את קולי, נוסך בו נימה של דחיפות המעורבת בתקיפות, ומוסיף אל הבקשה המעודנת צליל של דרישה ואיום: אדוני! אני דורש להסיר מיד את ירך מעל האבן ולתת לי לחלץ אותה מיד מן הבוץ! מובן?!...

והאיש בשלו. נשען בכל גופו על האבן. כעת היא כבר שקעה כמעט לגמרי רק קצה קצה העליון מבצבץ מעל הבוץ. עוד רגע היא תיעלם לעולם מן העין ותאבד לנצח.

באותו רגע, אני מסתער על הבריון בכל כוחי, מפליא בו מכות נאמנות בכל חלקי גופו, צובט ובוטט בו, סוטר בפניו, דוחף רגלי תחת רגליו עד שהוא משתטח מלוא קומתו ארצה... ואז, אני מזנק אל האבן... תופס בה בשנייה האחרונה ומושך אותה בכל כוחי חזרה אל חיקי...

עובר אורח עובר במקום. הוא ניגש אלי ושואל בטון מנומס ואדיב: למה במכות? אי אפשר לדבר? אי אפשר לנהל דו שיח ענייני?...

מה אענה לו? וכי מה רצית, שאמשיך לדבר אל הקיר בעדינות כשהאבן היקרה שלי שוקעת בבוץ בגללו?!

כך אומר הקדוש ברוך הוא. המצרי הזה, פרעה, לוחץ, כובש, כולא ומשעבד את עמי היקר, את עמי האהוב, דוחף אותנו לתוך בוץ של כפירה וחומרנות. ואני אמשיך לבקש באדיבות? להתחנן ולהתרפס... כאילו זו לא האבן שלי?!

לחנוק את הציפור

נסביר עוד רעיון חשוב.

חז"ל (מכילתא בשלח) רצו לבאר את המושג 'זרוע נטויה'. הם הביאו לכך משל: שני ציידים רדפו אחרי ציפור שיר נאה כדי לתפוס אותה. שניהם תפסו את הציפור ביחד והתפתח ריב ביניהם, שניים או חזין בציפור, זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי.

בינתיים, התגבר אחד מהם על חברו והצליח לתפוס בכל הציפור בכל כף ידו, כשרק ראשה מציץ בין אצבעותיו. חברו שלא הסכים להשלים עם התבוסה, מנסה לחלץ את הציפור מאחיזתו של התופס בה. הוא מעקם את ידו, צובט במרפקו, מדגדג בשחיו ובמותניו, מושך באוזניו ומורט את אפו. הכל כדי שברגע אחד הוא יוכל להשתלט עליו, להרפות את אחיזתו בציפור ולקחת את הציפור לעצמו.

ככל שעובר הזמן, מתחיל התופס בציפור לאבד את סבלנותו, הוא לא רואה אפשרות לשרוד באחיזה כזו בעודו חוטף מכל עבר צביטות מכות ומריטות לחי, הוא משער לעצמו, כי עוד מעט יגבר חברו עליו וייקח ממנו את הציפור.

הוא מנסה להשליט סדר במחשבותיו. פתאום עולה בו רעיון, הרי צווארה של הציפור בין אצבעותיי, אולי, ברגע שאראה שאני הולך לאבד שליטה ולהרפות את אחיזתי בציפור, אפעיל לחץ חזק באצבעותי על צווארה של הציפור ואחנוק אותה. כך, תמות נפשי עם פלישתים, גם לי וגם לו לא יהיה, הוא לא ינצח אותי...

מצד שני, אולי אצליח להחזיק בציפור עוד קצת, ועוד קצת, עד שהוא יתייאש ראשון וכך ארוויח ציפור כה נאה שתהיה שלי ורק שלי... מחשבותיו נודדות מצד לצד, רגע אחד הוא נוטה יותר לאפשרות של חניקת הציפור וסיום הקרב, רגע אחריו הוא נוטה יותר לנסות, להמשיך ולהיאבק, אולי ינצח וירוויח את הציפור... הוא מרגיש שהוא צריך דקה אחת של יישוב דעת כדי להחליט מה לעשות. אבל הוא לא יכול לחשוב אפילו שנייה אחת מה לעשות, כי הוא כל הזמן עסוק בהתגוננות; הצביטות הבעיטות, המריטות והאגרופים חובטים בו ברצף בלי להפסיק רגע... אין לו זמן לחשוב...

עברה דקה ועוד דקה, שעה ועוד שעה, כבר מזמן הוא יכול לסיים את המאבק הזה בלחיצה קלה אחת והיה יוצא לא מנוצח. אבל כעת, אחרי רצף החבטות הוא זה שכרע ראשון, הרפה לרגע את אחיזתו בציפור, והיא... פרחה לה ישר לידי המושטות של איש ריבו...

עם ישראל היו אחוזים בצבת של ברזל בידי פרעה. כולם היו מכוונסים במקום אחד, בין שתי האצבעות של אתר העבודה הגדול של פיתום ורעמסס... אם היו באות מכות בהפסקות, מכה, ועוד מכה, ועוד מכה, היה פרעה חושב קצת, ומגיע למסקנה שיכול הוא ללחוץ לרגע את האצבעות על כל האתר הגדול הזה, למחוק אותו ברגע אחד ולא לצאת מנוצח.

אבל לא היה לו זמן לחשוב. מעל ראשו עמדה 'זרוע נטויה'! הוא ראה אותה מונפת כל הזמן, כל שנייה וכל דקה מעל ראשו, וחובטת... מכה... הולמת... מכה אחר מכה... ללא הרף... אין זמן לחשוב על כלום, עוד לא מתאוששים מהמכה הראשונה וכבר באה השנייה, ומיד אחריה השלישית... אין זמן לחשוב אין זמן להתייעץ...

עד שהוכרעה המערכה. פרעה כרע ונפל, לא עמד לו כוחו עוד לשאת... (העמק דבר שמות ו, ו)

מאמרים נוספים תמצא בספרי "הגדה של פסח – לילה כיום יאיר"

כפטיש יפוצץ / הרב פינחס טרויבע, ראש כולל 'אבן ישראל' בירושלים

'הן בני ישראל לא שמעו אלי' – ח"י תירוצים על קושית
המפרשים שהוא קל וחומר פריכא

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לְפָנָיו ה' לֵאמֹר הֲיֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמְעֵנִי פֶּרְעָה וְאֲנִי עֶרְל
שְׁפָתַיִם (ו, יב) וברש"י זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה.

נשאלת השאלה:

הרי יש פירכא לק"ו, מה לישראל שכן היה להם קוצר רוח ודין היה להם שלא ישמעו
אע"פ שהוא לטובתם, תאמר לפרעה שאין לו קוצר רוח ויש לו לשמוע אע"פ שהוא
לרעתו.

*

קושיא זו מקשים כבר הראשונים, ואחריהם כמעט כל מפרשי התורה.

א.

כמה מן הראשונים תירצו על פי פשוטו שמשה רבינו לא ידע מזה שהטעם שבני ישראל
לא שמעו אליו היה מקוצר רוח ומעבודה קשה, וע"כ לפי סברתו דן ק"ו.

כ"כ בדעת זקנים ובחזקוני. וכתב הרא"ם שמפני זה לא השיבו השם ע"ז, מפני שכבר
כתב למעלה 'ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה' שזו היא פרכתו של ק"ו.
ומש"ר כשדן הק"ו הוזה מתחלה לא ידע שהסבה שלא שמעו היה מסבת הקוצר רוח
והעבודה קשה ולכן דן אותו, אבל הכתוב מעיד ואומר שהסבה שלא שמעו היתה מחמת
קוצר רוח ובזה נפרך הק"ו של משה.

ובאור החיים הק' פירש 'מקוצר רוח' כי לצד שלא היו בני תורה לא שמעו ולזה יקרא
קוצר רוח כי התורה מרחבת לבו של אדם. ולפי"ז מפרש כאן שאכן משה רבינו לא חשב
כי זה הגורם, ואם נאמר כי משה ג"כ ידע כי טעם שלא שמעו הוא לצד קוצר רוח יהיה
הק"ו מופרך.

ובכלי יקר פירש דאע"פ שהפסוק מגיד לנו האמת שמקוצר רוח לא שמעו, מ"מ משה
רבינו היה סבור שלא שמעו בעבור שאין רצונם לצאת כלל, ע"כ אמר משה בלא ק"ו
מאחר שבני ישראל לא שמעו לי ואין רצונם לצאת א"כ איך ישמעני לגרשם כי פרעה
יקח לו מיאונם וסרבונם להתנצלותו.

^מ אמנם רש"י הרי כתב שזו אחד מעשרה ק"ו שבתורה.

עוד מפרש הכלי יקר על אותו דרך, כי משה חשב שלכך לא שמעו כי אינם מאמינים
בנבואתו וא"כ כ"ש פרעה לא יאמין לו.

ועד"ז פירש ב'מלא העומר' (צינץ), שמה שאמר הכתוב ולא שמעו אל משה, כלומר
למשה היה נחשב כאילו אין חפצים לשמוע אבל הכתוב העיד שהיה מקוצר רוח. ולפי
דעתו של משה לא שמעו מא' מב' סיבות או שהתייאשו מן הגאולה ואבדו מדרגת
האמונה או מפני כבידת דיבורו, לכן אמר שאם הסיבה הוא מפני שנתייאשו מן הגאולה
ואבדו זכות האמונה א"כ פשיטא שפרעה לא יכנע לבו הערל אם אין זכות לישראל, ואם
הטעם שלא פנו אליו הוא בשביל שהוא ערל שפתים א"כ כש"כ שפרעה לא ישמע אליו.
אבל הכתוב העיד שהיה מקוצר רוח ומעבודה קשה.

ב.

בדעת זקנים הביא בשם מהר"י מלישבונ"ה שהיה מפרש הק"ו כך, הן בני ישראל וגו' אף
מקוצר רוח שעליהם ואני אומר להם שאני בא מאת הקב"ה לפדותכם מן השעבוד, ואדם
שהוא בבית הסוהר ושומע שבא אדם לפדותו הוא יוצא ושמח לקראתו ושומע לקולו,
והם לא הטו אזנם לשמוע אלי, כל שכן פרעה שאני בא להפקיע שיעבודו שלא ישמע
אלימז.

ג.

המהר"ל בספרו 'גור אריה' כותב מהלך ייחודי שלו. נכון שבדיני תורה א"א ללמוד ק"ו
כשיש חומרא במלמד שאין בלמד אע"ג דאיכא חומרא גדולה בלמד שאין שבמלמד^מ,
והטעם, דכיון דמצינו דבר אחד קטן שיש במלמד מה שאינו בלמד הרי יתכן שכמו שיש
חומרא זאת במלמד יש בו ג"כ חומרא אחרת, אע"ג שהחומרא שהיא בלמד ואינו במלמד
יותר גדולה מאוד, אבל הרי אין אנו יודעים טעמיה של תורה כי התורה מפי הגבורה
נתנה. כל זה נאמר רק בדיני התורה אבל כאן משה רבינו שקל הסברא מעצמו, וכך היה
משה שוקל; הן ישראל לא שמעו אלי אע"ג שהוא לטובתן, ואע"ג שיש כאן מניעה
'מקוצר רוח' אין קוצר רוח כ"כ סברא גדולה כמו מי שהוא לרעתו, ולכן אף דלא שמעו
אלי מקוצר רוח סוף סוף הייתי סובר שישכחו העבודה וישמעו אלי, פרעה שהוא לרעתו
שזה אין חידוש כ"כ כש"כ. ומסיק המהר"ל 'ומכיון שכתבה התורה ק"ו זה הסכימה
התורה שהוא ק"ו אמת'.

ד.

עוד כותב המהר"ל בשם 'יש מפרשים' דכך עשה ק"ו, דמה ישראל שלא היה כאן רק
מניעה אחת 'מקוצר רוח' לא שמעו אלי, כ"ש אצל פרעה שיש ב' סברות שלא ישמע;

^מ לכאן, כוונתו לומר דעצם הדבר שלבנ"י זה בשורה טובה להוציאם מעבודתם הרי זו סברא שישמעו אף מקוצר
רוח לעומת לפרעה שזה בשורה רעה בשבילו. אמנם הרבה מהמפרשים הכניסו כל זה בהקושיא, דאף שזה היה
לטובתם מ"מ הרי הטעם שלא שמעו הוא מקוצר רוח ומעבודה קשה.
^מ ראה שם בהע' הרב הרטמן (הע' 131) דוגמאות לכך.

האחד – שהוא לרעתו, והשני – 'ואני ערל שפתים', שסבת ערל שפתים הוא מניעה למלך בלבד בשביל שאין דרך לדבר ערל שפתים אל המלך, והשתא הוה ק"ו שפיר. ואין להקשות דלמא סברא ד'קוצר רוח' עדיף יותר משתי סברות ערל שפתים והוא לרעתו של פרעה, אין זה כך, דהא קוצר רוח בשביל שרוחו קצרה קץ בנפשו עד שאין הדברים נכנסים לאזנו, וה"נ כאשר המגיד הוא ערל שפתים קץ השומע מפני המגיד ואין דבריו נכנסים באזניו, והשתא הוא שוה כאשר קץ בנפשו עד שאין הדברים נכנסים באזניו מפני קוצר רוח או שהמגיד ערל שפתים שאז ג"כ קץ בו השומע מפני המגיד והשתא הוה שוה לגמרי, ועוד יש סבה אחת – שהוא לרעת פרעה ולא יהיו הדברים נכנסים באזנו.
ה.

באור החיים הק' מבאר באופן נפלא, שמשעה שפט הק"ו ע"ז הדרך: שהגם כי בני ישראל הם בקוצר רוח, יש בהם ג"כ ב' בחינות, האחת שהם בעלי אמונה ומכירים מלכות שמים^{מט}, והשנית שהבשורה היא בשורה טובה ועצומה, ושתיים אלו אין בפרעה שהרי הוא כפר בעיקר כמ"ש מי ה' ח"ו, וגם דברים המכהים עיניו והנוקבים את לבו. וא"כ ק"ו נכון הוא, ומה בני"י שיש בהם שתי מדות הנזכרות לא הטה ה' לבבם לשמוע ולא שמעו מצד טעם כל שהוא שיש להם קוצר רוח, ואיך ישמע פרעה שיש לו שתי סיבות מונעות ממנו השמיעה, שאינו מאמין כל עיקר והם דברים שחונקים אותו, פשיטא שלא ישמע הגם שאינו קיצור רוח, שקוצר רוח של פרעה בדברי משה וגם מדברי המשלח הוא יותר מקצרות רוח של ישראל, ואילו היה כח בדברי משה להכריח לפרעה לשמוע אליו מכל שכן שהיו בני"י שומעים אליו הגם היותם בקוצר רוח.
ו.

בדברי דוד להט"ז כתב ליישב הפירכא שמה לישראל שהם בקוצר רוח, דע"כ יש סברא אחרת שפרעה לא ישמע לצד שהיא ערל שפתים ואין זה כבוד מלכות, ואם תרצה לומר שקולים הם זה מקוצר רוח וזה מכח כבוד מלכות וא"כ אין כאן ק"ו לזה כתב רש"י זה אחד מי' ק"ו שבתורה שהתורה מודיענו שיש טפי סברא למניעת השמיעה מצד כבוד מלכות מבקוצר רוח של ישראל.
וזה קצת דלא כמהר"ל לעיל אות ד, דלדבריו קוצר רוח וערל שפתים שקולים אלא שנוסף בפרעה הסברא שזה לרעתו.
ז.

^{מט} גם האלשיך הק' כתב כעין דרך האוה"ח הק', וכאן הוסיף שהרי ישראל ידעו שמשעה הוא הגואל האמתי שאמר להם פקודה כפולה ויודעים שיגאלו מהעבודה הקשה הזאת, וזה הדגש הן בני"י לא שמעו אלי שידעו שאני הוא הגואל האמתי. ובספר ילקוט האורים הביא בשם ספר 'חדות יעקב' שהרי משה לא יכל להוציא מפיו אותיות בומ"ף ונעשה לו נס ואמר פקוד פקוד כשאר אנשים וא"כ היה ראוי שישמעו אליו כי בודאי הוא הגואל אמת. ולפי"ז מפרש סוף הפסוק 'ואני ערל שפתים' שזה חלק מהסבה שהיו אמורים להאמין. וכ"כ ב'מלא העומר' (צינץ) ובפרדס יוסף (ד"ה עוד).

שני נביאים -הלא הם ההפלאה בספרו פנים יפות (פרשת שמות עה"פ ואנכי אהיה עם פיך (ד,טו), והגאון רבי שאול מאמסטרדאם בספרו בנין אריאל- נתנבאו בסגנון אחד, עפ"י דאי' בר"ה (כו). ומגילה (כא:): דתרי קלי לא משתמעו אבל במילתא דחביבה יהבי דעתייהו ושמעי. וכאן הרי דברו משה ואהרן יחד כדאי' וא"כ היינו דאמר משה הן בני ישראל אע"ג דחביבא להו בשורת הגאולה אפ"ה לא שמעו מחמת קוצר רוח א"כ כ"ש פרעה דלדידי' ודאי לא חביבא לי' איך ישמע הדיבור מבין שניהם שהרי אני ערל שפתים שצריך לדבר ביחד עם אהרן.

בספר יכהן פאר (לאבד"ק בענדין חתן השפ"א) כתב ג"כ עפ"ד הגמ' דמילתא דחביבא שמעי אפי' מתרי, וכך הם דבריו: אי' בגמ' דתרי קלי לא משתמעו ובהלל ומגילה קורין מפני חביבותא יהבי דעתי' ושמעי. והנה בערל שפתים קשה השמיעה לשמוע ממנו כמובן, אולם החביבות היתה צריכה לסלק עיכוב השמיעה מן הערל שפתים אך הקוצר רוח לא הניח שהחביבות תסלק זה הגורם העיכוב, מכש"כ אצל פרעה שלא היתה אצלו כלל חביבות בודאי יהיה אצלו עיכוב שמיעה מחמת סיבת ערל שפתים, ומיושב על נכון כל לשון הקרא ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים.

ח.

עוד שני נביאים -הלא הם הרבי ר' יונתן אייבשיץ בספרו מדרש יונתן והחתם סופר בספרו תורת משה- נתנבאו בסגנון אחד, עפ"י מה דאי' במדרש (פרשה ו סי' ו) עה"פ ולא שמעו אל משה וגו' היה קשה בעיניהם לפרוש מע"ז, והשתא א"ש דאם ישראל לא שמעו מכח ע"ז מכ"ש פרעה שהיה ע"ז עצמו שאמר לי יאורי ואני עשיתי פשיטא שלא ישמע למשה ושפיר הק"ו.

וכ"כ בעץ יוסף על המדרש שם שמסיים עם המילים וידבר משה לפני ה' וגו', ופי' בעץ יוסף שכוונת המדרש לומר דהשתא ניחא הק"ו שאמר משה.

ט.

בכתב סופר כתב כמה מהלכים ליישב הקושיא. בני ישראל לא שמעו כי יראו לנפשם שאם ישמעו למשה ויתרצו ללכת יכבד עולם עוד כבראשונה וכמו שאמר פרעה תכבד העבודה ולכן לא שמעו עוד אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה שנתוסף עליהם בשמיעת פעם ראשונה. ובא משה בטענה כי אם יבוא אל פרעה יאמר אם יתרצו לילך שילכו, והם לא יאמרו בפה מלא שיתרצו, מפחדם הכבדת עול עליהם, והיינו הן בני ישראל לא שמעו ולא ישמעו אלי ועוד אני ערל שפתים. עיי"ש עוד פירוש המשך הפסוקים עפ"י"ז.

י.

³ ראה כעין זה בחתם סופר ד"ה הן ב"י, תקפ"ו (אלא שאינו מפרש 'קוצר רוח ועבודה קשה' ולכן העתקתי דבר בנו הכת"ס, והרי בכל אדם מתקנא חוץ מבנו וכו').

עוד כתב הכתב סופר פירוש נפלא נוסף, דהא דלא שמעו אל משה מקוצר רוח ולא נכנס בלבם תנחומים של משרע"ה שניחם אותם שיצאו מעבדות לחירות, כי מי שנתייטר בייסורים זמן הרבה ואח"כ ניצול מ"מ ליבו יכאב וידוה על העבר, אבל אם נשתלם לו אח"כ כפליים נגד מה שנתענה ונתייטר וידע מטובה העתידיה הזאת גם בשעת צערו יקבל ברצון בלי התרעמות, ועכ"פ לא ירגיש כ"כ הייסורים. וכאן בא משה לנחם את ישראל והוצאתי והצלתי וגאליתי וגו' והבאתי אתכם אל הארץ, זה נחמה גדולה שיסבלו צרות עכשיו כדי שייטיב להם לעתיד בכפליים. וישראל לא שמעו אל משה ולא קבלו תנחומים אלו מפני שני טעמים, חדא שלא יכלו לשער בשעה זו שהיו משועבדים ולא קמה עוד רוח מלחמה בהם איך יכבשו הארץ כי היתה רוחם רוח נשברה מגודל השעבוד זה כמה. וגם לא התנחמו בלהבא נגד כבידות השעבוד ועבודה שהשתעבדו עכשיו. והיינו 'לא שמעו אל משה' לא קבלו תנחומים 'מקוצר רוח' שקצר ונשבר רוחם בקרבם עד שלא יכלו לשער בנפשם שילחמו ברוח גבורה להשיב מלחמה שעה נגד אויביהם, 'ומעבודה קשה' שע"י העבודה שהיתה קשה עליהם כ"כ לא נכנס אל לבם שום ניחומים עבור שיזכו לגדולה להבא. והנה פרעה ידע כי קצר רוח העם ולא קמה רוח בהם לעמוד נגד מצעריהם ולכן לא פחד אולי יעמדו נגדו ויעשו מלחמה עמו כאשר פחד מתחלה כאמר הבה נתחכמה לו וגו' והיה כי תקראנה מלחמה וגו', כי ידע בנפש עבדיו כי כבר נכנעו ורוח אין בהם ולכן לא שמע אל משה ולא פחד ממנו. וזהו שאמר משה 'הן בני לא שמעו אלי' מקוצר רוח ולבם לב נשבר ונדכה ואיך ישמעני פרעה כשאין לו לדאוג שיעשו אתו מלחמה.

עיי"ש בהמשך דבריו המתוקים.

יא.

פירוש נוסף נמצא בכתב סופר, שהרי הגאולה היתה בזכות שיקבלו בני את התורה כמ"ש רש"י עה"פ (ג,יב) תעבדון את האלקים על ההר הזה. ועכשיו הרי אמר להם משה 'ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים' שזה קבלת התורה וסבר משה שבזכות שיקבלו עליהם עכשיו התורה יצליחו ה' בשליחותו אבל כיון שלא שמעו לו מקוצר רוח ומעבודה קשה ואי' במד' שהיה קשה להם לפרוש מע"ז, והיות כי כן שאין כאן זכות הסכמה לקבל התורה הסיק משה שבוודאי לא יצליח בדברו אל פרעה. וזה שאמר 'הן בני לא שמעו אלי' ולא נתקבלו דברי מחמת חסרון אמונתם, מעתה שאין כאן זכות הרצון לקבל התורה איך ישמעני פרעה, היינו באיזה זכות, גם אם הייתי יכול לדבר כהוגן כ"ש שאני כבד פה ויהיה נס בתוך נס שיקבל דברי.

והשיב לו ה' ויצום אל בני להוציא הראה לו כי טעה בכוונת ה' שלא בזכות שיקבלו מיד רק קבלת התורה לעתיד יעמוד להם ומכיון שלעתיד יקבלו אחר צאתם זכות זה יעמוד להם עתה ועי"ז יצליח בשליחותו, אלא שאין לו לעשות עתה רק להוציא בלבד, וקבלת התורה הוא ענין לעצמו שאחר שיצאו ויראו כל הניסים וטובות ימצאו עצמם מחוייבים לקבל התורה כמ"ש אנכי ה"א אשר הוצאתיך וגו'.

וראה עוד בסה"ק דברי ישראל (מודז'יץ) שפי' ג"כ עד"ז, דאחז"ל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות, וז"ש כה תאמר אל בניי זה שמי וזה זכרי היינו התורה ותרי"ג מצוות, שיקבלו עליהם עול תורה ויעבירו מהם עול מלכות, אמנם מחמת צרת השעבוד לא יכלו לקבל, וז"ש הן בני ישראל לא שמעו אלי לקבל עול תורה ואיך ישמעני פרעה להעביר עול מלכות, כי הא בהא תליא כנ"ל.

יב.

בשם הרה"ק רבי יעקב שמשון משפטיווקא זצ"ל מובא (בפירוש 'זרע אפרים' על פסיקתא דרב כהנא פרשה ל פיסקא בכה תבכה אות ה, הביאו בגן רוהיא, ובפרדס יוסף), דכוונת משרע"ה היה לטובת ישראל דהא כבר אחז"ל דגוים קרובי תשובה הם ומטעם זה ברח יונה ולא רצה ללכת לנינוה בציווי ה' שלא לחייב את ישראל, וכיון שישראל לא שמעו אלי אם ישמע אלי פרעה יהיה ח"ו קצף על ישראל, וזהו ואיך ישמעני פרעה היינו היאך יהיה דבר כזה ואיך אראה, ואני ערל שפתיים היינו שלא יהיה לי פתחון פה כלל ללמד זכות על ישראל.

ולדרך זה כיוונו כמה צדיקים. כ"כ הרבי ר' יונתן בתפארת יהונתן, ובספר 'יפח לקץ' כתב פירוש זה ומסיים 'דבר זה שמעתי העיקר מפי מו"ר ז"ל' (כוונתו לרבו החת"ס זי"ע), וכן אי' בשם הרה"ק מרוז'ין זי"ע ב'עירין קדישין', וכן מצאתי ב'קול מבשר' שכן פירש הרבי הקדוש מפרשיסחא זי"ע, (ומקורו הוא משש"ק בשם הרה"צ רבי שמחה בונם לערמאן זצ"ל מקראשנעוויץ), ובליקוטי יהודה הביא שהאמרי אמת אמר זאת בשם 'ספרי הדרוש'.

יג.

מהלך נוסף על דרך זה שכוונת מש"ר היה להמליץ טוב על בניי כתב בספר 'הדרש והעיון' לאבד"ק רישא זצ"ל (מאמר נ), דבאמת מה שלא שמעו אל משה וכל עיקר הבשורה לא חדרה אל לבותם והיו מסופקים בכל ענין הפקודה של הגאולה אם יש בה ממש זה גנאי וחרפה לעם ישראל, וע"כ רצה משה רבינו לצדד בזכותן של ישראל ולתת לדבריהם צורה כזאת, שמה שלא נתנו אימון בדבריו לא היה מחמת שהיו מסופקים בענין הפקודה של הגאולה אלא משום שנתנו מגרעת בו שהוא אינו מוכשר לזה, כי בהיותו ערל שפתים לא ישמע אליו פרעה ודבריו לא יעשו עליו רושם כלל כי שפת עלגים לא תשמע. וזה שמספר לנו הכתוב כי בניי לא שמעו אמנם אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, אכן וידבר משה לפני ה', בבוא משה לדבר לפני ה' אמר, הן בניי לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים, והיינו כדי להמליץ עליהם לפני השי"ת אמר שלכן לא שמעו לו משום שנתנו מגרעת בו וחשבו בלבם: איך ישמע פרעה אליו והוא ערל שפתים ואינו מוכשר כלל לשליחות כזאת הדורשת כח הדיבור מצויין לקחת

^{נא} וכן בדברי שאול ציין למ"מ הנ"ל אמנם לא הבנתי מה שכתב.

לב השומע ולמשוך נפשות באמרי נועם, ואיש בעל לשון עלגים לא יאות לזה ולא יצליח בדרכיו.

יד.

בספר אהבת ציון (דרוש י"ב) הביא דרוש ארוך בטוב טעם ודעת, ותוכן דבריו בתמצית הם כך; בנ"י היו צריכים להשתעבד במצרים ארבע מאות שנה כמ"ש בברית בין הבתרים 'ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה', ולמעשה לא נשתעבדו כי אם ר"י שנים, וא' מהטעמים הוא מפני שקושי השעבוד השלים את השנים החסרות, ולפי"ז יש לפרש 'ולא שמעו אל משה' היינו שלא האמינו לו שכבר הגיע זמן גאולתם כי הרי עדיין לא נשלמו ארבע מאות שנה, ואף ש'משה רבינו אמר להם הטעם שקושי השעבוד משלים לא קבלו זאת ולא האמינו, וזה הפירוש 'מקוצר רוח ומעבודה קשה' דהיינו לא האמינו שהקוצר רוח ועבודה קשה משלימים השנים. ומעתה שפיר קאמר משה 'הן בני ישראל לא שמעו אלי' באמרם שלא נשלם עדיין ד' מאות שנה לקץ שיעבוד מצרים 'איך ישמעני פרעה' לשלח את בני ישראל דגם הוא יטעון דעדיין לא הגיע עת קץ גלות מצרים דלא נשלם ד' מאות שנה.

ובפרדס יוסף ציין לפירוש 'נטפי מים' על הגדה של פסח (לרבי יעקב מאיר פאדווע אב"ד בריסק) שכתב כן בשם 'מורינו הג' מו' ארי' לייב שהיה אב"ד דקהילתינו'. והוא מפרש את הק"ו כך, הן בני ישראל דבוודאי הם מרגישים ביותר קושי השעבוד לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה שהוא אינו מרגיש כ"כ הצער בישראל.

טו.

ע"ד חסידות נאמר משמי' דהרה"ק רבי יצחק מווארקא זי"ע (מובא בבית יצחק), דכל כח של משרע"ה היה מכח ישראל שאם יש עמו ישראל יש לו כח לעשות, לכן אמר משה לפני הקב"ה הן בנ"י לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה, דכיון שאין לי את עמי ישראל שהרי לא שמעו אלי בודאי לא ישמע אלי פרעה, וזהו ואני ערל שפתים שבלי כחם של ישראל, שאינם עמי, אני ערל שפתים ואינני יכול לדבר כלל.

וראה שפת אמת (תרל"ה ד"ה הן) שכתב "נראה כי לא היה יכול פרעה הרשע לקבל דבורו של משה אם לא ע"י בנ"י וכיון שבנ"י לא שמעו איך ישמעני פרעה" עכ"ד, ואולי כוונתו כעין דברי הרה"ק מווארקא הנ"ל.

טז.

עוד שני פירושים נחמדים מובאים בסה"ק דברי ישראל (מודז"ץ), עפ"י דכתיב (תהלים סז,ח) יברכנו אלקים וייראו אותם כל אפסי ארץ, ופירש"י שיאמרו ראו אלו שהיו יראי ה' איך ברכם וגדלם. אבל אם בנ"י בדוחק ח"ו הוא בהיפוך עוד הרשעים מתברכים בלבבם

^{יב} הספר אהבת ציון הוא ליקוט מדרשות של הנודע ביהודה, אבל דרוש י' הוא מבנו הגאון רבי שמואל זצ"ל. וכפי שכתוב בכותרת של הדרוש 'פרשת וארא דרשתי בבהכ"נ קלוזי כ"ט טבת תקע"ד לפ"ק, אני הקטן שמואל סג"ל לנדא'.

לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך. זה היה טענת משה רעיא מהימנא, הן בני לא שמעו אלי והטעם מקוצר רוח ועבודה קשה וא"כ כשישראל בדוחק ועוני איך ישמעני פרעה אדרבה עוד יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי.

יז.

פירוש נוסף מסה"ק הנ"ל, יש לפרש אלי כמו עלי ע"ד שפירש"י עה"פ (שמות יד, טו) מה תצעק אלי, עלי הדבר תלוי ולא עליך, כמו"כ כאן ר"ל הן בני ישראל לא שמעו, עלי, זאת אני מקבל עלי ואני ערב בעדם שישמעו כי המניעה שלא שמעו היא מקוצר רוח ועבודה קשה ובהסיר המניעה בודאי ישמעו, אבל איך ישמעני פרעה, את הרשע הזה אינני מקבל עלי שישמע.

ח"י.

נסיים בדבריו הקד' של ה'ישמח ישראל' זי"ע שיומא דהילוליה חל ער"ח שבט. הנה ראשית דברי השי"ת למשה היה ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל (שמות ג, יח) ופירושו כמו שאחז"ל דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב, ומבואר בסה"ק דהיינו שחוזרים ללב שיוצאים מהם, וז"ש ושמעו לקולך קול"ך דייקא שהם דברים היוצאים מן הלב לכן ישמעו לקולך, וכאשר יכנסו חזרה ללבך יכנסו הדברים בקדושת ישראל, ואח"כ ובאת אתה וזקני ישראל היינו כללות ישראל שבכח האמונה מכללות ישראל תבוא אל פרעה. ולכן אחר שאמר משה לישראל וידעתם וגו' והם לא שמעו אליו נמצא שלא נכנסו הדברים ללבם לכלול גם כח ישראל בהדברים וממילא לא נשאר לו רק כח דיבורו, וז"ש 'ואני' בעצמי בלא כח ישראל 'הנני ערל שפתים'. אבל באמת מה שלא שמעו אל משה היה רק מקוצר רוח ומעבודה קשה ופירש"י כאדם המיצר ונשימתו קצרה, והוא שישראל חשבו שהפנימיות והנשמה שלהם ג"כ קצרה ולזה נעשו שפלים בעצמם שהרי הם עתה גרועים ושפילים מפעם הראשונה ששמעו אל דברי משה שהי' מאמר השי"ת וכש"נ ויאמן העם וישמעו. ונמצא שהדיבורים נכנסו ללבבות בני"י ופעלו אצלם שנעשו עי"ז שפילי רוח ונשברי לב, וחזרו ללבך בכח קדושתם וא"כ בא דבר וגו', וזה שאמרה תורה ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ועי"ז נכנע לבם וזה שלא שמעו ונכנע לבם היה סיבה לגאולה.

לבנו בתורתו / הרב אברהם דהאן, מח"ס 'ברכת אברהם' על הל' שבת, מג"ש בבימ"ד 'מנין צעירים', ירושלים

חידושים, קושיות, וסיפורים בפרשה.

לפני שנים רבות ראיתי בחוברת כלשהי שהביאו (משמיה דהגה"צ רבי צבי הירש קופשיץ זצ"ל) דבר חכמה שמאוד מצא חן בעיני ותמיד עומד לנגדי, והוא כי על כל בן תורה צריך שיהיה מוכן אצלו תמיד שלשה דברים. א. קושיא טובה בלימוד. ב. חידוש על פרשת שבוע. ג. סיפור טוב על גדול בישראל.

אם יפגוש למדן, יהיה לו בשבילו קושיא טובה בלימוד שיוכל לדבר עמו עליה, ואם יפגוש יהודי טוב יוכל לומר לו ווארט על פרשת שבוע, ואם יפגוש בעה"ב פשוט יאמר לו סיפור טוב על גדול בישראל.

*

לְכֵן אָמַר לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם ... וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם ... וְגָאֵלְתִּי אֶתְכֶם ...
וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם... (ו, ו-ז)

בטעם חיוב ארבע כוסות בליל הסדר, אמרו בירושלמי פסחים (פ"י ה"א) רבי יוחנן בשם ר' בנייה אמר כנגד ד' לשונות של גאולה "לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי... והצלתי... וגאלתי... ולקחתי..."

וצ"ב מה טעם תיקנו חכמים כנגד ד' לשונות של גאולה, דוקא ד' כוסות של יין, ולא ד' מצות, הרי העיקר שיהיה במספר ארבע, כנגד ד' לשונות של גאולה.

המרדכי בפסחים (צט ע"ב) עמד בשאלה זו, וכתב דלכך יש מפרשים (בירו' שם) שטעם חיוב ד' כוסות הוא כנגד ארבע כוסות האמורים לישועה, מנת חלקי וכוסי, כוסי רוייה, כוס ישועות דמשמע תרי.

החת"ס (פסחים צט ע"ב) כתב ליישב דעיקר התקנה הוי לומר שירה ואין שירה אלא על היין, דאטו תקנו לאכול ולשתות, אלא כנגד ד' לשונות של גאולה תקנו ד' שבחים.

המשך חכמה (עה"פ) כתב דלכן תקנו על היין שהם היו נגאלין בשביל שהבדילו עצמן מהמצריים וכן יבדילו ישראל בגלות זה ויהיו מצויינין ובוזה יגאלו, ולכן מורה על היין דאין הוראה על ההבדלה יותר מהיין, וכמו שהלשין המן (מגילה יג ע"ב) זבוב נופל לכוסו וכו' מדיחו ג"פ וגזרו על יינן משום בנותיהן (שבת יז ע"ב).

ומשמיה דהגרש"ז אוירבעך זצ"ל (שלמי שמחה) מטו שביאר שתיקנו ארבע "כוסות" דוקא משום שרק בשתיית יין כל כוס וכוס הוא מדריגה נוספת, כגאולתן של ישראל שכל שלב הוא דרגה ועליה נוספת, ולא כאכילת ארבע לחמים שהם ארבע פעולות נפרדות שאין ביניהם שייכות.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפָנָי ה' הֵן אֲנִי עֶרְל שְׁפָתַיִם וְאֵינִי יִשְׁמַע אֵלַי פְּרָעָה. (ו, ל)

בטעם הדבר שהניח הקב"ה למשה רבנו להיות ערל שפתיים, כתב לבאר הגאון רבי יצחק עראמה זצ"ל בספרו עקידת יצחק (שער לה) על פי מה שאמרו בגמ' סנהדרין (נב ע"ב) "למה תלמיד חכם דומה, בעיני עם הארץ? בתחילה דומה לקיתון של זהב. כיון ששוחח עמו התמעט מוראו ודומה לקיתון של כסף". ביקש הקב"ה שכבודו ומוראו של משה רבנו ישארו במלוא עוזם, והניחו להיות כבד פה!.

אֲתָה תְּדַבֵּר אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶךָ וְאַהְרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל פְּרָעָה (ז, ב)

סח רבי אברהם דוויק ז"ל, חתנו של הגאון רבי עזרא חמווי זצ"ל, שהיה דיין ומורה הוראה בארם צובא ודורש ברבים להודיע לעם את חוקי האלוקים ואת תורתו. והיה קסם בשפתיו, ודברין מתובלים באמרות שפר ודברי חידודים, מעשיות ומשלים, והיו הנאספים מתמוגגים מנחת וצוחקים מלוא פיהם, ואגב אורחא מוסיפים דעת ולומדים הלכות נחוצות.

פעם שב אחד השומעים לביתו, ופניו עודן צהובות מהדברים ששמע, עיניו בורקות ופיו מחייך. תמהה אשתו לעליצותו, וסיפר שחוזר הוא מדרשת הרב שהיתה מחורזת בסיפורים משעשעים והלצות.

אמרה "שתפני נא, ואצחק גם אני". החל מספר וצוחק, מספר וצוחק, ואשתו מקשיבה בכובד ראש, ומהנהנת בראשה בקדרות. שאל "מדוע אינך צוחקת", והיא משתהה כנגדו "וכי מה יש פה לצחוק?"

אבל הוא ידע, וראה. הן זוכר הוא שהכל התפקעו כאן מצחוק! כעס ורגז "מנסה את להכעיסני, בכוונה תחילה כובשת את צחוקך. עושה אותי לטיפש, מבקשת להראותני כמגוחך!" והיא טוענת כנגדו "ומה אעשה אם צוחק אתה ללא סיבה?"

וכך, מהאשמה להאשמה, התפתחה מריבה העלו האשמות ופתחו פצעים שהגלידו, וסוף דבר החליטו להתגרש.

קמו ועלו לבית דינו של הרב. חקר את הבעל "מה ראית לגרש את אשת נעורייך?" והבעל שטח סיפורו: נוכח בדרשתו של הרב ונהנה כל כך צחק עם כולם, שב לביתו וביקש לשתף את אשתו בחוויה, וסרבה לשתף פעולה, כבשה את צחוקה למען הרעימו...

"כך?!" צחק הרב. "ואלו סיפורים סיפרת לה?" חקר, סיפורים אלו ואלו, ענה הבעל. פנה הרב לאשה "אם כך שמעיני ואספרם", אך התחיל לספר, וקול צחוקה המתרונן נשמע למרחוק...

עתה נפגע הבעל שבעתיים: אצלו לא צחקה, לבשה אדרת קדרות, וכאן ראו גם ראו... פנה הרב לבעל ואמר: "דע לך, שכחך גדול מכוחי, אם אני כאהרן הכהן, הרי אתה כמשה רבינו!"

נבוך הבעל לשמע המחמאה, והרב הסביר "הן תדע מה אמר ה' למשה, אתה תדבר את כל אשר אצוך, ואהרן אחיך ידבר אל פרעה, ופירש רש"י אתה תדבר ואהרן אחיך יטעים את הדברים..." (מעין השבוע עמ' קיא).

*

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כְּבֹד לֵב פְּרַעֲה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם. (ז, יד)

בספרי הקדמונים איתא שחסיד אחד התענה על אריכות הגלות, ונתגלה לו בחלום, "איך יבא הגאולה והעולם אינם משגיחין לענות אמן על ברכת המחזיר שכינתו לציון, שהיא ברכת הגאולה". רמז לזה הביא הגאון רבי ציון הכהן זצ"ל בספרו יושיע ציון (עה"ת אות ח) מהכתוב כאן "מאן לשלח העם", מאן אותיות אמן, רמז כי עיכוב הגאולה הוא בעון שאין הציבור עונים אמן על ברכת המחזיר שכינתו לציון ובמקום שעונים אמן ואח"כ מודים, אינם עונים רק מודים בלבד.

*

וְסֵרוּ הַצְּפַרְדֵּים (ח, ז)

כ"ק האדמו"ר רבי ישראל אבוחצירא, הבבא סאלי זצ"ל, היה מקפיד בכל יום על טבילה במקוה או במי מעין וכדומה, ולעתים טבל מספר פעמים ביום. גם בלילות החורף, שבהם מימי המקוה קפאו, לא חדל מכך.

באחד הלילות, בשעה מאוחרת, פנה אל אחד ממקורביו, רבי עמרם א', ובקשו להתלוות אליו למקוה. רבי עמרם נסה לשכנע את הצדיק כי עתה לילה קר, במקוה חשוך מאוד, וצפרדעים שוכנות שם לרוב. אך הצדיק בשלו – אינו ירא משום בריה, מלבד מהשם יתברך.

רבי עמרם לקח עמו נר ויצא עם רבנו למקוה. כבר בכניסה קדמה אותם שירת הצפרדעים, וכאשר האיר את המים – נראו הצפרדעים שוחות להנאתן.

אך דרכו רגליו הקדושות של הצדיק במי המקוה, נסו כל הצפרדעים מהמקוה והחלו לטפס על הקירות, וכך טבל הצדיק ללא הפרעה. אף תלמידו שליווה אותו, זכה וירד לטבול במקוה, והעיד, שאך סרו רגליו של בנו ממי המקוה - שבו הצפרדעים בריצה אל המים. (ספר מעשה ניסים ח"ב עמ' 119, הובא בספר מופת לשבת עמ' 61)

*

וַיַּחְזֹק ה' אֶת לֵב פְּרַעֲה (ט, יב)

בטעם הדבר שנענש פרעה אע"פ שהקב"ה חיזק את ליבו, ביאר הגאון רבי יהודה מוויאל זצ"ל בספרו שבט יהודה (ח"ב) שהוא משום שחיזוק הלב לא היה אלא משקל נגד המכות, שלא יהיה כנאנס לשלח את ישראל, אלא תשאר בידו הבחירה החופשית, ומחמתה נענש! לזה לא נאמר "ויחזק ה' את לב פרעה לבלתי שלח את ישראל", שאז היה פירושו שמנעוהו מן השמים לשלחם, אלא נאמר "ויחזק ה' את לב פרעה. ולא שלח את בני ישראל". נתחזק לבו שלא להתפעל מהמכות, לפיכך נשאר בסירובו הקודם.

וַיַּחְדְּלוּ הַקּוֹלוֹת וְהַפָּרָד וּמָטָר לֹא נִתַּךְ אֶרֶץ (ט, לג)

הגאון רבי ציון הכהן זצ"ל בספרו יושיע ציון (עה"ת אות יב) הביא מהכתוב כאן רמז לדברי הגמ' בתענית (ז' ע"ב) שהגשמים נעצרים בעוון ביטול תורה רח"ל. "ויחדלו הקולות", כאשר חדלים הקולות של לימוד התורה חלילה, הקול קול יעקב בבתי המדרשות, אזי "ומטר לא ניתך ארצה".

להתענג על ה' / הרב יעקב מנשה, מגיד מישרים בשכונת פסגת זאב

דצ"ך עד"ש באח"ב

בחז"ל מובא שרבי יהודה היה נותן בעשר מכות סימנים דצ"ך, עד"ש, באח"ב. ובוודאי שסדר החלוקה בצורה הזאת דווקא, יש בה טעם, שהרי בשני החלוקות הראשונות יש ג' מכות. ואילו בחלוקה השלישית יש ד' מכות. והיה אפשר להכניס ד' מכות בחלוקה הראשונה או השנייה. ואכן רבו הפרשנים לבאר סוד סדר חלוקה זאת. והנה בתוך שלשה החלוקות יש כמה שינויים.

א. שבכל מכה ראשונה [דם, ערוב ברד] שבהם היה התראה מדויקת. ואילו בכל מכה שנייה שבהם [צפרדע, דבר ארבה] היה התראה אבל לא אמר מה תהיה מהות המכה. ובכל מכה שלישית שבהם [כינים, שחין חושך] לא היה כלל התרעה.

ב. בכל מכה ראשונה ההתראה הייתה בהשכמה בבוקר שפרעה עומד לבדו על היאור. ואילו התראות של מכות שניות היו בבית פרעה ובפני עבדיו.

ג. גם בתוך הסדר של המכות הראשונות יש שינוי בלשון ההתראה, שבמכת דם אמר: "בזאת תדע כי אני ה' בקרב הארץ". ובמכת ערוב אמר: "כי אני ה' בקרב הארץ". ובמכת ברד אמר: "כי אין כמוני בכל הארץ".

ד. בתוך הסדר השלישי הוסיפה התורה בהתראות לשון מיוחדת. שבמכת ברד הוסיף לומר: "עודך מסתולל בעמי לבלתי שלחם". ובמכת ארבה הוסיף לומר. "עד מתי מאנת לענות מפני".

ה. עוד להתבונן כי אמרו חז"ל שבכל מכה ומכה רק המצרים לקו, [וכמו שאמרו (שמות רבה ט ט) במכת דם שהיו ישראל ומצרי יחד שותים בכוס אחד זה מים וזה דם, וכן בכל מכה ומכה]. עם כל זאת בתורה מפורש ההבחנה בין הישראלים למצרים רק בהתראות של מכת ערוב שאמר לו: "והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ". וכן במכת דבר אמר לו: "והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר". [וואף שגם בברד כתוב: "רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה ברד". מכל מקום זה לא נאמר בהתראה, אלא רק לאחר מעשה וכסיפור מה שהיה שם. וגם מה שנאמר במכת חושך "ולכל בני ישראל היה אור במושבתם". לא היה זה בהתראה אלא סיפור דברים].

*

רבינו האלשיך כותב לבאר שהסיבה לכל אלו השינויים הייתה מפני שפרעה כפר בשלשה דברים. א. מציאות ה' יתברך. ב. שהקב"ה מייחד את שמו על עם ישראל. ג. שאף שהקב"ה הוא 'אלקי ישראל'. מכל מקום שולט הוא בכל העולם כולו, ולא רק בעם ישראל לבדו, כל העמים מצווים לשמוע בקולו כי כולם מעשה ידיו.

ונרמזו כל אלה במה שאמר משה רבינו לפרעה: "כה אמר ה' אלקי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי במדבר". א. כה אמר ה'. הוא מציאותו יתברך. ב. אלקי ישראל. שהוא מייחד שמו על עם ישראל. ג. שלח את עמי. שאף שהקב"ה מייחד שמו על עם ישראל, מכל מקום אינו ככל אלוהי העמים שלא יכול לצוות לאומים זולת אומתו, אלא הוא גוזר על כל מלך רב ושליט, כי יוצר הכל הוא. ולכן גוזר עליך שלח את עמי.

אבל פרעה השיב לו: "מי ה' אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח". א. מי ה'. כיחש במציאותו. ב. לא ידעתי את ה', היינו שאף אם נאמר שיש ה', לא ידעתי שהוא מיוחד על ישראל. ג. אשר אשמע בקולו, דהיינו שגם אם אודה בשני, אכחיש בשלישי, כי לא אתחייב אני לקיים מאמרו, כי לא אלוהי מצרים הוא.

ובזה מבואר החילוק בין ההתראות, כיון שלש הראשונות דצ"ך. הם להראות לפרעה שיש מציאות הקב"ה בעולם. ולכך נאמר במכת דם [שהיא הראשונה בדצ"ך] למען תדע כי אני ה'. ובמכה שאחריה חזר והתרה בו על סמך אותה התראה, ובכל מכה שלישית לא התרה בו כלל, כיון שלא שמע לשנים הראשונים, בשלישי לא התרה בכלל, וכן עשה הקב"ה בכל שלשה הסדרים, שבראשונה התרה בפירוש, ובשניה סמך על הראשונה, וכשלא שמע לשנים הראשונים באה השלישית בלי התראה.

ובזה מיושב שבכל התראה ראשונה משלש הסדרות, התרה משה רבינו בפרעה כשהוא לבדו ביאור מפני כבוד פרעה, אך כיון שלא שמע להתראה זו וזולל בדברי ה', אמר הקב"ה למשה שיתרה בו לעיני כל עבדיו בכדי לבזותו, עד שהם אמרו לו: "עד מתי יהא זה לנו למוקש". ובשלישית מכל אחד מהם כ"כ ביזהו שאפי' לא הודיע לו כלל עליה.

וביסוד יש יישוב האלשיך קו' נוספת, שבמכת דם נאמר: "ואמרת אליו ה' אלקי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עד כה. כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם". ולכאורה כיון שזה המכה הראשונה לא היה ראוי לומר 'עד כה'. אמנם לאחר שביארנו שכל המשא ומתן שהיה למשה ופרעה כבר בהתחלה (בריש פרשת שמות) על ג' עיקרים אלו, מבואר הפסוק כמין חומר. שמשא אומר לו הנה לא 'שמעת עד כה'. לג' דברים אלו, כה אמר ה' בזאת תדע וכו' שמכאן ואילך תדע כי אני ה'.

ושלש השניות עד"ש באו ללמד את פרעה שהקב"ה מייחד את שמו על עמ"י, לכך במכת ערוב [שהיא הראשונה בעד"ש] נאמר 'רק כי אני ה' בקרב הארץ' ולא הזכיר ידיעה, כיון שממכת כינים פרעה כבר הודה במציאות הקב"ה שאמר 'אצבע אלקים היא'. [אבל עדיין לא הודה ממש בשה"ש, רק אחרי הברד אמר ה' הצדיק, וגם אז היה רק מהשפה ולחוץ, ולכן נאמר "למען שתי אותתי אלה בקרב". דהיינו עד שיגיע להכרה שלימה וגם בקרב יאמין בהקב"ה, וזה קרה רק בקריעת ים סוף שאמרו "מי כמוך באלים ה'". שהודה גם בשה"ש וגם בשם אלוקים. ועל זה נאמר שם: "וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי". (יד יד). דהיינו שידעו שאני שהוא מדת אלקים, הוא גם שה"ש]. אבל בא ללמד על ייחוד הקב"ה על עם ישראל כי קירבה מרמז על יחוד ה' על ישראל, ובזה מיושב גם

מה שהקשנו מדוע רק על מכות ערוב ודבר הזכירה התורה מפורש את ענין ההפלאה בין הישראלים למצרים, כיון שהסדרה הזאת בא להוכיח את יחודו יתברך על עם ישראל, [אבל במכת שחין, אע"פ שגם היא באה ללמד על יחודו של הקב"ה על ישראל, מ"מ כיון שלא היה התראה בפני פרעה, לא הוזכר זאת].

וארבעת המכות באח"ב בא ללמד את פרעה שהקב"ה שולט בכל העולם כולו, לכן במכת ברד [שהיא הראשונה באח"ב], נאמר: "כי אין כמוני בכל הארץ". ונהג הקב"ה בטכסיס מלך שמכה את עבדו שמורד בו. ולכך בתחילה הייתה מכת 'ברד'. שדומה להכאה באבן או באגרופ, שכך נוהגים לנוזף בעבד שלא שומע להוראת רבו. ואח"כ באה מכת 'ארבה'. כי אם עבד המוכה עדיין אינו מקבל מוסר, המלך עובר שלב ומרעיבו ומחסיר את לחמו, וכמו כן הארבה אכל את כל החיטה והכוסמת וכל אשר השאיר הברד. ואח"כ באה מכת 'חושך'. כי אם בכל אלה לא ישמע העבד אז המלך יאסרהו וישליכו לבית הכלא. וכך הקב"ה כלא את כל מצרים בחושך. ואח"כ הייתה מכת בכורות. כיון שאם אחרי כל זאת העבד עומד במרדו המלך יוצאו להורג, ולפעמים יגורר הריגת כל בני המשפחה ששותפים למרד. וכך היה במכת בכורות שהקב"ה הרג את בניהם.

ובזה מיושב מדוע התורה הוסיפה במכת ארבה לומר: "עד מתי מאנת לענות מפני". וכן במכת ברד הוסיף לומר: "עודך מסתולל בעמי לבלתי שלחם". כיון שכבר פרעה הבין שיש מציאות של ה' בעולם, וגם שהקב"ה מייחד שמו על עמ"י, ולמרות זאת 'ממאן' לענות מפני, 'ועודך מסתולל'. [ובשאר מכות שלא היה התראה לכן לא אמר כלום].

ואכן אחרי מכות ברד ודבר, היה מן הדין שיהא מכת בכורות מיד, ולסיים בה את הסדרה להוכיח לפרעה שהקב"ה שולט בכל העולם, אלא שהקב"ה הוסיף מכת חושך לשלשה סיבות [דלהלן] אבל מפני שהיא באה לצורך הכנת מכת בכורות, ולכן דווקא בסדרה השלישית נכנס המכה הנוספת, ולא בסדרה אחרת. א. כדי שיראה פרעה שאם הקב"ה חפץ יכול הוא להוציא את בניי בימי החושך כשפרעה אינו יודע מזה, וגם אין לו יכולת להגיב, אלא שהקב"ה רצה שפרעה מעצמו ישלחם ולבטל את דבריו שאמר "לא אשלח את ישראל". ב. בכדי שימותו פושעי ישראל בימים ההם, ומצריים לא יראום (שמות רבה יד ג). ג. בכדי שעם ישראל יוכלו לחפש בכליהם של המצרים ובחדרי משכיתם, ועל ידי זה יהיה רצון ביד המצרים להשאיל לעם ישראל כלי כסף וכלי זהב, שיאמרו להם היו רוצים ליטול חינם היו כבר נוטלים בחושך.

לוית ח"ן / הרב חיים נתן היילפרין, מח"ס 'לקוטי שערי תשובה' (מאנשעסטער)

**בדיוק אז הגיע "מלאך משמים" לעוררי על התפילין דרבינו
תם!**

וידעתם פי אני ה' אלקיכם (ו, ז) למען תדע פי אני ה' בקרב הארץ (ח, יט)

אנחנו מאמינים בני מאמינים, ובמיוחד בחדשים אחרונים כולנו רואים "כי אני ה' בקרב הארץ"! ובכל זאת יש "אמונה" ויש "ידיעה". יכולים לומר שמאמינים, אבל יש ידיעה. ליקח כל מה שיש במוח, כל החכמה והבינה, ולהכניס זאת בהמידות לחיות עמה בפועל בהחיי יום יום כמבואר בתניא פ"ג אשר "דעת" הוא ההתקשרות והחיבור בין המוחין להמידות. וכידוע מה שאמר הקדושת לוי זי"ע לחמיו כאשר שאל אותו לאיזה תכלית נסע אל המגיד הגדול ממעזריטש זי"ע, והשיבו "למדתי שיש רבוננו של עולם!" וצעק עליו "לדעת שיש רבש"ע?! הרי השפחה גם יודעת!" הרה"ק ענה לו "היא אומרת שיש רבש"ע, ואני יודע שיש רבש"ע!" ועי' בדומה לזה בשפת אמת (לקוטים פר' ויצא עה"פ וישכב) וז"ל "וכן שמעתי בשם הרה"ק ז"ל מפרשיסחא שאמר כי גם עם הארץ אומר אני מאמין, רק שהוא מאמין והצדיק יודע".

ולכן "האמנתי כי אדבר", אשר צדיקים פירשו כי עצם הדיבור והאמירה בעניני אמונה מחדיר בתוך הלב האמונה עוד יותר ועוד יותר, עד שזוכים לא רק להאמין שיש בורא עולם, אלא אף לדעת שיש מנהיג ומשגיח באופן אישי ממש. ולכן, אשתתף הקוראים הנכבדים שליט"א מה שבדידי הוה עובדא, ואף שלא כל יומא אתרחיש סיפורים כאלו, אבל לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא, וממנה יכולים לשאוב אמונה פשוטה בהשגחה פרטית.

בדידי הוה עובדא

היה זה בערך לפני שבועיים וחצי, ביום ראשון לפרשת ויחי התפללתי שחרית, ולאיזה צורך הצרכתי לזרו בסוף התפלה, ולכן שניתי ממנהגי להשאיר עם התפילין עד לסוף התפילה, והנחתי תפילין דרבינו תם באמצע חזרת הש"ץ. והנה בסיום התפלה נכנס לבית המדרש ידיד שלי, שאף פעם לא ראיתי אותו מתפלל שם, והגיע להתפלל במנין הבא. והנה לפני שמתחיל להניח תפילין, שאל אותי אם אני מכיר ויודע איך לשנות הקשר של התפילין של ראש - על התפילין של רבינו תם. ואף שחשבתי לזרו, אבל מישהו שמבקש משהו כזה שלוקח חצי דקה, עושים וממשיכים. בין כך הוא מספר שעשה התרת נדרים והוא מניח תפילין דרבינו תם רק פעם בשבוע - ביום ראשון. נשתוממתי לשמוע משהו כזה, כי מנהג כזו מעולם לא שמעתי, וכאשר וראה איך שהייתי מתמיה, הסביר, כאשר התחיל להניח תפילין דרבינו תם, כנראה בעת שהתחתן, אמר לו הרב של בית מדרשו, כי אף שחשוב למאד שמניחים גם רבינו תם אבל לעולם לא יהיה על

החשבון של רש"י. ולכן מכיון שבמשך השבוע, הוא מזדרז ליקח ילדיו לחדר וכו' לא יוצא לו להניח תפילין דרבינו תם בשוב הדעת, ולכן התיר נדר, ועדיפא ליה להניח רק פעם בשבוע ביום ראשון, כי כנראה ילדיו מתחילים יותר מאוחר (כמנהג כמה בתי ספר של הבנות פה באירופא). אין כאן המקום להגיב על נקודה זו, ואולי עוד נזכה לעיין בפנימיות הענין של תפילין דרבינו תם, ולהבין גודל חשיבותם.

והנה בשעת מעשה לא תפסתי הענין מיד, רק כאשר מתבוננתי על זה אח"כ ראיתי עד היכן הדברים מגיעים! הנה בדרך כלל הנני משאיר התפילין של רש"י עלי עד לסוף התפלה, ובדיוק באותו יום שניתי והנחתי אותם באמצע חזרת הש"ץ – ופתאום נשלח אלי שליח מן השמים, להגיד לי בנעימות אודות מנהג ידידי שמניח רק פעם בשבוע, מכיון שאינו רוצה למעט הזמן שמניח התפילין של רש"י! ומן השמים סובבו שיגיע בדיוק להתפלל – שלא כהרגלו – באותו בית המדרש שהתפללתי, בדיוק לאחר שסיימתי להתפלל, להגיד לי מילים אלו. נורא נוראות!

והנה אם כל פעם שמישהו עושה דבר שצריך תיקון, יגיע לו שליח מלובש כידיד שלו לעוררו בדרכי נועם בדיוק על אותו ענין, הרי הבחירה יתמעט, ואדרבא העבודה שלנו בעוה"ז הוא דוקא מתוך החשכות והגלות. אבל "חלון" כזה, שרואים ההשגחה עליונה באופן אישי מאיר מאד ושופך הרבה אור וחיוזוק לדעת כי אני ה' בקרב הארץ.

האם להניח בחזרת הש"ץ או לא

מדי דברי בהאי ענינא האם לחלוץ תפילין באמצע חזרת הש"ץ או לא, מן הראוי לציין למש"כ בעל השבט הלוי זי"ע בתשובותיו חלק ח' סי' רנ"ח ס"ק ב' דברים ברורים למו"ח הרה"ג הגרי"ז פאללאק שליט"א בהאי ענינא – כי כפשוטו הוא נגד ההלכה כי אין לחלוץ התפילין קודם קידושא דסדרא ע"ש, ובכל זאת יש לציין כי בליקוטי מהרי"ח (סדר תפילין דר"ת) מביא לעיין בעיון תפלה בשם הפרי מגדים סימן ל"ד משב"ז ס"ק ב' דהתרעם מאוד על זה, אולם מוסיף כי ראה גדולי תורה אנשי מעשה נהגו בן, ושמע טעם המנהג כדי שיתפללו כל הד' עולמות גם בתפילין דר"ת, והוא דעד הקדיש שלאחר תפלת י"ת הוא מעולם אצילות, ומאשרי עד תפלה לדוד הוא בריאה, ומשם עד קוה אל ה' הוא יצירה, ומשם עד אחר עלינו הוא עשייה, כידוע. ע"ש עוד. ומציינים שכ"כ בשו"ת חקל יצחק סי' ה' ובאות חיים ושלוש להגה"ק ממונקאטש זצ"ל סי' כ"ה ס"ק ח'. כמובן, לא באתי להכניס ראשי בין ההרים האלו, רק להשלמת הסיפור, מרגיש עכ"פ לציין איזה מראי מקומות בזה, ועל המעיין לעיין.

נסים נסתרים בתמידות בתכלית ההשגחה

והרי כאשר זוכים לחיות עם "עינים פתוחים" לראות ההשגחה, הרי כל יום ויום מתרחשים סיפורים קטנים, נסים נסתרים, הכל בתכלית הדקדוק. ולדוגמא כאשר יוצאים מהבית, ו"בדיוק" אז מישהו עובר ורוצה ליתן לך "טרעמפ" אף שלא שואלים אותך, הרי ההשגחה נפלא, מה שבדיוק עכשיו יצאת מהבית, ובדיוק אז הוא עבר, ואילו יצאת כמה שניות באיחור, או בהקדם, לא היית פוגש חבירך וכו' וכו'. וכמו כן כל פעם ששומעים

ווארט, או רואה משהו, הרי הכל בהשגחה עליונה בתכלית הדקדוק – מסודר מלעילא באופן אישי. וככה אני מרגיש, כאשר מישהו ניגש אלי להגיד דבר תורה. חושבים "למה פלוני מגיע ולהגיד לי בדיוק דברים אלו? למה בדיוק עכשיו?" לא תמיד מבינים מיד, אבל לפעמים לאחר זמן רואים עד כמה מונח בזה מסר שרצו משמים שנשמע. הרי הדבר ברור ופשוט, כי אף שיש לפלוני בחירה, אבל כל כמה שאני שומע משהו, הרי זאת בהשגחה עליונה.

"ואבדתם - מהרה"

במשך השנים ראיתי עוד יותר, ואולי גם אצל אחרים ג"כ, כי שומעים או רואים משהו בספר, ובאותו יום או באותו תקופה ממש, רואים או שומעים אותו ווארט בדיוק עוד פעם – ואילו בשנה אחרת לא שומעים כלל ממנה. הרי ברור כשמש משמים רצו שאדע דבר זה, וברוב חסדו וטובו, שולח שני או שלש שליחים שאשמע אותה, ואזכור אותה, לחיות בה. ודבר זה אירע בשבוע שעבר... הלכתי בדרך, ושמעתי שיעור מהמשפיע הגדול הרה"ג ר' י"י זעקובסון שליט"א ממונסי, ואמר ווארט בשם הבעל שם טוב על הפסוק שאומרים בקריאת שמע פעמיים בכל יום "ואבדתם מהרה", אשר כפשוטו פירושו כאשר מישהו ח"ו לא מקיימים כראוי תורה ומצוות, הרי ח"ו "ואבדתם מהרה". אמנם הבעש"ט זי"ע ביאר שהאדם צריך להיות תמיד בדעה מיושבת, ולא במהירות, וזהו "ואבדתם מהרה" צריך לאבד את המהירות, [והוסיף כי אם לא הרי ח"ו "ואבדתם מהרה"..] והנה הגיע ליל ש"ק, הלכתי לארון ספרים בביתי ליקח ספר, ורציתי ליקח ספר בעל שם טוב על התורה. ומסברא רציתי ליקח החלק לספר שמות, אולם נתעוררתי ליקח דוקא חלק ב', לקחתי פתחתי, דפדפתי, וראיתי בדיוק ווארט זה בבעש"ט על התורה פרשת עקב על הפסוק "ואבדתם מהרה"! וכמובן, היה לי לצורך בימים שאח"כ לדעת זאת, ומשמים סבבו שאשמע ואלמוד דבריו הק' תוך ימים ספורים. כאשר חיים עם זאת ההכרה אשר כל פרט ופרט משמים בתכלית הדקדוק – הרי חיים עמו יתברך באופן אישי ממש.

שקית אחד של חלב – מסובבים עם עוד שקיות

הנה "אמנתי כי אדבר" ולכל אחד יש עובדות וסיפורים, אבל כאשר רואים וחיים עם זה, הרי זוכים להתקרב לאט לאט יותר ויותר לא רק להיות "מאמין" שיש בורא עולם אלא אף "לדעת" – ולחיות עמו יתברך באופן אישי. ואצרף לזה מחשבה נפלאה מהגה"צ ר' שמשון פינקוס זצוק"ל (הגדה של פסח עמוה רנ"ה) "כאשר האדם מגלה בבוקר שיש לו לחם, הוא אינו מרגיש מה מיוחד במתנה זו, שהרי לכולם יש לחם. אדם נכנס לחנות וקונה שקית חלב, היחס שלו לשקית החלב הוא שהקב"ה הכניס לחנות מאה שקיות חלב לכל האנשים בשכונה, וכיון שגם הוא גר בשכונה זו גם לו יש את הזכות לקבל שקית חלב. אך האמת היא שהקב"ה באהבתו היחודית למשפחה פלונית הכניס במיוחד שקית חלב לחנות בה הם רגילים לערוך את קניותיהם, ורק כיון שאנו חיים בעולם של חושך הקב"ה החשיך את המעשה הזה והניח מסביב לאותה שקית חלב עוד תשעים ותשע שקיות אחרות. עלינו להפוך את כל המבט שלנו על הטבע אם עד היום חשבנו שבחנות

ישנן מאה שקיות חלב עלינו לחזור ולשנן לעצמנו יש פה שקית חלב אחת שהקב"ה הכין אותה באהבה במיוחד עבורי!"

עובדא נפלא בענין סגולה לקוביד

והנה עוד רגע אדבר, לספר עוד סיפור אשר לכאן מצוה לפרסם, וגם זאת מה שאני הגבר ראיתי והייתי לה עד ראיה. לפני איזה שבועות, עברתי דירה בשעטו"מ – לאחר עיכובים שונים אשר כמובן כולם לטובה (ורק רואים זאת אחר כך... כמו שאמר החת"ס על הפסוק בפרשת כי תשא "וראית את אחורי, לפני לא יראו", כי רק אחר כך (בבחינת "אחורי") רואים ההשגחה, ולא תמיד בשעה מעשה (בבחינת "פני"). והנה המוכר, שהיה גר בבית במשך כמה עשרות שנים, תלה פתק לסגולה על הדלת הראשי של הבית, וגם לרבות על הפתח אחורי – דף סגולה מהישמח משה שלא יכנס ח"ו מגיפה בתוך הבית. והנה כאשר עבר הדירה, לא הרגיש בנועם להוריד הפתק, והניחם על מקומם, ואילו על דירתו החדשה, עוד לא תלה הפתק לסגולה לשמירה. והנה ימים קצרים לאחר שעבר וגר בדירתו החדשה, נחלה ב"קוביד" (הודו לה' בינתיים נתרפא) - אמונת צדיקים בבחינת ידיעה!

חשיבות כל יחיד ויחיד

והנה גודל החשיבות שיש לכל יחיד ויחיד שיחיה באמונה – רואים בדברי המשך חכמה בפרשת השבוע (ו' ז') בביאור דברי הילקוט (קע"ז) – "ר' סימאי אומר ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם מקיש יציאתם ממצרים לביאתם בארץ מה ביאתם לארץ שנים מששים רבוא אף יציאתם ממצרים שנים מששים רבוא" – וכותב על זה הכהן הגדול מאחיו בעל האור שמח "כוונת המאמר הזה המופלג הוא כי כל האותות והמופתים ושפטים גדולים אשר עשה למצרים בעשר מכות ובקריעת ים סוף שוה בשביל שיבואו שנים מס' רבוא אל המטרה האלקית, וכמו שכל זה שעשה במדבר הכל היה לתועלת אשר שני אנשים ישארו מס' רבוא, כן לא ימנע מהשי"ת לשדד הטבע ולהראות זרועו והשגחתו על בניו בפרט לכל באי עולם אף כי אינם ראוים אל הדביקות לאלקות והמטרה התכליתית רק שנים מס' רבוא, ומאות אלפים שונאי השם יאבדון עבור תועליות פרטים מצוינים מאמינים בהשגחתו, ולזה אמר רבא (ילקוט קעז) וכן לימות המשיח וכן הוא אומר ככל אשר וכו' לכם ד' אלקיכם במצרים לעיניך. כי הנפלאות עשה לכולם ולהביט וליקח מזה מוסר צדק ואמונה טהורה זה רק ליחידים מהכלל, לכן לא ירפה ידי המאמין בראותו כי אין מי שראוי אל המטרה האלקית רק יחידי סגולה כי משיב אש בהריחו ברוח סוער יאיר כל העולם, כן ההשגחה האלקית בהדבקה ביחידי סגולה אשר יריחו רוח משפט וצדק תהיה לאור עולם ולאש לוהט שלהבת י-ה, ולכן נסמך אל מה שהביאו קודם אחד ממשפחה מזכה כל המשפחה כו' יעו"ש ודו"ק כי זה מושכל. עכ"ד הנפלאים והמעוררים עד כמה גודל החשיבות של עבודת כל יחיד ויחיד.

למעשה / הרב פנחס זרביב, מחבר סדרת הספרים 'למעשה', מגיד מישרים ויו"ר מכון 'למעשה'

אשדוד

למה מודים על הגאולה הרי הקב"ה הוא זה שהגלנו לארץ מצרים?

מקשה המגיד מדובנא זצ"ל בפירושו על ההגדה, מאחר והקב"ה הוא זה שהגלנו לארץ מצרים, אם כן מה לנו לשבח על הגאולה? והמגיד מדובנא מדמה זאת לרופא שמסיבה כלשהי שבר את ידו של חולה, וכיון שכן, חש אחריות מוסרית לרפאותה. האם גם במקרה בזה שורת הדין מחייבת שהחולה יכיר תודה לרופאו? הן כל בר דעת היה אומר: 'לא מדובשך ולא מעוקצך'. עדיף היה שלא תישבר ידו, וממילא לא היה צורך בכל הטיפול הרפואי שנגרם עקב זאת.

וכמו המעשה (הובא במעשה איש ח"א עמ' רלא) שמסופר על יהודי ישיש מהעיירה ראדין שמבלי משים נפל לבור שבצד הדרך ונחבל בכל איבריו. חודשים הרבה נתייטר אותו אדם בייסוריו, ותקופה ארוכה זקוק היה לסיעוד מתמיד עד ששב לאיתנו. היה בראדין אדם אחד שלא מש ממיטת חוליו של הנחבל וסעד אותו ימים ולילות ללא ליאות. בראות ה'חפץ חיים' זאת התבטא כלפיו: מקנא אני בך על חלקך בעולם הבא, בשל החסד הרב שאתה גומל עם פלוני הפצוע אולם הלה השיב אל יקנא בי רבי, אני הוא זה שחפרתי את הבור וגרמתי למיפגע החמור, בכל מה שאעשה למען הנופל, עדיין לא אצא ידי חובתי...

השיעבוד נגזר – רק שיכל להיות ע"י תורה

אלא יש לומר שנגזר עליהם להיות במצרים אבל איך ישתעבדו הם בחרו וכמו שבט לוי שבחרו להשתעבד ע"י שלמדו תורה.

אבל עמ"י התקלקלו וכמו שמבואר בילקוט שמעוני (ד"ה ובני ישראל) 'ותמלא הארץ אותם שנתמלאו בתי טרטיאות ובתי קרקסיאות מהם'

וביאר הבית הלוי (עה"ת, פר' שמות ד"ה אמנם הגם) שכתב וז"ל: 'הקב"ה נתן התורה והמצווה לישראל כדי שיהיו מובדלין מהגויים כמו שאמר הכתוב 'ואבדיל אתכם מן העמים'. ואם ישראל היו מקרבים עצמם חלילה להם, אז הקב"ה היה מחדש ההבדל-ע"ז שמחדש שנאה בלבם, וכל זה היה לטובתן של ישראל כדי שלא יתערבו ביניהם. ומשום הכי אחרי שעשו ישראל מעשה ותחבולה להסתיר ההבדל שנתן הקב"ה ביניהם ובין המצריים - משכו ערלתם כדי להסתיר את ההבדל שהם מהולים כמשנ"ת שם - ורצו להתקרב להם, אזי הבדילם הקב"ה ע"ז שחידש והוסיף שנאה בלב המצריים, וכמאמר הכתוב 'ויקוצו מפני בני ישראל' שפירושו הפשוט דכל כך היו הישראלים מאוסים בעיני

המצריים עד שכשהיה המצרי רואה אותן היה קץ בעצמו כדרך מי שרואה דבר מאוס שקץ בו, והקב"ה הפיל שנאה ונתן מיאוס על ישראל כדי שלא יתערבו עמהם. עכ"ד. כלומר שנאת המצרים לישראל היתה מאת ה' שלא כדרך הטבע כדי להרחיק את ישראל מהגויים.

כדי להראות לישראל שלב המצרים ביד ה', ושנאתם וגם אהבתם הם מאתו ית', לכן ציווה ה' שישאלו מהם, ונתן את חן העם בעיני מצרים בדרך פלא והשאלום ברצון אעפ"י שידעו שבני ישראל עומדים לצאת ממצרים, ומכך נוכחו בני ישראל לדעת כי מקודם הפך השי"ת את לבם לשנא אותם, ועכשיו הוא ית' הפך לבם לחונן אותם. גם מכך שלאחר שמשה רבינו הביא על המצרים את המכות, והדעת נותנת שישנאו אותו ויבוזהו, והנה פלא גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם' (שם יא ג), אלא ללמדנו בא שאהבתם ושנאתם מאת השי"ת נהייתה. (הובא בשפתי חיים מועדים ב עמ' שלו)

ושבט לוי לא מאסו בתורה כמבואר במדרש (במ"ר טו,יב) קח את הלויים. זה שאמר הכתוב (תהלים יא, ה): ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו. ה' צדיק יבחן, אין הקדוש ברוך הוא מעלה את האדם לשררה עד שבוחן ובודק אותו תחלה, וכיון שהוא עומד בנסיונו הוא מעלה אותו לשררה. וכן את מוצא באברהם אבינו נסהו הקדוש ברוך הוא עשר נסיונות ועמד בהן ואחר כך ברכו, שנאמר (בראשית כד, א): וה' ברך את אברהם בכל. וכו'. אף שבטו של לוי נתנו עצמן על קדוש שמו של הקדוש ברוך הוא, שכשהיו ישראל במצרים מאסו בתורה ובמילה, שכן יחזקאל מוכיחן (יחזקאל כ, ה): כה אמר ה' אלקים ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים, מה כתיב בסוף אחריו (יחזקאל כ, ח): וימרו בי ולא אבו לשמע אלי, ואמר לשפוך חמתי עליהם. מה עשה הקדוש ברוך הוא, הביא חושך על המצריים שלשה ימים והרג בהן כל רשעי ישראל, שכן הוא אומר (יחזקאל כ, לח): וברותי מכם המרדדים והפושעים בי, וכן הוא אומר (שיר השירים ב, יג): התאנה חנטה פגיה, אלו הרשעים שהיו בישראל, (שיר השירים ב, יג): והגפנים סמדר נתנו ריח, הנשארים שעשו תשובה נתקבלו, (שיר השירים ב, יג): קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך, שהרי הגיע קץ הגאלה. אבל שבטו של לוי כולם צדיקים היו, והיו עושים את התורה, שנאמר (דברים לג, ט): כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו, זו המילה. ולא עוד אלא בשעה שעשו ישראל את העגל לא נשתתפו שם שבטו של לוי, שנאמר (שמות לב, כו): ויעמד משה בשער המחנה ויאספו אליו כל בני לוי, כיון שאמר להם משה (שמות לב, כז): שימו איש חרבו על ירכו, מה עשו, שמו ולא נשאו פנים, וכן משה מברכם (דברים לג, ט): האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו, וכיון שראה הקדוש ברוך הוא שכלם צדיקים נסה אותן ועמדו בנסיונן, שנאמר (דברים לג, ח): אשר נסיתו במסה. מיד אמר (במדבר ח, יד): והיו לי הלויים. לקים מה שנאמר: ה' צדיק יבחן. אבל הרשעים כתיב בהם: ורשע ואהב חמס שנאה נפשו, אמר דוד (תהלים קכח, א): אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו. ומבואר שכולם היו צדיקים ונתנו נפשם על קדושת ה' (שחיו על קידוש ה') ולא עשו את העגל.

ומבואר שבלעדי זה עצם השהות במצרים היתה נחשבת לשיעבוד כמו שנחשב הזמן שיוסף היה, כי עצם העמידה בנסיונות מצרים זה עצמו השיעבוד.

ולפי"ז מובן מה השבח לה' על שהצילם שאע"פ שהם גרמו לעצמם את צורת השיעבוד שלא תהיה כל ידי תורה אלא בשיעבוד בפועל, כיון שהתקלקלו, מ"מ הצילם ה' ועל זה אנו מודים, שלא כנוהג שבעולם שאדם שגרום רעה לעצמו אף אחד לא רוצה לעזור לו לא כן ה' למרות שהאדם גורם לעצמו ה' עוזר לו.

וכ"כ הרב אליהו ברוך פינקל זצ"ל (פרשת שמות עמ' רלב) וימרו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים (שמות א, יד).

איתא בזוהר הקדוש (ח"ג, קנג, א): "בחומר" - דא קל וחומר "ובלבנים" - דא ליבון הלכה.

ודודנו המשגיח הגר"ז פינקל זצ"ל ביאר בזה, דבאמת גזירת שיעבוד מצרים כבר נגזרה בברית בין הבתרים, אך לא נתפרש במה יהיה השיעבוד, ואם היו ישראל עוסקים בתורה בקל וחומר ובליבון הלכה, היו זוכים לצאת בזה ידי גזירת השיעבוד, ורק כיון שלא זכו נתקיים השיעבוד כפשוטו בעבודה קשה בחומר ובלבנים.

וחתנו הג"ר אביגדר נבנצל שליט"א הוסיף בזה, דאצל שבט לוי באמת נתקיים השיעבוד במה שהיו עוסקים בתורה וכדאיתא בחז"ל (שמו"ר ה, טז), וכמבואר ברמב"ם (פ"א מע"ז ה"ג), ולכן לא היו בכלל גזירת עבודת פרך [כמבואר ברש"י להלן (ה, ד)], דנתקיימה בהם גזירת השיעבוד בקל וחומר ובליבון הלכה".

ולפי"ז ביאר החילוק שבין שבט לוי לשאר השבטים בנחלת הארץ, דהנה מה שבני ישראל זכו בארץ ישראל היה ע"י פריעת החוב של שיעבוד מצרים, וכמבואר ברש"י פרשת וישלח (בראשית לו, ז), והיינו דהארץ נתנה תמורת תשלום של "ועבדום וענו אותם", ועשיו לא חפץ לשלם תשלום זה של "כי גר יהיה זרעך", ולכן לא היה לו חלק במתנה. ומעתה מבואר היטב, דכל השבטים שהיו בכלל שיעבוד מצרים הגשמי זכו בחלק הגשמי שבארץ ישראל שנתחלקה להם, אבל שבט לוי שלא היה משועבד אלא בשיעבוד רוחני שהוא עסק התורה, זכו בחלק הרוחני שבארץ ישראל שהיא העבודה בבית המקדש, ומשום כך אין להם חלק בארץ ישראל אלא ד' הוא נחלתם.

ובזה נראה לפרש הא דכתיב להלן (ה, ד) ויאמר אליהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלותיכם, והקשה רש"י מה שייך לומר אצל משה ואהרן לכו לסבלותיכם, הרי שבט לוי לא היה בכלל גזירת השיעבוד,

ב. וכע"ז ביאר מהרי"ל דיסקין זי"ע עה"פ "ותמלא הארץ אותם" (פסוק ז), דהנה יעקב שלח את יהודה לפניו גושנה לתקן להם בית התלמוד, והיינו כדי שמגושן תצא הוראה בישיבת שם ועבר ועי"ז היו נפטרים מהשיעבוד, כי ארץ גושן שלהם היתה והשיעבוד נגזר רק אם יהיו בארץ לא להם, אלא שכלל ישראל חוץ משבט לוי יצאו מארץ גושן "ותמלא הארץ אותם", ונפוצו בכל ארץ מצרים ונתערבו עם המצרים, וממילא קם עליהם מלך חדש והכריחם להשתעבד, כי כבר היו בארץ לא להם, וע"כ בא להם השיעבוד של עבודת

פרך, וביאר בזה הכתוב בפרשת בין הבתרים (בראשית טו, יג) "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" שלכאורה הוא כפילות, דאם יהיו גרים פשיטא דהוא בארץ לא להם, אלא שמה שירדו לגור בארץ גושן ועסקו בתורה הוא חלק אחד וזה "כי גר יהיה זרעך", אבל אח"כ גם הלכו "בארץ לא להם" ועל כן "ועבדום ועינו אותם".

ולכך נדחק רש"י לפרש ד"לכו לסבלותיכם" היינו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם, אכן לפי דברי הזוהר הק' יש לפרש באופן נפלא ד"לכו לסבלותיכם" ר"ל לשעבוד שלכם שהוא עסק התורה, והיינו סבלותיכם דמשה ואהרן. [וכן מצינו בתורה לשון סבל על עמל התורה בפסוק בפרשת ויחי (מט, טו) "וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבול"], ונמצא שפרעה עשה עצמו כמוכיח בשער ואמר למשה ואהרן לכו לעמול בתורה שזהו "סבלותיכם", ואל תשביתו את העם "מסבלותם" שהוא עבודה קשה.

עכ"פ למדים אנו מזה כמה גזירות קשות ואכזריות אפשר למנוע ע"י עסק התורה, שאף שנגזר על זרע אברהם "ועבדום וענו אותם", אבל שבט לוי ע"י שעסקו בתורה, המירו את גזירת העבדות והעינוי לעסק התורה. והוא יסוד גדול להורות לנו שאין אתנו יודע עד כמה האדם מונע מעצמו סבל וייסורים ע"י עמל התורה, וכבר שנינו באבות (ג, ה) כל המקבל על עצמו עול תורה מעבירין ממנו עול דרך ארץ.

וזה ביאור דברי הגמ' סנהדרין (צט, ב), אמר רבי אלעזר כל אדם לעמל נברא שנאמר כי אדם לעמל יולד, איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא, כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא, ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה, כשהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיק הוי אומר לעמל תורה נברא והיינו דאמר רבא כולוהו גופי דרופתקי נינהו, טובי לדוכי דהוי דרופתקי דאורייתא, ע"כ, והיינו שבעמל תורה מקיים חובת עמלו וניצל משאר עניני העמל.

והדברים מבוארים בילקוט שמעוני תהלים (פיסקא תת"נ) על הפסוק 'אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה ומתורתך תלמדנו', אמר רבי ביזנא אין אדם בעולם בלא יסורין, חושש בשינו אינו יכול לישן, בעינו אינו יכול לישן, יגע בתורה אינו ישן, זה ער וזה ער, הוי אשרי הגבר וגו', ע"כ. הרי ששני אנשים נגזר עליהם שלא לישן כל הלילה, וזה שהלך לישון סבל בשינוי ולא נרדם כל הלילה, אבל חבירו שעסק בתורה ותדד שנתו מעיניו ביגיעת התורה ניצל מיסורי הגוף. ויסוד ענין זה מצינו בשערי תשובה (שער ד, אות יא) ע"ש. [ועיין עוד מש"נ מיסוד זה בפרשת בחוקותי].

ויש להוסיף לזה את המעשה שמובא בספר שאיפות (עמ' שסח) "היה זה בשנים שטרם קום המדינה" - פתח הרב את סיפורו. "הימים היו קשים עד מאד, סערות השתוללו בחוצות, המצב ברחוב היה מתוח, ואיש לא ידע מה ילד יום. הבריטים שלטו בכיפה, ולוחמי ההגנה, הלח"י והאצ"ל חיפשו כל העת דרכים חדשות בכדי למגר את שלטונם.

"חובשי ספסלי בית המדרש - שבלאו הכי היו מועטים - נתמעטו עוד יותר, שכן מפקדי הפלוגות חיפשו כמה שיותר צעירים בעלי מוטיבציה - בכדי לגייסם לשורותיהם, והמצב

החומרי הקשה אשר שלט בארץ - והיה חמור עשרת מונים אצל אותם מועטים שישבו והגו בתורה - סייע בידם למשוך אחריהם צעירים רבים מתוך אהלה של תורה. רוחם של רבים נשברה מחמת הקשיים, והם פרקו מעל עצמם עול תורה - והמירוהו בעולה של מלחמה, בתקווה לשיפור כלשהו במצבם החומרי.

"אני" - המשיך הרב - "נמנית על אותם מועטים אשר לא מלאם לבם לעזוב את אהלי התורה תמורת נזיד עדשים. חבר היה לי, חבר טוב - אשר אהבתיו כנפשי, ויחדיו חזקנו עצמנו כחומה בצורה נגד פיתויי הרחוב, ועסקנו בתורה. תקופה ארוכה ישבנו כמעט בודדים באחד מבתי המדרש הירושלמיים - מחזקים איש את רעהו.

"ויהי היום - אין ויהי אלא לשון צער - וחברי זה גילה לפני את ליבו, ואמר לי: 'אני לא יכול יותר. מערכה פנימית מתחוללת זה זמן בקרבי - וקשתה עלי ההתמודדות עמה. איש אינו מעריך את מסירותנו למען התורה, אנו יושבים כאן בבדידות וכמעט גוועים ברעב - לא אוכל יותר שאת זאת. עובר אני אל הצד שכנגד - שם ייטב לי'.

"ניסיתי לדבר על לבו" - המשיך הרב וסיפר - "אך ללא הועיל. לא היה טיעון שלא העלתי בפניו. ניסיתי לשכנעו בכל דרך אפשרית - אך לשוא. החלטתו היתה נחושה - וכל דברי לא הצליחו להזיזו מדעתו אפילו כמלא נימה. משראיתי כי בדברים לא אוכל לשכנעו - התחלתי לבכות בדמעות שלישי תוך כדי שאני מתחנן בפניו שלא ישאירני לבדי, אך אפילו הדמעות לא הצליחו לרכך את ליבו שהתקשה ע"י התלאות הרבות.

"טרם פרידתו ממני, משראיתי שאינני מצליח לשכנעו בשום דרך - ניסיתי את הקלף האחרון. בקול חנוק מבכי זעקתי אליו מעומק נשמתו, וכה אמרתי לו: זכור ידידי, כי 'אדם לעמל יולד'! אם סבור הינך כי תוכל לחמוק מן הקשיים, לברוח מן ההתמודדויות ולהנצל מן הנסיונות - טעות בידך!! אותם הקשיים אשר חוסך הנך כעת - יפקדוך במקום אליו אתה הולך!!

"אני את שלי עשיתי - אך תועלת לא היתה בדברי. ידידי נופף בידו נפנוף אחרון לפרידה, פנה לאחור - והלך לדרכו.

"אותו בחור - מוכשר היה, ומלבד זאת אף היה לו כשרון לשפות - כשרון אשר היה מבוקש מאוד באותם ימים - והוא שלט שליטה מוחלטת בשלוש שפות. הבריטים, אשר ידעו אל נכון את התועלת שיכול הוא להביא להם - מיהרו לגייסו אל בין שורותיהם כקצין חוקר. במשך כשנה הוא שימש בתפקיד זה במסירות ונאמנות, אך בו זמנית התפוגגה לה אמונתו, ונאמנותו לתורה ומצוותיה - נפגעה קשות... הוא השליך מאחורי גוו את כל אותם ערכים אשר עליהם מסר נפשו עד לפני זמן לא רב, וכל זאת בכדי להשיג עוד כמה הנאות חומריות אשר נמנעו ממנו בעבר.

"יתכן ולא הייתי יודע מאומה מאשר עלה בגורלו של ידידי לשעבר, לולי אותו מעשה שארע עמו. יום אחד - ושב"ק היתה זו - ירד הוא אל משרדו שהיה מצוי בקומת המרתף של אחת המפקדות הבריטיות, בכדי לבדוק אם כבר נתייבש הצבע בו צבעו את חדרו

ביום שישי. באותם ימים, כמות האלכוהול שהייתה בצבע - היתה גבוהה עד מאד, והבערת אש בקרבת צבע טרי היתה כרוכה בסכנה גדולה.

"אולם ידידי לשעבר נהג בחוסר זהירות: הוא נכנס לחדרו, הוציא סיגריה מכיסו (מצרך מותרות אשר בימים עברו לא יכול היה אפילו לחלום עליו בחלומותיו האופטימיים ביותר) והדליקה. ואז ארע האסון: האש נתפסה באדי האלכוהול אשר היו מצויים בחדר בריכוז גבוה מחמת מיקומו במרתף בלתי מאוורר, ועד שהספיק הוא להניע אבו - כבר היה כולו אפוף אש ולהבות.

"חבריו, אשר חשו למקום למשמע זעקותיו - מיהרו להזעיק את כוחות ההצלה, וכך - כשהוא מחוסר הכרה וסובל מאחוזי כוויות גבוהים ביותר - הוא הגיע לבית החולים. בנתוני אותם הימים - לא היה ניתן לעשות הרבה למענו. צעקותיו עלו עד לב השמים, ולא היתה כל דרך להקל עליו מלבד להרדימו שוב ושוב. אולם באותם רגעים בודדים שבין עלפון אחד למשנהו - היה מבקש דבר אחד: הביאו לי את ידידי משכבו - חפץ אני לראותו.

"את כל זאת" - המשיך הרב וסיפר לצעיר היושב למולו - "שמעתי מהקצינים הבריטיים אשר נכנסו אל בית המדרש ובקשוני להתלוות אליהם, וכך - במצב זה - ראיתי את ידידי לאחר שנה של פרידה. צמרמורת אחזתני כאשר נכנסתי לחדרו בבית החולים. הוא שכב מחוסר הכרה, עטוף מכף רגל ועד ראש בתחבושות, אולם כאשר אך הזכירו את שמי לאמר כי הגעתי - פקח את עיניו, הביט אלי, וכמו יודע כי אלו מילותיו האחרונות עלי אדמות - אמר חלושות: צדקת ידידי, 'אדם לעמל יולד!!'."

הרב סיים את סיפורו, פנה אל הצעיר תוך שהוא מביט בו בעיניו החודרות, ואמר לו: "אינני יכול לכפותך לילך בדרך זו או אחרת, אולם זאת אוכל לומר לך בביטחון גמור: אם חפץ הינך לברוח מן הקשיים וההתמודדויות - דע כי הדבר לא יעלה בידך, שכן: אדם לעמל יולד!!"

אם לא ימצאוך הקשיים כאן - הם ידלקו אחריו ויתפסוך במקום אליו סבור הינך לברוח!! טוב לך ליטול על כתפך עולה של תורה, לעמוד בנסיונות הכרוכים בכך, ולזכות בזה ובבא - מאשר להתמודד עם קשיים אחרים, ולהפסיד את שני העולמות!!"

את אשר התחולל בליבו של הבחור באותם רגעים - לא נוכל לדעת, אך זאת ידוע לנו בלי צל של ספק: הוא נשאר...

לתגובות: P0583271323@gmail.com

כמו כן ניתן להאזין לשיעורי למעשה בקול הלשון 07222741111 וכן להוריד מהעמדות של קול הלשון

מאור שעשועי - מלה ושתיקה / הרב מנחם צבי גולדבאום, מחבר סדרת 'מוסר דרך'

איך לומר את מה שצריך לומר

וַאֲרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשְׁמֵי ה' לֹא נִודַעְתִּי לָהֶם (ו, ג)

במדרש לפרשתנו (שמו"ר ו, ד): "אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: 'חבל על דאבדין ולא משתכחין, הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב ב'א-ל-ש-די' ולא הודעתי להם כי שמי ה' כשם שאמרתי לך, ולא הרהרו אחר מדותי'."

אמרתי לאברהם (בראשית יג): 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה' וגו'. בקש לקבור שרה ולא מצא עד שקנה בדמים, ולא הרהר אחר מדותי.

אמרתי ליצחק (שם כו): 'גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך' וגו'. בקש לשתות מים ולא מצא, אלא (שם) 'ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק', ולא הרהר אחר מדותי.

אמרתי ליעקב (שם כח): 'הארץ אשר אתה שוכב עליה' וגו'. בקש מקום לנטות אהלו ולא מצא עד שקנה במאה קשיטה ולא הרהר אחר מדותי, ולא שאלני 'מה שמי' כשם ששאלת אתה.

ואתה: תחלת שליחותי אמרת לי 'מה שמי?', ולבסוף אמרת 'ומאז באתי אל פרעה', וכו'.

אודות דברי המדרש האלו כותב מו"ר הגה"צ רבי יעקב ניימן זצ"ל בספרו "דרכי מוסר":
"קשה לכאורה להבין את הקובלנא על משה רבינו ע"ה, מה חטא בזה שהתאונן לפני הקב"ה על ישראל הנתון בצרה גדולה ועל קושי השעבוד ההולך ומחמיר מיום ליום? האם זה דומה לעניינים של האבות שלא הרהרו אחר מדות השם בחייהם הפרטיים?"

²² אמר המתאבק באפר רגלי רבו: לכאורה יש לומר שבחיי האבות לא היו "חיים פרטיים". מעשי אבות סימן לבנים! וכבר כתב רמב"ן (בראשית יב, ו): "אומר לך כלל, תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול, הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה, ואמרו (תנחומא ט) 'כל מה שאירע לאבות סימן לבנים', ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים, ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת, וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו". ומעתה נראה לומר שהאבות ידעו שכל מה שקורה להם עתיד לקרות לעם ישראל בעתיד, וצרותיהם "הפרטיות" עתידות להיות צרות של כלל-ישראל. וזהו שאמר הקב"ה למשה רבינו: "חבל על דאבדין" וכו'. הרי גם הם "ראו" את צרות הכלל ולא הרהרו וכו'.

אלא דלפי זה לכאורה עדיין צ"ע הערת מו"ר זצ"ל שהקשה: "בצרות הכלל, אסור למנהיג לעבור בשתיקה ולקבל באהבה את צרות עמו... כי איך המנהיג יכול לראות באבדון עמו? וזה רצונו של הקב"ה, שיעכבו אותו" וכו'. ואם כן, היות ו"מעשי אבות סימן לבנים", והצרות שלהם עתידות להיות הצרות של כלל-ישראל, אם כן מדוע עברו על זה בשתיקה?

שו"ר ב"ועד בפרשת השבוע" מאת מורנו ראש ישיבת אור אלחנן הגאון רבי חיים אריה חדש שליט"א שכתב אודות ברית בין הבתרים, שאמר הקב"ה "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך... ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה", שתמהו המפרשים איך לא ביקש אברהם רחמים להקל מעליהם הגזירה, לפחות כמו שביקש על אנשי סדום? והוסיף שם הגר"ח א' חדש שליט"א: "אכן מצינו בגמרא שבת (דף פט ע"ב): "לעתיד לבא יאמר הקב"ה לישראל לכו נא אצל אבותיכם ויוכיחו אתכם, ויאמרו לפניו רבש"ע, אצל מי נלך? אצל אברהם שאמרת לו 'ידוע תדע' ולא ביקש

באופן כזה בודאי גם משה לא היה מתרעם והיה מקבל באהבה ובשמחה את היסורין, אבל לא כן בצרות הכלל, דוקא אז אסור למנהיג לעבור בשתיקה ולקבל באהבה את צרות עמו. אילו היה שותק היה חוטא, כי איך המנהיג יכול לראות באבדון עמו? וזה רצונו של הקב"ה, שיעכבו אותו, כמו שהאב שמכה את בנו רוצה שאחרים יבואו ויעכבו אותו, כי הקב"ה גוזר וצדיק מבטל.

וכן כשבני ישראל חטאו בעגל אמר משה 'למה ד' יחרה אפך בעמך', ולא מצינו שהקב"ה התרעם על זה?^{יד}

ונראה לומר שהטענה למשה לא היתה על שצעק על צרת עמו מתוך מרירות הלב, אלא על הביטוי 'למה הרעותה לעם הזה'.

אמר לו הקב"ה: אתה מהרהר אחר מדותי, כי במדות של הקב"ה אין רע! כל מה דעביד רחמנא לטב הוא עביד!

כשצעק להקב"ה 'למה יחרה אפך בעמך?' לא התרעם הקב"ה, כי הצדיק צריך לצעוק ולבטל הגזירות. אבל מה שאתה אומר 'למה הרעותה' - שעשיתי רע, בזה אתה מהרהר אחר מדותי.

האבות הבינו כי כל מה דעביד רחמנא לטב הוא עביד, ואתה מהרהר אחר מדותי, שאני עושה רע.

'וידבר אלקים אל משה', זאת אומרת מדת הדין. 'ויאמר אליו אני השם' - מדת הדין היא רחמים! "וכו', עכ"ל מו"ר ב"דרכי מוסר".

מבואר שצריך לבדוק היטב במאזני פלס לא רק אם לדבר. כי גם כאשר צריך לדבר, צריך עדיין לבדוק היטב כיצד ואיך לומר!

* * *

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וַיִּצְוֶם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פְּרַעֲה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם (ו, יג)

איתא במדרש (שמו"ר ז, א): "וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל. הדא הוא דכתיב (משלי יד, כג): 'בְּכָל עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתֵר וְדַבֵּר שְׁפָתַיִם אֵךְ לְמַחְסוֹר'.

בכל הדברים שאדם נושא ונותן בהם דברי תורה, הוא נוטל עליהן שכר.

יכול אף בדברי בטלה כן?

תלמוד לומר 'ודבר שפתים אך למחסור' וכו'.

רחמים?...". ומבואר בדברי הגמרא שאכן יש טענה לעם ישראל על אברהם אבינו שלא ביקש רחמים. [וב"ועד" הנ"ל הרחיב את הדיבור לבאר "מהי באמת הסיבה שלא ביקשו רחמים"].

^{יד} ואף אצל אברהם אבינו ע"ה מצינו (בראשית יח, כג-כה): "וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם רָשָׁע... הֲאֵף תִּסְפָּה וְלֹא תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן חַמְשִׁים הַצְדִּיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ. חֲלִלָה לָךְ מַעֲשֵׂת פְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צְדִיק עִם רָשָׁע וְהָיָה כְּצְדִיק פְּרָשָׁע חֲלִלָה לָךְ הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט" וגו'.

הנה יש להשתומם מההוה אמינא "יכול אף בדברי בטלה כן", ועיין מפרשי המדרש מה שכתבו בזה, ואכמ"ל. [אך פטור בלא כלום אי אפשר, ונביא את מה שכתב ה"תפארת ציון": "יכול אף בדברי בטלה כן?"; מפני שעל ידי כי שאדם מרבה בדברים עם חביריו על ידי כן אפשר שיתודעו לו מהדברים הנצרכים לו למשא ומתן, והיה מקום לטעות ולאמר שזה נחשב גם כן בכלל ישוב העולם ובשם תורה מתואר כנ"ל, לכן היה צריך הכתוב להזהיר להתרחק מזה, דהפסד מרובה משכרם, ד'ברוב דברים לא יחדל פשע', ולזה אמר הכתוב 'ודבר שפתים אך למחסור', שעל ידי 'דבר שפתים' עלול האדם להתחסר, אם ברוחניות אם בגשמיות"].

אך רצוננו להביא את דברי הגר"א (סידור הגר"א "אבני אליהו") אודות הפסוק במשלי המובא במדרש הנ"ל: "בְּכֹל עֵצָב יִהְיֶה מוֹתֵר וְדִבֵּר שְׁפָתַיִם אֶךְ לְמַחְסוֹר", וז"ל: "עצב בכל מקום כוונתו צמצום, והורה לנו כלל גדול, שהרבו בדבר הוא 'אך למחסור'.

גם להבין כוונתו לזולתו צריך שיצמצם דבורו בכדי שזולתו יעמיק בדבריו ועל שפתיו יוסיף לקח!

וזהו כוונתו: 'בכל עצב יהיה מותר' - אם תצמצם דבריך 'יהיה מותר', שחבריך יקיים דבריך, יקשור חבל בחבל ונימא בנימא להוציא לאור כוונתך!

'ודבר שפתים' - מה שתוסיף להרחיב דיבורך, יקוץ חבירך להקשיב עוד בקולך, ויתאמצו לסתור דבריך זה את זה או ממקום אחר", עכ"ל.

מנהג ישראל תורה / הרב אריה הכהן פלשניצקי, מח"ס 'אתקינו סעודתא' 'שערי בית המדרש' וש"ס

מנהג טוב - הכרת הטוב

במאמר שלפנינו נעסוק בעז"ה מעט בענין גודל מעלת הכרת הטוב. ורעה היא המדה ההפוכה וכפי שיתבאר להלן החיוב בכך הוא לדומם לבעלי חיים ולאדם וק"ו לבורא ית"ש.

במדרש תנחומא (שמות ה') איתא, עה"פ: אשר לא ידע את יוסף, כל הכופר בטובתו של חבירו סופו שיכפור בטובתו של הקדוש ברוך הוא, שהרי כתיב (אצל פרעה): אשר לא ידע את יוסף, ובסוף אמר: לא ידעתי את ה' (שמות ה, ב), משל למה הדבר דומה, לאדם שרגם איקונין של דוכוס, אמר המלך התיזו את ראשו, למחר עושה בי כן (מובא ברבינו בחיי שמות א'). וכבר אמרו חז"ל אבות דרבי נתן (פרק מא'): ואם עשה לך חברך טובה קימעא תהא בעיניך הרבה.

מצות ביכורים

כתב בספר החינוך (מצוה צא') על מצות הבאת ביכורים: משרשי המצוה, כדי להעלות דבר השם יתברך על ראש שמחתינו, ונזכור ונדע כי מאיתו ברוך הוא יגיעו לנו כל הברכות בעולם, על כן נצטוינו להביא למשרתי ביתו ראשית הפרי המתבשל באילנותיו, ומתוך הזכירה וקבלת מלכותו והודאתינו לפניו כי הפירות ויתר כל הטובה מאיתו יבואו, נהיה ראויין לברכה ויתברכו פירותינו.

מצות כיבוד אב ואם

ועוד כתב בספר החינוך (מצוה לג') במצות כיבוד אב ואם: משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המדה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת הא-ל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו הא-ל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא.

ובספר חיי אדם (חלק א' כלל סז') כתב: יסכר פי דוברי שקר האומרים שאינם צריכים להחזיק טובה לאב ואם כי להנאת עצמם היו מכוונים וממילא נולד וכיון שנולד מהם נתן הקב"ה הטבע שהאב והאם יגדלו בניהם בטבע ככל בהמה חיה ועוף שמגדלים בניהם ואין הבנים מחזיקים טובה לאבותיהם, יתאלמון וישתתקון ויתחרשון, כדכתיב [תהילים

לא, יטן תאלמנה שפתי שקר, כי הם בעצמם מעידים עליהם שהם כבהמה, ולא חלק ה' להם לב לדעת ולהבין. ועל זה אמרו חכמים, כל הכופר בטובתו של חברו, סוף כופר בטובתו של הקב"ה, דלדבריהם גם אינם צריכים לכבד ולירא מהמקום ברוך הוא, כיון שאנחנו מעשי ידיו של הקב"ה, מהראוי להיטיב ולחמול על מעשי ידיו. ואין ספק, שהאומרים כן שהם כופרים בלבם.

מצרים

נאמר בתורה (דברים כג'): לא תתעב מצרי פי גר היית בארצו: וביאר רש"י לא תתעב מצרי - מכל וכל, אע"פ שזרקו זכוריכם ליאור, מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך: בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה'.

מדין

כתוב בספר במדבר (לא'): וידבר ה' אל משה לאמר: נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך: משה רבינו נצטוה לנקום במדינים, ונאמר: וישלח אתם משה וגו'. ומדוע משה עצמו לא עשה זאת אלא שלח אחרים? שאלה זו שואל המדרש (רבה, במדבר, כב' ג') וישלח אותם משה, אמר הקב"ה למשה נקם נקמת אתה בעצמך והוא משלח את אחרים? אלא מפני שנתגדל בארץ מדין אמר אינו בדין שאני מצר למי שעשה בי טובה המשל אומר בור ששתית ממנו אל תזרוק בו אבן.

העולה לנו מכל הנ"ל כמה חשובה מידת הכרת הטוב שבה אנו מחוייבים. בדברים שיובאו להלן נראה עד כמה חובה מידה זו להיות מושרשת בנו ואף כלפי בעלי חיים, ול-דומם.

בעלי חיים

כתוב בתורה (שמות כב' ל'): ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לפלב תשלכון אתו. ופירש רש"י: לימדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר (במכת בכורות - שמות יא): ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, אמר הקב"ה תנו לו שכרו.

נתינת מזונות לעופות - שבת שירה

הרבה טעמים (מגן אברהם, סי' שכד' ס"ק לא'), נאמרו במנהג נתינת המזונות לפני העופות בשבת שירה ולענינינו, לפי שדתן ואבירם פזרו מן המן שבידיהם על פני המדבר בליל שבת, כדי להכחיש דברי משה רבינו ע"ה באמרו "שבת לא יהיה בו", ואמרו אל העם צאו וראו שנמצא מן על פני השדה, ויצאו מן העם ללקוט ולא מצאו מפני שהציפורים היו אוכלים מקודם שבאו, וזה שכתוב "ולא מצאו" כי לכאו' קשה דהיה לו לכתוב "ולא היה", ר"ל לא מצאו מה שהניחו, כי לשון מציאה נופל על דבר שהיה לו ונאבד. על כן בשבת שירה שקורין פרשת המן נותנין לפניהם מזונות בשכרן (טעמי המנהגים עמ' תקלא' ועוד).

כיסוי הדם

ומי קברו (להבל)? א"ר אלעזר בן פדת עופות השמים וחיות טהורות קברוהו, ונתן להן הקב"ה שכרן ב' ברכות שמברכים עליהן א' לשחיטה וא' לכיסוי הדם.

דומם

בפרשת השבוע במכת דם הקב"ה לא נתן למשה להכות את היאור, מכיון שמשה היה הנאה מהם. ולפיכך ה' אמר שאהרן יעשה זאת. וכן במכת הצפרדעים. וכך איתא במדרש רבה (פרשת וארא פרשה י'): **ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את ידך, א"ר תנחום א"ל הקדוש ברוך הוא למשה המים ששמרוך בשעה שהושלכת ליאור לא ילקו על ידיך. וכן פירש רש"י (שם) וז"ל: לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה על ידי אהרן. וכן במכת כינים נאמר: וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אָמַר אֶל אֶהֱרֹן נְטֵה אֶת מִטְּךָ וְהָיָה לְכֹנֶם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. וביאר רש"י מדוע גם כאן עשה זאת אהרן ולא משה, וז"ל: לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה, לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן. ועוד אחז"ל בבא קמא (צב' ע"ב): בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא.**

ובגמ' תענית (ה' ע"ב) אודות הכרת הטוב לדומם, איתא: **אמשול לך משל, למה הדבר דומה - לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא, ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצלו נאה, ואמת המים עוברת תחתיו. אכל מפירותיו, ושתה ממימיו, וישב בצילו. וכשביקש לילך, אמר: אילן אילן, במה אברכך? אם אומר לך שיהו פירותיך מתוקין - הרי פירותיך מתוקין, שיהא צילך נאה - הרי צילך נאה, שתהא אמת המים עוברת תחתך - הרי אמת המים עוברת תחתך. אלא: יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך. אף אתה, במה אברכך? אם בתורה - הרי תורה, אם בעושר - הרי עושר, אם בבנים - הרי בנים. אלא: יהי רצון שיהיו צאצאי מעיך כמותך.**

בשו"ת הר"י מיגאש (סי' רב') כתב: **וסיפר רבינו ז"ל על רבו הריא"ף שאירע לו ענין זה עם איש אחד, ולא רצה לדון אותו כלל כדי שלא ידון אותו במה שיבא לו הזק ממנו ונמנע מזה מניעה גמורה, וזה שהוא ז"ל חלה ונכנס אצל אדם אחד במרחץ שהיה לו בביתו ונתהנה מהמרחץ הנזכר אח"כ זמן אותו שישב אצלו עד שיבריא, וכבד אותו הרבה ועשה עמו טובה והבריא, ובהמשך הזמן על האיש ההוא מטה ידו וירד מנכסיו ונשבר בערבונות וזולתם ונתחייב לתת ממון לבעלי חובות וירד עד שהוצרך למכור המרחץ הנזכר, ולשום אותו לבעלי חובותיו. ואמר רבינו יצחק ז"ל לא אדון ולא אורה במרחץ הזה לא במכר ולא בשומא ולא בשום דבר המתייחד בו, לפי שנתהניתי ממנו. ואם היה זה בדומם שאין לו הרגשה כ"ש וק"ו בני אדם המרגישים בהזק ובתועלת שיהיה זה שנוי לעשותו והעושהו יוצא משורת המוסר ודרך ארץ (עי' מה שביאר בזה בספר אילת השחר - זמירות שבת, פרשת וארא).**

וביאר בספר מכתב מאליהו (ח"ג ע' 98) שהתורה דורשת מאתנו שיהא לנו הכרת הטוב
אפילו לדומם, אף שאינו טורח בעבורינו, וק"ו שאין בו כוונה להטיב, חז"ל למדונו בזה
שהכרת הטוב אינו מותנה בכוונותיו של הנותן, אלא חובה היא על המקבל משום עצם
הקבלה ותו לא.

מנחת שלום / הרב אהרן אקר, דומ"צ בבית הדין 'דבר למשפט', ומח"ס 'משפטי אהרן'

בדין נזק מחמת ריח

וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֲמָרִים חֲמָרִים וַתִּבְאֵשׁ הָאָרֶץ (ח, י)

דין מפעלים לענין הרחקת נזיקין

שאלה: מפעל אוסם הוקם עוד קודם שנבנתה העיר בני ברק. לאחר זמן בנו בנינים לדיוור באיזור, והמפעל גרם להם נזק בשלושה חזיתות, א' רעש מהמכונות וכד', ב' ריח חריף מהמוצרים שייצרו במפעל, ג' פיח, והיינו שכשהוציאו בגד לייבוש בשמש הבגד היה מתמלא בנקודות שחורות, והיה צריך לכבסו שוב. האם אפשר לחייב את המפעל לעקור ממקומו?

יש להוסיף שלמפעל אין הפסד כספי אם יעקור ממקומו למקום אחר, משום שיכול למכור את המגרש שנמצא במקום מרכזי בסכום גדול ולקנות במקום אחר יותר זול.

תשובה:

א. גמ' ב"ב יח. "תא שמע לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חבירו ולא רפת בקר", וברש"י מבאר שהריח קשה לבקר והעשן קשה לאוצר, ובהמשך הגמ' "דירה שאני, דייקא נמי דתני עלה אם היתה רפת בקר קודמת לאוצר מותר", וברש"י שאין לנו לאסור דירתו של אדם עליו אא"כ ההיזק מוכן. והנה בשו"ע סימן קנ"ה סעיף כ"ב כתב "מרחיקין את גורן קבוע מהעיר נ' אמה כדי שלא יוליך הרוח התבן בעת שזורה ויזיק לבני העיר", וברמ"א "ואם הגורן קודם לעיר מסלקו ובני העיר נותנים לו דמיו, ספק (מי קדם) מסלקו בלא דמים. ומזה יש מי שלומד על דוכס ממדינה שגזר על יהודים שיעשו עם היהודים הדרים תחת שרים קטנים בכפרים שיסורו תחתיו ואם לא יגרש כולם, צריכים לקיים דברי הדוכס ולסלק היזק הרבים וליסע תחת הדוכס תחילה, ולדון אח"כ עם הרבים אם יש להם היזק כזה". ומקור דין הנ"ל מגמ' ב"ב כ"ד: .

ולכאוי' יש לתמוה במשכ"ת הרמ"א אם הגורן קודם לעיר מסלקו ובני העיר נותנים לו דמיו, דלכאוי' מאי שנא מהגמ' הנ"ל דאיתא שם אם היתה רפת בקר קודמת לאוצר מותר ולא בעי להרחיק.

ונראה דאפ"ל ג' חילוקים בזה. א. דבגמ' מיירי בדירה או רפת בקר דהוי כעין דירה, אבל בשו"ע שם מיירי בגורן, וגורן לא הוי דירה. ב. דבגמ' לא מיירי בהיזק רבים, ובשו"ע מיירי בהיזק רבים שמזיק לבני העיר, ואפ"ל דזה תקנה מיוחדת בהיזק רבים, וכן קצת משמע מהרמ"א בהמשך דבריו, וכן נראה מהחזו"א (ב"ב י"ד סקי"א), וכן נראה מתורף הגמ' שם. ג. דבגמ' מיירי שהיה היזק של ריח או עשן וכדו', משא"כ בשו"ע עיין בסמ"ע (ס"ק נ"ב) דכתב דהמוץ נכנס בפרח הפרי ונרקב על ידו, וכיון דהוי היזק גמור שנפסד הדבר ע"כ אף אם קדם צריך להרחיק.

ומסתבר שלכל הטעמים המפעל חייב להרחיק את עצמו, אפילו שקדם לבעלי הדירות. גם משום שזה כגורן ולא כדירה, וגם כי מדובר בהיזק רבים, וגם כי יש נזקים גדולים כמו שנבאר להלן.

וכשנתבונן במה שפירשו הראשונים את הגמ' הנ"ל דדירה שאני, נמצא ב' דרכים מלבד פי' הר"י מגאש שאינו נוגע לענינינו, א. הרשב"א שכ' "והפ' דירה של תחתון שאני, דכיון שאדם עשוי לעשות בדירתו לפעמים חנות של נחתומין וצבעין, א"נ להכניס בדירתו רפת בקר אין מונעין ממנו, שאין לאסור דירתו עליו, כיון שעדיין לא התחיל הראשון באוצרו ואין הנזק מוכן", ונראה מדבריו דפירש דברי הגמ' דהא דחנות של נחתומין ורפת בקר נחשבים דירה היינו דווקא כשמכניסם בתוך דירתו, אבל בלא זה אינם נחשבים דירה, וכן משמעות דברי הריטב"א. ולפי"ז פשיטא דמפעל לא נחשב דירה כיון שלא נמצא בתוך דירתו של אדם.

אכן המאירי כתב וז"ל "נחתומות וצבעות ורפת בקר עניני דירה הם ואין מונעין אותם אלא אם כן הדבר מוכן לקבל הנזק מעכשיו" ומבואר דסבר דחנות של נחתומין ורפת בקר חשיבי דירה אפי' אינם נמצאים בתוך דירתו של אדם, ולפי"ז לכאו' פשיטא דמפעל נחשב דירה. ועיין חזו"א (ב"ב סי"ג סקי"א) דכתב בתוך דבריו דדירה שאני אמרינן אף על חנות סתם, ומשמע דאף כשאינו עושה בתוך דירתו נמי הוי דירה, והיינו כמאירי, אכן במק"א (סימן י' סק"ח ד"ה ועדיין) כתב דכל היכא דאפשר לעשותו במקום אחר לא אמרינן דירה שאני. עכ"פ לגבי מפעל אי אמרינן דירה שאני אף על חנות סתם א"כ מפעל פשיטא דהוי דירה, ואף לדעת הרשב"א והריטב"א דל"א אלא כשזה בתוך דירתו, אפ"ל דמפעל נחשב דירה כיון שפעמים ישנים שם וכדו'. אכן אף אי הוי דירה מ"מ משום היזק דרבים מסתבר דצריך המפעל להרחיק את עצמו.

לגבי הנזק של הרעש מהמפעל: ויש מקום להעמיק בדברים ולהתבונן על כל צדדי הנזק מהמפעל הנ"ל, דהנה הנזק של הרעש מהמכונות וכדו' לכאו' לא הוי נזק, דהא איתא ברמ"א (סימן קנ"ו סעיף ב') לגבי רעש דכל מה שעושה בביתו ובחנותו אפ' לכתחילה אין יכולין למחות, ולפי המחבר שם שפסק כרמב"ם דתליא אם החזיק לעשות כן או לא, ודווקא אם החזיק א"א למחות, א"כ תליא אם המפעל הנ"ל החזיק בזה או לא, וע"ש בסמ"ע (סקי"א) דבזה לא בעי חזקת ג' שנים, אלא דכל שניכר שעשה מלאכתו ושמעו ולא מיחו בו הוי חזקה בנזקין, ובנושא זה של רעש אין כאן המקום להרחיב, אבל רק נאמר דברעש שמפריע לשינה איתא בפוסקים דאפשר לעכב, כיון דהכל חולים אצל שינה, ועיין בזה בסימן קנו סעיף ב' ובפוסקים שם.

ובזה ידוע החידוש שחידשו הנתה"מ (קנ"ה סקי"ח) והחזו"א (סוף ב"ב) שאי אפשר לחייב אדם לצאת מדירתו, עקב הרחקת נזיקין, שכל שזה תשמיש רגיל מעיקר הדירה, א"א למנוע. (ואגב חידשתי בס"ד, שיש חילוק בין הנתיבות לחזו"א, באופן שיכול להתקין קיר אקוסטי למנוע את הרעש, שבנתיבות משמע שאין מחייבים אדם לצאת מדירתו, אבל אם יש אפשרות למנוע את הרעש צריך המזיק לעשות זאת, שהרי נזק רעש נחשב גירי דיליה, כמו שנפסק בסימן קנ"ה סט"ו לגבי כותשי הריפות. אמנם בחזו"א משמע

שנזק כזה אינו נחשב נזק כלל). אמנם במפעלים וכדו' בתוך איזור דיור רגיל, לא נחשב רעש רגיל. ובעיני ראיתי שחייבו ביהכנ"ס להתקין למנוע המזגן שעמד בסמוך לבניני מגורים, לעשות מגן אקוסטי מהרעש.

לגבי הנזק של הריח מהמפעל: ולגבי ההיזק של הריח הלא מצינו (סימן קנ"ה סעיף ל"ו) דלא מהני חזקה על ריח בית הכסא, אלא דבזה יש להסתפק דהריח שם היה של מוצרי ביסלי וכדו' ואפשר דלא דמי לבית הכסא, אכן נראה דכיון שזה היה ריח חריף אין חילוק בזה. ולאחר העיון נראה דהיזק דריח תליא בפלוגתת המפרשים המובאת בפתחי תשובה (קנ"ה סק"א) אם רשאי לעשות רפת בקר תחת דירת חבירו אף שמזיקו בריח, ולמעשה הנודע ביהודה (תנינא ח"מ סי' לז) פסק דא"א לעכב, והקצה"ח (קנ"ה סק"ב) פסק דאפשר לעכב, ועיין שו"ת שבה"ל (ח"ט סימן ש"א ז') דכתב דלמעשה אסור מצד המנהג, ועיין שו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' ק"ע אות ה') שכתב שצריך להרחיק בית התבשיל שמגיע משם ריח רע, ועיין כסף הקדשים (קנ"ה ל"ו) דכתב דצריך שיהיה סגנון ריח רע הצריך הרחקה עפ"י התורה, וע"ש דכתב דריח מנרות חלב יש להבחין ע"פ בקיאיין אם הו"ל כקוטרא, ולפי"ז גם בעובדא דידן יש להבחין ע"פ בקיאים. ולענין אם מועלת חזקה על ריח זה, מצינו בסעיף כ"ד שנחלקו בזה הט"ז והסמ"ע, לגבי ריח של גורן ובורסקי אם נחשב כבית הכסא שלא מועלת בזה חזקה, והנתיבות המשפט מכריע כט"ז שלא מועיל בזה חזקה.

לגבי הנזק של הפיח מהמפעל: ולגבי ההיזק של הפיח שהזכרנו, נראה דזה הוי ודאי נזק, ומסתבר דאף דלא הוי נזק כמו בגורן שהפרח נרקב ונפסד, מ"מ הוי נזק גמור, ואפ' נימא דמפעל נחשב דירה מ"מ נראה דבעי להרחיק משום היזק דרבים. ועדיין צ"ע בזה.

והשתא דאתינן להכי יש לדון בענין ההפסד הכספי שיש למפעל בהעברה למקום אחר, דאיתא ברמ"א דאם הגורן קודם לעיר מסלקו ובני העיר נותנים לו דמיו. ונראה דמה שהבאנו בשאלה שאין למפעל אוסם הפסד כספי מכיון שהמגרש הנמצא במקום מרכזי מאד בעיר בני ברק שוה הרבה כסף, נראה דאי"ז טענה, וזה לא מענינינו להתייחס לזה, אלא דכיון שעצם פעולת ההעברה של המכונות וכדו' כרוכה בהפסד כספי, מוטל על הדיירים לשלם להם.

עוד יש להוסיף בכל זה, שברור מעוד כמה טעמים שעל המפעלים חובה להרחיק את עצמם. א. עיין באר היטב בכמה מקומות (סקנ"א ועוד) שכתב בשם פוסקים, שבמקומות שיש ביהכנ"ס, צריכים המזיקים להרחיק את עצמם אפילו קדמו. עוד כתב שבמקומות שיש סכנה צריך להרחיק, והוא עוד יותר חמור מקוטרא ובית הכסא. ג. נראה שנחשב קוטרא שזה עשן המזהם את האויר. ד. הנתיבות המשפט סוף סימן קנ"ה כתב שכל נזק המתחדש בכל יום אין את הקולא של סמך בהיתר, והרי במפעלים הנזק מתחדש בכל יום.

מעדני מלך / הרב מרדכי מלכא, הרב הראשי לעיר אלעד, נשיא וראש מוסדות "אור המלך", מחבר ספרי שו"ת דרך המלך, אמרי מרדכי ועוד

לראות ולחשוב רק טוב

וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר נִוְדַעְתִּי לָהֶם: אֵלָיו אָנִי ה'. וְאַרְא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל
יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשְׁמֵי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם (ו, ב-ג)

יש לשאול על הכפל "וידבר אלוקים ואח"כ שוב ויאמר? { ועוד מה דיבר עם משה לא
נתפרש אלא "ויאמר אליו אני ה'?"

טבע האדם להסתכל על חצי כוס הריקה

הנה כאשר נתבונן ברוח המנשבת בעולם אחד הדברים ההרסניים ביותר של אושר
החיים הוא מפני שתמיד האדם מתמקד במה שחסר לו ועל כך הוא חושב כל היום כיצד
ואיך להשלים את החסר בפרנסה והעסקים או לזכות לילדים או עם חינוך הילדים או עם
הבריאות או עם הכבוד והמעמד וכדו' כל אחד עסוק ומוטרד יומם ולילה בחסרונו עדי
שאינ לו טעם בחיים ומאבד את אושר חייו והאושר של הבית היהודי, בהיות והדבר גורם
לו לדאגה ועצבות תסכול וחוסר סבלנות וזה בא לידי ביטוי הן בעבודת השם שלו
שנפגעת מכך מחוסר מוטיבציה והן בביתו בינו לרעייתו וליוצאי חלציו וכדומה. אולם
תורתנו הקדושה מלמדת אותנו שזו טעות אנושית הדרך לאושר והצלחה היא חשיבה
חיובית, משני סיבות אחת בהיות ולעולם האדם צריך לשמוח וליהנות ממה שיש לו ולא
לאבד את הכל בגלל מה שאין לו מאחר ומפסיד גם מה שיש לו, ושנית בכל דבר צריך גם
לצפות ולייחל לטוב המסתתר מאחורי הכל כי לעולם לא תצא הרעות מאת השם.

ביאור תביעת הקב"ה שהכל לטובה

ונראה כדי להבין את המסר בארבעה מילים שהשם אמר למשה, ויאמר אליו אני ה',
נקדים את הפסוקים מסוף פרשה קודמת, שמות פרק ה (כ) וַיִּפְגְּעוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֶהֱרֹן
נֹצְבִים לְקִרְיָתָם בְּצִאתָם מֵאֶת פְּרַעֲה: (כא) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרָא ה' עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט אֲשֶׁר
הִבְאִשְׁתֶּם אֶת רִיחְנוּ בְּעֵינֵי פְרַעֲה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לְתֵת חֶרֶב בְּיָדָם לְהַרְגֵנוּ: (כב) וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה
אֶל ה' וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי לְמָה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה לְמָה זֶה שְׁלַחְתָּנִי: (כג) וּמֵאִזּוּ בָאתִי אֶל פְּרַעֲה
לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לְעַם הַזֶּה וְהִצַּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמְּךָ: שמות פרק ו (א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה
עֲתָה תִרְאֶה אֲשֶׁר אַעֲשֶׂה לְפְרַעֲה כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַחַם וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרָשֶׁם מֵאֶרְצוֹ: משה
רבנו התלונן קשה על הקב"ה ואמר לו למה הרעותה לעם הזה ומאז באתי בשמך הרע
לעם ולמה שלחת אותי, ועל כך משיבו השם ומסכם את טענתו של משה בארבעה מלים
וידבר אלוקים אל משה, ואמרו חז"ל כל מקום שנאמר דיבור הוא לשון קשה וגם אלוקים
הוא מסמל הנהגה של מידת הדין, בארבע מילים אלו תמצת הקב"ה את טענת משה

כלפיו שהוא הרע לעם בשליחותו, והתשובה לכך בארבע מלים ויאמר אליו אני ה', אמירה בכל מקום לשון רכה ואף שם הו-י-ה הוא מסמל מידת הרחמים, כונתו בזה שאמר למשה גם מה שאתה רואה מידת הדין הוא נובע מרחמים כי כל דעביד רחמנא לטב עביד שעל ידי זה קיצר את זמן הגלות כדלקמן. ביאורם של דברים אומר הקב"ה למשה שיש שני דרכים לאדם לנהל את חייו דרך הראשון לחיות תמיד בעין ביקורתית ולראות רק את הרע והחסר ולהיות ממורמר ולחפש את החסרונות ותמיד מסתכל על מה שחסר ועל ידי זה יהיה תמיד בעצבות ולא יוכל להיות בשמחה כי כל חשיבתו רק על השלילה, אולם דרך שניה שירגיל האדם את עצמו לחשיבה חיובית ודבר זה תלוי בשני חלקים,

החלק הראשון להאמין ולדעת שכל מה שעושה השם הוא לטובה ובכל רע מסתתר אחריו הטוב שהשם רוצה לעשות,

והחלק השני שתמיד יתבונן בטוב שיש לו וישמח במה שהצליח להשיג, וכאשר ירגיל עצמו לחשוב טוב על כל דבר ובכל מצב יהיה בשמחה תמיד ויתעודד להמשיך ולעבוד את השם ביתר שאת ועוז, וזה בה לידי ביטוי ביחס לעצמו וכן ביחס לאשתו וביחס לחינוך ילדיו או תלמידיו וכן בעבודתו גם כלפי עובדיו כאשר נבאר.

כיצד נגאלו אחרי רד"ו כאשר הגזירה ארבע מאות שנה

ונתחיל בחלק הראשון אמר הקב"ה למשה שגם אותו דין הוא טובת האדם וממנו תצמח הגאולה, כעין אשר היה עם בני היות והגזרה היתה ארבע מאות שנה, ובאמת כתוב **בשמות פרק יב (מ) וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה:** (מא) וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בַּעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה יֵצְאוּ כָּל צְבָאוֹת ה' מִאֶרֶץ מִצְרַיִם: ומאידך מבואר החשבון בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) **שמות פרשת בא פרק יב סימן מ**, וכן מבואר בתרגום יונתן שמות פרשת בא פרק יב פסוק מ, שבפועל היו במצרים רק רד"ו שנים? אולם ההסבר לכך מה עשה הקב"ה קיצר הזמן על ידי קושי השעבוד בכדי לזרז את יציאתן, והיינו שעבדו בתקופה קצרה מה שהיה צריך לעבוד במשך ארבע מאות שנה, נמצא שאותן צרות הן סיבת זירו הגאולה כך שאין מקום לתלונות שמשה מתלונן, ולפי זה נמצא שהקב"ה השיב לו תשובה בזה שאמר לו שגם מידת אלוקים הוא גם ה' ונעשה הכל מתוך הרחמים, וזהו שאמר הקב"ה למשה הרי לאבות לא נגלתי בשם הויה שהיא מידת הרחמים אלא הכל במידת הדין ובכל זאת האמינו.

הרמז שנאמר והוצאתי אתכם ממתחת סבלת

ורמוז על כך שמעתי מפי הרה"ג הראשל"צ רבה של ירושלים רבי שלמה עמאר שליט"א מהפסוק **והוצאתי אתכם ממתחת סבלת מצרים, והצלתני אתכם מעבדתם, וכו' וידעתם פי אני ה' אלקיכם המוציא אתכם ממתחת סבלות מצרים:** ויש לדקדק בלשון הפסוק שתיבת "מתחת" מיותרת? אולם כוונת התורה להדגיש שמתחת אותו סבל מסתתרת הגאולה כי

הן הסיבה לקיצור הגזרה של הגלות, ולכן כותבת התורה מתחת לרמז כי האדם יראה מה שגלוי לעינייך ואינו רואה את הנסתר מתחת לסבל זירו הגאולה.

יסוד רבי עקיבא כל דעביד רחמנא לטב

ויסוד זה שצריך האדם לחשוב ולדבר חיובי, כפתגם השגור בפי בני אדם תחשוב טוב יהיה טוב, נלמד במסכת ברכות דף ס ע"ב אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר וכן תנא משמיה דרבי עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד כי הא דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא מטא לההיא מתא בעא אושפיזא לא יהבי ליה אמר כל דעביד רחמנא לטב, אזל ובת בדברא והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא, אתא זיקא כבייה לשרגא, אתא שונרא אכליה לתרנגולא, אתא אריה אכליה לחמרא, אמר כל דעביד רחמנא לטב, ביה בליליא אתא גייסא שבייה למתא, אמר להו לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל לטובה: ופרש"י וז"ל לקבולינהו בשמחה לברך על מדת פורענות בלבב שלם עכ"ל:

ביאור הבא"ח שיש בזה סגולה באמירה ובמחשבה חיובית

וכתב הבא"ח בספר בנייהו וז"ל שם אמר להו היינו דאמרי כל דעבדין משמייא לטב. יש להקשות מה חידוש קאמר להו עתה, והלא כבר אמר כן מתחלה על כל דבר ודבר שאירע לו ושמעו זאת ממנו? ונראה לי בס"ד כונתו לומר כי האדם שפותח פיו לטובה אפילו אם נגזרה עליו גזירה לרעה אפשר שתבטל, ולכן אמר מה שאתם רואין עתה שהכל נעשה לטובה היינו בשביל דאמרי לכו מעיקרא על כל דבר שנעשה דעבדי משמייא לטב, ועל כן פתחון פי שפתחתי לטובה גרם שיהיה הדבר ההוא לטובה באמת, ורצה ללמד בזה שיהיו מורגלים לפתוח פיהם לטובה על כל דבר אף על פי שנראה שהוא רעה: וכוון הבא"ח בזה למה שכתב המהר"ל מפר"ג בספר נתיבות עולם באהבת השם פ"א, וכן בנתיב הביטחון פ"א בא"ד וז"ל ולכך יהא אדם רגיל לומר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, וכאשר יאמר על הדבר שנראה רע והוא בוטח בו יתב' שהוא לטובה אז יתן הש"י אותו רע לטובה עכ"ל. וכן כתב סנגורן של ישראל הרב יצחק מברדיצוב בספרו קדושת הלוי בפרשת וישב וז"ל בא"ד ויאמר כל מה דעביד רחמנא- לטב עביד (שם ס:): ויבטח ויאמין שיש בזה טובה גדולה כי מאתו לא תצא רעה חס ושלום כנחום איש גם זו שברוב הבטחתו ואמונתו בו יתברך אמר על כל דבר גם זו לטובה (תענית כא) ובזה הוא ממתיק הדיני' מעליו והופך אותם לרחמים ועושה מרע טוב עכ"ל.

מנהג זה הוא הלכה לכל אדם

ודבר זה אינו חסידות אלא הלכה לכל אדם כאשר נפסק בשולחן ערוך אורח חיים סימן רל סעיף ה לעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעביד רחמנא, לטב עביד. ולענ"ד עניין יהיה רגיל לומר זו הדגשה שצריך לעולם הכוונה תמיד האדם צריך להרגיל את עצמו לומר בפיו ולחשוב טוב ראשית מתוך אמונה שכל מה שעושה הקב"ה לאדם זה לטובתו ושנית שיהיה לו תמיד חשיבה חיובית בזה שישמח תמיד בחצי כוס המלאה ולהודות על

מה שיש, ולא ירגיל את עצמו להסתכל על חצי כוס הריקה ולהיות בצער, כיון שזה גורם לקטרוג על עצמו. וכך מסופר שהיה רגיל האדמו"ר של חב"ד לומר לכל אדם הנמצא בצרה תחשוב טוב יהיה טוב ובזה התבטלו הרבה גזרות.

כיצד הלל היה בטוח שאין הצווחה מביתו

ובזה מובן מעשה של הלל במסכת ברכות דף ס ע"א תנו רבנן, מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צווחה בעיר, אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי. ועליו הכתוב אומר משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח בה'. והקשו כיצד הלל בטוח הרי המתפלל על כך הוי תפילת שווא? אולם הלל הנהיג לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד כסגולה להפך את הרע לטוב. וממנו למדו חוני המעגל ורבי עקיבא שהן תלמידי תלמידיו, ולזאת בטוח שזה לא יהיה בביתו.

משל המסילת ישרים פרק יט לביאור דברי ר"ע

וכתב הרמח"ל לבאר את דברי רבי עקיבא הנ"ל וז"ל כי אפילו הצער ההוא הדוחק הנראה בעיניו רעה, איננו באמת אלא טובה אמתית, וכמשל הרופא החותך את הבשר או את האבר שנפסד כדי שיבריא שאר הגוף ולא ימות, שאף על פי שהמעשה אכזרי לכאורה, אינו אלא רחמנות באמת להטיבו באחריתו, ולא יסיר החולה אהבתו מהרופא בעבור זה המעשה, אלא אדרבא יוסיף לאהבה אותו, כן הדבר הזה, כשיחשוב האדם שכל מה שהקב"ה עושה עמו לטובתו הוא עושה, בין שיהיה בגופו, בין שיהיה בממונו, ואף על פי שהוא אינו רואה ואינו מבין איך זה הוא טובתו, ודאי טובתו הוא, הנה לא תחלש אהבתו מפני כל דוחק או כל צער אלא אדרבא תגבר ונוספה בו תמיד.

ביאור האור החיים בדיברה הראשונה

ובדרך זו כתב האור החיים שמות פרק כ פסוק ב לבאר את הדיברה הראשונה מדוע כתב שני סוגי שמות השם, אָנְכִי ה' אֶלְקִיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים. וז"ל עוד ירצה על דרך אומרו (תהלים קטז) כוס ישועות וגו' ובשם י"י אקרא צרה ויגון וגו' ובשם וגו', ודרשו ז"ל (ברכות ס' ב) מברכין על הרעה בשמחה כשם וכו', והטעם כי בחינת המוסר מה' אינו אלא לצד הטוב והחסד, והוא אומרו אנכי ה' פירוש מדת החסד והרחמים אפילו בזמן אלקיך פירוש שאני מיסרך:

הסבר פסוק שמע ישראל והמנהג לכסות העיניים

ובזה נראה לענ"ד לבאר מדוע כשאומרים שמע ישראל מכסים את העיניים? ועוד מדוע בק"ש אומרים ה' אלוקינו מדת דין ורחמים? אלא כונת הדבר שאנו מאמנים שהן מידת הרחמים והן מידת הדין הכל בין עונש ובין שכר כולן ה' אחד כולם רחמים על האדם, ולכן סוגרים העיניים לרמוז כי האדם צריך לדעת שאינו רואה את האמת כיון שהעיניים שלנו קצרות ראייה ומה שחושבים שהוא רע הוא הטוב ומה שחושבים שהוא טוב יתכן והוא רע, ולכן כל אחד צריך לחזק עצמו באמונה בהי"ת שכל מאן דעביד רחמנא לטב עביד.

דברי חז"ל על טעות הבנת האדם:

והדבר מתבאר לפי מה שמבואר בגמרא פסחים דף נ ע"א והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, אטו האידינא לאו אחד הוא? אמר רבי אחא בר חנינא לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת, לעולם הבא כולו הטוב והמטיב ע"כ. וכתב לבאר בספר דעת תבונות לרמח"ל סימן קע שלעתיד לבא ביום הדין הגדול יפרוש השי"ת ויראה לכל אדם את כל הנעשה עימו ויבין וישכיל את הנאמר עד כמה עמקו מחשבותיך. הרי שמבואר כאשר האדם נמצא בעוה"ב רואה את הכל שהוא טוב הכיצד? אלא בהכרח שכל מה שנראה לנו רע זה מחוסר הבנתנו. אולם כאשר האדם מגיע לדרגת ביטחון בהשי"ת באמת יכול להבין ולראות כי הכל לטובה מעין עוה"ב.

מדוע האדם טועה שזה רע

עוד כתב בספר דעת תבונות לרמח"ל סימן קכח מדוע האדם טועה וז"ל ובאמת תראי [הנשמה] שגם במעשים אין רע נמצא בעולם אלא חלקי הדברים טרם התחברם להשלמת הדבר, אך אין דבר מושלם שיהיה רע וכו' ע"כ. והיינו שכל החיסרון נובע מפני שהאדם אינו יכול לראות דבר מושלם כיון שפעמים שהדבר נשלם במשך זמן קצר אך פעמים שזה נשלם בזמן ארוך, מעין מגילת אסתר, מעין מכירת יוסף, מעין שיעבוד בני"י במצרים, מעין מעשה דר"ע הנ"ל, אבל אחרי שנשלם הדבר מתברר כי הכל לטובה. וכן כתב החזו"א בספרו אמונה וביטחון שהדבר דומה לכפרי שנכנס למתפרה ורואה את החייט כיצד לוקח בד יקר ערך וגוזר אותו לחתיכות ונדמה לו כי הוא משחית את הבד כי מימיו לא ראה כיצד החייט תופר ורק רואה את השלב הראשון, אולם כאשר יראה מתחילה עד סוף הרי יראה עד כמה החייט פועל בצורה הכי טובה, כן האדם כלפי מעשיו של השי"ת אינו רואה את הסוף אלא את ההתחלה ולא רואה את התכלית ולכן נראה לעינינו רע ורק מי שיכול או זוכה לראות את הסוף מבין שהכל לטובתו.

מעשה בהלצה לאריכות ימים

ומסופר מעשה בזקן צדיק מנובהרדוק שהאריך ימים מעל מאה שאלו אותו במה זכה לאריכות ימים והשיב להם בהלצה כי לי אין שאלות על השי"ת למה ככה וכדומה, אבל בני אדם ששואלים על הנהגתו יתברך שאלות לוקחים אותם למעלה בכדי להשיב להם תשובות.

מעשה עם שני סוחרים שהלכו להפליג

וכעין המסופר בגמרא נדה דף לא ע"א דרש רב יוסף מאי דכתיב אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שיצאו לסחורה ישב לו קוץ לאחד מהן התחיל מחרף ומגדף לימים שמע שטבעה ספינתו של חבירו בים התחיל מודה ומשבח לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני, והיינו דאמר רבי אלעזר מאי דכתיב עושה נפלאות (גדולות) לבדו וברוך שם כבודו לעולם אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו. הרי

שאם היה רואה מתחילה את האסון היה רוקד משמחה וכל העצב שהיה בתחילה בגלל שראה רק חצי מעשה, כך הדבר אצל כל אדם רק שיש מעשה שרואים את הסוף והתכלית תוך זמן קצר ויש שרק אחרי זמן ארוך ויש אחרי דורות.

מעשה שהיה בנהג מונית

ובכדי לבאר עניין הפרשה נקדים מעשה שהיה עם נהג מונית שהתחיל להתחזק ולחזור בתשובה והנה פעם אחד לקח נוסע לבית חולים הדסה עין כרם לאחר שהגיע כמובן הנוסע שילם וירד, חשב לעצמו האם לחזור לעיר או להמתין מעט אולי יצליח למצא נוסע אחר לעיר כך שלא יחזור ריק, החליט להתעכב וממתין שמא ימצא נוסע והנה עוברים חמש דקות ועשר דקות ורבע שעה ועדיין לא מוצא נוסע ועדיין מתעכב באמרו אולי הרגע יגיע נוסע וכך נמשכה המתנתו במקום שלושת רבעי שעה והנה הגיע מונית עם נוסע לבית חולים הוריד את הנוסע ובדיוק יצא אדם מהבית חולים שרצה מונית לנסוע לעיר וראה אותה מונית שהגיעה כעת ועלה אליה מיד ונסעו, אותו נהג כעס מאוד איך הוא חוטף נוסע הרי הוא ממתין שלושת רבעי שעה, חשב לרדוף אחריו ולחסום אותו, אך בהיות והתחיל לחזור בתשובה היה הולך לשמוע שיעורי תורה ונזכר בדברי הרב שאין אדם נוגע במה שמגיע לחברו וחבל שילך להילחם על הנוסע, והנה בעודו מהרהר עם עצמו יצא איזה דיפלומט מהבית חולים וניגש למונית ושאלו שהוא צריך נסיעה לצפון הלך וחזור עם המתנה ממושכת וקיבל עבור כך מעטפה הגונה של אלף דולר.

חשב לעצמו שאם היה נלחם עם אותו נהג על הנוסע והיה לוקח ממנו הנוסע היה עושה נסיעה של חמישים שמונים שקל והנה בגלל האמונה שחיוק עצמו ראה תיכף ומיד שזה היה לטובתו והרויח אלף דולר.

עוד מבואר בתענית כי המצב הטוב ביותר הוא כמו שהוא

והחלק השני: שלעולם האדם ירגיל עצמו לראות את חצי כוס המלאה, כמסופר במסכת תענית דף כג ע"ב תו רבי מני הוה שכיח קמיה דרבי יצחק בן אלישיב אמר ליה עתירי דבי חמי קא מצערו לי, אמר ליענו ואיענו, אמר קא דחקו לי, אמר ליעתרו ואיעתרו, אמר לא מיקבלי עלי אינשי ביתי, אמר ליה מה שמה חנה תתייפי חנה ונתייפת, אמר ליה קא מגנדרא עלי, אמר ליה אי הכי תחזור חנה לשחרוריתה וחזרה חנה לשחרוריתה: **וכתב בספר כיצד לשמוח** שהגמרא מלמדת אותנו כי בעצם לאדם נדמה שמצב אחר יהיה יותר טוב ולכן הראה לו הצדיק כי מצב אחר רק יותר גרוע וכן הדבר אצל כל אדם עושה השי"ת את הטוב ביותר עבורו וצריך תמיד לשמוח עם מה שיש ולא להתמקד מה שחסר בהיות ואדם כזה מאפיל על כל האושר כמו שנספר.

"ברכת השם היא תעשיר" – ולא תוסיף עצב

סיפר המקובל הרה"ג יעקב עדס שליט"א מעשה שפעם התארח בבית הוריו עשיר גדול בשבת, לאחר הסעודה שאל הרב יעקב את העשיר תגיד היכן אתה נהנה יותר האם

בביתך שיש לך מטבח יותר גדול מכל הבית ומשרתים וטבחים וכו' או כאן בבית הפשוט, השיב שאתה רוצה לדעת את האמת אני לא יודע מה אכלנו הערב, שאל אותו איך יתכן וכי מדובר על צדיק הדבוק בקדושה עד שלא מרגיש מה אוכל, השיבו ואמר שמרוב דאגה לא יודע מה קורא איתו, שאל אותו מדוע אמר לו מרוב צער ודאגה, שאלו במה דברים אמורים והשיב שלא מזמן באו אליו שני הצעות לקנות מניות שיש להם בחברה כל אחד יש לו עשרה אחוזים, כמובן שהדבר קשה להחלטה כי אי אפשר לדעת אם יצליחו או לא ולבסוף החליט לקנות מאחד ואת השני לא קנה למרות שזה אותה חברה ומה שיקרה עם הראשון יקרה עם השני, והנה תוך ימים ספורים החברה הצליחה והרויח הון עתק ומאותו רגע נכנס לעצבות נוראה מדוע לא לקח גם את השני וזה לא עוזב אותו.

מוסר השכל

עלה בידנו להשכיל שגורל האדם ובני ביתו האושר בחיים וההצלחה תלוי בהנהגתו, שבונה את הבית היהודי על אדני התורה. צריכים בני הזוג להרגיל עצמם בהנהגה טובה זו שהיא גם סגולה כמו הלל הזקן ראשית האמונה שהכל לטובה וכך יאמרו תמיד בפיהם, ושנית לשמוח במה שהשם נתן לו, כך שפותח את היום במודה אני ראשית שהחזרת נשמה בקרבי וכן על הגוף שהוא בריא ומתפקד שזה לבד שווה הון תועפות לעומת בני אדם שנמצאים רח"ל בבתי חולים וסובלים מכל מיני מחלות, שנית ישמח בבית שזכה לבנות ולילדים שזכה ולפרנסה שיש לו גם אם לא ברווח ועל הרכוש שהשיג ובזה ירגיל כדברי דוד המלך בתהלים פרק לד (ב) אֶבְרָכָה אֶת־יְהוָה בְּכֹל יַעַת תָּמִיד תִּהְיֶה לְתוֹרַתוֹ בְּפִי: ויתפלל על החסר ויבטח בבוראו שיעשה איתו את הטוב, לעומת רבים שהעצבות וחוסר אושר ושמחה שורר בביתם מפני שמתמקדים רק בחסר וכל היום יש תלונות למה לא מצליחים למלא את חסרונו כן שגם ממה שיש להם אינם נהנים וכל ימיהם סבל מצוקה וצער, וזה מה שהקב"ה השיב למשה בארבעה מילים ויאמר אליו אני ה' שהכל טוב ובמידת הרחמים, וזה המסר של הדיברה הראשונה וכן הפסוק של שמע ישראל שהכל לטובה ובזה נזכה לחיות תמיד בשמחה ובאושר ובעושר והצלחה אמן.

מעלת הבטחון / הרב אברהם דניאל עבשטיין, מח"ס 'מי מנוחות', לייקווד

המכות היו לחזק בטחונם בהשי"ת

וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרַעֲה וְהִרְבִּיתִי אֶת אֶתְתִּי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (ז, ג)
דן אנכי - ואחרי כן יצאו

הנה בברית בין הבתרים הקב"ה אמר אל אברהם (בראשית טו, יד): "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". ופי' רש"י וז"ל: "דן אנכי - בעשר מכות", עכ"ל. הרי דבברית בין הבתרים נכלל שקודם שיגאלו כלל ישראל מארץ מצרים, המצרים ילקו בעשר מכות, כדכתיב: "דן אנכי" - "ואחרי כן יצאו". ויש להתעורר להבין, מדוע הוצרך שילקו המצריים העשר מכות דוקא קודם שיגאלו כלל ישראל מארץ מצרים, הרי כלל ישראל היו יכולין לצאת מארץ מצרים, ואח"כ ילקו המצריים בעשרת המכות? וע"כ כיון שלא יצאו רק אחר שראו העשר מכות ע"כ היה צורך לזה, וצ"ב.

טעם לעשר מכות

הנה רבינו הגר"א (מובא בסידור הגר"א [נאבני אליהו], ברכת 'על הצדיקים') כתב יסוד גדול בענין בטחון וז"ל, "גם שהוא מבטח לצדיקים הבוטחים בו ונותן שאלתם לאחר זמן, קודם יבא שאלתם הוא משען להם שלא יאבדו בטחונם בו יתברך, כמו שמצינו במצרים קודם צאתם שהראם נפלאות שישענו בו ויצאו בריש גלי (בראשית יד, ח) ובני ישראל יוצאים ביד רמה, ומתרגמינן בריש גלי), "לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיה ב, ב), וכן באחשורוש קודם שנתלה המן הראה להם גדולת מרדכי אשר קראו לפניו ברחובות, "ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ" (אסתר ו, יא), סעד אותם בבטחונם קודם יצאו מאפלה לאורה, שיקבלו את התורה שנית בבטחון גדול ובלב שמח, וכן לעתיד "כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז, טו) להיות משען לנו בבטחוננו בו יתברך", עכ"ל. ומבואר מדברי רבינו הגר"א ב' יסודות. א] דעיקר הזכות שזכו כלל ישראל שיצאו מארץ מצרים היה אך ורק מכח בטחונם בהשי"ת. ב] שהגם שכלל ישראל לא היה יכולין להיות בוטחים בהשי"ת, מ"מ השי"ת היה מסייע להם להיות בוטחים בו כראוי. והאופן שהשי"ת סייע לכלל ישראל להיות בוטחים בו היה ע"י העשר מכות, ממה שראו הנסים ונפלאות, ובעזה"י נבאר זאת.

נגאלו אבותינו בזכות הבטחון

איתא במדרש (תהלים שחר טוב מזמור כב) על הקרא: "בך בטחו אבותינו בטחו ותפלטמו" ז"ל, "בך בטחו אבותינו - במצרים. בטחו ותפלטמו - מיד פרעה. אליך זעקו - כמו שנאמר (שמות ב, כג): "ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו". ונמלטו - דכתיב (שם יד ל): "ויושע ה' ביום ההוא", וכל כך למה, משום בך בטחו ולא בושו, הכל בזכות

הבטחה, ע"כ. הרי להדיא בדברי המדרש דעיקר הזכות שזכו אבותינו ליגאל ממצרים היה משום שבטחו בהשי"ת.

וכן איתא בילקוט שמעוני (פרשת בשלח רמז רמ) וז"ל, "ויאמינו בה" (שמות יד, לא) בשכר אמונה שהאמינו שרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה וכו' **וכן אתה מוצא שלא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בזכות אמונה שהאמינו שנאמר ויאמן העם**, וכן הוא אומר אמונים נוצר ה', וירא ישראל את מצרים מת (שם, ל) וכו' **וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמונה שנאמר אתי מלבנון כלה וגו'**, ע"כ.

דתן ואבירם זכו לגאולה מכח בטחונם

בא וראה עד היכן הדברים מגיעים, הרי מצינו שדתן ואבירם זכו לגאולה משום שבטחו בהשי"ת שיגאלו. דהנה הקשה הרא"ש (על התורה פרשת בא) וז"ל, "יש לשאול מאי שנא שמתו כל הרשעים בתוך שלשת ימי אפלה, ודתן ואבירם לא מתו שהיו רשעים גמורים? **יש לומר אף על פי שהיו רשעים לא נתיאשו מן הגאולה**", עכ"ל. דברים נוראים, שמצינו דתן ואבירם שהיו רשעים גמורים, מ"מ בזכות הבטחון זכו לגאולה. ומבואר מזה, גודל הכח של מדת הבטחון בהשי"ת, שאפילו רשעים שבוטחים בהשי"ת זוכים לחסד ה', וע"כ הם זכו לגאולה.

כלל ישראל חיזקו בטחונם מהעשר מכות

הנה לבאר עיקר דברי הגר"א שקודם שיצאו כלל ישראל מארץ מצרים הקב"ה הראה להם נסים ונפלאות לחזק בטחונם. הנה מן עיקרי היסודות הנצרכות ביותר להיות בוטח בהשי"ת, צריך להאמין שהקב"ה הוא 'כל יכול' - בעל היכולת, ואין שום דבר נמנע מיכולתו לעשות. וכלל ישראל ראו דבר זה בעשרת המכות, שהשי"ת הוא בעל היכולת והוא השליט על כל כח בעולם, וע"כ בטחו בו שיגאלם. והאריך הסטייפלר (בספר חיי עולם, פרק ט"ו) לבאר שכל מכה מורה על יכולתו של השי"ת וז"ל, "והנה כל האותות והמופתים שעשה השי"ת במצרים ע"י מרעה"ה, היה בכדי לפרסם שהבורא ית' שליט בעולמו ומושל בכל כדכתיב (שמות ט, טו): "כי עתה שלחתי ידי ואך אותך בדבר ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ", ולכן היו מכות רבות ושונות אע"פ שבמכה אחת היה אפשר להכניע את פרעה כשתמיד המכה ההיא עד בלי נשוא. **במכת דם**, ראו שהשי"ת שליט על המים וכן בקריעת ים סוף שמימי הים נצבו כמו נד והמים להם חומה מימינם ומשמאלם. **במכת צפרדעים** ראו שהשי"ת שליט על בריות שבמים (כדכתיב ושרץ היאור צפרדעים). **במכת ערוב** ראו שהשי"ת שליט על חיות הארץ. **במכת ארבה** ראו שהשי"ת שליט על בריות המעופפים שכולם עושים רצונו ית"ש וגזירתו, נגזר שיבאו בהמוניהם להשחית במצרים, באו, ולגושן מקום מושב בניי, לא העיז אף א' לבוא, את הגבול שמרו כולם, כי כן פקד בורא עולם ית"ש. **במכת ארבה** ראו ג"כ שהקב"ה שליט על הרוח, כי הארבה בא ברוח קדים עזה, וכשהעתיר משה רבינו להסירו, נעתק והלך ע"י רוח ים חזק מאוד כמבואר בפרשה. **במכת דבר** ראו שהשי"ת שליט על חיי הבעלי חיים, נגזר על מקנה מצרים שימותו, מתו,

וממקנה בני" לא מת אחד. **במכת בכורות** ראו שהשי"ת שליט על חיי האדם, בכורות מצרים מתו כולם בשעה אחת כאשר התרה מרע"ה בשם ה', ובכורי ישראל חיו. **במכת כנים** ראו שהשי"ת שליט על האדמה כי עפר הארץ נהפך והי' לכנים, ופגעו רק במצריים ולא בישראל. **במכת שחין** ראו שבריאות האדם ותחלואותיו הכל ביד השי"ת, נגזר שילקו בשחין מצרים ולקו, ולבני" לא פגע השחין כי הכל בגזרתו ית"ש. **במכת חושך** ראו שהקב"ה הוא המאיר לארץ, בגזרתו ית"ש המאורות מאירים ובגזרתו ית"ש לא יאירו וימש חשך. **במכת ברד** שהיו שלשה דברים, מטר, ברד, ואש מתלקחת, ותהלך אש ארצה. ראו שהשם יתברך הוא השולח עננים להמטיר על הארץ, ובגזרתו נהפכים לברד, וראו שהאש והמים עשו שלום לקיים גזירתו יתברך וכו", עכ"ל, ועי"ש יתר דבריו. ועפ"י דבריו הק' ברור ומבואר בטוט"ו כל הענין הזה: שכל האותות שנעשו במצרים, הכל היה להורות על יכולת הבורא ית', ומאחר שראו כלל ישראל זה, בטחו בהשי"ת שיגאלם מארץ מצרים.

השגחת השי"ת

עוד יסוד גדול הנצרך ביותר להיות בוטח בהשי"ת, צריך להאמין בלב שלם שהשי"ת הוא משגיח על כל אחד ואחד, ואין דבר נעלם ממנו. והגם שנגזרה גזירת גלות מצרים בברית בין הבתרים, מ"מ השי"ת דן את המצרים על כל מה שעשו. ונענשו על כל מה שעשו. וכל המכות היו ממש מדה כנגד מדה [ואכמ"ל בביאור זה]. מ"מ כלל ישראל ראו השגחת השי"ת. ועוד ראו, שכל המכות לא נגעו ולא פגעו בשום יהודי במצרים, וכל זה היה מגודל השגחת השי"ת על עמו ישראל. וכיון שכן, שראו השגחת השי"ת חיזקו את עצמם לבטוח בהשי"ת שיגאלם מארץ מצרים.

ואיתא בזוהר (ח"א דף ר"ה, ע"ב): "אתה ה' אבינו, דהא **את קיימא עלן תדיר לברכה ולאשגחא עלן, כאבא דאשגח על בנין בכל מה דאצטריך לון**" [תרגום: אתה ה' אבינו, שהרי אתה תמיד עומד עלינו לברך ולהשגיח עלינו כמו אב שמשגיח על הבנים בכל מה שצריך להם"], ע"כ. הרי אם אחד באמת מרגיש שהקב"ה הוא משגיח עליו ממש כמו אב שמשגיח על בנו, בודאי בלי שום ספק שיבטח בהשי"ת באמת, ובודאי יזכה להשגחת השי"ת שיעזרהו בכל מצב שהוא.

אהבת השי"ת

עוד יסוד גדול הנצרך ביותר להיות בוטח בהשי"ת, צריך להאמין בלב שלם שהשי"ת אוהב את עמו ישראל. שכל מה שעשה השי"ת שענש את המצריים, והביא עליהם כל המכות, ועשה כל הנסים ונפלאות היה אך ורק משום שהקב"ה - 'אוהב את עמו ישראל'. אבל האמת הוא שאין לנו שום השגה על גודל אהבתו, כאיתא בזוהר הק' (שמות דף ה', ע"ב) וז"ל, "א"ר יהודה אלמלי הוו ידעין בני נשא רחימותא דרחים קודשא בריך הוא לישראל הוו שאגין ככפיריא למרדף אבתריה", [תרגום: א"ר יהודה אלמלי היו יודעין בני אדם האהבה שאוהב הקב"ה לישראל היו שואגים ככפירים לרדוף אחריו], עכ"ל. הרי, דלית לנו שום השגה כמה אהובים אנו אצל אבינו מלכנו, מלך מלכי המלכים הקב"ה.

וזהו מן היסודות דבעינן כדי שיבטח בהשי"ת. דאם אחד מרגיש באמת, גודל האהבה שהשי"ת אוהב את עמו ישראל, בודאי יבטח בו באמת בלי ספק שיעזרהו בכל מצב שהוא. אפילו במצב של מצרים, שלא ראו שום אופן שעל פי דרך הטבע שיגאלם מארץ מצרים, וע"כ לא היו יכולין להיות בוטחים בהשי"ת שיגאלם. אבל אחר שראו כל המכות, והרגישו שהשי"ת 'אוהב את עמו ישראל' - חיזקו את עצמם להיות בוטחים בהשי"ת שיגאלם מארץ מצרים.

סיכום מכל הנ"ל

נמצא, דלבטוח בה' צריך להאמין בהני יסודות שהשי"ת הוא בעל היכולת, ומשגיח עלינו כאב על בנו, והאוהב אותנו יותר מהשגתנו. ואם ברור זה אצל כל אחד ואחד, בודאי יבטח בהשי"ת באמת. וכל אחד ואחד צריך לחזק עצמו תמיד, ובפרט כשלומד פרשיות אלו, שמהן אנו לומדין עיקרי יסודות האמונה ובטחון בהשי"ת, שהוא השליט על כל העולם כולו, ואין שום דבר נמנע מיכולתו מלעשות, ואוהב את עמו ישראל.

ובאמת בכל יום כשאנו מזכירים יציאת מצרים צריכין אנו לחזק עצמנו במדת הבטחון. הנה רבינו יונה (ברכות ב, ע"ב מדפי הרי"ף) כתב לבאר הא דאמר רבי יוחנן (ברכות ד, ע"ב): "איזהו בן עולם הבא זה הסומך גאולה לתפילה". וז"ל, "י"ל וכי מפני שסומך גאולה לתפילה יש לו שכר כל כך שיהיה בן עוה"ב ... ועוד אמר מורי נר"ו טעם אחר מפני שכשמזכיר גאולה מצרים ומתפלל, מיד הוא מראה שבוטח בה' בתפילה כיון שמבקש ממנו צרכיו, שמי שאינו בוטח בו לא יבקש ממנו כלום. וכן נראה באלה שמות רבה בפרשת בא אל פרעה שאומר לשם שכשראו ישראל הנסים והנפלאות שהיה עושה עמהם הבורא שלא כטבעו של עולם בטחו בו ועל זה נאמר (שמות יד, לא): "וירא ישראל את הים הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' וגו'". וכיון שמזכיר עכשיו אותה הגאולה שבטחו אבותינו בה' והצילם ומתפלל מיד, נמצא שגם הוא בוטח בו שיענה אותו, כמו שענה לישראל בעבור שבטחו בו, ומפני זה מזכיר אותה הגאולה ומתפלל מיד, והבטחון הוא עיקר היראה והאמונה, ולפיכך זוכה בסיבתו לחיי עולם הבא", עכ"ל. הרי בכל יום אחר שמזכירין גאולה מצרים מיד מתפללים, זה מראה שאנו בוטחים בהשי"ת שיענה תפילתנו כמו שענה לאבותינו במצרים. שכשאנו מזכירין יציאת מצרים, וזוכרים כל הנסים ונפלאות שעשה לאבותינו - עי"כ נחזק עצמנו להיות בוטחים בהשי"ת בלב שלם.

האלקים ישימנו מן הבוטחים עליו הנמסרים לדינו בנראה ובנסתר ברחמיו, אמן!

והבוטח בה' חסד יסובבנו!!

לתגובות: adebstein@gmail.com

מפרדס הכהונה / הרב גמליאל הכהן רבינוביץ, מחבר ספרי 'גם אני אודך', 'פרדס יוסף החדש' ושא"ס, מו"צ בבית הוראה 'אור החכמה'

חופה במוצאי שבת

וַיִּקַּח עִמָּרָם אֶת יוֹכָבֵד דֹּתוֹ לֹאֲשֶׁה (ו, כ)

יש לעיין חתן אשר בשל הסגר הנוכחי (לשמירה מהנגיף הקורונה), נאלץ להקדים חופתו למוצאי שבת, האם יש ענין שלא לערוך חופה במוצאי שבת.

והגאון הנפלא רבי ברוך דדון שליט"א, כתב לי וז"ל: הנה הובא בש"ע (אהע"ז סימן ס"ד סעיף ג') בשם הרמב"ם הרמב"ן והר"י מיגאש, ע"פ הגמרא בכתובות (ז.), בשם יש אומרים שלא לערוך חופות ביום שישי וביום ראשון מחשש חילולי שבת, ויש מתירין. והלכה כדברי יש אומרים בתרא להתיר.

וכבר פשט המנהג להקל לערוך חופות בימים הנזכרים, ורק נזהרים שלא לגרום לחילולי שבת (ראה ילקוט יוסף שובע שמחות (עמ' פ"ב), וגם במוצאי שבת מעיקר הדין מותר לערוך חופה וקידושין, אלא שכבר הונהג שלא לעשות, מחשש חילולי שבת המוניים מצד המוזמנים ומצד בעלי האולמות העורכים והנגנים, ועוד. וכך הנהיג מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל, בהיותו רב ראשי בתל אביב, שלא לערוך חופות כלל במוצאי שבת מפני חילול שבת, ובעקבות דרכו בקודש הונהג הדבר בכל מקום ואתר (ראה ביתד המאיר תמוז תשס"ז שם הופיע מכתבו, וראה עוד בספר נופת צופים עמ' ס"ו).

ובנידון דידן, הואיל והיא שעת הדחק מפני הסגר, ניתן לערוך חופה וקידושין במוצאי שבת, ורק יזהרו להכין הכל מבעוד מועד ולבל יגרם חלילה חילולי שבת. וכן הובא בקובץ מבית לוי לבעל שבט הלוי ח"ג (עמ' ס"ז), שלצורך יש להקל לערוך חופה במוצאי שבת. יעו"ש.

ומלתא אגב אורחא, היה נהוג בכמה קהילות שלא לכתוב במוצאי שבת (ראה לקט יושר מנהגי תרומת הדשן עמ' 58), והיו שלא חששו כלל בזה, וכתבו כרגיל (ראה באורך בנשמת חיים ח"ב עמ' תרמ"א, ומשפט הכתובה ח"א עמ' קס"ז). וגם בעל תרומת הדשן לא מחה במי שכתב (לקט יושר שם). ומנהג זה רווח גם אצל גדולי חכמי הספרדים ועדות המזרח, אשר היו שנוהרו בזה, ומאידך, היו שלא הקפידו כלל וכתבו כרגיל.

וראיתי בספר נר המערב לרבי יעקב משה טלידאנו זצ"ל (עמ' ש"ו), שהביא מנהג זה שנהגו בו במרוקו שלא לכתוב עם דיו, בכדי שלא להתחיל את השבוע עם צבע שחור, ומטעם זה גם לא שתו קפה או כל דבר המהול בגוון שחור, למען לא תהיה התחלת השבוע בדברים שאינם לסימן טוב. יעו"ש. ולפי טעמו כל הקפידא היא דווקא בדיו שחור, ואולי בשאר צבעים ליכא חששא כלל.

חופה במוצאי שבת

ועכ"פ גם מי שנוהר שלא לכתוב במוצאי שבת ונאלץ לכתוב הכתובה בחופה הנזכרת, יש לייעץ לו לכתוב הכל מערב שבת, ורק יחתים את החתן והעדים, או שיתן למשהו אחר שלא מקפיד בזה לכתוב במוצאי שבת, או שיכתוב בעט עם צבעים שונים לבל יראה הצבע השחור, ושומר מצווה לא ידע דבר רע. (עכ"ל).

מצוות הארץ בפרשה / הרב אברהם יוסף חבצלת, מרבני 'בית המדרש להלכה בהתיישבות'

מדוע לא נוכתה החיטה

וְהַפְּשֹׁתָהּ וְהַשְׁעֵרָה נִפְתָּה, פִּי הַשְּׁעֵרָה אָבִיב, וְהַפְּשֹׁתָהּ גִבְעֹל. וְהַחֲטָה וְהַפְּסָמָת, לֹא נָפוּ, פִּי אֲפִילַת הַנָּה (ט, לא-לב).

כי השעורה אביב - כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה. כי אפילות הנה - מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו. (רש"י).

במה זכו החיטה והכוסמת שנעשה להם נס, שלא נעשה לפשתה ולשעורה?

*

במשנה בפסחים (לה, א) אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, בחיטין בשעורין בכוסמין בשיפון ובשיבולת שועל. הובאה כלשונה ברמב"ם (חמץ ומצה ה, א) ובשו"ע (או"ח תנג, א). הרמ"א הוסיף: המנהג ליקח לכתחילה חיטים. במשנ"ב הטעים: משום שהוא חביב לאדם ביותר ואיכא משום הידור מצוה. ואם אין לו חיטים, יקח למצות מאחד הארבעה מינים החשוב לו ביותר, כדי שיאכל לתאבון. וכעין סברתו בכף החיים: אם כולם חשובים וחביבים באותה מידה יקדים לפי סדר הקדימה שבהלכות ברכת הפת: שעורים, כוסמין, שיפון, שיבולת שועל. הרי שיש להקדים שעורים לכוסמין, כסדר שבמשנה בפסחים. המהרש"ם ותפארת ישראל על המשנה כתבו שעדיפות החיטים על שעורים מפני ששעורים ממהרות להחמיץ, כמבואר בגמ', בשו"ע להלן ס"ה ובנו"כ. טעם רביעי, ע"פ החתם סופר (על התורה, הפטרת פר' תזריע). הוא מחדש שלא ראוי לאכול לחם שעורים כיון שקשים לשכחה (לא מצאתי מקורו). וכתב תלמידו המהר"ם שיק (תריג מצוות מצוה י") שאולי זה טעם הרמ"א, שהרי בלילה זה מצוים על למען תזכור.

לטעם זה ברור מדרש רבי תנחומא. רצה הקב"ה לתת להם לישראל מצוות, כמו שהביא רש"י להלן בפרשת בא, בעניין דם פסח ודם מילה, לכן עשה פלאות לחיטה ולכוסמין ולא לשעורה, כדי שיוכלו לקיים אכילת מצות בליל ט"ו בהידור. (דרשות מהר"ם שיק, אקדמות מילין עמ' 53, ועוד). אמנם, דרשה זו חידודה קודם לליבונה, להלכה, הבאנו לעיל פסקיהם של כף החיים, המשנ"ב והמהרש"ם, לפיהם במצת מצוה אין עדיפות לכוסמת על שעורים.

*

מדוע לא נוכתה הכוסמת

וְהַחֲשָׂה וְהַפְסִימָה, לֹא נָכוּ (שם)

*

כתב המהרש"א (פסחים לו, ב) כוסמין שיבולת שועל ושיפון חייבים בביכורים. הפני יהושע חלק עליו משני נימוקים. הראשון, נהי דכוסמין מין חיטין ושיבולת שועל ושיפון מין שעורין היינו לעניין חלה תרומה וכלאיים, מה שאין כן לעניין ביכורים, דשם חיטין ושעורין ממש בעינן. הרש"ש (שם) דייק מן הפסוק כדברי הפנ"י, מדכתיב החיטה והכוסמת לא נוכו, ש"מ דלא הוה ידעינן מכללא דכוסמת כחיטה. אמנם לא הסכים לפסקו, אבל מן הפרשה כאן עולה שכוסמת אינה כלולה בחיטה.

הגר"ג אידלשטיין שליט"א יישב בפשיטות השגת הרש"ש על המהרש"א. תוס' והר"ש הסיקו שאף שכוסמין מין חיטין הם גם מין שעורים. כך שאם לא היתה נכתבת בפני עצמה לא היה ידוע מה עלה בגורלה, אם נוכתה או לא. אם לעניין זה היא בכלל חיטין או בכלל שעורין. (מנחת אברהם לגר"א גרבוז, מנחות פד, א, ועוד).

*

אמנם, אחר בקשת המחילה, ננסה להסביר הוכחתו. הרש"ש לא דן ב"חיטה" של חז"ל אלא ב"חיטה" של הפסוק. מחלוקת המהרש"א והפני יהושע היא במשמעות חיטה דקרא. למשל בפסוק ארץ חיטה ושעורה האם כוסמת בכלל או לאו. הגם שלכל אחד מחמשת מיני דגן יש שם בפני עצמו, האם חיטה הוא שם כולל גם לכוסמין או לאו. אין זה קשור לשאלה אם כוסמת מין חיטים או מין שעורים לעניין תרומות ומעשרות חלה וכלאיים, אלא למשמעות חיטה דקרא בלבד. אם נזכר דגן זה - כוסמת - בפני עצמו הרי שאינו בכלל חיטה. לפי זה הסיק הרש"ש שכוסמת אינה בכלל חיטה לעניין מנחות, וכן שיפון ושיבולת שועל אינם שעורה לענין מנחת העומר.

כמובן שמכיון שתכונותיהם שוות יכול להיות שלכמה הלכות דינו כחיטה. למשל אם עיסתו דומה לעיסת חיטים, ואין מקפיד כל תערובתו, ונשכו יכול להפריש חלה מזה על זה, שכן העיסות דומות היינו מין חיטה (עי' במשפטי ארץ בפירוט). כך גם לעניין כלאים, שם הכלל שהכל הולך אחר המראה. אם חיטה וכוסמת דומים אינן כלאים זה בזה. ויש עוד נפק"מ ואכמ"ל בהם, אבל אינם נובעים ממשמעות חיטה דקרא. שםם שונה. דינם, לכמה הלכות, שווה.

משאת משה / הרב מנחם ישראל חזן, מודיעין עילית

בין צעקה למילה

וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' עַל דְּבַר הַצְּפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׁם לַפְּרָעָה (ח, ח)

מכה זו, קשה היתה. הכי קשה.

ומה היה הקושי הגדול?

- ה'קול'. 'דבר הצפרדעים'.

היה זה קול נורא. קול מחריד. קול – קטלני. מצרים רבים נהרגו אז.

וכל כך למה?

- בגלל שהם – מנעו, והחסירו, את ה'קול'.

הם מנעו אותו – מעם ישראל. מכנסת ישראל, מהשכינה הקדושה (עי' זוה"ק כט:).

קול קטלני

כלל ישראל, בגלות מצרים, היו חשוכי 'דיבור'. נעדרי ביטוי. ה'קול' שלהם, לא הגיע לכלל 'דיבור'.

וזו היתה גלות נוראה. גלות השכינה, ה'דיבור'.

פרעה, היה חכם מאוד. חכם – להרע.

הוא יצר את המציאות של 'תכבד העבודה', על מנת להגיע לתוצאה של 'אל ישעו'. על מנת – שעם ישראל לא 'יפנו' (עי' רש"ר הירש שם) אל מקום אחר, מלבד – העבודה. העבדות שלהם. ה'עבדים' שהם.

ה'פניה' אל כיוון מסויים, אל מטרה מסויימת, היא תוצאה של 'פנימיות'. והפנימיות של עם ישראל, 'פניהם', היו נשואות אל מקום אחד: עבודה, ועוד עבודה, ועוד עבודה.

חיים של עבדות. עבדות שהיא החיים.

מזעזע רק לחשוב על כך. לחשוב – על המציאות היום יומית, אותה חיו אבותינו במצרים.

אמנם, דבר אחד – כן נותר להם:

- הצעקה.

והם אכן צעקו אותה.

והיא – בקעה רקיעים. 'צעקת בני ישראל באה אלי'.

יתכן. כשאדם מישראל מצטער, שכינה, כביכול, כואבת את כאבו. והיא אומרת – קלני מראשי, קלני מזרועי.

– היא אומרת. היא מדברת. יש 'קול', ויש 'דיבור'. יש חיבור מסויים. חיבור דל מאוד, מלא כאב. אבל עדיין – חיבור.

במצרים, גם זה לא היה. אפילו לומר 'קלני', היה מעבר למציאות. לא היה כל חיבור. היתה רק – צעקה. מילים, לא היו שם.

והעונש – מידה כנגד מידה: 'קול' – ללא 'דיבור'.

– הצפרדע.

חז"ל מלמדים אותנו, שהצפרדע נכנסה אל תוכם. בפנים. עמוק בפנים.

– היא חילחלה אל תוך ה'פנימיות' שלהם. היא היתה כל ה'צעקה' שלהם. החיים שלהם, השאיפות, הרצונות, התחושות – נעלמו ואינם. הם התמקדו – בדבר אחד ויחיד: צפרדע.

זה היה ה'קול' שלהם. קול אחד ויחיד. קול, שמשתיק את כל הקולות האחרים. קול – שאינו מסוגל לבוא לידי ביטוי. בלא שאיפה, בלא רצון, בלא יעד.

– בלא חיים.

ומשכך, היה זה – 'קול' קטלני מאין כמותו. כפשוטו ממש.

הקול שאינו כאן

רחל. האמא של כולנו.

והיא בוכה. מאנה להינחם. על – בניה.

ולמה?

כי – איננו.

לא 'אינם', אלא – 'איננו'. 'הוא' – קודשא בריך הוא, 'איננו'.

ה'קול', שבכאן, הוא קודשא בריך הוא. ה'דיבור' – זו השכינה.

הדיבור, הוא הביטוי של הקול – בעולם המעשה. כאן, החושים – הם ה'קולטים' של המציאות כולה. מה שלא עובר דרכם – אינו מתגלה כאן.

וכשחז"ל ממשילים את קוב"ה (ז"א) ושכינתיה – לקול ודיבור, הכונה – שה'קול' הזה הוא הקול של המציאות כולה. הקול שמנהל אותה. הקול שברא אותה – בעשרה 'מאמרות'. היינו – קודשא בריך הוא.

והדיבור, הוא הביטוי של אותו הקול – כאן. חיתוך האותיות, ה'הנגשה' של ה'קול' – לחושים שבכאן. היינו – שכינה.

[וכמו איש ואשה, שהם משל – לקוב"ה ושכינתיה. האיש – מביא משהו תמציתי, גולמי. האשה, בונה אותו באופן המתאים – לעולם המעשה. גם ה'ארץ' היא משל – ה'זרע' הנטמן בה, הוא הכל. ואם מישהו יבין את זה כפשוטו – ויאכל גרגיר זרע, על מנת שכל

הפירות ה'טמונים' באותו גרגיר ישביעו אותו – הוא יתאכזב מהרה. אנחנו זקוקים לארץ – שְׁתַּגְדֵּל, תצמיח, ותביא לידי ביטוי – תוציא את ה'בכח' אל ה'בפועל'.
וכשהקב"ה רוצה 'דירה בתחתונים', היינו – לשכון בארץ, הוא בעצם רצה – שה'קול', יהיה עם ה'דיבור'. ביחד. שיהיה 'יחד'.

יתכן, שדוד המלך גילה לנו – שה'דיבור' הוא החיים שבעולם הזה. כשהיו מתים במגיפה מידי יום, ודוד המלך תיקן לברך מאה ברכות – היה זה 'דיבור' עם הקב"ה. חיבור למציאות החיים.

וכשה'קול' יתברך, היינו קודשא בריך הוא, אינו מתייחד עם השכינה – אז היא, האמא שלנו, כנסת ישראל – בצער נורא. מיאנה להינחם.

'עיסה' של חוסר הבנה

קול – הוא מציאות פנימית, חבויה. סתומה. מציאות – שאינה יוצאת אל הפועל כראוי. שאין לה אפשרות – כשהיא לעצמה – לבוא לידי ביטוי. וככזו, היא נותרת – פנימית.

ה'דיבור', הוא מאחד את כל החיצוניות של האדם. הוא קושר אותה, מחבר אותה, אל ה'קול'.

וכשהיה תלמיד אחד, שלמד תורה – אבל בלי 'דיבור', אז ברוריה – אשת רבי מאיר – 'בטשה ביה'. והיא אמרה לו – 'ערוכה בכל ושמורה'. אם התורה ערוכה ברמ"ח האיברים שלך, היא תהיה שמורה. אם לא, היא תישכח. לא יהיה לה 'קיום'.

היא הגדירה: אם אין 'דיבור', הלימוד אינו נמסך ברמ"ח האיברים (רמ"ח איברים, היינו החיצוניות. ה'מעשה'. עי' גר"א שיה"ש א, ה').

[יתכן, שמאחר והביטוי המעשי בעולם – הוא בעיקר עבודתן של נשים, לכן דוקא ברוריה היא בעלת המימרא שם].
כך גם ידוע, ומורגש.

כשאתה לומד ב'מחשבה', לפעמים הסוגיא עמומה. בלתי ברורה. תנסה – לומר אותה. למישהו אחר, אפילו לעצמך. בטא את הכל במילים ברורות. כאילו שאתה מסביר למישהו שזה עתה החל את לימודי הגמרא שלו. הסבר היטב – מה מובן, ומה לא מובן. מילה אחר מילה.

וכשתעשה זאת, או שתגלה – שה'עמימות' נעלמה, שהכל ברור. או שהנקודה הקשה – תצוף ותעלה, ואז יתברר לך – שאין כאן 'חוסר הבנה', אלא – קושיא. והסוגיא עצמה – מובנת היטב.

– כי סגולתו של ה'דיבור', היא – לחלק ולהגדיר (עי' ביאורי אגדות להגר"א ברכות מ.).
קודם שהיה דיבור, היה 'עיסה' אחת של חוסר הבנה. הכל היה ביחד, גם חוסר ההבנה, וגם ההבנה. ולכן – הכל היה לא ברור.

הדיבור, חילק בין מה שאינו מובן, למה שכן מובן. ומעתה – גם מה שלא היה מובן, לאחר שהוא צף ועלה – הוגדר כקושיא.

קצת קשה להסביר את הדברים. אפשר לנסות, ולהיכח.

והרווח הוא – כפול ומכופל. וגם משולש. גם – הבנה טובה הרבה יותר. גם – התיקון של כל 'צורת אדם'. כל 'רמ"ח איברים', מתמלאים בקדושת התורה.

וגם – תכלית הבריאה: הביטוי של התורה הקדושה, בעולם המעשה. בעולם של החושים.

'שחורה אני – ונאווה'. 'נאווה', היינו – החיצוניות. זה מה שנקרא 'יפת מראה'. המראה, יפה. ברמ"ח האיברים (עי' גר"א שיה"ש א, ה). ה'יופי' הנראה, הוא כבוד שמים.

לבטא. לגלות. כמו רחל אימנו, שנקברה – ב'גלוי'. בפרשת דרכים (עי' זוה"ק שם). שכינה בתחתונים.

ומסתבר, שכל שלשת הרווחים הנ"ל – שורש אחד להם. מהות אחת להם (וביבמות סג. 'מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו. ויל"ע).

אני לא'

צריך – ליהנות – מרוחניות.

חידוש!

ולמי שהמילה 'הנאה' קצת זרה לו, אפשר לומר – 'עריבות'. אולי 'גישמאק' יתקבל טוב יותר. 'והערב נא'.

וכמה שנחזור על זה יותר, יתכן שעדיין לא נצא ידי חובתינו. ואכן – אנו חוזרים. שוב ושוב. אולי זה יעזור – לכל הפחות לכותב השורות – להתחיל להשתכנע.

לפעמים נראה שמישהו – לא אתה, וגם לא אני, חלילה; רק 'מישהו' – 'כורע' תחת עומס עבודת ה'. שה'עול' מכביד עליו. שה'מה שלומך', נענה ב'ברוך ה' – בנימה של 'חייב אדם לברך על הרעה'.

ואם נתבונן מעט, נגלה – ששורש ה'רעה', הוא ההתמקדות – במה שאני לא.

אני לא – לומד כל הסדר ברציפות. אני לא – לומד כי אני מאלו ש'משתגעים ומתלהטים אחריה' (יש מישהו כזה בכלל? הלא כתוב 'אם היו'...), אלא כי יש מילגה. אני מתפלל – כי כך חינכו אותי. כי זה ה'סרט נע' של עולם הישיבות.

אני נכנס לביהכ"נ בבוקר. סוג של כספומט כזה, שלאחריו – אתה יוצא 'מפולל'. יש גם את הענין של 'ללמוד תורה'. ה'כולל', אולי ה'ראש כולל' הנכבד, הוא 'מדביק' עלי את זה 'על הדרך'. המרבה או הממעט, ובלבד שיכוון ליבו למילגה.

ארוחת הצהרים – זה דוקא נדבק די טוב. חוש הטעם עושה את עבודתו היטב, כל עוד אין קורונה. וגם בתנאי – שרק הפה עובד, והאוזן לא מטרידה אותו – או יותר נכון מי שטורחת לנקז את כל קורות הבוקר אל תוך אותה אוזן.

הבוקר, 'הלך'.

אני בכלל לא 'עובד ה'". אני עובד – את עצמי. את האני שלי. את התאווה שלי, את המילגה.

צהרים. שעה וחצי של נסיונות עקרים לנוח קימעה. שעה וחצי – של התכת קיתון של שופכין, בדמות מילים וטונים מאוד מסויימים, על ראשם המסכן של הזאטוטים מלאי המרץ.

הלא הם – זזים. ראו זה פלא. וגם מדברים. וגם צועקים. מאז שה'דיבור' שלהם התחבר אל ה'קול' – הם לא פוסקים להוכיח לעצמם, שאכן הם – מחוברים. ואני – עוזר להם, ומביע את התרשמותי הכנה. הכל מחובר. לגמרי.

גם 'היא' מחברת. והרבה.

והתוצאה – 'אוי לאזנים שכך שומעות'. וגם לגוף העייף, שמנסה לנוח – ללא הצלחה.

שוב, אכזבה. מעצמי. איך אני מתייחס ל'נחת' שה' העניק לי. למתנות ה'נפלאות'. הלא פעם אהבתי אותם. גם היום, בתוככי ליבי. אבל רק ב'תוככי'.

ואיך ה'מכבדה יותר מגופו' שלי. אולי אוכל להתנחם בכך – שעדיין זה תמיד יהיה 'יותר מגופו' העייף והמסכן שלי.

סדר ב'. ראש הכולל מנסה שוב 'להדביק'. והוא מצליח – חלקית. ראשי, המלא ב'כבוד ראש', צונח אל השולחן, כשהיד משמשת לו ככרית נוחה. התוצאה עגומה למדי: המילגה דלעיל, היא 'מצטמק ויפה לו'. היינו לראש הכולל, כמובן.

ערב. איכשהו הגיע הרגע של ה'נחת'. כי כל הנחת – בשלב כלשהו – כבר לא זזים. גם ה'חיבור' דלעיל כבר לא קיים, אם לא לוקחים בחשבון את הנחירות.

לפחות אני משתדל להקפיד על ה'אל תרבה שיחה'. החזון איש, זה שכתב שמשנה זו אינה מדברת על מקרים כאלו ואחרים, זה לא ה'פשט'. אני מקיים את ה'פשט'.

עוד יום עבר.

עוד יום – מלא תאוות ורצונות נמוכים. מלא כעסים וגאוה. מלא – בבטלה ריקנית כל כך. מרוקנת כל כך. היאוש מזדחל אט אט, אבל – בביטחה, אל תוך ליבי. מה יהיה. מה יצא ממני.

ואני רואה את חברי לספסל המילגה, יושבים ולומדים בחשק רב. הם באים לכולל – רק כדי ללמוד את תורת ה' (מי אמר לך??). משברי מילים אני מבין שהם גם מתחברים היטב לכל ה'חיבורים' דלעיל (הלא אלו 'שברי מילים'. יתכן מאוד שהללו רק שברי חיבורים. או חיבורים שבורים).

מה ש'מנקר' לי בפנים, במה שאולי נותר לי בפנים, הריקנות הנוראה הזו – לא נראה לי שהם סובלים ממנה.

נראה שטוב להם. 'נראה'.

נהכותב עוסק ביעוץ תורני. אי פעם הזדמן לי לסייע בשלום הבית של זוג שהיו נראים כה מתאימים, כה מחוברים – עד שכל הסובבים היו בטוחים לגמרי שהכל שם נוצץ ונפלא. המציאות האמיתית היתה עגומה מאוד. בית כמעט מפורק לחלוטין. היתה זו סתירה כה חזקה, מהגדולות שנתקלנו בהם – ויש הרבה כאלו.]

אין לי כלום. לא 'קול', וגם לא 'דיבור'. רק מחשבות מלאות דכדוך ותוגה.
בשביל מה אני חי בכלל.

אולי אני 'כן'

'מברך על הרעה', אמרנו.

וזה באמת – 'רעה'.

– המחשבות האלו.

רק המחשבות!

המציאות – ממש לא.

ממש לא!!

לפעמים צריך לזעוק, ולעורר, להחדיר בכל דרך:

אתה – מלא – ברוחניות!!

זו האמת לאמיתה.

וננסה – להוכיח, למדוכדך דלעיל.

הכל – נכון. נכון מאוד אפילו. אמת לאמיתה.

אבל – יש עוד אמת, ממנה כבודו מתעלם לחלוטין.

אתה אמרת מילים של תפילה. מילים – שכל אחת מהן טומנת בחובה קדושה עצומה.
זה ברור, הלא כן?

גם ניסית קצת לכוון. קצת. טיפה. אבל הנסיון הזה לכוון – קדוש ייאמר לו!!

ברכות הנהנין. כל ברכה – רווח נקי. כל מילה – שווה יותר מכל העולם כולו. על כל אלפי שנותיו.

חייכת בבית. על אף 'הכל'. כל חיוך – מלבין שינים לחברו. יותר מצדקה.

לימוד תורה. עזוב עכשיו את המטרה. למדת – תחשוב כמה זה שווה. כל מילה כנגד תרי"ג מצוות. וכל מצוה – עולם מלא. תרי"ג עולמות (והרבה יותר מכך) בכל מאית שניה.

הלאה. הזאטוטים. הלא קצת – התגברת על הכעס. קצת גם – התייחסת. אתה יודע כמה שווה כל התייחסות כזו? כמה שווה כל התגברות על אש הכעס הבוערת??

באמת כמה?

אתה לא יודע. גם אני לא. 'אין שוקלין אלא בדעתו של א-ל דעות'. אבל אנחנו כן יודעים – שזה מעל ומעבר לכל תפיסה והשגה שלנו.
וכן על זה הדרך.

הבחירה שלנו היא – על מה לחשוב. במה להתמקד.

נראה, שה'רוח ממללא', זה ה'אדם', ה'ממללא'. לדבר. לבטא. להדגיש. לפרט.

אם אתה מדבר – על מה שאתה כן מצליח; מפרט – כמה שווה כל השתדלות להתקדם; מדגיש – עד כמה אתה הופך להיות אדם טוב יותר – פעמים כה רבות במשך היום שלך, אז זה מה שיתחזק אצלך. החלק הזה.

אם 'תעודד' את החלק השלילי, במחשבות, ובדיבורים – הוא זה שיתחזק, ויגדל. ואם תבחר בחיים, לעודד את החלק החיובי – הוא זה שיתחזק.

ואין 'אני כבר יודע את זה'. צריך תמיד – לחשב שוב. הלא 'הוי מחשב שכר מצוה'! וזה לא נאמר רק למי שעבר עבירה. פשוט וברור.

כמה שתדבר יותר – אפילו עם עצמך – זה יגדל יותר.

אם, לאחר סדר א', תדגיש את מה שלמדת; ותאמר לעצמך – היה טוב. ישבתי עם ה' ביחד, ולמדנו את תורתנו הקדושה. וכן על זה הדרך – אתה גם תחוש את זה. לאחר תקופה קצרה, אתה תשים לב – שאתה אכן לומד, כי טוב לך עם התורה הקדושה. כי ה' איתך שם. כי אתה נהנה מזה.

ואין כל צורך 'לחפור' בלב, לחפש את ההנאה בכח. צריך רק – לומר את זה. להמחיש לעצמי.

להשתמש בכח ה'דיבור', כדי לחזק את החלק הטוב שבי. והוא – אכן יתחזק. שזה לא יישאר כ'קול' פנימי, שאינו נשמע. שזה יהיה 'דיבור'. שזה יחדור לעולם המעשה, לעולם החוש.

– ולגרש מהראש את כל המחשבות המימאשות. לשרש אותן. להילחם בהן – כי הן היצר הרע בהתגלמותו.

[הגיע אלינו בחור, בן עליה – על כל המשתמע, שהתלונן על משיכה לדברים אסורים. ישבנו ביחד, ולמדנו – עד כמה הדיבור משפיע, וכיצד יש לדבר אל עצמי. ההתקדמות – המהירה למדי – הפתיעה אותו עד מאוד. חשוב להוסיף – הוא ציין גם עד כמה הוא נהנה לעשות זאת.]

יש ללמוד זאת. וגם לחזור ולשנן. אפשר – להשתנות. להתחזק. להתקדם. בכח – ה'רוח ממללא' שלנו.

וכמו שהבהרנו לעיל. הרווח – כפול ומכופל. כי עד כמה שהאדם משתמש בכח הדיבור שבו, הוא גם פועל בזה הרבה מאוד – למען השכינה הקדושה. וזו – מטרת החיים שלנו.

ה' יזכנו. לתגובות: 0533127133m@gmail.com

נחשבה / הרב יחיאל הלוי נוביק, ראש כולל דעת יוסף – אשדוד, עורך ספרי מרן הגר"ש רוזובסקי זצ"ל

**וְהוּא יִשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שְׁנִית לְעֵינֵי כָּל חַי לְהִיּוֹת לָכֶם
לְאֱלֹקִים**

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בֵּן אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקְצֶר רוּחַ וַיִּמְעַבְדָּה קָשָׁה (ו, ט)

הנה אנו בימי השובבי"ם, האם מי מאתנו חושב שזהו זמן מסוגל להתעורר ולחשוב על הגלות ועל הרצון להגאל. הלא במצרים אבותינו זעקו – ונמלטו, בטחו - ולא בושו. והיכן הציפיה לישועה שלנו.

והאם כאשר אנו בצרה גדולה רחמ"ל, האם זוכרים אנו להתפלל להשם ולצפות לרחמיו כי לא כלו ולחסדיו כי לא תמו.

הלא זה הדבר אשר נדבר בלילה הקדוש ליל שימורים - אל הבן הרשע, לאמר - אילו היה שם לא היה נגאל, ולמה נחשוב שאנחנו פה נגאל בלא שום תפלה ציפיה ובקשה, מעומקא דליבא.

והנה לדאבון הלב, אחינו ואחיותינו מצפים לתפילותינו, כדי שיוכלו לחזור לחיים, בעזרת השם. ועלינו לנצל הזמן ולהתפלל ולבקש רחמים. ולצפות לישועה מאת בעל הישועות, בורא רפואות אדון הנפלאות. והקדוש ברוך אב הרחמים הוא ירחם במהרה עם עמוסים, ויציל נפשותינו מן השעות הרעות, וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים, ויעזור ויגן ויושיע לכל החוסים בו, ונאמר **אמן**.

אמנם איזו גאולה אנו מבקשים, גאולה גשמית או רוחנית. האם הרוחניות שלנו בסדר פחות או יותר, ורק הגשמיות טעונה שיפור באופן דחוף ומידי, או שגם הרוחניות בכי רע, ח"ו.

והנה גם במצרים עיקר הגאולה היתה רוחנית. שהרי ד' לשונות של גאולה הן, **והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי**, ומבואר ברש"י סוף פרשת שלח, שארבע כנפות שבציצית הן כנגד ד' לשונות הללו, והנה קיי"ל כת"ק במנחות דכ"ט ע"א דד' כנפות שבציצית מעכבין זה את זה, והיינו שזה בא ללמדינו, שכל המטרה של יציאת מצרים היא בשביל הלשון הרביעית, **ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים**, והוא אשר דיברנו שעיקר הגאולה היתה רוחנית. ולכן אנו אומרים לרשע, אילו היה שם לא היה נגאל, דמה לו לרשע עם גאולה רוחנית, הלא אינו חפץ ברוחניות.

והנה אנו מצפים לגאולה, אמנם הקדוש ברוך הוא גואל ישראל חפץ לגאלינו גאולה שלימה, והשלימות היא רוחנית. וכאשר ישאלונו ליום הדין, צפית לישועה, זו תהיה הכונה, האם היתה לך כמיהה לישועה וגאולה רוחנית, או שרק לגשמיות צפית.

והתורה מעידה, וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בֵּן אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקְצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה. ובמדרש רבה בפרשה, היה קשה בעיניהם לפרוש מעבודת כוכבים, עיין שם. כלומר חסרה היתה השאיפה הרוחנית, לתכלית שהיא, ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים, וכאשר שאיפה זו לגאולה חסרה, חסר העיקר.

והנה כל גלות מצרים והגאולה באו כדי להכשיר את עם ישראל לקבלת התורה, שהרי כך אמר הקדוש ברוך הוא למשה רבינו עליו השלום, בהוציאך את העם הזה מצרים – תעבדון את האלקים על ההר הזה. ומצינו בחז"ל שעשרת הדברות הן כנגד עשרת המכות.

וכמו כן בוודאי שהיסורים שעם ישראל עובר כיום, באים להכשיר אותנו לגאולה שלימה, וזו שעת מבחן עבור הכלל והפרט, ויש לנו להתחזק, ואיש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק. ובדווקא בזמן של קוצר רוח ועבודה קשה, זהו הזמן להתחזק ולהתחנן לבורא לאמר, - וְהוּא יִשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שְׁנִית לְעֵינֵי כָּל חַי לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹקִים. כי עתה ידוע נדע שעיקר הגאולה ושאיתנו לגאולה זהו בשביל הרוחניות, שהיא תכלית מציאותינו. וזהו התיקון העיקרי של ימי השובבים, לדעת מהו העיקר ומהו הטפל.

וכך פתח בעל המסילת ישרים את ספרו, יסוד החסידות ושרש העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו.

זו הדרך וזו המסילה...

*

ובחז"ל וכי יש לך אדם שמתבשר בשורה טובה ואינו שמח, נולד לך בן זכר רבך מוציאך לחירות, ואינו שמח, א"כ מה ת"ל ולא שמעו אל משה, אלא שהי' קשה להם לפרוש מן הע"ז, וכן הוא אומר, ואומר להם איש שיקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו וימרו בי ולא אבו שמוע אלי, ע"כ.

י"ל דחז"ל פירשו ולא שמעו אל משה, היינו דלא שמעו אליו לתת את המחיר, שהרי אין ספק שבני ישראל רצו את ההבטחות של והוצאתי וגאלתי, אמנם ההבטחה של ולקחתי, הרגישו שנכללה פה דרישה, וכאילו נדרש מהם משהו שאינם חפצים - בכל לבם - לשלם, וזהו ולא שמעו, את אותו החלק שנדרש מהם, ובעצם זה גופא הי' העיקר מה שמרע"ה נשלח לומר לבני ישראל, והוצאתי אתכם והצלתי וגאלתי - ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לא, וידעתם כי אני ד' א' המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים, והיינו שיצירת מצרים בעיקרה היא - למען תספר, וידעתם כי אני ד', והי' בזה ענין של קבלת עול מלכות שמים, והי' חסר קבלת עול מ"ש מצד כלל ישראל.

והנה אמרו ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא ניתנו אלא ע"י יסורים, תורה וא"י ועוה"ב, והיינו שבכדי לזכות לתורה צריך עמל ויגיעה וכן כדי לזכות לא"י ולעוה"ב, והאדם לפעמים לא מוכן לשלם המחיר, מפני שהוא חושב אולי שהמחיר גדול כבוד, אמנם סוד הענין הוא, אם תבקשנה ככסף, וכמטמונים תחפשנה, והיינו שצריך לקחת

בחשבון שהמחיר הוא זול, כי מקבלים זהב ומטמונים, והנה יש תביעה מחוז"ל על כלל ישראל, שהרי זו ממש היתה בשורה טובה עבורם, ואדרבה מקוצר רוח ומעבודה קשה היו צריכים לשמוח יותר, וכמשל שכתב בספר החינוך, כעבד ישאף צל, והכונה שככל שיש יותר שמש כן השאיפה לצל גדלה והולכת, והנה כאן ישנו קוצר רוח ועבודה קשה, ובמקום לשאוף לתורה מרגישים קוצר רוח, והטעם שהיתה הרגשה פנימית דקה כלשהי, שחופש זהו משהו אחר מאשר קבלת התורה, ולא הרגישו שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, אלא כאילו התורה מגבילה אותנו ממה שהיו רוצים, ובמקום להתלהב ולזעוק נעשה ונשמע, לא שמעו מקוצר רוח ומעבודה קשה. ובאמת אח"כ כן הגיעו לדרגה עליונה זו, בשעת מתן תורה, אולם בעת יציאת מצרים היתה הרגשה של חוסן, רצון ומוכנות להקרבה, ולכן מקוצר רוח לא שמעו אל משה.

וזו עיקר העבודה שלנו בני התורה, להרגיש שכאשר הולכים לקבל תורה זוהי בשורה טובה ככסף וכמטמונים וכמו נולד לך בן זכר רבך מוציאך לחירות. הרצון להתדבק ברצון ד' צריך לגבור על כל רצון אחר יהי איזה שיהי. והמחיר אינו מחיר כלל, כי שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב, ואמרו שכל מצוה שקיבלו עליהם בשמחה מתקיימת בידם, והבן.

ועי' מסילת ישרים שעיקר הנרצה בעבודת הקל הוא חפץ הלב ותשוקת הנשמה, הקב"ה יזכינו לזה.

נעימות החיים / הרב שלום אלעזר מאסקאוויטש, רב דחבורת 'נעימות החיים', בן כ"ק אדמו"ר משאץ שליט"א, בני ברק

"וידעו... כי אני ה'"

וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטָמִים אֶל פְּרָעָה אֶצְבַּע אֱלֹקִים הוּא (ח, טו)

הכלי יקר בפרשתן, ביאר בהסבר מתוק ונפלא, את עומק ענין נתינת המכות למצרים, דייקא על פי סדר 'דצ"ך עד"ש באח"ב' (-דם צפרדע כינים, ערוב דבר שחין, ברד ארבה חושך מכת בכורות).

אכן ביאר בדבריו, ביאור ארוך ונפלא בענין המכות, אך נמקד את דברינו בביאור שני המכות הראשונות, שהן 'דם, צפרדע'.

יאורה של מצרים, שימשה את המצריים כעבודה זרה, כמובא מפרי עטיים של החוקרים הקדומים, שיש שסברו שהנילוס מתרבה מעצמו ללא קבלת מי גשמים, וכשעולה על גדותיו, הינו משקה את כל השדות המתפרשים סביבותיו, ומשפיע מים לתעלות המובילות את המים לכל השדות הרחוקים ממנו.

כך סברו המצריים, ברוב טיפשותם וחוסר דעתם הישרה. שהטבע הינו מנהיג את העולם, וכפרו בהשגחה הפרטית של הבורא ית'. אכן האמינו שהשם ית' ברא את העולם, אך סברו, שלאחר שברא השי"ת את עולמו מסרו להנהגת כוח הטבע, ואין בטבע את השגחתו הפרטית והבלעדית של השם יתברך.

זאת הייתה העבודה זרה של הנילוס, שחשבו שהינו מתרבה על ידי כוח הטבע המושרש בו, וכך עולה על גדותיו ומשקה את שדות מצרים, ומשם יש להם אוכל להשיב נפשם ח"ו.

אך הריבונו של עולם רצה לגלות להם שגם בהנהגה הטבעית המושרשת תחת חוקי הטבע, קיים כוח עליון שהוא משגיח ומהווה הכול, ואין שום דבר הנעשה ללא השגחה. ורק הוא הזן ומפרנס מקרני ראמים עד ביצי כינים, בהשגחה פרטית מלאה על כל אחד ואחד.

לפיכך הפך השם יתברך את היאור לדם, כדי לשבור להם את העבודה זרה, ולהורות להם את הטעות אליה נתקלו, בחשבם שהיאור הוא המספק להם את מקור המים, על ידי כוח הטבע המושרש בו, לכך הפך לדם כדי להורות להם שיש מנהיג לבירה שבידו לחזק ולגדל לכל, ואין לכוח הטבע משמעות ללא השגחתו הפרטית של השם יתברך.

מוסיף הכלי יקר ואומר.

אכן על ידי מכת 'דם', התגלה שיש מנהיג לבירה ואין כח בטבע כלל. אך עדין לא הוברר למצריים, שישנו כוח עליון המנהיג את העולם מעל דרך הטבע, לא כדרך העולם

שהתוצאות מגיעות מכוח ההשקעה, כדוגמת האדם המשקה את שדהו ורואה את תוצאות הגדילה. אלא יש ביד השם ית' את הכוח ואת היכולת לגדל ולחזק הכול ולשדד את כח מערכות הטבע כרצונו.

לכך הביא השם ית', את מכת 'צפרדע' על מצרים, בה ראו בחוש שינוי מערכות הטבע. כמו שמובא שהצפרדעים באו ממי היאור ונכנסו לתוך התנורים במצרים, ולא ניזוקו, ואף על פי שבטבע העולם כשצפרדע נכנסת לתוך אש היא נשרפת, נעשה נס ולא ניזוקו כלל. אז נגלה להם, גודל חוזק השם ית' שבידו לחזק ולגדל לכל מעבר לחוקי הטבע הנוהג בעולם.

*

כאשר אדם צריך לעשות השתדלויות ופעולות שונות בדרך הטבע, קיים סיכון שיתחבר לפעולות שעשה, וייחס את התוצאות אל הפעולות, אכן אולי במכלול הדברים, הינו מאמין שהכול מאת השם ית', אך עם כל זה מייחס הוא את הפעולות לעצמו כי הרי עשה השתדלות. והינו סבור שללא ההשתדלות שעשה, התוצאות לא היו מגיעים אליו כלל.

אך האמת היא, שהרבה שלוחים למקום, ויש כח ביד ה' להושיע על ידי השתדלות ושלא בדרך ההשתדלות.

כל מטרת הטבע בעולם, הינו לצורך שהאדם יוכל להתנתק מהטבע מבלי להתחבר לטבע, ולהאמין שיש כח מעל מערכת הטבע.

לכך גם שאנו נמצאים בתוך עולם הטבע, כשאנו עושים פעולות שונות כהשתדלות לפרנסה וכדו', עלינו להפנים ולדעת שלא קיים קשר בין התוצאות לפעולות שלנו, כי על אף שהשתדלנו והרבינו במעשים שונים להבאת התוצאות, עם כל זה כח התוצאות נובע מאת השם ית' בכבודו ובעצמו.

כידוע האמרה, כשאחד מקרין על הקיר סרט (ווידאו) בחדר חשוך, כשמתבונן בסרט צופה הוא באנשים הפועלים פעולות שונות, ונדמה לו שאנשים אלו הפיקו תועלת רב ממעשיהם, אך כשמדליק את האור בחדר, אז לא ניתן לצפות בסרט ולהתפעל במעשיהם.

כמו כן, בעולמינו החשוך קיים הסתר גדול, נדמה לאדם שהוא מפיק את התוצאות על ידי מעשיו, אך כשמגלה את האור - כשנשפע עליו אור האמונה ומתקשר לבורא עולם, אז רואה הוא שכול יכולת האדם הינו שקר, ואין בכוחו להניע אצבע ללא הכוח של הריבונו של עולם.

נמחיש עוד דוגמא לכך.

אדם הצופה בהצגת תאטרון בובות. יושב הוא ומסתכל ומתפעל ומתפעם מהצגה המושלמת והמשוכללת, בגמר ההצגה, אם יבוא אדם ויחמיא לבובה, על הכישור ועל המיומנות המיוחדת שהתקיימה בהצגה. כל אחד יבין בדעתו שאדם זה הינו חסר שכל

ודעה. כי הרי היה אדם מלמעלה שעמד והניע את הבובות כרצונו וכאוות נפשו, וכיצד ניתן לחשוב שיש לבובה אחוזים בענין.

הנמשל הוא בנו בבני אדם. הריבונו של עולם מעניק לנו חיות והשגחה פרטית בכל רגע ורגע, בכל דיבור, מחשבה, עשייה, תנועה, והרגשה. אם מישהו מייחס לעצמו את התוצאות ממה שהוא עמל ועשה, איננו שונה מאותו אדם העומד ומחמיא לבובה על ההצגה למרות האדם האדם העומד ומניע אותה מלמעלה.

*

זה היה שורש ענין מכות 'דם וצפרדע', כדי להחדיר לאדם שיש מנהיג לבירה המנהיג את עולמו מעל חוקי הטבע.

יהודים יקרים! באו נעשה מאמץ ונשקיע בהחדרת האמונה בקרבנו, התוצאות מהשקעה זו תהיינה בוודאי מוחשיות ורווחות, בהרבה יותר מאשר מאמץ בעבודה ובשאר דרכי המסחר. ובוודאי שעל האדם לעבוד או לעשות את ההשתדלות שעליו מוטל לעשות, אך ההשקעה הנפשית והמוחית תהיה באמונה ולא במעשים.

הרבה אנשים חפצים לראות ישועות בטובה הנראית והנגלית, אך הכול תלוי כפי רמת האמונה, כי אם יש אמונה אז יש השפעה, אך כשחסר באמונה אז חסר בהשפעה.

באו ונתחזק באמונה פשוטה ותמימה, ובוודאי על ידי זה כל אחד יזכה לצאת מכל המיצרים הפרטיים והכללים שלו, ולזכות להרבה שפע בטוב הנראה והנגלה.

יעזור ה' שנזכה להחדיר בנו את כח האמונה, על ידי כח הפרשות הנקראים בימים אלו הרומזים על ענין האמונה וגילוי מלכותו בעולם, ונזכה להפקיע את עצמנו מעולם הטבע, ולהגיע לאמונה פשוטה ותמימה שהכול זה מהבורא עולם.

בדרך זה נצליח להגיע לפסגת שלימות הקשר עם הבורא עולם, ולשפע רב בטוב הנראה והנגלה בגשמיות וברחניות.

א גוט'ן שבת!

(עיבוד מתוך שיעור יומי הנמסר לאחר התפילה)

עומק הנפש / הרב שמעון גולדשטיין

'זמן שובבי"ם' - תהליך כור היתוך

גדול עד מאוד הכרוז הקורא "שובבי"ם"! כי לב מי יזוע לקול שקשוקי המסע המטהר לנפש היהודי.

בחצרות חסידים השקיעו ומשקיעים ב"זמן שובבים" עד כלות, להתנתקות כמעט מוחלטת מכל הסובב. אלו בצומות ואלו בתהלים, אלו ברצופות ואלו במיעוט דיבורים, יזכרו שווים לטובה'.

שומה עלינו לעצור קמעה, ולידע למה נכוון מחשבתנו וליבנו, בהיכנס ימי ה'זמן החדש', ומה מונח בשבועות אלו שראו קדמוננו לייחדם לזמן תשובה ועלייה, וכך נוכל להיטיב דרכנו, ולפני ה' ניטהר.

בשורש הדברים מובא בשל"ה הק' [שמות בהקדמה], "דרך ישראל להתעורר בהם בדרכי תשובה ביתר שאת", וכן מובא באר"י הק' [ש' רוח הקודש תיקון כו'] שימי השובבים "הוא מנהג קדום בכל ישראל".

ביאור ענין השובבים, מבואר בדרך ה' [ח"ד פ"ח ו'] משום ההתעוררות הגדולה בעולם, שיש בעת קריאת פרשיות גלות וגאולת מצרים. היות ו'הקריאה מעוררת את הזמן', - הקריאה בתורה מעוררת את מהות הזמן, בו התרחש המאורע. לכך כשנקרא בתורה בפרשיות חומש 'שמות' יתעורר אותו כח של הגלות וקבלת התורה, כמו שהיה בשעתו עם כל האורות, גם בימינו ממש.

ההתעוררות ב'שובבים' - בנפש האדם

וביותר משמעות, מובא מהמהרי"א מזידיטשוב זי"ע [אמרי יוסף סוף יתרו], שענין ההתעוררות של התרחשויות התורה, מתעורר בשלוש זמנים ומשפיע בעולם, ומבאר זאת בענין 'עולם-שנה-נפש'. וההתעוררות בימי ה'שובבים' הוא הגדול מכולם!.

א. עולם - בזמן שהיה ממש גלות וגאולת מצרים.

ב. בשנה - כל שנה באותו זמן שחל המאורע. כגון: קריעת ים סוף-בשביעי של פסח.

ג. בנפש - בנפש האדם חל ההתעוררות, וזה בעת קריאת הפרשיות בתורה כסדרן! שזה ימי השובבי"ם.

ומבאר, שהיות והתעוררות זו בעת הקריאות בתורה, היא אינה רק בעולם או בשנה, אלא 'בנפש האדם', לכן היא ההתעוררות הגבוהה ביותר מכל העיתים!.

נמצא, שבזמן קריאת הפרשיות של 'שובבים', יש התעוררות רבתי בנפש האדם, להשפיע על נפש היהודי להיות במצבי נפשי של מ'גלות ועד גאולה', כך שכל התהליך קורה אצלו בנפש.

בתחילת פרשת שמות כביכול, להיות בשיעבוד, לזכות לראות ניסי גילוי ה', לחוות קריעת ים סוף-במחזות אלוקים, ולהגיע לקבלת התורה עד השראת ה' ועשו לי מקדש', בפרשת תרומה.

לכן המחובר לעניין פרשיות אלו, עובר תהליך ארוך וענק, מגלות לגאולה, מעבד לבן אהוב, מגשמי לעובד אלוקים. לב מי לא ישאף לחוש ולנצל הזדמנות חד שנתית זו ליציאה מגלות ולעלייה במעלות אלוקים.

מהות גלות מצרים- גילוי ה'

לאחר שהבנו שבימי השובבי"ם אנו עוברים תהליך פרטי של כור היתוך כמו שעברו אבותינו במצרים, עלינו להבין מה היה עניין הגלות, שלשם ירדו אבותינו, שם הזדככו, ומשם יצאו לקבלת התורה' עד שפסקה זוהמתם.

נעיין בדברי ה'שפת אמת', על הפסוק 'ולא יכול יוסף להתאפק', בפרשת ויגש.

וזלה"ק, "ענין הבכיה של יוסף הצדיק. וחז"ל דרשו על החרבנות. ומה ענינו לכאן. ויתכן לומר ע"פ לשון הפסוק ולא יכול יוסף להתאפק כו'. כנראה שהי' מהצורך עוד לעכב עצמו, ואם הי' ביכולתם לתקן עד הסוף, לא הי' הגלות והחורבן.

מבאר ה'שפת אמת' שאם היה יוסף יכול להתאפק ולא להתגלות לאחיו, עד אשר יחזרו בתשובה שלמה, לא היו ישראל צריכים לעבור את כל 'גלות'. והביאור, כדברי ה'שם משמואל' שמבאר מהזוהר חדש, וזלה"ק, "דאם לא היתה מכירת יוסף, הי' די במה שיוסף לבד יסבול עבדות ועינוי בעבור כל ישראל", כלומר, באמת יוסף כבר עבר את זה בשביל ככל ישראל, כשנמכר, נאסר, נתנסה, וכו'.

יוסף עבר את תהליך גלות - וגאולה

עולה מהדברים, שיוסף הצדיק כבר עבר את גלות מצרים עד כדי גאולה, ואת אותו תהליך עלינו לעבור, משום שעדין האחים הקדושים לא נכנעו למידת 'יוסף', שהרי לא יכל יוסף להתאפק, ועל פי דברי ה'שפת אמת' לו היו האחים נכנעים ומקבלים את מלכות 'יוסף', כבר היו מגיעים לזמן בהירות גילוי ה' בעולם, והדברים מבהילים.

וביותר הרחבה מהי מדת 'יוסף', 'יוסף' הוא 'יסוד' העולם, גילוי פנימיות מלכות ה' בעולם, ללא כיסוי של חומר המסתיר, וללא הישענות על כוחות הטבע, המסמאות את האמת הפנימית, ומונעות את האמת הפשוטה שכל העולם מתנהל על פי ה', על שכל באי העולם יבוא לשלום. וזה 'יסוד צדיק', דבקות במקור החיים, לאחר הסרת ערלת הלב.

עולה, שבשבועות אלו, בהם מתעורר הכח האדיר של תהליך 'כור היתוך' כגלות מצרים, יורדים גם הכוחות אלינו, ובכח ימים אלו להביאנו עד 'את האלקים תעבדו על ההר הזה' [שמות ג יב].

ולכן בימים אלו עליו להתנתק מכל הסובב הגשמי, עד התחבר למידתו של יוסף הצדיק, יסוד העולם, שיש בורא המנהיג ופועל על כל העולם בכל רגע ורגע, וזה אנו יכולים להעפיל בימי השובבים הבאים לקראתנו לשלום.

הגלות והגאולה בפועל בימינו

כשנבין את מהות הימים, נדע האיך לפעול, וכבר הורונו צדיקי הדורות, איך לנהוג בימים מיוחדים אלו.

'עמל התורה', - כנגד 'עמל מצרים', שורף ומכלה כוחות הגוף - המסתיר את גילוי האמת הפנימית.

'שבירת התאוות' - כגון: תענית הראב"ד, להשאיר בכל אכילה מעט, מחליש את כוח הגוף ל'הוביל' את האדם לפי חפצו.

'תענית דיבור' - כדברי הגר"א, כח עז של עבדות לבטל כח גשמי, ולהאיר את אור הפנימיות.

'תהלים ותפלות' - כנגד 'ויזעקו' אל ה', הזעקה הבקשה והתפלה, להאיר את נועם אור גילוי מקום הקדושה, אצלנו פנימה.

'קבלות מיוחדות' - של מסירות רצון-נפש, לשלוט וליתן הנהגת הגוף הגשמי, בכדי שמוחנו ישלוט על ליבנו,

ובכך לעבור את התהליך, ולצאת מימי 'זמן השובבים', אחרת ושונה, במקום אחר נפלא ומרומם של אורו של 'יוסף הצדיק'.

אין בפירוט זה אלא ליתן פתיחת אפשרויות רבות, וכל אחד ישכיל לעמול, על פי כוחותיו ועצת רבותיו, אחד המרבה ואחד הממעט, והכל בכדי לכוון ליבו 'לצאת מתאוות מצרים אל הר ה'.

יהי רצון, שנזכה לעבור את גלות מצרים, ונזעק רק אל ה', ונחיה את פנימיות חיות ה' בעולם, בדבקות ממש, אמן.

*

חמשת לשונות הגאולה – 'שלבנים' בגלות וגאולה

בפרשתנו אומר ה' למשה רבנו ע"ה, ד' לשונות של גאולה, והחמישי לעתיד לבוא, שהם חמשה שלבים, החל מהיציאה מגלות מצרים, ועד הכניסה לעבודה ה' בארץ ישראל.

השלבים ב'יציאת מצרים'

בחמשה לשונות אלו נאמר, שינויי לשון ויש לשים על כך את הדעת, [שמות ו' ו-ח] באמירה הראשונה 'וְהוֹצֵאתִי' - נאמר מִתַּחַת 'סְבִלַת' מִצְרַיִם, כלומר, יציאה מהסבל!

בשניה 'וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדֹתָם', כבר לא מהסבל, אלא מהעבודה!

בשלישית - 'וְגִאֲלֵתִי אֶתְכֶם בְּזֵרוּעַ נְטוּיָה וּבְשַׁפְטִים גְּדֹלִים, כבר לא מהסבל ולא מהעבודה, אלא גאולה ממצרים, וענישה למצרים!

ברביעית - 'וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם, וְהִיִּיתִי לָכֶם לְאֱלֹקִים, כניסה להיות עם הנבחר!

בשלב חמישי - 'וְהִבַּאתִי אֶתְכֶם אֶל-הָאָרֶץ... וְנָתַתִּי אֹתָהּ לְכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי ה', השלמות האחרונה, עם ה' בארץ ישראל!.

דברי ה'אור החיים' בשלבי היציאה

באור החיים הק' מבאר, שלשונות אלו הם שלבים ביציאה מגלות מצרים, [פרק ו]. וז"ל "ואומר והוצאתי וגו' נתכוון לסדר סדר הטובות, כי בתחלה יקל עול סבולם, והוא אומר "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים", שהוא תוקף השעבוד... אבל ישראל היו עובדים קצת כי אימת המצריים היתה עליהם, ומעצמם היו עובדים עבודה קלה. וכנגד זה אמר "והצלתי אתכם מעבודתם" שתעקר עבודה מהם כל עיקר. ואחר כך "וגאלתי אתכם" היא יציאתם מארץ מצרים, ובכלל פרט זה היא קריעת ים סוף... ואחר כך "ולקחתי אתכם לי לעם", שהוא מתן תורה כי שם נתייחדנו לו לעם וייחד שמו עלינו והוא אומר "והייתי לכם לאלוקים".

האם גלות זו עבודה קשה?

וננסה במאמרנו זה להרחיב, מהם השלבים בין גלות לגאולה, מעבר לכך שבגלות יש עבודה קשה פיזית ובגאולה שחרור! הרי ידוע נדע, שחלק מעניין הגלות תלוי במבט הגולה, ואף אם שני אנשים יעבדו קשה – עבודה דומה, לאחד זה יקרא 'עבודת', ואצל השני זה 'תפקיד למלך', הרגשתם תהיה שונה בתכלית.

בתוכניתו של פרעה הרשע, להתיש את עם ישראל, החליט לשים עליהם מיסים, ולצוות עליהם לבנות את פיתום ואת רעמסס, ולהעבידם בפרך. מהי עבודת 'פרך'? שמפרכת את בעליה, מפרקת אותו לחתיכות, כביאור רש"י, [א יג] בפרך - בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו.

מדוע עבודה זו כל כך קשה, הרי יש פועלי בניין לרוב, ואינם מתפרקים מעבודה.

עבודה ללא תועלת - גלות

פרעה עשה כאן מעשי תחבולות. האחד, בנה את פיתום ואת רעמסס במקום שהאדמה ביצתית ורכה. וכך לאחר יום עבודה קשה, הכל נחת ושקע כלעומת שבא. [כמבואר בדעת זקנים] פיתום - פי תהום בולע הבנין. רעמסס - ראשון ראשון, מתמוסס ומתמוטט.

ביאור הדבר ב'נפש האדם'

מסופר על מפעל גדול לייצור מכונות 'צילום רטנגן', בעל פס ייצור של אלפי חלקיקים. המערכת פועלת בסרט נע, של מאות עובדים, שכל אחד עובד ורואה רק את עבודתו, וכך המוצר מתקדם.

בכדי שלא יהיה כל עיכוב במסוע, לכל פועל בנו 'תא סגור', שהמסוע עובר אצלו בתא, והוא עושה את בו תפקידו. זה רק שם חלק מתכתי, וזה רק נותן בו בורג, זה רק מבריג, וזה רק מחזק, וכך בהמשך, כל אחד עושה רק פעולה קטנה, אבל בה הוא מיומן ועקבי, וכך הכל רץ כמעוף הציפור.

לאחר תקופה טובה, של מפעל מטוקטק ומדויק, החלו החריקות, פה פועל דילג על בורג, ופה פועל פספס חלק, וכמובן, ממוצר מוקפד ומדויק, ייצא מוצר לקוי שאינו ראוי. קראו בעלי המפעל לפועלים לבירור, מי פספס, ואיך את המכונות קלקל. אך לכעס עצום ששם פרץ, לא ציפו בעלי המפעל.

כל פועל בתורו, 'אי אפשר, לא מסוגלים, לעמוד שעות בתא נפרד, לעשות את אותו פעולה, זה משעמם, מתסכל. לא יוצרים כלום, ולא רואים כל תוצאה, מאסנו!.

עשו בעלי המפעל חושבים, התייעצו, והגיעו למסקנה, היות וצורך האדם ליצור לייצר, להועיל ולראות את התוצאה המועילה. כמו במפעל זה מכונות 'צילום רטנגן', המועילה לאבחון שברים, מחלות, להביא מרפא למליונים בעולם.

אבל לפועלים שלנו אין כל משמעות ויצירה בעבודתם ואינם חשים את תועלתם העצומה, והם עושים פעולתם כ'מעשה קוף' בורג ועוד בורג ועור בורג, ללא כל הבנה של משמעות הפעולה, לכן הם מתייבשים ונשברים.

חשיבות ה'משמעות' בעבודה

החליטו במפעל, מיידית, להסיר את כל התאים, בכדי שכל אחד יראה את רעהו, את שלבי ההתקדמות, כך שיחוש את היצירה המשותפת לכולם יחד, יקיימו סיור פועלים מידי שבוע, לראות את כל המערכה המופלאה של יצירת המכונות עד שכל אחד יחוש את 'משמעות' ה'בורג היחיד' אותו הוא שם.

אך אמת שלתקופה מסוימת, המפעל עלה שוב על דרך המלך, פחתו התקלות, אך לא להרבה זמן.

שוב אסיפה שוב יועצים שוב דיונים, הפעם החליטו, שאמנם כל פועל כששם רק בורג או רק מחזק, אף שמבין את ה'משמעות' החשובה בכל בורג, בכל זאת אינו חש את ה'יצירה' במעשיו, כי לשים כל היום בורג, זה שוחק עד למאוד, ולחשוב כל היום ה'משמעות' של בורג זה מתיש!.

בשלב זה החליטו לשנות את כל הרכב המפעל, כל הפס יצור השתנה, ולכל פועל ניתן 'ליצור' חלק מושלם, מתוך המכונה. וזה את המנוע, וזה את המסוע, וזה את הלוח הבקרה, וההוא את הכפתורים, וכך ברגע שכל אחד 'יוצר מוצר', שיוכל לומר לנפשו 'יצרתי' מוצר, וזה את קופסת המכונה וזה את הלוח הבקרה, באה הנפש על סיפוקה!.

מניסוי זה עולה, שעל הנפש לחוש שני דברים גם יחד. א. יצירה – מוצר שנוצר, ב. משמעות – ערך המוצר שנוצר.

כשפרעה הרשע ביקש להעביד את ישראל ב'פרך' רצה להתישם נפשית, להעבידם בפרך, לפרק אותם, עבודה ללא משמעות, וללא סיפוק, 'פיתום ורעמסס' היו המרשם המדוייק, לכך הם נבנו במקום בוצי, שהכל שוקע ונופל, עבודה ללא כל מטרה וענין.

כל יום עבודה חדש, צריך להתחיל בפיוני ה'מפלים' של אתמול, עונש שאין כמותו, וכך להתחיל יום עבודה שבסופו גם הוא ייפול.

זוהי גלות בנפש.

כמובן שבגלות פרעה, היה קשיים נוספים: **עבודה** - ללא רצון כלל, בשונה בפועל שבא לעבוד כי רוצה להתפרנס, **עבודה** - מעבר לכוחות, **עבודה** - משתנה בכדי שנפש לא תתרגל, **עבודה** - מתגברת יותר ויותר, **עבודה** - עם הלקאה וענישה.

הנפש בגלות.

נצייר לעצמנו מה היה קורה, לו פרעה היה בוחר להעביד את ישראל בצורה נוחה, שיוכלו ל'ייצר', ולחוש 'משמעות' במעשיהם, לכאורה היו מסופקים, אך פרעה חשש שיתרבו, ויהיו גם הם עם שונאינו, ובבא העת ילחמו במצרים ויעלו מן הארץ.

לכן השלב הראשון, הוא גלות של עבודה ללא יצירה, שלב שני, ללא משמעות.

במה שונה 'גאולת עולם' מגלות

מכאן נעלה להתבונן, הרי אם בזה מתבטא 'גלות', מהי 'גאולה'?

אם נאמר שהגאולה היא, רק עבודה מתוך יצירה ומשמעות, הייתכן? הרי האדם תלוי כל הזמן, בתנאים סביבתיים שיתנו לו את האפשרות ליתן לנפשו נחת, הייתכן? האין לך גלות גדולה מזו?.

הרי מה יאמר מי שבנה בניינים לתפארת ובאה רעידת אדמה אחת ושיברה הכל לאבק. הרי האדם עלול ליפול בנפשו, לאחר כל יגיע כפו לריק, או שמא מצא שטעה בכל הלך מחשבתו, ביצירה או במשמעות.

מה יאמר מי שנגזר עליו לעבוד ואינו מוצא לנפשו תועלת בעבודה עצמה, האם רק בסיפוק נפשי תלויה הגאולה?

אלא הביאור הוא, ה' אלוקינו הוציא אותנו ממצרים, 'גאולת עולם', מהי אותה גאולת עולם, אם עלולים אנו שוב ליפול ל'גלות' של עבודת פרך. וקשה שלא להעלות את השאלה, איזו גאולה היתה בשנות הזעם והאימה?.

מחוייב המציאות, שהגאולה היא דווקא באופן שיש בו את הגלות!, שגם במצב קשה של יובש יצירה ומשמעות - יש גאולה!.

הגאולה 'מימוש' רצון אלוקי

ואכן התשובה היא, שעצם ההכרה שה' אלוקי, שם אותי במצב הזה בצורה הזו במקום הזה, ואני עושה את רצונו, וכן כל הבריאה סביבי עושה את רצון הבורא, זה התחלת הגאולה, כי יש 'משמעות' למעשיי, עשיית המוטל עליי!.

בכל רגע ורגע אני נכנע ועושה את המוטל עליי, לא בגלל שאני רואה את המשמעות, אלא, בגלל שבמקום זה שמו אותי, כאן היא ה'משמעות' שלי, לעשות את רצון ה'!.

חייל הממלא פקודה, אפילו כשנמצא בשטח אויב, במקום בעל תנאים קשים מנשוא, במעבה היער, יישן בין עצים ובעלי חיים, ומבין שאם שמו אותו כאן להשקיף, יש לזה 'משמעות עצומה', לניצחון בצבא, אף שבעצם יכול לחוש - בגלות שאין כמותה.

לאדם מן היישוב, להיות ביער זהו עונש נורא, אך החייל הוא בתפקיד! וכל תחושותיו שונות בתכלית. זוהי גאולת עולם.

אנו בני ה' אלוקינו, ולכל מעשינו 'משמעות' בכל מערכת הבריאה שכל ברואי יכירו ויידעו, עד ש'יהיה ה' למלך על כל הארץ'.

אך יש גם שלב יותר גבוה מזה.

גאולת עולם – ביטול הגמור לרצון ה'

כשהאדם בטל לאלוקיו בדרגה גבוהה יותר, אינו מחפש כלל 'משמעות למעשיו!', הוא כידו הארוכה של ה' בורא עולם.

עושה את המוטל עליו, בהיותו ברוא, ולא מחפש תועלת לנפשו, האיש הישראלי הנאמן 'טרוד בעבודתו' את הבורא, עד שאינו מחפש לנפשו נחת, כי את נשמתו הוא מזין, עושה את המוטל עליו, מבלי לחשוב על משמעות ועל עצמו, ביטול הגמור, זוהי הגאולה השלמה, גאולת עולם!.

כמובן, שזוהי גאולה פרטית. גאולה כללית היא, שכל הכלל בטל ומכיר במלא כל הארץ כבודו.

לאחר שאדם זוכה להגיע לגאולה פרטית זו, יש את הברכה המפורשת, שיהיה לו כל צורכיו, גם בגוף וגם בנפש, לא יחסר לו מאומה, במאכל בשלווה, ביצירה ובכל צורכי החייל הנאמן למלכו.

מתי זה יהיה, לאחר המלכת ה', ובארץ הקודש, ארץ אשר לא תחסר כל בה. 'עיני ה' אלוקיך בה מראשית שנה ועד אחרית שנה'.

ובזה נבאר, את ה' לשונות של גאולה שאמר ה' בגאולת מצרים והכניסה להיות עם הנבחר.

האמירה הראשונה 'וְהוֹצֵאתִי' - יציאה מהסבל, עבודה ללא יצירה וללא משמעות. 'וְהִצַּלְתִּי' אֶתְכֶם מֵעֲבֹדֹתָם', אף אם תהיה לכם עבודה עם משמעות, עדיין אתם עבדים ללא כל רצון. בשלישית - 'וְגִאֲלֹתִי' - גאולה מלהיות במצרים, בגילוי כח ה' וענישה למצרים. ברביעית - 'וְלִקְחֹתִי' אֶתְכֶם לִי לְעָם, כל חייכם יהיו שונים, כי וְהִיִּתִּי לְכֶם לְאֱלֹקִים, כל מעשיכם מתוך מלכות ה' וגאולת עולם. שלב חמישי - 'וְהִבֵּאתִי' אֶתְכֶם אֶל-הָאָרֶץ... השלמות האחרונה, עם ה' בארץ ישראל. גם מלכות ה', וגם נחת רוחנית, נפשית וגשמית, מתוך מלכות ה' בעולם.

יתן ה', שנשכיל להבין בנפשנו טל תחיה זה, ונזכה לגאולה פרטית וכללית, מתוך ביטול וחיבור לאלוקינו, אמן.

פרחים לתורה / הרב ישראל חיים בלומנטל, מג"ש בכולל תורת מרדכי

מתי התפילה נענית?

הַעֲתִירוּ אֵל ה' (ט, כח)

הפסוק אומר "והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה" (בראשית כח, יד).

בפשטות רגילים ללמוד שהכתוב מדבר על הריבוי של בני ישראל שיהיו כעפר הארץ, ואז יפרצו לכל ארבע רוחות השמים.

אולם הספורנו מפרש, אחר שיהיה זרעך כעפר הארץ, כענין ותשיתי כארץ גיוך וכחוץ לעוברים (ישעיהו נא, כג), וזה כשיהיו ישראל בתכלית השפלות, אז תפרוץ בארץ אשר אתה שוכב עליה בכל צד ימה וקדמה וצפונה ונגבה, כי אמנם תשועת ה' העתידה תהיה אחר רוב שפלות ישראל.

כעין זה מפרש גם הכלי יקר שאין התשועה באה לישראל, כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות, וזו לשונו: ודמיון העפר מורה, על זמן השפלות, כי בזמן שיהיו כעפר לדוש בדיוטה תחתונה, משם יעלו משפל מצבם ויפרצו לכל רוח כמו שנאמר (בראשית כח, יד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה, וכמו שנאמר (תהלים מד, כו) כי שחה לעפר נפשינו, ומה כתיב בתריה, קומה עזרתה לנו, וטעמו של דבר לפי שאין ישראל דורשים את ה' בכל לבבם כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות, כידוע מדרכי כל הדורות ודורינו. ואולי רמז בדמיון העפר, אל גלות מצרים, שהיו המצרים חורשים על גבם, כמו העפר שחורשים עליו.

וטעמו של דבר, מבאר הכלי יקר (בראשית כח, יד): לפי שאמרו במדרש (עיין מדרש תהלים מד, ב) אין התשועה באה לישראל כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות, שנאמר (תהלים מד, כו) כי שחה לעפר נפשינו וגו', מה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו. וטעמו של דבר שכל זמן שאינן בתכלית השפלות, אז אינן תולין בטחונם בה', וחושבים תחבולות להנצל מפח יקוש על ידי תחבולות אנושיות, ועל כן ריחק ה' את האדם ורבה העזובה, כי לא בטחו בתשועת ה'. אך כשיראו כי אזלת יד השתדלותם ואין עוזר וסומך, אז עיניהם נשואות אל ה' לקרוא אליו בעת הצר להם, וה' שומע, ובאותו זמן התשועה באה דרך בריחה מן הקצה אל הקצה, דהיינו מן תכלית השפלות אל תכלית המעלה, ולפי שכפי הטבע לא יאומן כי יסופר שיעלו בשפל מצבם אל רום מעונה, על כן נאמר ליעקב במראה זו ג' מעלות בדרך לא זו אף זו, כי מתחילה אמר והיה זרעך כעפר הארץ, באותו זמן שיהיה שחה לעפר נפשם, באותו זמן ופרצת, רצונו לומר יעלה הפורץ לפנייהם להעלותם אל גרם המעלה. ואם תאמר, אף אם יעלו מן השפלות אל איזו מעלה, מכל מקום אי אפשר שיברחו מן הקצה אל הקצה להיות במדריגה גדולה, אלא בהכשלם יעזרו עזר

מעט כנבואת דניאל (יא, לד), תלמוד לומר, ימה וקדמה, כי שני רוחות אלו מקבילין והם הפכיים, כי במזרח לעולם זריחת השמש ובמערב לעולם שקיעתה, ואחר שבזמן שיהיה הערב שמשן של ישראל כמו שפירש רש"י על ולערב יחלק שלל (בראשית מט, כז), באותו זמן שקיעה, יברחו לקצה שכנגדו להיות כסאם כשמש נגדו יתברך.

על דרך זו מפרש בספר אמת ליעקב את הפסוק (דברים לב, לו) "ואפס עצור ועזוב", שהרי הגמרא (סנהדרין צו.) לומדת מהפסוק הזה שאין בן דוד בא עד שיתייאשו מהגאולה, כביכול אין עוזר וסומך.

והדבר טעון ביאור, האם זהו תנאי הכרחי שישתכח אחד משלושה עשר העיקרים, הרי הרמב"ם (בהקדמתו לסנהדרין פרק י') מונה את תקות הגאולה בין העיקרים!

אלא כוונת המאמר היא שכל זמן שכלל ישראל מצפה לגאולה שתבא באופן טבעי, כגול שירחמו אומות העולם עלינו ויתנו לנו מקום לבנות ארץ ומולדת וכדומה, לא תבא הגאולה, כי "חסד לאומים חטאת" (משלי יד, לד). ובאמת אנו שנואים על ידי כל יושבי תבל. רק אם נתייאש לגמרי מאשליות כאלו, ונבין כי אין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים, אז יבא בן דוד ויגאלנו גאולה אמיתית.

זו גם הסיבה שכאשר אמר הקדוש ברוך הוא למשה לדרוש מפרעה שיוציא את ישראל ממצרים, מיד הכביד פרעה את עולו עליהם, עד כי לא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, כי רצה ה' יתברך שכלל ישראל יבינו כי לא פרעה הוא המשחררם, וכאילו בחסדו וטובו תלוי הדבר, אלא אדרבא, לאחר שראו שמשו רבנו ביקש מפרעה לשחררם והוא סירב באמרו "מי ה' אשר אשמע בקולו" (שמות ה, ב), מיד נתייאשו בני ישראל מלצפות שתבוא הישועה באופן טבעי, ושוב לא תלו תקוותם בפרעה. לכן מיד אחר זה באה הגאולה האמיתית.

*

הגמרא (כתובות סב:) מספרת, בנו של רבי הלך ללמוד תורה שנים עשרה שנה, כששב נהייתה אשתו עקרה. שאל רבי, היאך נעשה, אם יגרשנה, יאמרו אנשים, עניה זו לשוא חכתה. ואם ישא אשה אחרת, יאמרו זו אשתו וזו זונתו, בקש עליה רחמים ונרפאה. וקשה, מדוע לא התפלל מיד לרפואתה?

על דברי הגמרא (ברכות י.) שצריך לעמוד בתפילת לחש עם שתי רגלים צמודות, מבאר הרשב"א בחידושי אגדות שטעם הדבר משום שהאדם צריך להרגיש, בלי הקדוש ברוך הוא אינני יכול לזוז, ומתוך הרגשה זו צריך להתפלל. לכן מצמיד רגליו להראות כאילו הוא כפות ואינו יכול לזוז.

הגמרא (מגילה טו:) אומרת שאחד הטעמים שהזמינה אסתר את המן למשתה, היא כדי שלא יאמרו ישראל יש לנו אחות בבית המלך.

אין הכוונה שחשבה שיפסיקו להתפלל לגמרי, אבל הבינה שאם ירגישו שיש להם אחות בבית המלך לא יתפללו מעומק הלב, ותהיה זו תפילה אחרת. רק כאשר אדם

נמצא במצב של הבט ימין וראה ואין לי מכיר, מתפלל מעומק הלב ותפלתו נראית לגמרי אחרת.

אלקנה ראה שלחנה אין ילדים והיא בוכה. אומר לה אלקנה "למה תבכי וגו' הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים" (שמואל א א ח). ולכאורה קשה, לאשה עקרה שרוצה ילדים, צריך לגלות הבנה לבכיה ולמצבה, ולא לומר לה תפסיקי לבכות, אני יותר טוב מעשרה ילדים...

אלא כנראה הבין אלקנה שהיא סומכת על תפילותיו ולא מתפללת כפי שצריך מעומק ליבה. לכן הוא אמר לה מילים המורות שתפלתו אינה מעומק הלב. כעת היא תרגיש שאין לה על מי לסמוך ותתפלל כראוי.

כעת נוכל להבין את המעשה עם כלתו של רבי. רבי שמע שהיא נתעקרה, אך לא התפלל עליה מיד כי רצה שכשיעמדו להתפלל עליה, זה יהיה מתוך הכרה שאין פתרון בדרך הטבע. לכן הקדים ואמר את מה שאמר, כדי שהתפילה תהיה יותר מעומק הלב.

שבת שלום ומבורך!

לתגובות: blu.israel@gmail.com

פרפראות באור החיים הק' על הפרשה / הרב מרדכי צבי סלומון, קרית גת

'וידבר א-להים אל משה ויאמר אליו אני הוי"ה' –
בגימטריה 'בגילה שם תהא רעדה'

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה' (ו, ב)

האור החיים הק' שאול שצריך לדעת מה דבר אלקים. גם הודעת אני ה' אחרי שכבר אמר לו למעלה זכרון השם ואמר לו זה שמי לעולם

ומתרץ בכמה דרכים

ה' דיבר למשה, שגם בדברו ה' אליו בפנים צוחקות פנים שמחות הרשומים בשם הוי"ה, יש בזה בחינת אלקים

פירוש על דרך אומרם 'ב'מקום גילה שם תהא רעדה', נתכון לומר לו כי הגם כי הראהו מדת הרחמים בדברו עמו, לא מפני זה יסיר מסוה הפחד וידבר בלא מורא מלכות שמים, וזה לך האות כי ה' הוא האלוקים, שהרי הוא מדבר עמו בפנים הנוראים, והבן.

*

והנה:

וידבר א-להים אל משה ויאמר אליו אני הוי"ה

עולה בגימטריה בסך 1075

בגילה שם תהא רעדה

עולה בגימטריה בסך 1075

פרשה למעשה – בירור הלכתי בפרשת השבוע / הרב יאיר רינמן, מו"צ בבית הוראה 'נאות שמחה', מודיעין עילית

מסירות נפש שלא בג' עבירות חמורות

וְשָׂרֵץ הַיָּאֵר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתְךָ וּבַחֲדָר מִשְׁכַּבְּךָ וְעַל-מִטְתְּךָ וּבְבֵית עַבְדֶּיךָ וּבְעַמְּךָ
וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאָרוֹתֶיךָ (ז, כח)

(פסחים נ"ג ע"א) 'אמר ר' יוסי תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי לאכול גדיים מקולסין בלילי פסחים שלחו לו אלמלא תודוס אתה גורנו עליך נדוי שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ קדשים ... איבעיא להו תודוס איש רומי גברא רבה הוה או בעל אגרופין הוה ת"ש עוד זו דרש תודוס איש רומי מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו [עצמן] על קדושת השם לכבשן האש נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו וּבָאוּ [ועלו] בְּבֵיתְךָ [וגו'] וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאָרוֹתֶיךָ אימתי משארות מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה'.

ובביאור מה שהוקשה לתודוס 'מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש', נאמרו בראשונים כמה הסברים.

רש"י מפרש שהוקשה לו, היאך מסרו נפשם להכנס לכבשן האש, הלא קיי"ל בגמ' ביומא דף פ"ה ע"ב, וחי בהם – ולא שימות בהם.

והנה איתא בסנהדרין דף ע"ד ע"א, 'א"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק נימנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים ... כי אתא רב דימי א"ר יוחנן לא שנו אלא שלא בשעת גזרת המלכות אבל בשעת גזרת המלכות אפי' מצוה קלה יהרג ואל יעבור כי אתא רבין א"ר יוחנן אפי' שלא בשעת גזרת מלכות לא אמרו אלא בצינעא אבל בפרהסיא אפי' מצוה קלה יהרג'.

ומזה הקשו המפרשים ג' קושיות ע"ד רש"י:

א. קושית התוס': דכיון שמעשה דנבוכדנצר היה בפרהסיא, א"כ מן הדין היה להם למסור את הנפש, דהא כשהוי בפרהסיא צריך למסור את הנפש אף על מצוה קלה.

ותירץ בחידושי רבנו משה מאימראן, עפ"י מה שנחלקו רבנן ורשב"י במדרש שיר השירים (פרק ז' פרשה ח'), שאכן דעת רבנן שהפריש נבוכדנצר עשרים ושלושה מכל אומה ואומה – גם מישראל, אך תודוס סבר כדעת רשב"י שהפריש מכל אומה רק שלשה אנשים, וא"כ היו רק שלשה ישראלים – ואי"ז נחשב פרהסיא.

ב. קושית התוס' הרא"ש ועו"ר: דהלא היה זה בע"ז, והיא מכלל ג' עבירות חמורות שדינם שיהרג ואל יעבור.

ותירץ המהרש"א דהלכה זו שנויה במחלוקת, דאכן דעת ר' יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק דבעינן למסור נפש אף עבור ע"ז, אך דעת רבי ישמעל (שם בגמ') שאין למסור את הנפש עבור ע"ז.

ג. קושית המהר"ם שיף: דהלא מבואר בגמ' הנ"ל, דבשעת השמד – צריך למסור את הנפש אפילו על עבירה קלה.

ר"ת בתוס' מפרש דצלם זה שעשה נבוכדנאצר לא היה ע"ז, אלא אינדרטא שעשה לכבוד עצמו, דכן משמע בפסוקים בדניאל (ג-יב) 'לֹא־לָהֶךָ לָא פְּלַחִין וְלַצֵּלָם דִּהָבָא דִּי הִקִּימָתָ לָא סְגָדִין, ומשמע שהיה שם גם 'אלוהים' וגם 'צלם'.¹¹

ר"ת בספר הישר (חידושים סי' שנ"ד) הביא שיש שפירשו, שהם סמכו שיעשה להם נס, כמבואר בדניאל (ג-יז) 'הֵן אֵינִי אֱלֹהֵנָא דִּי-אֲנַחְנָא פְּלַחִין יְכַל לְשִׁיזְבוּתָנָא מִן-אֲתוֹן נוֹרָא יְקֻדָּתָא וּמִן-יְדָךְ מְלָכָא יִשְׁיזְבִי, וע"ז תמה תודוס מהיכן היו בטוחים שיעשה להם נס.¹² ועל זה אמר שלמדו בקל וחומר מהצפרדעים, שהיו נכנסים בתנורים – ולא מתו, וכמבואר בילקוט שמעוני פרשת וארא רמז קפ"ב, 'דרש תודוס איש רומי מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו את עצמן לכבשן האש נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהם ובאו בביתך ובחדר משכבך וגו' ובתנוריק ובמשארותיך אימתי משארת מצויה בתנור בשעה שהתנור חם אנו על אחת כמה וכמה, ומה פרע להם הקב"ה שכל הצפרדעים מתו ואותן שירדו לתנור לא מתו מפני שמסרו עצמן לשרפה'.

ר"י בתוס' מפרש, שהיו יכולים לברוח מפניו, וכמבואר במדרש שיר השירים (שם), שכך יעץ להם יחזקאל הנביא, וז"ל 'הלכו להם מיד אצל יחזקאל אמרו לו ... נסגוד ליה או לא אמר להם כבר מקובל אני מישעיה רבי (ישעיה כ"ו) חבי כמעט רגע', וע"כ תמה תודוס מה ראו למסור עצמם למיתה – ולא ברחו.

רבנו דוד והמהר"ם חלאווה הביאו שיש שפירשו, שהיה בידם להרוג עצמם ולא להורק לכבשן, וכמבואר במדרש רבה (בראשית לד-יג) על הפסוק 'וְאֶךְ אֶת-דַּמְכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֶדְרֹשׁ, אך להביא את החונק עצמו יכול כשאל ת"ל אך, יכול כחנניה מישאל ועזריה ת"ל אך, ועיי"ש בדברי הדעת זקנים מבעלי התוספות, שכל אדם הנמצא בשעת השמד וירא שלא יוכל לעמוד בנסיון – יכול להרוג עצמו, וכן הטעם ששאל יכל להרוג עצמו,

¹¹ ובוה מבואר מה שאמרו בכתובות דף ל"ג ע"ב, 'אילמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא, והלא אם היה זה ע"ז – לא היו משתחווים לו. ועיי"ש בתוס' ד"ה אלמלא, דהביאו לכך הוכחה מהגמ' בברכות דף ס"א ע"ב, 'בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו, ומבואר שלא היה נמנע מלקדש את השם – מפני היסורים, ובדאי גם חנניה מישאל ועזריה לא היו עובדים ע"ז כדי להינצל מהיסורים.

¹² וגם על כך תמהו הראשונים, דהלא אסור לסמוך על הנס, וכמבואר בתורת כהנים (אמור פרשה ח') 'כל המוסר עצמו על מנת לעשות לו נס, ושלא לעשות לו נס, עושים לו נס, ושלא לעשות לו נס עושין לו נס'.

דהיינו שגם מי שירא שייסרו אותו ביסורים קשים שלא יוכל לסבול ולעמוד בנסיון, יכול להרוג עצמו.¹² וכ"ה בשטמ"ק בכתובות דף ל"ג ע"ב.

וכבר הקשה הפרי חדש (הו"ד במהדורת פרנקל בליקוטים שעל הל' יסודי התורה פ"ה ה"ג) על שיטת ר"ת שבתוס', דלא היה זה ע"ז – אלא אנדרטא בעלמא, דא"כ היאך היה מותר להם למסור את נפשם, הלא מבואר בגמ' בסנהדרין הנ"ל 'כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג - יעבור ואל יהרג'. וכן קשה קושיא זו לשיטת הר"י שבתוס' דס"ל דהיו יכולים לברוח מפניו, דא"כ היאך היה מותר להם למסור את נפשם, והיאך למדו מהצפרדעים לעבור על הדין.

אלא שנידון זה – האם רשאי למסור עצמו על שאר עברות, כבר שנוי במחלוקת ראשונים, דהנה ברמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ה כתב 'כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וחי בהם ולא שימות בהם ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו'. וכ"ה בהל' ד' 'כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו'.¹³ וכתב הב"י יו"ד סי' קע"ז דדברי הרמב"ן בספר תורת האדם (שער הסכנה ד"ה ולענין ע"א) נוטים לדברי הרמב"ם, אולם יעוין בדבריו במלחמות ה' (סנהדרין ע"ד ע"ב), שכתב בנחרצות שאסור לו למסור נפשו עבור שאר מצוות, והביא את דברי הגמ' בב"ק דף צ"א ע"ב שדורשת מהפסוק 'מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם' – שאסור לאדם לאבד עצמו לדעת, ולא שמענו מדת חסידות לחולה של סכנה שלא יחללו עליו את השבת, אלא המזרוז משובח והמונע עצמו מתחייב בנפשו

ואילו שיטת התוס' בע"ז דף כ"ז ע"ב (ד"ה יכול), דאם רצה להחמיר על עצמו אפילו בשאר מצוות – רשאי, וראייתם מהירושלמי בסנהדרין דף ט"ז ע"ב 'רבי בא בר זמינא הוה מחיט גבי חד בר נש ברומי אייתי ליה בשר נבילה אמר ליה אכול א"ל לי נא אכיל, א"ל אכול דלא כן אנא קטיל לך, א"ל אין בעית מיקטול קטול דלי נא אכול בשר נבילה, א"ל מאן מודע לך דאילו אכלתה הוינה קטלין לך, אי יהודי יהודי אי ארמאי ארמאי'.¹⁴ וכן ס"ל להרא"ש (שם) פ"ב סי' ט'.

¹² ועיי"ש שכתב 'ומעשה ברב אחד ששחט הרבה תינוקות בשעת השמד כי היה ירא שיעבירום על דת, והיה רב אחד עמו והיה כועס עליו ביותר וקראו רוצח והוא לא היה חושש, ואמר אותו רב אם כדברי יהרג אותו רב במיתה משונה וכן היה שתפסוהו עכו"ם והיו פושטין עורו ונותנין חול בין העור והבשר ואחר כך נתבטלה הגזרה ואם לא שחט אותן התינוקות היו ניצולין'.

¹³ ועי' באגרת תימן להרמב"ם מאמר קדוש השם ד"ה והמין הרביעי, שכתב 'דע שכל השמדות שהיו בזמן החכמים היו מצווים בה לעבור על המצוות והיה בם עשיית מעשה ... ואולם זה השמד לא יתחייבו עשיית מעשה זולת הדיבור בלבד ... וכל מי שנהרג כדי שלא יודה בשליחות אותו האיש לא יאמר עליו אלא **שעשה הישר והטוב ויש לו שכר גדול לפני השם ומעלתו במעלה עליונה כי הוא מסר עצמו לקדושת השם ית' ויתעלה** אבל מי שבא לישאל אותנו אם יהרג או יודה אומרין לו שיוודה ולא יהרג'. ומבואר מדבריו שרשאי למסור נפשו על מצוות שאינו מחויב למסור נפשו עבורם ועי' בדברי האור גדול (פרלמן – הגדול' ממינסקי) סי' א' (דף ט"ז ע"ב) משכב"ז.

¹⁴ אולם כבר תמה ע"כ הרמב"ן במלחמות ה', דהא סיים עלה בירושלמי 'אמר רבי מנא אילו הוה רבי בא בר זמינא שמע מיליהון דרבנן מיזל הוה בהדא', אלמא לא מסרי נפשיהו לקטלא בלפנים משורת הדין.

ואכן הגר"א בביאורו על השלחן ערוך יו"ד סי' קע"ז סעי' א', כתב שממעשה דחנניה מישאל ועזריה שמסרו נפשם באופן שלא היו מחויבים לכך, מוכח כשיטת התוס' ושאר הראשונים דס"ל דרשאי אדם למסור נפשו עבור כל המצוות.

והנה מצינו בדברי האחרונים שהביאו כמה מעשים בש"ס, כשבחלקם נראה כשיטת הרמב"ם והרמב"ן – שאסור למסור נפש על שאר עברות, ואילו בחלקם נראה כשיטת התוס' ושאר הראשונים – שרשאי למסור נפש על כל מצוה.

בשלשה מקומות דלהלן המשמעות כשיטת הרמב"ם והרמב"ן:

א. סדר משנה על הרמב"ם, אור יצחק (טשערקס) סי' ט"ז.

מביא ראייה מאסתר שהיתה מז' נביאות ונבעלה לאחשורוש, ואף שמבואר כמבואר בסנהדרין דף ע"ד ע"ב שהיתה קרקע עולם, זה מיישב רק הא דבעינן למסור עצמו על ג' עבירות, אך מ"מ לא גרע משאר מצוות, ומכך שלא מסרה עצמה על כך – מבואר כשיטת הרמב"ם.

ב. מהר"ם שיק (מצוות) מצוה תקנ"ו.

(כתובות דף י"ט ע"ב) 'אמר רב חסדא קסבר ר"מ עדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו יהרגו ואל יחתמו שקר אמר ליה רבא השתא אילו אתו לקמן לאמלוכי אמרינן להו זילו חתומו ולא תתקטלון דאמר מר אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים בלבד השתא דחתמו אמרינן להו אמאי חתמיתו.'

ג. מרכבת המשנה מכילתא יתרו פרשה ו' הלכה ו'.

(כתובות דף קי"א ע"א) 'או באילות השדה אמר רבי אלעזר אמר להם הקב"ה לישראל אם אתם מקיימין את השבועה מוטב ואם לאו אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה.'

*

ואילו בששה מקומות דלהלן המשמעות כדברי התוס' ושאר הראשונים:

א. ישרש יעקב (אבוועלעפייא) ברכות סי' פ"ד (דף י"ב ע"ב).

(ברכות ל"ב ע"ב) ת"ר מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא שר אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום המתין לו עד שסיים תפלתו לאחר שסיים תפלתו א"ר ריקא והלא כתוב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך וכתוב ונשמרתם מאד לנפשותיכם כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי א"ר המתין לי עד שאפייסך בדברים א"ר אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית מחזיר לו מה היו עושים לך א"ל היו חותכים את ראשי בסייף א"ל והלא דברים ק"ו ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר כך אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעד

^ו להסבר ר"ת ור"י שבתוס'.

ולעולמי עולמים על אחת כמה וכמה מיד נתפייס אותו השר ונפטר אותו חסיד לביתו בשלום'.

ב. תפארת ישראל ברכות פ"א מ"ג ס"ק כ"ה.

(עירובין כ"א ע"ב) 'תנו רבנן מעשה בר"ע שהיה חבוש בבית האסורין והיה ר' יהושע הגרסי משרתו בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במדה יום אחד מצאו שומר בית האסורין אמר לו היום מימך מרובין שמא לחתור בית האסורין אתה צריך שפך חציין ונתן לו חציין כשבא אצל ר"ע אמר לו יהושע אין אתה יודע שזקן אני וחיי תלויין בחייך סח לו כל אותו המאורע אמר לו תן לי מים שאטול ידי אמר לו לשתות אין מגיעין ליטול ידיך מגיעין אמר לו מה אעשה שחייבים עליהן מיתה **מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דעת חבירי** אמרו לא טעם כלום עד שהביא לו מים ונטל ידיו כששמעו חכמים בדבר אמרו מה בזקנותו כך בילדותו על אחת כמה וכמה ומה בבית האסורין כך שלא בבית האסורין על אחת כמה וכמה'.

ג. אור גדול סי' א' (דף י"ז ע"א).

(גיטין נ"ז ע"ב) 'אמר רב יהודה אמר שמואל ואיתימא רבי אמי ואמרי לה במתניתא תנא מעשה בד' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון הרגישו בעצמן למה הן מתבקשים אמרו אם אנו טובעין בים אנו באין לחיי העולם הבא דרש להן הגדול שבהן אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים מבשן אשיב מבין שיני אריה אשיב ממצולות ים אלו שטובעין בים כיון ששמעו ילדות כך **קפצו כולן ונפלו לתוך הים** נשאו ילדים ק"ו בעצמן ואמרו מה הללו שדרכן לכך כך אנו שאין דרכנו לכך על אחת כמה וכמה אף הם קפצו לתוך הים ועליהם הכתוב אומר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה'. ומבואר דאעפ"י שהיו הנערות קרקע עולם, אפי"ה מסרו נפשן.

ד. ארבעה טורי אבן ע"ד הרמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ה ה"א.

(ע"ז י"ז ע"ב) 'ת"ר כשנתפסו רבי אלעזר בן פרטא ורבי חנינא בן תרדיון א"ל ר' אלעזר בן פרטא לרבי חנינא בן תרדיון אשריך שנתפסת על דבר אחד אוי לי שנתפסתי על חמשה דברים א"ל רבי חנינא אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני ניצול שאת עסקת בתורה ובגמילות חסדים ואני לא עסקתי אלא בתורה [בלבד] ... אתוהו לרבי חנינא בן תרדיון אמרו ליה אמאי קא **עסקת באורייתא אמר להו כאשר צוני ה' אלקי מיד גזרו עליו לשריפה**'.

ה. ארבעה טורי אבן (שם).

(שבת מ"ט ע"א) 'א"ר ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים ... ואמאי קרי ליה בעל כנפים שפעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק ראהו קסדור אחד רץ מפניו ורץ אחריו וכיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו אמר לו מה זה בידך אמר לו כנפי יונה פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה לפיכך קורין אותו אלישע בעל כנפים'.

ו. ארבעה טורי אבן (שם).

(סנהדרין ע"ד ע"ב) 'דאמר רבא עכו"ם דאמר ליה להאי ישראל קטול אספסתא בשבתא ושדי לחיותא ואי לא קטילנא לך ליקטיל ולא לקטליה שדי לנהרא ליקטליה ולא ליקטול מ"ט לעבורי מילתא קא בעי'.

ועי' באריכות בדברי הב"י ביו"ד סי' קנ"ז, ובשו"ע והרמ"א סעי' א', בחילוקי הדינים בזה. ועיי"ש שגם לשיטת הרמב"ם והרמב"ן, ישנם שני מצבים בהם חייב למסור עצמו – אף על שאר עבירות, וכמבואר בגמ' בסנהדרין הנ"ל, והם א בשעת גזירת שמד, ב כשהוי בפרהסיא, אך כשהוי בצנעה ואינו שעת שמד – אי"צ למסור נפשו. ועי' בשו"ע שפסק כשיטת שאר הראשונים, שאם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג על שאר עבירות - רשאי, אלא שהתנה את זה בכך, דדוקא אם העובד כוכבים מכוין להעבירו על דת, ואילו במעשה דחנניה מישאל ועזריה הלא לא היה בכוונתו להעבירם על דת – דהא חייב את כל העמים להשתחוות לצלם, וכל כוונתו היתה רק לכבוד, ס"א וא"כ אכתי קשה היאך היו רשאים למסור עצמן ע"כ. ס"ב

ותירץ הפרי חדש (שם), דלגדולי הדור כמותם דאיכא קידוש השם טובא, לכו"ע שרי למימסר נפשייהו. וכע"ז מבואר בשיטה מקובצת בכתובות דף ל"ג ע"ב, שהביא את דברי הרמב"ן בזה, דהלא הרמב"ן מביא את שיטת ר"י – שהיה זה אינדרטא בעלמא, וא"כ קשה לשיטתו - דס"ל דאסור למסור נפשו על שאר עבירות, ותירץ ע"ז הרמב"ן 'ומשום הכי נשאו ק"ו בעצמן מצפרדעים כו', לומר לך דהא קדוש ה' בלחוד הוא דטעו בה אינשי – וכע"ז דמיא, ולקדש את ה' בפני עם הארץ עשו כן.

וביתר ביאור בלשון הרא"ה בשטמ"ק שם, שכתב 'כלומר שלא נתכוונו אלא לקדש את ה', לפי שהיו מישראל סבורים שהוא ע"ז וכוונתם לשם ע"ז, ואילו לא מסרו חנניה וכ"ו עמצן – היו סבורים שהתירו פרושים את הדבר אפילו כפי כוונתן'.

וכ"כ הנימוקי יוסף בסנהדרין (דף י"ח ע"א מדה"ר), וז"ל 'וכל היכא דאמרינן יהרג ואל יעבור – אין לו למסור עצמו למיתה על קדושת השם, ואם מסר – הרי זה מתחייב בנפשו, אבל אם הוא אדם גדול וחסידי ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך, רשאי לקדש השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה, כדי שיראו העם וילמדו ליראה את השם לאהבו בכל לבם, והיינו דאמרינן מה ראו חנניה מישאל ועזריה שהפילו את עצמן לכבשן האש, פירוש ולא השתחוו לצלם - שהרי לאו ע"ז היתה אלא אנדרטי של מלכים לכבוד בעלמא, אלא מתוך שהיו רובן טועין וסבורים שהיתה ע"ז, היה קדוש השם במה שעשאו, ואמרינן נמי במדרש (מדרש רבה ויקרא פרשה ל"ב) מה לך יוצא ליסקל – שמלתי את בני,

^{ס"א} ועי' ארבעה טורי אבן (שם), דאכן ס"ל לרמב"ם דגבי דניאל היו מתכוונים שונאים להעביר על דת, ובכה"ג רשאי למסור עצמו.

^{ס"ב} לשיטות הפוסקים דלא היה זה בפרהסיא, וכמבואר לעיל בשיטת רבנו משה מאימראן עפ"י דברי מדרש שיר השירים, ועי' ברמב"ם בהלכה ד' שכתב שמעשה זה היה בפרהסיא.

מה לך יוצא ליצלב - שנטלתי את הלולב, סג דמשמע שהיו מוסרין עצמן על קדושת השם לפנים משורת הדין – דודאי לא היו מחוייבין בכך אפילו בשעת הגזירה כיון שבידם להעביר ולבטלם, אלא דאפ"ה היו נהרגין מפני שהיתה השעה צריכה לכך.^{סד}

וכעי"ז מבואר בגמ' בכתובות דף ג' ע"ב, 'ומסכנה ואילך נהגו העם לכנוס בשלישי ולא מיחו בידם חכמים ... מאי סכנה ... אמר רבה דאמרי בתולה הנשאת ביום הרביעי תיבעל להגמון תחלה האי סכנה אונס הוא משום דאיכא צנועות דמסרין נפשיהו לקטלא ואתיין לידי סכנה ולידרוש להו דאונס שרי איכא פרוצות', ומבואר דבמקום פריצות מותרות הנשים למסור עצמן – אף שהן קרקע עולם.

ועי"ע בספר תבת גומא על פרשת וישב אות ב', שתמה ג"כ היאך היה רשאי יוסף לילך בשליחות אביו אחר אחיו, הלא היה זה סכנת נפשות, ולשיטת הרמב"ם הנ"ל אסור למסור נפשו עבור מצות כיבוד אב, ותירץ כסברת הנימוק"י הנ"ל, דכיון דבדורו היו מזוללים קצתם בכיבוד אב, מסר יוסף נפשו על זה.

לתגובות: YR4295@gmail.com

^{סד} וכן הוא בילקוט שמעוני זכריה רמז תקפ"א, עה"פ (זכריה י"ג – ו') 'וְאָמַר אֱלֹהֵי מֶה הַמְּכֹת הָאֵלֶּה בֵּין יַדְיךָ וְאָמַר אֲשֶׁר הִפְיִתִי בֵּית מִאֲהָבִי, הַמְּכֹת הָאֵלֶּה גִרְמוֹ לִי לִיאָהֵב לֵאבִי שְׁבַשְׁמִים, מֵה לֶךְ יוֹצֵא לִיִּסְקַל עַל שְׁשִׁמְרַתִּי אֶת הַשֶּׁבֶת, מֵה לֶךְ יוֹצֵא לִיִּשְׂרָף עַל שְׁאֲכַלְתִּי אֶת הַמְּצָה מֵה לֶךְ יוֹצֵא לִיהָרֵג עַל שְׁמַלְתִּי אֶת בְּנֵי, מֵה לֶךְ לֹקֵה עַל שְׁעִשִׁיתִי רִצּוֹן אֲבִי שְׁבַשְׁמִים'.

^{טד} ועי' ביצועות יעקב ע"ד השו"ע הנ"ל, דמכח דין זה למד, דהו"ה דרשאי למסור נפשו לטובתן של ישראל, וראייתו מהא דהרוגי לוד שאמרו חז"ל במסכת ב"ב דף י', דאין שום אדם זוכה להיות במחיצתן בגן עדן, ופירש רש"י דמעשה היה שמצאו בת המלך שנהרגה והעלילו על כל קהל ישראל שהם הרגוה, ועמדו אלו ואמרו שהם הרגו אותה – אף שלא היה כן והם לא הרגוה, אמרו כן להציל את כלל ישראל. ולכאן קשה מי התיר להם להתחייב ראשם למלך, הרי קיי"ל דאם אמרו להם עכו"ם תנו לנו אחד מהם ונבהרגוהו ואם לאו נהרוג כולכם, יהרגו כולם – ואל ימסרו נפש אחת מישראל, וא"כ אף בהרוגי ביתר הלא המלך העליל על כולם, והיה הדין שיהרגו כולם ואל ימסרו נפשם – שהוא נפש אחת מישראל, אלא ודאי דאף דמצד הדין כן הוא, מ"מ אם ירצו לעשות דבר כזה לשהוא לטובת כלל ישראל – רשאים למסור נפשם, ואין עליהם חטא שמסרו נפשם. וכשם שרשאי למסור נפשו לטובת כלל ישראל שלא יכשלו בעוון עכו"ם (כנ"ל יסודו של הנימוק"י), דגדול המחטיאו יותר מן ההורגו.

שבט מישראל / הרב ישראל פרידמן, רב קהילת טשארטקוב, מח"ס 'שבט מישראל', מנשעסטער

בענין השגחה פרטית בדומם צומח וחי

לְמַעַן תִּדְעַ כִּי אֲנִי ה' בְּקֶרֶב הָאָרֶץ (ח, יח)

יציאת מצרים הוא המאורע שממנה אנו לומדים שמלבד שהקב"ה ברא העולם בששת ימי המעשה, הוא ית' גם מנהיג ומחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית ואין שום דבר בעולם שאינו שולט עליו והקב"ה משגיח בהשגחה פרטית על כל דבר ודבר וכלשון הרמב"ן סוף פר' בא (יג, טז) "ולכן יאמר הכתוב במופתים (שמות ח, יח) 'למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ' להורות על ההשגחה כי לא עזב אותה למקרים כדעתם", והוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. וכתב המלבי"ם (בראשית כ, יא) "אי אפשר שיהיה בבני אדם יראת אלקים רק אם מאמינים בהשגחה פרטית שה' רואה ויודע ומשגיח על כל עלילות מצעדי גבר, לא יאמרו שהעולם קדמון ומתנהג בדרך הטבע".

והנה ידוע שיש מחלוקת גדולה בענין השגחה פרטית, דהיינו שכמה ראשונים סוברים שהשגחה פרטית ישנו רק על האדם אבל על דומם צומח וחי ישנו רק השגחה כללית ולא השגחה פרטית דהיינו השגחה על קיום המין בלבד, וכך הוא לשון החינוך (מצוה קס"ט) "לפי שהדעות רבות בהשגחת הא-ל על כל ברואיו, שיש כתות בני אדם יחשבו כי השגחת ה' ב"ה על כל המינים בפרט בין אנשים אם שאר כל בעלי חיים, ויש מהן כתות יחשבו כי השגחת ה' ב"ה על כל עניני העולם בין בעלי חיים או שאר כל דברים כלומר שלא יתנועע דבר אחד קטן בעולם הזה רק בחפצו ברוך הוא ובגורתו, עד שיחשבו כי בנפול עלה אחד מן האילן הוא גזר עליו שיפול ואי אפשר שיתאחר או יקדים זמן נפילתה אפילו רגע, וזה דעת רחקו מן השכל".

ואנחנו בעלי הדעת האמיתית לפי מה ששמעתי נשים השגחתו ברוך הוא על כל מיני בעלי חיים בכלל כלומר שכל מין מין המינים הנבראין בעולם יתקיים לעולם לא יכלה ויאבד כולו, כי בהשגחתו ימצא קיום לכל דבר, ובמין האדם נאמין כי השגחתו ברוך הוא על כל אחד ואחד בפרט והוא המבין אל כל מעשיהם וכן קבלנו מגדולינו וגם נמצא על זה הרבה כתובים יורו כי הענין כן עכ"ל. וכן הוא דעת הרמב"ם במורה נבוכים (ח'ג פי"ז) ודעת ספר העיקרים (מאמר ד' פ"ה) ושומר אמונים הקדמון בסופו ועוד.

אמנם שיטת רבינו הבעל שם טוב זי"ע ותלמידיו הוא דאף בדומם צומח וחי ישנו השגחה פרטית, ואין שום תנועה בעולם שאינה בהשגחתו ית' ושמו דגש על זה כאחד מעיקרי יסודות החסידות. ועם כי הראשונים הנ"ל לא סבירא להו הכי, גדולי החסידים החזיקו בשיטתם והביאו כמה ראיות מחז"ל שנראה כשיטתם.

ולכן מצינו שהזהירו גדולי החסידים שיש לדעת שהעיקר באמונתנו הוא דלא כשיטת הראשונים הנ"ל וז"ל הרה"ק ממונקאטש בספרו שו"ת מנחת אלעזר (ח'א ס' נ) אחר שמייעץ מישהו ללמוד הספר שומר אמונים: "אך בסוף ספר שומר אמונים בענין ההשגחות יש לדלג עליו אבל שאר ספרו הוא נחמד ונעים להשכיל. הנה הדברים האלו לא מלבי כתבתי וע"כ לא יפלא בעיניך אם תמצא כדבריו בענין ההשגחות גם בספרים שקדמוהו, כי כן מקובלני מצדיקים וחסידים שמקובל מרבנותינו ואבותינו שעליהם יש לדלג (וכן מובא בשם אדמו"ר הזקן מסאדיגורא זי"ע בספר אבן ישראל עמ' לא עיי"ש). והכל הוא מאתו ית' לבדו בלי שום מקרה גם בפרט שבפרט עד אין חקר" עכ"ל.

*

ראיה מדברי רשב"י שיש השגחה פרטית בבעלי חיים

ובספר הזכרונות מאת הרה"ק רבי צדוק הכהן (כח:): הביא ראיה לשיטת הבעל שם טוב מאת דברי רבי שמעון בר יוחאי (ירושלמי שביעית פ"ט הל' א ובראשית רבה עט ס"ו) וזה לשון המדרש רבה: "רבי שמעון בן יוחאי ורבי אלעזר בריה הוו טמירין במערתא י"ג שנה ביומי דשמדא והיו אוכלין חרובין של גרודא עד שהעלה גופן חלודה, לסוף שלש עשרה שנים נפק יתיב על תרע מערתא חמא חד צייד קאים וצייד ציפורין וכד הוה שמע רבי שמעון ברת קלא אמרה מן שמיא 'דימוס' 'דימוס' פסגא, (וכששמע ר' שמעון בת קול דאמרה 'רחמים' 'רחמים' ברחה), וכד הוה שמע ברת קלא אמרת 'ספקולא' הות מתצדה ונלכדה (וכששמע בת קול דאמרה 'הריגה' נתפסה) אמר ציפור מבלעדי שמיא לא מתצדא על אחת כמה וכמה נפש דבר נש, נפק ואשכח מיליא משדכן ונתבטלה הגזירה".

וכתב על כך ר' צדוק וז"ל בספר זכרונות: "אף מחסידי הקדמונים וגדוליהם יש מהם הכחישו השגחתו ית' בפרטי אישי כל הנבראים חוץ מאדם והוא נגד רז"ל בירושלמי פרק ט דשביעית הל' א' אפילו צפרא בלעדי שמיא לא מיתצדא". עכ"ל.

וכן כתב בפירוש אשד הנחלים על המדרש רבה הנ"ל "ציפור מבלעדי שמיא לא מתצדא, להוציא מדעת הסוברים שעל הבעלי חיים איננו שופע רק השגחה הכללית, וכל זה נודע לרשב"י על פי רוח עליון הלבוש בו כי לכל פעולה פרטית יש ממונה ופועל למעלה". (וכמה נפלא הדבר שיסוד גדול זה נתגלה ביום ל"ג בעומר, דגם בבעלי חיים יש השגחה פרטית ולית אתר פנוי מיניה).

וכדבריו נקט גם כן רבי יונתן אייבשיץ בספרו יערות דבש (חלק ב דרוש ו עמ' ק) וז"ל: "עיינ בדברי הרמב"ם במורה נבוכים דדעתו דעל אדם ה' משגיח בפרטות אבל על בהמות ועופות אין משגיח בפרטות כי אם בכל המין והרמב"ן חולק (אולי כוונתו לשער הגמול פר' א או להרמב"ן שמות יג, טז, המובא לעיל). וזהו מאמר חז"ל במדרש רבה דאמר רשב"י חזינן צפור בלא גזירת שמים לא נצוד וזהו כהרמב"ן שאפילו על צפורים פרטיים השגחתו מיוחדת. ועיינ עוד בספרו אהבת יונתן (פר' שלח) שכפל הדברים עוד הפעם וכתב שמזוהר מוכח דלא כהרמב"ם.

וכדבריהם נמצא באחד הראשונים רבינו מנחם ריקנתי בספרו עה"ת (פר' כי תצא) שמביא דברי רשב"י הנ"ל ועוד מדרשים אחרים וכותב ע"ז: "מכל אלו הדרשות נראה כי השגחת השי"ת היא אפילו בפרטי הבהמות והחיות דלא כדעת הרב הגדול ז"ל בספר מורה נבוכים" עכ"ל.

והנה אי אפשר שלא ידעו הרמב"ם והחינוך והשומרי אמונים מדבריו המופרשים של רבן שמעון בר יוחאי, ומוכח שהיה להם פירוש אחרת בדברי רשב"י שלפיו אין ראייה מדבריו. ומצינו שמחלוקת הנ"ל אם יש השגחה פרטית בבעלי חיים נוגע גם להלכה, לגבי עניני כשרות בהמות ועופות, דבשו"ת הרשב"א (ח"א ס' צ"ח) נשאל לגבי בהמה טריפה שאמרו עליה שחיתה יותר מי"ב חדשים מי נימא כיון שעברו עליה י"ב חודש בודאי אינה טריפה ונכשירנה לאכילה או דנשאר באיסורה?

*

אם שייך לבהמה טריפה לחיות יותר מי"ב חודש

והשיב הרשב"א בדברים חוצבי להבות אש שמי שמכשיר בהמה זו מוציא לעז על חכמי ישראל, דכיון שהם אמרו שא"א לבהמה טריפה לחיות יותר מי"ב חודש, אם כן אפילו אם יצאו כמה אנשים ואמרו שחיתה י"ב חודש אנו מכחישין אותן, וכותב הרשב"א "וכל מי שנקרא כדבר זה רעיון רוח ודברי הבאי, שומר נפשו ירחק מהם שאין אלו אלא עורון ותמהון לב, ואם תשוב ומה נעשה וכבר ראינו בעינינו יתרת ברגל ששהתה שנים עשר חודש, זו היא שאמר רבי יהושע בן לוי לרבי יוסי בן נהוראי 'על דא את סמיך' כלומר אי אפשר, וכאילו אתה מעיד על שאי אפשר שראית אותו בעיניך, וכן בכאן אנו שואלין אותו מאין אתה יודע ששהתה זו, שמא שכחת או שמא טעית או שמא נתחלף לך בזמן או שמא נתחלפה לך בהמה זו באחרת שאי אפשר להעיד ששהתה בהמה זו בין עיניו י"ב חודש.

ואם יתחזק בטעותו ויאמר לא כי אהבתי דברים זרים והם אשר ראו עיניהם ואחריהם אלך, נאמר אליו להוציא לעז על דברי חכמים אי אפשר, ויבטל המעיד ואלף כיוצא בו ואל תבטל נקודה אחת ממה שהסכימו בו חכמי ישראל הקדושים הנביאים ובני נביאים ודברים שנאמרו למשה בסיני" עיי"ש שהאריך עוד בדברי חוצבים להבות אש.

אמנם בשו"ת גינת ורדים (יו"ד גן המלך אות קמ"א) הרבה לתמוה על דברי הרשב"א וכתב "אמרתי להתיישב בדבר כדי שלא לתת מקום ח"ו לעשות דברי רבותינו הקדושים כחוכא וטלולא בעיני המתחכמין להכחיש את המוחש אשר בדקו וראו עיניהן".

וממשיך הגינת ורדים ואומר: "בטריפות המתחדשים בבהמה שמנו חכמים דטריפותה הוי משום דטריפה אינה חיה י"ב חודש היינו על צד הרוב ומ"מ לא יבצר דאפשר רחוק על דרך הזכות שיתכן לה שתחיה על ידי נס וכיון שנעמוד עליה בבירור שנתקיימה י"ב חודש פקע ממנה איסור שבה שהרי זו כבר יצאת מכלל הטריפות במה שחיתה י"ב חודש, ואע"ג דבהמה לית לה מזלא מ"מ אשכחן דאית בה השגחה כללית על כללות המין והשגחה פרטית על כל אחד ואחד דאיתא דשביעית גבי עובדא דרבן שמעון בר

יוחאי שאמרו שם צפור מבלעדי שמיא לא יצדא ובמדרש רבה פר' ויבא יעקב שלם הובא זה באורך. ועלה בידינו שאפילו עוף שמים הוא מושגח השגחה יתירה וכשם שאפשר ליעשות לו נס לימלט מפח יקוש כך אפשר שיעשה לו נס מכל חלי ומכל מכה.

כללא דמילתא דאפשר לטריפה שתחיה י"ב חודש על ידי נס ובזה תצא מאיסורא. אכן להיות שכבר הורה זקן (הרשב"א) לאסור, אריה שאג מי לא ירא, לכן אין בידנו כח להתיר שכבר אסר ולא באנו אלא לתקן את המוחשות ולהסיר לעז ולהרחיק דברי הפלגות מעל חכמי ישראל קדושים".

*

קושיא על הראיה מדברי רשב"י

ובספר חקרי לב (יו"ד סוף ס' כו) יצא להגן על הרשב"א (ויש לציין לדברי מרן הבית יוסף (יו"ד ס' קיב) שתמה על הטור שהשיג על הרשב"א וכתב "ואין נראה כן מן הירושלמי" וע"ז כתב הבית יוסף "לא היה לו לכתוב כן, וזה דבר שלא ניתן ליחשד בכך מאן דנהירין ליה שבילי רקיע!") והביא דברי הגינת ורדים והאריך לחלוק עליו וכתב "ואחר המחילה אין בדבריו טעם, דמה שאמר דאפשר על צד הזכות שתחיה הטריפה על ידי נס, לא ידעתי זכות לבהמה במה הוא, דליתנהו בשכר ועונש, גם מה שאמר על ידי נס אפשר שתחיה, תמהני דבסוף מ"ק אמרו בני חיי ומזוני לא בזכותא תלי מילתא אלא במזל וכתבו התוס' בשבת (קכו ד"ה אין מזל) דעל זכות גדול משתנה, ואם כן בבעלי חיים דליתנהו אף בזכות קטן איך ינצלו אחר שהטבע גוזר שתמות בטריפותה, וגם לא ראיתי כהנה בשום מקום דעביד נס לבעל חי, ויותר מזה תמהני להש"ך (יו"ד ס' נו ס"ק מ"ח) והפרי חדש שכתבו דאפשר לבהמה שתחיה על יד נס עיי"ש והם דברי תימה בעיני.

(וע"ע ברמ"א (או"ח ס' ש"ה ס' יז) שפסק "הבהמה אינה יוצאה בקמייע שאינה מומחה אע"פ שהיא מומחה לאדם" וביאר המשנה ברורה (שם סק' ס) "מפני שהאדם יש לו מזל ומלאך המליץ עליו מלמעלה ומזלו מסייע לו שיועיל לו הקמייע משא"כ לבהמה" וע' בגמ' שבת נג: וברש"י שם ד"ה מזליה).

גם הראיה שהביא מירושלמי דיש השגחה פרטית לכל בעל חי הוא תימה, דנעלם מעיני הרב מה שהאריך הר"ם במורה נבוכים ח"ג פ' יז להכריח דאין השגחה פרטית בבעל חי כי אם במין וכן כתב בעל העקרים מאמר ד פ' יא ועיין בספר עקידת יצחק שער נ"ד שעיקר השגחת ה' הוא ביראי ה' והחסידים, וכן כתב המקובלים ובפרט הר"מ קורדובירו כמ"ש בספר שומר אמונים סוף פ"א.

ודברי הירושלמי והמדרש בפר' וישלח דשמע רשב"י בת קול לצידת צפורים לא מוכח מידי, דהתם מאת ה' היתה זאת כדי שיבין רשב"י לצאת מהמערה וכן כתב הר"ש יפה שם, והקל וחומר שדן רשב"י צפורי מבלעדי שמיא לא מיתציד היינו שרשב"י לא ידע דלעצמו שיצא מהמערה עשו כן מן השמים וסבר שיש השגחה פרטית גם בבעל חי מהך מעשה שראה, אבל האמת אינו כן דלהשגחת אדם שישנו בפרט עשו כן, ומה גם דבצידת צפורים דתלוי בזה מזונת הצייד שייך השגחה גם בבעל חי אם יהיו לו מזונות בריוח או

לא. ואם כן ע"כ צ"ל שהק"ו שדן רשב"י הוא בדרך זה, ציפור מבלעדי שמיא לא מיתציד, והיינו משום השגחת בן אדם במזונותיו, כל שכן אדם דלא מיתציד דהוי השגחה לחיי אדם דעדיף טפי מהמזונות וזה מוכרח". (וברמ"א (יו"ד ס' נז ס' יח) פסק דבודאי טריפה לא מהני שהייה י"ב חודש ואע"פ שחי י"ב חודש אסור).

*

אם שייך שיהיה לבעלי חיים זכויות

והנה יש להקשות על החקרי לב, דמה שכתב שאינו מבין דברי הגינת ורדים במה שאמר דאפשר על צד הזכות שתחיה הטריפה על ידי נס, "לא ידעתי זכות לבהמה במה הוא" והלא מקרא מלא הוא בפר' נח (בראשית ח, א) "ויזכור אלקים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתיבה" וכתב שם רש"י "מה זכר להם לבהמות, זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתיבה". הרי ששייך שיהיה זכות לבהמה!

ומה שהעלה החקרי לב דאין שייך שכר ועונש בבעלי חיים, בבית האוצר להגר"י ענגיל (ח"א כלל נה ד"ה והנה מצאתי) כתב שמדברי חז"ל בבראשית רבה (כו, א) רבי נתן אומר אפילו זאב וכלב תובעים עליהם דין שמים אם הזיקו לאדם מבואר דיש עונש לבעל חי אם הזיק לאדם, עיי"ש שכתב שמצינו בזה מחלוקת בבראשית רבה עה"פ "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו" (בראשית ט, ה) דאיתא שם במדרש "אמר ר' אלעזר אין לך אדם שהוא מתחייב באדם הזה אלא אדם כיוצא בו, ר' נתן אומר אפילו זאב אפילו כלב (תובעין עליהם דין שמים אם הזיקו לאדם רש"י) ר' הונא בר גוריון אמר אפילו מקל אפילו רצועה. אמר ר' אחא אפילו אילני סרק עתידין ליתן חשבון רבנן אמרין מהכא כי האדם עץ השדה מה האדם נותן חשבון אף עצים נותנים דין וחשבון".

וכתב הגר"י ענגיל "מכאן ראייה מגולה אל המבואר בצואת הקדוש רבי פנחס מקאריץ ז"ל שכל הדברים שבעולם יש להם חיות ואפילו דומם עיי"ש היטב בלשונו הטהור, והכוונה דהניצוץ הקדוש שבו הוא חיותו וכנודע בספרי החכמה שאין לך דבר שאין בו ניצוץ קדושה, ובדברים האסורים והטמאים הם בהעלם גדול ועל כן דומם אשר הומת אדם על ידו מסתלק ממנו הקדושה שבו זו מיתתו". עכ"ל הגר"י ענגיל עיי"ש עוד.

ולמוד זה יוצא מהפיוט "חד גדיא", "ואתא מיא וכבה לנורא דשרף לחוטרא דהכה לכלבא" שהאש נענשה משום ששרפה את המקל, והמקל נשרף משום שהכה את הכלב" הרי שנענשו דברים שהם דומם משום שהזיקו לאחרים!

*

קושיא על ראיית החקרי לב שאין השגחה פרטית בבעלי חיים

ועוד יש להקשות על החקרי לב דסובר דהבת קול יצאה משום דבצידת צפורים תלוי בזה מזונת הצייד והיינו משום השגחת בן אדם במזונותיו אם יהיו לו מזונות לצייד בריוח או לא, ואם הוא כדבריו לשון הבת קול היה צריך להיות להיפך, דהמדרש אומר דכאשר הבת קול אמרה "דימוס" (וברש"י ביאר שהוא לשון רחמים) לא נתפס הציפור והצליח

לברוח, וכאשר יצאה הבת קול ואמרה "ספקולא" (וברש"י כתב שהוא לשון הריגה) נתפס הציפור ונהרג. והנה אם הבת קול יצאה משום שיש השגחה על הצייד, היה צריך להיות הנוסח להיפך דכאשר נתפס הציפור והצייד הצליח לתפסו ולהרוג את הציפור אז היה הבת קול צריכה לומר "דימוס" שריחם והשגיה על הצייד ונתן לו מה לאכול, וכאשר הציפור לא נתפס וברח אז היה הבת קול צריכה לומר לשון של דין, שהיה דין על הצייד שלא תפס הציפור ונשאר רעב.

והנה אע"פ שלפי דברי מהר"ש יפה והחקרי לב אין ראיה מדברי הירושלמי הנ"ל, אולם עוד ראיה מדברי חז"ל מובא בספר אור התורה להרה"ק הצמח צדק (על תהילים עמ' קלב) בשם זקנו הרה"ק בעל התניא וז"ל: "ר' יוחנן כי הוה חזי שלך (עוף השולה דגים מן הים) אמר משפטיך תהום רבה (חולין סג). ופירש רש"י שזמנתה שלך לשפוט ולעשות נקמתך בדגת הים להמית המזומנים למות". מפורש מלשונו שיש דין ומשפט גם על פרטי דגי הים שהקב"ה מזמין עוף פרטי כדי להמית דג פרטי זה המזומן למות". עכ"ל הבעל התניא.

וכבר קדמו הרד"ק בראיה זו (בפירושו לתהלים פר' קמה, יז) וז"ל "גם לחיות ולעופות הנטרפים נותן להם גם כן מאכל בחייהם אלא שבהגיע קיצם למות גזר מקודם שתהיה מיתתם פעמים בהנאת אחרים וכדומה לזה מצאתי בדברי רז"ל ר' יוחנן כדי חזי שלך ששולה דגים מהים היה אומר משפטיך תהום רבה". (ומאיזה טעם נשמטו דברי הרד"ק האלו מהרבה דפוסים).

*

שיטת רבותינו תלמידי הבעש"ט

ולכן לא נפלאה היא שהרבה ספרי חסידות הדגישו ענין זה, ולמשל ראה בספר מאיר עיני ישראל (תורת הבעל שם טוב עמ' ע"ו) וז"ל: "הבעל שם טוב אמר בעת שנוסעת עגלה מלאה תבן וקש אחד נופל אחורי העגלה, מכריזין בדיוק על איזה מקום יפול הקש, וכן כאשר נופל עלה מאילן נגזר על כל עלה ועלה באיזה זמן תפול ובאיזה מקום תפול. (ועיין בנתיבות שלום חלק א מאמר א שמביא את זה עיי"ש באורך).

ובספר פרי הארץ (פר' בא) איתא וז"ל: "אין שום עשב יבש ונעקר ואין שום אבן נזרק כי אם בזמן ומקום הראוי לו כמאמר (קהלת יא) אל מקום אשר יפול העץ שם יהוא, ואין שום תנועה גדולה וקטנה מן הצמצום הראשון עד שפל המדריגות שבארץ ותחת לארץ הכל מאתו ית'. עכ"ל. וכן איתא באמרי פנחס (עמ' קעט) מאת הרה"ק מקאריץ וז"ל: "אדם צריך להאמין שאפילו קש המונח על הארץ הוא בגזירת השי"ת להיות מונח שם, ויש השגחה פרטית איך תהא מונחת עם הקצוות לכאן או לכאן" עכ"ל.

וכן נראה דעת המשך חכמה (פר' כי תשא לב, יב) וז"ל: "כל התבל מושגחת כולה בהשגחה פרטית מעתיק יומין הבורא ית' בעצמו, ולו אין חילוק בין תולעת קטן שבים לכל הנבראים ואישים העליונים וכו' וכולנו כאחד שוים ומושגחים בפרט ונבראים מהנמצא האמיתי בהחלט הבורא ית' עכ"ל. וכן איתא בספר דברי ישראל (מהרה"ק

ממאדזיץ) ריש פר' ויקרא וז"ל: "כל המקרים בעולם הכל הוא בהשגחה פרטית מן השמים אפילו קש שהרוח מפזרו ממקום למקום הרוח סערה עושה דברו והוא בהשגחה מן השמים שמקודם היה צריך להיות במקום זה ועכשיו במקום זה".

ויסוד זה הובא ונכפל פעמים רבות בעוד הרבה ספרי תלמידי בעל שם טוב והוא גם כן דעת זקני הק' מטשארטקוב זי"ע בספרו גנזי ישראל (פורים תרע"א) וז"ל "באמת אנו מאמינים בני מאמינים שעיני ה' צופיות על כל פרטי התנהגות הטבע, ובפרט על פי דרך הבעש"ט והמגיד זי"ע אין כל דבר קטן בעולם שלא יהיה קשור בהוויתו בהשגחות פרטיות מן השמים איך מנוחה ובאיזה אופן דוקא בלי שום שינוי בעולם והכל בהשגחה מיוחדת".

וכך היא לשונו הנפלא של השפת אמת (ליקוטים - לחודש ניסן) במכתב שכתב לידיד "את אשר יזמין ה' בפני" וז"ל: "הנני מגלה לך מה שאני יודע בזה דרך האמת. וזה הוא שכלל היחוד שמיחדין בכל יום שמע ישראל כו' שזה צורך גדול לידע מהות הענין ואשר נודע לי באר היטב באמת, לא על פי אומד השמיעה, רק מתוך ספרי הקדושים המקובלים הגדולים, מחויב אני לגלות לך לברר הדברים. והוא שאין הפירוש 'ה' אחד' שהוא אלקי אחד למעט אלקות אחרת גם זה אמת, אך הפירוש עמוק מזה, שאין הוי' אחרת זולתו, ואם כי נדמה לכל אחד שמבין הדברים, אינו כן, שיש בזה הרבה הרגשות לאין שיעור.

ותוכן הענין שכל דבר שיש בעולם רוחניות וגשמיות הוא הש"י בעצמו, רק שעל ידי הצמצום שכן היה רצון הבורא ברוך הוא וברוך שמו, ירדה הקדושה ממדריגה למדריגה עד שנעשה מהם דברים גשמיים ממש, ואלה הדברים אמת בלי ספק, לזאת יוכל כל אדם לידבק עצמו בכל מקום שהוא תוך הקדושה שיש בכל דבר ודבר אף בדבר גשמי, רק שיהי' בטל בניצוץ הקדושה ועל ידי זה באמת גורם עליות בעולמות העליונים וגורם נחת רוח באמת להש"י, ואם האדם כן אין חסר לו כלום, שבכל מקום ומקום שהוא יכול לדבק על ידו בהש"י וזה כלל כל היחודים שבעולם".

שמחת מיכאל / הרב דוד דרעי, מראשי ישיבת 'משכן אהרון' ומח"ס שמחת מיכאל על הש"ס, אלעד

בגדר חיוב ד' כוסות ובקטן

והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים (ו, ו)

יש לדון מהו השיעור שמחוייב להתאמץ ולדחוק א"ע לשתות יין ששונאו ומזיקו, והאם חיוב זה חל בכל שאר המצוות. ב. כאשר יש לפניו אפשרות לקיים או מצוות ד' כוסות או מרור מה צריך להקדים. ג. ועוד יש לברר האם חיוב בקטן הוא לעיכובא ומהו השיעור שצריך ליתן לקטן.

איתא בגמ' פסחים (קח:): ת"ר הכל חייבים בארבע כוסות הללו, אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות, א"ר יהודה וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין. אלא מחלקין להם קליות ואגוזים בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו.

ופירש הרשב"ם (שם) בד"ה ואחד תינוקות וז"ל "שגם הם נגאלו", ובפשטות חיובם כנשים שאף הם נגאלו, ובדעת ר' יהודה ביאר (שם) וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין "הלא פטורין מן המצוות". וצ"ב א. מדוע הרשב"ם לא ביאר בדעת חכמים שחייבים מדין "חינוך". ב. ובעיקר תיקשי בביאור מחלוקת ת"ק ור"י, דאי איירי בקטן שהגיע לחינוך, א"כ מה סברת ר' יהודה לפטור את הקטן, ואי איירי בקטן שלא הגיע לחינוך א"כ מה סברת ת"ק לחייב.

ועוד קשה על הרשב"ם שהרי ס"ל שגדר חיוב ד' כוסות אצל נשים, הוא מצד שהם היו עיקר הנס וגרמו את הנס, ולדעה זו הביא הב"י [אור"ח סי' תרפ"ט] שחיוב נשים הוא מטעם שהם היו עיקר הנס, ולכן לא שייך לחייב עבדים, שהרי העבדים לא היו עיקר הנס ולא "גרמו" את הנס, ולפי טעם זה אין לחייב קטנים [וע"ע בגרי"ז ערכין (ג)]. בגדר אף הן אי הוי חיוב בפנ"ע, או מצד שמפקיע את המ"ע שהז"ג, ואכמ"ל].

והנראה בביאור דברי הרשב"ם, שלעולם איירי בקטנים שהגיעו לחינוך, וסברת ת"ק לחייב היא מצד חינוך, ומש"כ הרשב"ם "שאף הם נגאלו" אין כוונתו שהיו באותו הנס וכמשנ"ל, שהרי הקטנים לא הוו "עיקר" הנס אלא הוא משום שכל האי דינא של חינוך חל רק בכה"ג שהקטן שייך בענין המצוה, וסבר הרשב"ם שהגדרת חינוך אינו רק "אימון" והרגל הקטן, אלא שמחילים על הקטן את הדינים וההלכות ששייך בגדלותו למצב קטנותו, ולכן אם לא היה הקטן "משויך" להחיל עליו את הדינים של הגדול, והיה "מופקע" מהאי דינא לא היה צד לחייב מדין חינוך [ובגדר דין חינוך עיין במש"כ לקמן סי' ל"ב ובשמחת מיכאל על השו"ע [ח"א סי' צ'] בדעות הראשונים ואכמ"ל].

וגדר יסוד זה מבואר בדברי הגר"א אור"ח סי' תרפ"ט ס"א, שהביא את דברי הירושלמי [מגילה פ"ב ה"ה] שצריך לקרוא את המגילה גם לקטנים שאף הן היו באותו הנס, והוסיף

הגר"א (שם) "ואינו אלא חינוך כמו בכל המצוות" עכ"ל. וקשה דאי משום חובת חינוך כשאר המצוות מה צריך לטעם שאף הן היו באותו הנס, וע"כ צ"ל דאילולי שהיו באותו הנס לא היה שייך לחייבם גם משום דין חינוך.

ונפק"מ לדינא בגדר דין זה מצינו בהל' אבילות שפסק בספר בית הלל [סי' שפ"א ס"ק ב'] שלא שייך דין אבילות בקטן, משום שכל ענין האבילות הוא שיחזרו בתשובה, וקטן אינו מחוייב לחזור בתשובה וכמבואר ברמ"א [אור"ח סי' שמ"ג] וכמשנ"ל, שחובת חינוך לא שייך על מציאות שלא שייכת בענין זה כלל.

ולפי הגדרה זו יישב הכלי חמדה [פרשת מקץ סי' ד'] את שיטת הרמב"ם שלא נמצא בהל' חנוכה שקטן חייב במצוות הדלקת הנר, ועיי"ש שכתב וז"ל, דבאמת כיון דקטנים לא היו באותו הנס דגדולים, לא שייך בהו חינוך כלל, כיון שאם גדול שלא היה בנס אינו חייב במצוה זו, דתיקנו אותו רק מכח הנס, ולכן בקטנים לא שייך חינוך כלל בזה, ועיי"ש. וצ"ל בדעתו שאפי' שהקטנים היו בזמן נס חנוכה, אולם לא היו בחובת ה"ונקדשתי" בתוך בני"י למסור את נפשם כגדולים, ולכן אינם משוייכים בחיוב הדלקה כגדולים, וה"ה בנידו"ד ביאר הרשב"ם שאף הן נגאלו ומסיבה זו יש לחייבם מצד חינוך [ואכתי ק"ק בלשון הרמב"ם מדוע לא הדגיש שחייבים מצד חינוך].

אדאתינן להכי יש לבאר לפי"ז את דעת רבנן וכדאסבר לן הרשב"ם "שאף הן נגאלו", א"כ הרי הם שייכים בתורת חינוך דכיון שהקטנים משוייכים בזה כאשה הרי הם חייבים מדין חינוך [אלא דאכתי תיקשי מדוע הרשב"ם לא הזכיר את דין חינוך בדעת רבנן, עכ"פ גדר דין זה מוכח כמשנ"ל וגם אי לא נימא דהוי כדעת הרשב"ם].

ועוד יש להוסיף דכיון שאצל הגדול נפסק לדינא שאף מי שמזיק לו שתיית היין חייב במצוה זו, וכיון שאצל הגדול כך הוא, הוא הדין לקטן ג"כ יהיה שייך ואפי' שקשה לו ושונאו.

ובגדר דין של שונאו המבואר בדעת השו"ע לכאורה תיקשי, דכיון ששונאו א"כ אינו במצב של חירות, וצ"ל דשונאו בתחילה אולם הוא יגיע אח"כ למצב של חירות, ויש מהפוסקים שרצו לפרש שאינו שונאו "לגמרי". אלא שיש להעיר על המשנ"ב [בסימן תע"ב ס"ק ל"ה], שפסק ר"ל שמצטער בשתייתו, וכואב בראשו מזה, ואין זה בכלל כשיפול למשכב מזה, והביא השעה"צ בס"ק נ"ב, כן נראה לי פשוט דאין זה דין חירות עכ"ל, ומשמע שכל הסיבה שלא חייבים להגיע לדרגה ולשלב של נפילה למשכב הוא מצד שאינו דרך חירות, ואילולי זה וכמו שמצינו בשאר מצוות יהיה חייב ליפול למשכב, אא"כ נימא דשאני מצוות ד' כוסות שיש בה חיוב לחזר על הפתחים וחיוב מצד פרסום הנס.

ונפק"מ לדינא במי שיש באפשרותו לקיים או מצוות ד' כוסות או מצוות מרור ששניהם דרבנן מה יקיים, ולפוי"ר היה להקדים את המרור כיון שעיקרו מהתורה, שנא' על מצות ומרורים יאכלוהו, אולם לפמשנ"ל שבד' כוסות יש חיוב לחזר על הפתחים ממילא יחול דין קדימה לד' כוסות, שהרי על המרור אין חיוב לחזר על הפתחים.

ויש עוד סיבה להעדיף ד' כוסות מאשר מרור, וכמו שדייק הגרי"ז [בהל' חו"מ פ"ז ה"ו] מלשון הרמב"ם, שג"כ חיוב ד' כוסות והסיבה יש להם עיקר מהתורה שנא' "וזכרת כי עבד היית" וכו', וחייב אדם להראות א"ע וכו', שבשתיית ד' כוסות והסיבה דהוי דרך חירות שעי"ז מתקיים הזכירה של "כי עבד היית" ועכשיו הוא בן חורין ולכן עדיף ד' כוסות ממרור, ועוד סיבה שבד' כוסות מקיים את אמירת ההגדה שהרי היא על כוס, וכדברי הגרי"ז ומקורו בדעת התוס' בסוכה (לח.) שמסתמא תיקנו ד' כוסות כדי לאמרם על ההגדה דאינו חיוב שתייה בפנ"ע אלא הוי חיוב כוס של ברכה, והיינו שיאמר ההלל, ההגדה על כוס ברכה שהם ד' כוסות.

ובשיטת הרשב"ם בדעת ר' יהודה שנקט "הלא פטורים מהמצוות", צריך לבאר על דרך שביאר הר"ן וכן רבינו דוד (שם) בדעת ר' יהודה שאמר וכי מה תועלת וכו', "כלומר דבכי הא לא שייך "לחנכם במצוות" דכיון שאין נהנין ושמחין בו אינו להם דרך חירות" עכ"ל. והיינו שאע"פ שבכל חינוך א"צ את כל הפרטים של המצוה כקיום של הגדול, וכדפסק השעה"צ [בסי' תרנ"ח ס"ק ל"ו] שקטן שיוצא י"ח לולב השאול, ומשום שעל פרטי המצוה א"צ דין חינוך, ומ"מ בשתיית ד' כוסות שכל מהות המצוה היא שיהא "דרך חירות", וא"כ כלפי קטנים שאינם מרגישים את המושג של חירות, חסר בעיקר המצוה ומעיקרא לא שייך בכה"ג חובת חינוך.

ולדינא פסק השו"ע [בסימן תע"ב סעיף ט"ו], תינוקות שהגיעו לחינוך מצוה ליתן לכ"א כוסו לפניו, ופסק המשנ"ב [ס"ק, מ"ו] אבל אינו מעכב, והוסיף בשעה"צ [ס"ק ס'] מפני שהרבה פוסקים הרי"ץ גיאת ועוד, פסקו כדעת ר' יהודה שלא נתקנו ארבע כוסות לקטנים וכמש"נ בדעתו.

ומאידך בדעת השו"ע הרב מבואר דהוי לעיכובא ויש חיוב ליתן לקטנים מדין חינוך, וחיוב חינוך זה לחנכם לשתות על הסדר וז"ל, ואף הקטנים חייב אביהם לחנכם במצוות להשקותם כוסות על הסדר שיתבאר אם כבר הגיעו לחינוך וכו', ולכן ראוי לחנכם לשמוע ההגדה שאומרים על כוס שני וכן חייב לחנכם לשמוע ברכת המזון שאומרים על כוס ג', וגמר ההלל הגדול ונשמת שאומרים על כוס ד', [וכ"פ הגר"נ קרליץ זצ"ל בחוט השני פסח פי"ז, ס"ק י"ג].

ובשיעור השתיה לקטנים פסק המשנ"ב (שם בס"ק מ"ז) שקטן א"צ לשתות רוב רביעית, רק כמלא לוגמיו דידיה, ועיי"ש. וכדי להקל עליו שיוכל לשתות כשיעור, הביאו הפוסקים שלכתחילה יש להקל עליהם לשתות מיץ ענבים ועיי"ז יוכלו לשתות כשיעור, וכ"פ הגרי"ש אלישיב [הגדה של פסח עמוד 23].

והעולה לן: א. שהחיוב לדחוק א"ע בשתיית יין ואפי' שמצטער בשתייתו עד שיפול למשכב, אולם בשלב שיפול למשכב אינו מחוייב דאינו דרך חירות [משנ"ב ס"ק י', ובשעה"צ ס"ק נ"ב]. ב. ובשאר מצוות לפור' היה נראה להוכיח מדברי השעה"צ הנ"ל שחייב אפי' שיפול למשכב, ושאני ד' כוסות משום שאם יפול למשכב אינו דרך חירות, אולם יש לדחות הכרח זה דשאני ד' כוסות דהוי פרסום הנס וחייב לחזור על הפתחים

ולכן יחול חיוב עד שיפול למשכב משא"כ בשאר המצוות. ג. כשיש לפניו לקיים מצוות ד' כוסות או מצוות מרור, אע"פ ששניהם עיקרם מדאורי' שלגבי חיוב ד' כוסות בהסיבה נא' "זכור כי עבד היית" וכו' ועכשיו הוא בן חורין, וכן לגבי אכילת מרור נא' על מצות ומרורים יאכלוהו, בכ"ז ד' כוסות עדיף, שיש בו חיוב לחזור על הפתחים משא"כ במרור, וכן בד' כוסות גדר חיוב השתיה הוא "ברכה על כוס" וכדאסבר לן הגרי"ז שהוכיח כן מכמה דעות ראשונים, ומקיים בהם ג"כ הסיבה. ד. חיוב ד' כוסות בקטנים הוי מחלוקת ר' יהודה ורבנן וכמש"נ בביאור שורש מחלוקתם, ולדינא פסק השו"ע בסי' תע"ב סעיף י"ד שמצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו, אולם המשנ"ב [ס"ק מ"ו], פסק "אבל אינו מעכב", כיון שיש מהראשונים והפוסקים שפסקו כר' יהודה שאינו חייב, ובשו"ע הרב משמע דהוי לעיכובא. ה. וכן לגבי השיעור לקטן שא"צ לשתות רוב כוס אלא סגי במלוא לוגמיו דידיה, וכן מן הראוי ליתן להם מיץ ענבים.

חינוך

חינוך בפרשה / הרב יחיאל מיכל מונדרוביץ, מפקח בתלמודי תורה ומרצה חינוכי

בכוח או במוח...

לפני שנים הזמנתי אינסטלטור לתיקון בביתנו. הוא עמל לשחרר חיבור חלוד בין שני צינורות. הבית ישן וצינורותיו ישנים. לאחר מאמץ עם 'מפתח שוודי' כבד לפתיחת ההברגה, הביא 'מפתח' נוסף לאחוז בצינור השני. הוא מסגן לעצמו "מה שלא הולך בכוח - הולך בעוד-יותר-כח" נושם נשימה עמוקה ומפעיל שריר, מושך מפתח אחד לכיוון אחד ומשנהו לכיוון האחר, נהיה אדום ממאמץ, והנה... הצינור נסדק ונשבר לאורכו. מעתה צריך לשבור את הקיר, לחצוב בעמוד, לעקור בלטות, לפייס שכן, לכלוך, ולשלם... והרבה...

העולם השפוי מצטט "מה שלא הולך הכוח - הולך במוח", כי לא הכל נפתר בכוחנות ובחוזקה. אדרבא! פעמים רבות שכוחנות משיגה את ההיפך! אבל צריך מוח כדי להפנים זאת... הבנה זו איננה בצינורות, במכונאות ובבנייה בלבד. בכל מישורי החיים - כוח יכול אמנם להשתיק בעיות. אך רק מוח, פותר בעיות.

בפרשתנו מכה הקב"ה בפרעה שוב ושוב. ברור לנו כי הקב"ה הינו החזק, בעל היכולות כולם, ופרעה החלש כאין וכאפס. אך לפרעה זה לוקח זמן להבין. [בקדמונים האריכו והעמיקו מדוע הביא הקב"ה עשר מכות ולא הכריעו תיכף במכה אחת, ואכ"מ]. בכל המכות מתעקש פרעה וחוזר על הבליו "מי ה' אשר אשמע בקולו". הוא אינו מקבל דברי חרטומיו בהכרזים 'אצבע אלוקים הוא', הוא אינו שועה ליועציו הזועקים 'הטרם תדע כי אבדה מצרים?'. הרי 'יחסי הכוחות' ידועים ומוכרעים מראש, אך אצל פרעה אין תוזה. הוא מתבצר בעקשנותו.

והנה, במכה השביעית, זו החותמת את פרשתנו, מכת ברד, יש שינוי מפתיע! וַיִּשְׁלַח פְּרָעָה וַיִּקְרָא לְמִשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ... חֲטָאתִי הִפְעַם, ה' הַצְדִּיק וְאַנִּי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים! לראשונה הוא משנה סגנון דיבור! מודה לראשונה כי ה' הצדיק! עלינו להבין מה קרה 'הִפְעַם'! הרי אנחנו מכירים במלאכת שמים, בעבודת החינוך, מצבי התבצרות. קָצָר בֵּין מַחֲנֶךָ לַתְּלִמִּיד. כִּשְׁל תְּקַשּׁוּרְתִּי בֵּין מוֹרִים לְהוֹרִים. אֵיךְ מִשְׁחַרְרִים אֶת הַחֲסִימוֹת?

המענה - בקטע הפותח מאמרנו זה. לא בכוח אלא במוח. כוח יָתֵר שוֹבֵר. בחשיבה וברגישות ניתן להמיס ולשחרר. אי' במד' תנחומא (עי' גם חזקוני וש"ך עה"ת) כי לקראת מכת ברד הראה הקב"ה מידת חמלה. משה נשלח לפרעה עם אמירה רחמנית: וְעַתָּה שְׁלַח, הָעֵזוּ (אסוף) אֶת מִקְנֶךָ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה... חבל שימותו, אסוף והכנס בהמותיך הביתה. דברי חמלה אלה פעלו והכניעו את פרעה, והביאו להכרזה: ה' הַצְדִּיק. דבר הקב"ה 'בלבל' את פרעה! הרי ביניהם - כביכול - מאבק. האמפתיה, האכפתיות, שחררו אותו מעקשנותו.

איך פועלים אנחנו בשעת ויכוח? הבה נלמד להפעיל מוח – וכך להביא תועלת והצלחה, ולא להיות כוחני - ולהעמיק הקרעים. גם בכיתה בה ברור כי יד המלמד על העליונה, אל לו להכניע את תלמידו בכוחנות, אלא רק במוח, באמפתיה וברגישות. שלמה המלך אומר בחכמתו לְשׁוֹן רָפָה תִּשְׁפֹּר גְרָם... תשב"ר... רכות...

שח לי בחור שיעור ג' בישיבה קטנה "המשגיח הקודם היה חזק! פחדו ממנו! העיניים שלו... הלשון שלו... ואילו השנה, המשגיח 'החדש' נחמד! בכלל לא פוחדים ממנו. והנה - משהו מעניין! בשנה שעברה כולם איחרו ופטפטו בביהמ"ד. והשנה? זמן זה זמן. סדר זה סדר. מעניין איך זה! הרי השנה בכלל אין פחד..."!

התלמיד קלט כי "עוד-יותר-כח" שובר ואינו בונה. על כולנו להכיר בכך. כאשר אנחנו, הבוגרים, נימנע מכוחנות, יראו הצעירים וילמדו מדרכנו. ותן בלבנו בינה... להבין ולבנות. כן הולך במוח. הולך ומנצח.

בהצלחה בעבודת הקודש! יחיאל מיכל מונדרוביץ'

123ymm@gmail.com

חידות

חדוותא – שאלות לחידודא בפרשת השבוע / הרב בנימין צבי יהודה לוי, מח"ס לקוטי רש"י וליל משוררים על הגש"פ

שאלות בפרשת וארא

- א. איזה שורש נאמר ע"י דתן ואבירם בפרשת שמות, ונזכר כתוצאה למעשה שנעשה על ידיהם בפרשת בשלח, בפרשתינו נזכר ביחס ליאור וביחס לארץ, ונאמר כלפי היצר הרע בספר יואל (עי' סוכה נב.)?
- ב. באיזה כינוי נתכנו ישראל בפרשתינו ובפרשת בא, ובנביאים נתכנה בו הקב"ה (עי' ברכות לא:)?
- ג. היכן מצאנו לשון "הוה"? ולשון "קבלה"? לשון "לחלוח" (עי' רש"י באיוב ח, יב)? ולשון "אטום"?
- ד. איזה ביטוי משותף בין מכת צפרדע ופרשת המתאווים (עי' בעל הטורים)? וכיצד לשון זו משתייכת לגבורת שמשון? ולמפלת סנחריב (עי' רש"י חבקוק ג, טו)? ולחיבור לקבלת טומאה (עוקצין פ"ב משנה ב')?
- ה. היכן נזכרו רבים בלשון יחיד (2)? והיכן נקרא אדם על שם פעולתו?

חדוותא דאפטריתא וארא (יחזקאל כח-כט)

- ו. מהו המשותף בין ג' מלכים המוזכרים בהפטרה, לבין יהואש מלך יהודה (שמו"ר פרשה ח אות ב)?
- ז. איזה חפץ המוזכר בנדבת המשכן (בפרשת ויקהל) מוזכר בהפטרה?
תגובות ופתרונות (לכל השאלות או חלקן) נא לשלוח לכתובת. 7628366@okmail.co.il

*

תשובות לחדוותא שמות

- א. איזה דבר משותף בין דברי המצריים בפרשתנו לדברי דתן ואבירם למשה בפרשת קרח?
שהמצריים אמרו (א, י) הִבֵּה נְתַחֲכֶמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ: ופירש"י ועלה מן הארץ. על כרחנו. ורבותינו דרשו, כאדם שמקלל עצמו, ותולה קללתו באחרים, והרי הוא כאלו כתב, ועלינו מן הארץ והם יירשוה:

ודתן ואבירם אמרו בפרשת קרח (במדבר טז, יד) הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תִּנְקַר לֹא נַעֲלָה:
ופירש"י האנשים ההם. כאדם התולה קללתו בחבירו:

ב. היכן יש אל"ף הבאה במקום וא"ו?

(ה, ז) לא תִּסְפּוּן לְתֵת תְּבִין לְעַם לְלִבָּן הַלְבָנִים כְּתִמּוּל שְׁלֹשׁ וכו'.

והיכן חסרה האות ה"א?

(ד, ב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי ה' (מזה) מֵה זֶה בְּיַדְךָ וַיֹּאמֶר מִטָּה:

והיינו שבכתיב חסרה האות ה"א.

והאות וא"ו?

(טו) זֶה שְׁמִי לְעֵלָם וְזֶה זְכָרִי לְדֹר דֹּר: ופירש"י זה שמי לעלם. חסר וי"ו לומר, העלימהו,
שלא יקרא ככתבו (שמו"ר ג, ט):

ג. היכן מצאנו לשון "ליקוט"?

(ה, יב) וַיִּפֹּץ הָעָם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם לְקַשֵּׁשׁ קֶשׁ לְתִבְּנֵי: ופירש"י לקשש קש לתבן. לאסוף
אסיפה, ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש. לשון לקוט, על שם שדבר המתפור הוא וצריך
לקוששו, קרוי קש בשאר מקומות:

ולשון "מיתה" (4 שונים)?

1. (א, ו) וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו וכו', וכן הרבה.

2. (ב, ה) וַתִּרְדַּ בַּת פְּרָעָה לְרֹחֵץ עַל הַיָּאֵר וַנַּעֲרָתֶיהָ הִלְכֹת עַל יַד הַיָּאֵר ופירש"י
ורבותינו דרשו, (סוטה יב): הולכות לשון מיתה, כמו הנה אנכי הולך למות, (בראשית כה,
לב.) הולכות למות לפי שמיחו בה, והכתוב מסייען, כי למה לנו לכתוב ונערוותיה
הולכות:

3. (ב, יב) וַיִּפֹּן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּךְ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַחֹל:

4. (ב, יד) וַיֹּאמֶר מִי שְׂמֶךְ לְאִישׁ שָׂר וְשִׁפְט עָלֵינוּ הַלְהַרְגֵנִי אַתָּה אִמֵּר כְּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת
הַמִּצְרִי

לשון "צעקה" (3 שונים)?

1. (א, טו) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדֹת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שֵׁם הָאִחַת שְׁפָרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית
פּוּעָה: ופירש"י פועה. לשון צעקה, כמו כיוולדה אפעה (ישעי' מב, יד):

2. (ב, כג) וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה
וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה:

3. (ב, כד) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם ופירש"י נאקתם. צעקתם, וכן מעיר מתים ינאקו
(איוב כד, יב):

^{טו} ויש שביארו שיש כאן רמז שפרעה ידע שהשוטרים מבנ"י יעזרו לאחיהם למלאות המכסה, על כן רמז להם שלא
יאספו הם השוטרים את התבן, אלא רק בנ"י. (ויבינו במקרא לרמ"מ קארפ).

ולשון "שבועה" (2 שונים)?

1. (ב, כא) וַיֹּאֶל מֹשֶׁה לְשֵׁבֶת אֶת הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת צַפְרָה בְּתוֹ לְמֹשֶׁה: ופירש"י ויואל. ומדרשו לשון אלה, נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו:

2. (ב, כד) וַיִּשְׁמַע אֱלֹקִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב:

ובתחילת פרשת וארא על הכתוב (ו, ד) וְגַם הִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּם לָתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן פִּירֵשׁ לָתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן. לאברהם בפרשת מילה נאמר, אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו. (בראשית יז, א-ח). ליצחק, כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם (שם כו, ג), ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי, אמרתי ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' (שם לה, יא). ואת הארץ אשר וגו' (שם יב), הרי שנדרתי להם ולא קיימתי:

הרי שהברית האמורה נקראת "ברית" ונקראת "שבועה".

ד. איזה פסוק בפרשה ניתן להאמר (לדעה אחת בחז"ל) במוסף של ר"ה (ר"ה לב):?

הפסוק (ג, טז) פָּקֹד פְּקֻדֹתַי אֶתְכֶם וְאֶת הָעֲשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרַיִם:

ואמרו חז"ל (ר"ה לב): "פקדונות הרי הן כזכרונות כגון (בראשית כא-א) וה' פקד את שרה וכגון פקוד פקדתי אתכם, דברי ר' יוסי, ר' יהודה אומר אינן כזכרונות וכו'".

ה. מהיכן למדו חז"ל שאין לירוק בבית הכנסת (ברכות סב):?

שאמרו חז"ל "דתניא לא יכנס אדם להר הבית לא במקלו שבידו ולא במנעלו שברגלו וכו' ורקיקה מקל וחומר ממנעל ומה מנעל שאין בו דרך בזיון אמרה תורה (שמות ג, ה) של נעליך מעל רגליך רקיקה שהיא דרך בזיון לא כל שכן".

חדוותא דאפטרטא שמות לאשכנזים (ישעיה כז-כח)

ו. איזה פסוק בהפטרה נדרש על משה רבינו (סוטה יב):?

(כח, ט) אֶת מִי יוֹרֶה דְּעָה וְאֶת מִי יִבִּין שְׁמוּעָה גְּמוּלִי מִחֶלֶב עֵתִיקִי מִשְׁדִּים:

ואמרו חז"ל (סוטה יב): "ותאמר אחותו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות ומאי שנא מעבריות מלמד שהחזירוהו למשה על כל המצריות כולן ולא ינק אמר פה שעתיד לדבר עם השכינה יינק דבר טמא והיינו דכתיב (ישעיה כח-ט) את מי יורה דעה וגו' למי יורה דעה ולמי יבין שמועה לגמולי מחלב ולעתיקי משדים".

ז. איזה כינוי מצאנו לים כנרת?

¹⁰ הפסוק (ב, כד) וַיִּשְׁמַע אֱלֹקִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב: אכן נאמר בזכרונות, אך בשאלה כתבנו בסוגריים "לדעה אחת בחז"ל", ופסוק זה נאמר לכל הדעות.

(כח, א) הוּי עֶטְרַת גְּאוֹת שְׁפָרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נָבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ גֵּיָא שְׁמָנִים
הַלּוּמֵי יָיִן: ופירש"י על ראש גיא שמנים. היא כנרת שפירותיה מתוקים ושם הם הולמים
עצמן ביין:

והיכן מצאנו "מין צבע" (ועי' רש"י שמות טז, יד וכן בביצה טו. שהוא צבע שחור)?

(כו, ט) לָכֵן בְּזֹאת יִכְפָּר עֲוֹן יַעֲקֹב וְזֶה כָּל פְּרֵי הַסֵּר חֲטָאתוֹ בְּשׂוּמוֹ כָּל אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי
גֵר מְנַפְצוֹת וכו' ופירש"י גיר מין צבע הוא:

ועל הכתוב (שמות טז, יד) וְהָיָה עַל פְּנֵי הַמִּדְבָּר דֶּק מְחֻסָּפֵס דֶּק כְּפָפֵר עַל הָאָרֶץ: פירש"י
ואונקלוס תרגם וכו' דעדק כגיר, כאבני גיר, והוא מין צבע שחור, כדאמרינן גבי כסוי
הדם, הגיר והזרניק^{טו}.

ובביצה (טו). "ר' יהודה אומר אף לא מנעל לבן: תניא ר' יהודה מתיר בשחור ואוסר
בלבן מפני שצריך ביצת הגיר" ופירש"י ביצת הגיר. גיר מין קרקע המשחיר:

חדוותא דאפטרטא שמות לעדות המזרח (ירמיהו א)

ח. איזה פסוק בהפטרה נדרש על רבי יוחנן (יומא פב:)?

(ה) בְּטָרָם אֶצְרַךְ בְּבִטָן יִדְעִיתִךְ וּבְטָרָם תִּצָּא מִרְחֹם הַקִּדְשִׁיתִךְ וכו'

"ההיא עוברה דארחא אתו לקמיה דרבי אמר להו זילו לחושו לה דיומא דכיפורי הוא
לחושו לה ואילחישא קרי עליה (ירמיהו א, ה) בטרם אצרך בבטן ידעתך וגו', נפק מינה
רבי יוחנן."

^{טו} אמנם עי' ברמב"ן שם שכתב "ואין כל זה נכון, כי הגיר הוא העפר הלבן הנדבק לאבנים וינפצו אותו וטחין בו
הכותלים בסיד, והוא לבן מאד, וטוב מן הסיד לטוח על הקירות, וכן כתוב (דניאל ה ה) על גירא די כתל היכלא
וכו'".

כתב חידה / הרב אשר קופלוביץ

כתב חידה לפרשת וארא

מְצַאֲתִי כְּתָב זֶה בִּירוּשָׁלַיִם
וְכָתוּב בּוֹ עַל עֲשָׂרָה מַחֲנֵימִים.
הֵבִיאוּ לְהַמְנוֹת בְּצַבְאוֹתֵימִים
וְכִשְׁקָבְלוּ עֵדוֹת לְסִיּוּעַ מְשֻׁמִּים
אוֹתֵינִי נוֹסְפוּ בְּלִעְזַי מִצְרִיִּים.
עַל בְּזִיוֹן, נוֹסֵף בְּהַרְיַגַת שָׁנִים
לֹא לְכַעוֹר וְלֹא לִיִּפְי תָנוּ עֵינֵימִים.

*

הָאֵם מְשַׁטֵּר וְתִרוּמָה נַעֲשֶׂה עֲלֵיהָ
אוֹ אֶפְלוּ גַם מִנְגּוֹן שִׁירַת הַלְוִיָּה?
הַחֲמִירוּ בְּכֹהֵנָה וּבִיחֹד פָּסְלוּ לְדַחְיָה
וְגַם בְּיִשְׂרָאֵלִים כְּתָבָה בְּכַפְלִים גְּבִיָּה.
תְּלַמִּיד חֲמוֹר לְפָנֵי הַר הַמּוֹרִיָּה
וּבְחִזּוֹר, בְּגִלְלָה, נִסְפְּרָה הַשְּׁמִינִיָּה.

*

חֲרָדָה עַל שְׁנוֵי סֵדֵר בְּגִדֵיִים
הַתְּחַלְפָה לְרֹגַע בְּצַעֲקַת פְּעָמִים.
בְּפִרְשֵׁתֵנוּ דוֹבֵר וְעַרְל הַשְּׁפָתִים
תִּמְצְאוּ אוֹתָם בְּשִׁפְסָקוֹ בְּנִתְיִים.
הָאֵם תִּגִּיעוּ לְהַבְנָה בְּג' חֲדָשִׁים?

*

פיתרון כתב החידה לפרשת שמות: 'אמה'

בְּפִרְשֵׁתֵנוּ תִהְיֶה הַהֲצָלָה מִשֶּׁה רַבְּנוּ נִיצַל - וְתִשְׁלַח אֶת אִמְתָּה
מִמְּלָה יְחִידָה בְּמִשְׁמְעוֹת כְּפֹלָה רַשׁ"י: שִׁפְחָתָה אוֹ שִׂידָה הַתֹּאֲרָכָה (שְׁמוֹת ב,ה)
מִשְׁמְעוֹת רִאשׁוֹנָה בְּעֵלֶת מְדָה כְּלָה אִמָּה שֶׁל מִידָה
חֲמִשָּׁה אוֹ שֵׁשׁ בָּהּ כְּלֹלָה פְּעָמִים שֶׁהִיא חֲמִישָׁה וּפְעָמִים שִׁישָׁה טַפְחִים

לְמִים זְבִים מְלֻמְעָה כֹּלָה בתיבת נח ואל אמה תכלנה מלמעלה (בראשית ו, טז)
וּבְאֶרֶץ תְּשִׁימֶשׁ לְזָרִימַת הוּבְלָה אמת המים
קְדָשָׁה, פְּתַח תְּזַעֲזַע לְטֻלְטָלָה וקרא זה אל זה ואמר קדש קדש קדש... וינועו אמות
הסיפים (ישעיה ו, ג-ד)
וּלְכוּיִן מַעְלָה עֵינַי לֹא עוֹלָה בסוכה מבוי ובנר חנוכה למעלה מעשרים אמה לא שלטא
בה עינא (שבת כב.)
בְּשַׁבַּת תִּקְבַּע בְּאַלְפִים הַגְּבֻלָה אלפיים אמה תחום שבת
וּבְכַתֵּל תְּשִׁימָה לְאַבְלָה לשׂייר בבית אמה על אמה זכר לחורבן (ב"ב ס:)
מְשֻׁמְעוֹת שְׁנֵי לִיהוּדִיָּה וְעַרְלָה אמה עבריה או אמה כנענית
שְׁלוֹשׁ יִקְבְּעוּ שְׁלֹשׁ לְנִצְלָה אמה עבריה צריך להתחתן איתה, לחתן את בנו איתה או
לגרע פדיונה. ואם שלוש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם (רש"י שמות כא, יא)
וּשְׁלוֹשִׁים, אִם מְשׁוֹר חֲסָלָה אם עבד יגח השור או אמה כסף שלושים שקלים יתן לאדניו
(שמות כא, לב)
וְעַל בֶּן שְׁיַעֲלָה לְגִדּוּלָה על ישמעאל וגם את בן האמה לגוי אשימנו (בראשית כא, יג)
אֵל יִרַע גֵּרָשׁ, וְשִׁמְעַ בְּקוֹלָה אברהם נצטווה לשמוע בקול שרה - גרש האמה הזאת ואת
בנה (בראשית כא, י)
בְּשַׁבְּעֵי תְּשַׁבַּת מַעְמָלָה בעשרת הדברות: לא תעשה מלאכה... עבדך ואמתך (שמות כ,
י)
וּמִסְבִּיבוֹתְךָ לְקִנּוֹת תִּשְׁאַלָה מאת הגוים אשר סביבותיכם מהם תקנו עבד ואמה (ויקרא
כה, מד)
נְסִים הַחִידָה וְאֵת ה' נְהַלְלָה אומרים בהלל
אָנָּה פְּתַח אֵת אֲסוּרֵי לְגֵאֲלָה אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי (תהילים קטז, טז)

פולמוס

פולמוס / הרב אברהם דהאן, מח"ס 'ברכת אברהם' על הל' שבת, מג"ש בבימ"ד 'אוהל צעירים' ירושלים, ורבני ולומדי אספקלריא

שאלת הרב דהאן:

מילה שלא בזמנה ביום חמישי

בתשו' התשב"ץ (ח"א סי' כ"א) כתב שדוחים מילה של חולה שהבריא ביום ה' או ביום ו' ליום ראשון כדי שלא יבא יום ג' למילה בשבת ויצטרכו לחלל עליו שבת, (הו"ד להלכה בב"י בבדק הבית (סי' רס"ב) וכ"פ הט"ז (סי' רס"ב ס"ק ג') והברכ"י והמהרש"ם (ח"ה סי' ז'). והר"פ (ח"ד יו"ד סי' כח) והכה"ח (סי' של"א ס"ק ל"א) ועוד, עי' בשו"ת יבי"א ח"ה יו"ד סי' כ"ג).

וצ"ב דהרי מקור התשב"ץ הוא מהא דאין מפליגין בספינה ג' ימים קודם השבת, והרי שם מותר לדבר מצוה, כמבואר בגמ' שבת מ"ט ע"א. ובפרט שיש איסור בדחיית המילה כל רגע ורגע.

*

תגובה א.

הרב שלמה שוחט, מח"ס 'מילה שלימה'

כה"ק הש"ך (יו"ד סי' רסו ס"ק י) ומכח זה דחה את הוראת התשב"ץ, וכן הקשה בתשו' מהראנ"ח ח"ב (מים עמוקים) סי' לח, ובשו"ת עדות ביעקב (סי' ט) כ' לתרץ שקי"ל הלכה כרבי מחבירו ולדבריו פוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת ולא כרשב"ג שא"צ וכן תירץ בשו"ת חכ"צ הנוספות (סי' יד) וכ"כ הא"ר (סי' רמח סק"ה), בני חיי (סי' רמח), יד אהרן (סי' שלא) ועוד אחרונים. ובברכ"י או"ח (סי' רמח) דחה תירוצם שזהו נגד תשובת התשב"ץ עצמו (סי' כא), שכ' שהיה ראוי לפסוק כרשב"ג שהוא אבוא ורביה דרבי עי"ש ולכן תירץ דשאני גבי הפלגה בספינה שאף אם יפליג ביום ראשון על הרוב יבא לחלול שבת, אלא שלא גזרו ע"ז משום צורך העולם, והגבילו גזירתם בתוך ג' ימים לפני השבת, ומכיון שעכ"פ יש להתיר בדבר, התירו ג"כ במקום מצוה, אבל במילה שאם ימתין לאחר השבת הכל מתוקן בלי שום סרך איסור, שבקינן לה לאחר השבת דלא אתי תו לידי איסור כלל. וכע"ז כ' בחי' החת"ס (שבת קלז) דדוקא במצוה עוברת שאם לא יפליג בספינה תתבטל מותר להפליג אפילו בע"ש, משא"כ הכא דהוי זריזות בעלמא, ולמיתה דזמן מועט לא חיישינן, וע"ע בשו"ת בית יהודה (למהר"י עייאש, בדיני מנהגי ק"ק ארג"ל שבסוה"ס בפרטים השייכים למילה ס"ב), שו"ת יעב"ץ ח"ב סי' צ"ה, שו"ת דעת כהן ענייני יו"ד סי' קמ, שו"ת דברי יציב יו"ד סי' קנא, שו"ת יביע אומר ח"ה יו"ד סי' כג.

*

תגובה ב.

הרב ישי יצחק שרגא, ר"מ בישיבת 'לב אליהו' ומח"ס 'תורת העובר', ירושלים

עי' בס' תורת העובר פרק כב הלכה טו שהאריך בקושיא זו ועוד כמה קושיות על המנהג הזה, וע"ש בהסכמת הגר"א וייס, ומהמוהל החשוב הגאון רבי יצחק כהן רב שכונת שמואל הנביא שמעתי, דהאידנא שכיח היזקא וחילול שבת תוך ג"י למילה, ולכן זה טעם המנהג להחמיר.

*

תגובה ג.

הרב יהושע בורודיאנסקי, ראש כולל הר"ן ב"ב, מח"ס 'כוס ישועות' ומעורכי ספרי 'מנחת שלמה'

להלן ציטוט ממנחת שלמה שבת חלק א' דף י"ט ע"א [מתוך מכלול של הנושא]:

שם, אבל לדבר מצוה שפיר דמי ופוסק עמו ע"מ לשבות ואינו שובת. עיין בתשב"ץ (ח"א סי' כ"א) דכתב לאסור למול את הגר או מילה שלא בזמנה בחמישי בשבת כדי שלא יבא יום ג' למילה בשבת ויצטרכו לחלל עליו שבת, וכתב דהא דמבואר בגמ' דהתירו לדבר מצוה אפילו בערב שבת להכניס עצמו למצב של סכנה ויצטרכו לעשות מלאכה דאורייתא בשבת, היינו כשפוסק עמו לשבות ואינו שובת, אבל במילה שלא שייך לפסוק אסור, וקשה דהרי להרז"ה כשהתירו להפליג בספינה קודם ג' ימים ולדבר מצוה אפי' בערב שבת היינו אפילו שעתיד הישראל לעשות מלאכה בשבת. ומסתבר דהתשב"ץ לא אזיל בהא כשיטת הרז"ה. ועוד האריך בדבריו.

*

תגובה ד.

הרב דוד אריה שלזינגר, מח"ס "ארץ דשא" על מ"ב

שאלה זו שואל הש"ך ביו"ד סימן רס"ו, והא"ר באו"ח מתרץ דסובר דהפסיקה עם הנכרי לשבות הוא מעכבת וכאן הוא בודאי שיחללו, והברכי יוסף מוכיח דס"ל כיון שיכולים לעשותו אחרי השבת לכן אסור (ופליגה בספינה שאני שאינו מזדמן לו בכל יום).

*

תגובה ה.

הרב אפרים מרדכי מינצר, בעהמ"ח 'מי הים' על ענייני רוב וחזקה

ראיתי שאלה המובאת בפולמוס אספקלריא בשם מעכ"ת שליט"א מ"ט אין להתיר מילה ביום ה' משום דהוי דבר מצוה וכמו שהתירו בספינה במקור הדין.

מילה שלא בזמנה ביום חמישי

ומצאתי בחתם סופר (שבת קלז:): שתירץ שרק לצורך מצוה עוברת אמרה הגמרא שמותר להפליג בספינה בערב שבת, אבל לצורך זריזות מצוה בלבד אסור להפליג, ומילה שלא בזמנה אינה מצוה עוברת, שהרי את זמן המילה כבר איחר ורק משום דין זריזות יש לעשות המילה מיד ביום שהבריא התינוק, אבל גם אם ידחה המילה יקיים המצוה, ומשום כך אין זה דוחה את האיסור להכניס עצמו לדחיית שבת, ואין למול מילה שלא בזמנה בערב שבת. ואמנם יש לפלפל הרבה ע"פ דברי הדבר אברהם שהוכיח מהרמב"ם שכל רגע ורגע מבטל עשה.

ובעיקר הקושיא יש להעיר שהרי מצינו שגם היתר הפלגה בספינה הוא רק במתנה עמו שישבות.

בברכת התורה.

*

תגובה ו.

הרב מנשה פייגנבוים, מח"ס יקרה מפנינים

כבר החיד"א בראש דוד פ' מקץ (ד"ה ומקוהו בה אקהייתא) הביא שכבר הקשו כן, ועיי"ש מה שתירץ, והק' עוד מא"א ע"ה עיי"ש בכל דבריו ותמצא נחת, והבאתי דבריו בס"ד ביקרה מפנינים שלי פרשת לך לך והמה בכתובים

ביקרא דאורייתא

שו"ר דזוהי קו' הש"ך סוס"י רסו ביו"ד, והחיד"א בברכי יוסף או"ח ר"ס רמח הביא שכבר קדמוהו והאריך בזה, יעוי"ש

*

תגובה ז.

הרב אליהו לוי

המצווה יכולה להדחות כיון דכבר אידחי, ובהפלגה יתכן שמדובר שנחוץ לצאת עתה גם לא הכל נוקטים להקדים ברית דחוי ככל האפשר למשל בהבריא באמצע היום או לעשות ברית דחוייה בהנץ החמה.

אספקלריא לדף היומי – הארות במסכת פסחים

הרב אריה גלינסקי, מח"ס בירורים וביאורים

דף מז.

תוספות ד"ה ולתפלה - נראה כפירוש הקונטרס, ולא כערוך דפירש לתפלה היינו לרחוק ידיו להתפלל, דהיכי דמי אי בעידנא דצלותא הא אמרינן בברכות (דף טו.) (אביי) לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא דכתיב ארחץ בנקיון כפי ואי שלא בזמן תפלה מאי איריא ד' מילין אפי' טובא נמי', צ"ב קצת קו' התו', שהרי י"ל שאף שלא בזמן תפילה "לא הטריחוהו" יותר מד' מילין, ולא מחמת חשש שיפסיד זמן תפילה, וכשם שניח"ל לתו' לפרש כך על תפילה במניין שחייבוהו לטרוח רק עד ד' מילין ולא יותר, למה לא נוכל לומר עד"ז ממש על הנט"י לתפילה, ולמה פשיט"ל לתו' שזה יותר חיוב מהתפילה בעשרה, וצ"ע.

*

תוספות ד"ה תטיל בצונן 'אור"י דר"א ורבי יהושע לא פליגי אבן בתירא שלא תועיל הטלה לצונן והיכא שאירע שקרא לה שם אור"ת תטיל בצונן, צ"ע א"כ למה חיפשו עצות אחרות ולמה לא אמרו להטיל בצונן, ואולי חששו שלא יספיקו להטיל בצונן, וצ"ע.

*

דף מז.

תוספות ד"ה ולר"ש ב"ג דאמר דוחה י"ט 'אי נמי אומר רשב"א דאיכא למימר דפליגי דמר סבר אמרי' הואיל ויכול לפדותו ומר סבר לא אמרי' הואיל דלא שכיח כדפרי' לעיל אלא לדידך דאמרת דטעמא דת"ק משום שבות רחוקה בהא ליפלוג עליה רשב"ג, צ"ע למה נחשב כאן לא שכיח יותר מכל אפיה.

*

דף מח.

בגמ' 'אמר רמי בר חמא הא דרב חסדא ורבה מחלוקת דרבי אליעזר ורבי יהושע היא דרבי אליעזר סבר אמרינן הואיל ורבי יהושע סבר לא אמרינן הואיל, אמר רב פפא ודילמא וכו', אמרוה [רבנן] קמיה דרבי ירמיה ורבי זירא רבי ירמיה קיבלה רבי זירא לא קיבלה אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא מילתא דקשיא לן ואתיא כמה שני במאי פליגי רבי אליעזר ורבי יהושע השתא אמרוה משמיה דגברא רבה ולא ניקבלה, אמר ליה היכי אקבלה דתנינא אמר ליה רבי יהושע לדבריך הרי הוא עובר משום לא תעשה כל מלאכה ושתיק ליה ואי איתא לימא ליה טעמא דידי משום הואיל אמר ליה, וליטעמיך הא דתנינא בברייתא אמר לו רבי אליעזר לדבריך הרי הוא עובר משום בל יראה ובל ימצא ושתיק ליה הכי נמי דלא אהדר ליה הא קא מהדר ליה במתניתין דתנן לא זהו חמץ

שמוזהרין עליו משום בל יראה ובל ימצא אלא שתיק ליה בברייתא ומהדר ליה במתניתין, הכי נמי אימור שתיק ליה במתניתין ואהדר ליה במכילתא אחריתי, מבואר שעיקר הנקודה שעליה דנו כאן היא מהו טעמו של רבי יהושע, ולמה אין כאן איסור מלאכה, אבל דעת רבי אליעזר מובנת ומבוארת היטב, וא"כ צ"ב קצת למה נקטו הלשון 'דקשיא לן כמה שני במאי פליגי ר"א ור"י', שהרי אין הקו' במאי פליגי, אלא מהו טעמיה דר"י, וצ"ע [ואולי הכוונה במה חולק ר"י על טענת ר"א, ואכתי צ"ע].

*

דף מט.

בגמ' 'תנו רבנן לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם וישיא בתו לתלמיד חכם, משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל ולא ישא בת עם הארץ, משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואינו מתקבל', לכאוי מהמשל של ענבי הגפן בענבי הגפן מוכח שהמדובר כאן על ת"ח שנושא בת ת"ח, שאל"כ הרי אין כאן ענבי הגפן בענבי הגפן, וצ"ל שלא הדגישו זאת כי ברור שהמדובר כאן לת"ח שהרי ע"ה אינו לומד כלל ואינו מעניין אותו כלל מה צריך לעשות.

*

רד"ה ומתקבל לשומעים, צ"ע מה נפק"מ מתקבל לשומעים או לא, הרי לכאוי העיקר הוא אם זה דבר טוב או לא, ולמה מדגישים עניין זה של מתקבל לשומעים וצ"ע.

*

תוספות ד"ה לשבות שבינת הרשות פ"ה שהיה הולך להחשיך על התחום לקנות שבינתה שם ולילך ד' אלפים לדבר הרשות, וקשה א"כ תיקשי למ"ד בפ' בכל מערבין (ערובין לא.) אין מערבין אלא לדבר מצוה, ונראה לר"י דה"פ לשבות שבינת הרשות שהולך לשמוח בפסח בבית אודהו או קרובו, צ"ע למה שמחת יו"ט אינה נחשבת למצוה.

*

דף נ.

בתוס' הביאו מהירושלמי שמי שמקריב קרבן אסור במלאכה מדאוי [ובר"ן מצדד שהוא דרבנן, אבל מדברי תו' מבואר שהוא דאוי], וצ"ב מהו המקור לזה ונראה לענ"ד לבאר שהוא פסוק מפורש בפרשת אמור לאחר פרשת המועדות 'אלה מועדי ד' מקראי קודש וכו' מלבד שבתות ד' ומלבד מתנותיכם ונדבותיכם' שלהירושלמי כ"ז קאי אמקראי קודש שהימים הנ"ל הם מקראי קודש חוץ משבתות ד' ויום הקרבת מתנותיכם ונדבותיכם ודו"ק [יעו"ש ברמב"ן ג"כ שהמקראי קודש של היו"ט הוא בגלל הקרבת הקרבן ויעו"ש פנ"י כאן שערב פסח נחשב מקרא קודש מחמת הקרבת הפסח, וקיצרתי] [ומיושב לפי"ז הקושיא על ר"ח איך מותר במלאכה שזה לא הוזכר בפסוק, למרות שהוזכרו כל השאר, ודו"ק, ואח"כ ראיתי בפמ"ג או"ח סי' סוף סי' כה במשבצות זהב שהקשה קו' זו מר"ח והניח בקו'].

דף נא.

בגמ' 'אני שראיתי את רבי יוחנן שאכל כדי הוא רבי יוחנן לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו, אתה לא ראית אותו לא תאכל בין בפני בין שלא בפני' צ"ב מה טיבה של ראייה זו ואולי גדר הדברים שזה בחינה מסויימת של עיניו רואות שהרואה אדם גדול רבו שנוהג כן הוא בבחינת ברור אצלו כשמש ולפי"ז יש לבאר ג"כ החילוק של השומע ממי שראה וק"ל נולפי"ז יש לבאר דברי התו' בע"ב ד"ה אני ראיתי שלע"ה אין שייך ענין זה של אני ראיתי רק לתמידים וק"ל].

דף נב.

ליה רש"י ד"ה ולית ליה לר' יהודה כו' - דמשמע שיכול לומר לו בן מקום שלא כלו לבן מקום שכלו: צא והבא לך אף אתה ממקום שהבאתי, ותמצא שלא כלו שם לחיה, ואכול מאותן שתביא, ואותה שלך שיש לך בבית - אסורין, וטעמא - משום דגדלו כאן, ובזה המקום כלו, אבל אני הבאתי את שלי ממקום היתר, ואין כאן מחלוקת, ולית ליה לר' יהודה דאסור משום חומרי מקום שהלך לשם ואפילו אין שם מחלוקת, דהא ממקום שאין עושין למקום שעושין, דטעמא לאו משום מחלוקת הוא - ואסרינן ליה, משום חומרי מקום שיצא משם, צ"ב כוונת דברי רש"י דלכאו' מה שייך עניין זה לחומרי מקום שיצא ושהלך דבשלימא במנהג של חומרא וכיוצ"ב, י"ל דהוא חייב לנהוג בחומרי המקום שיצא כי חל עליו החיוב [מדין נדר או דין אחר] וכן מקום שבא לשם, אבל ביעור ממ"נ אם הולכים לפי מקום גדילתן הוא בין לקולא בין לחומרא ואם לפי מקום שנמצא ג"כ בין לקולא ובין לחומרא ולמה שיהיה כאן עניין של חומרי מקום שיצא ושהלך, וצ"ע.

סיפור

”מתוך ההפיכה” – סיפור היסטורי מפעים, מהעבר הלא רחוק / הרב חנוך חיים וינשטוק

[נ.ב. נסמכתי על ספר שמחברו כתב את הספר בארה”ב בשנת תשנ”ז וקיבל הסכמות רחבות מגדולי הרבנים באמריקה. זה נכתב לבני ולבנות הנעורים החסידיים בשפה האידיש ועשיתי לזה עיבוד ספרותי רחב מאד. אני לא אחראי לתוכן]

פרק נ”א “שונא מסוכן מאד”

תקציר ענייני:

פתק הוכנס לכיסו של רב משה יוסף הויזמן ובו מתריע אלמוני כי חיים שלום חתנו לשעבר במצב נואש ביותר והוא מתכנן חלילה ליטול את נפשו, חייבים למנוע אותו מהצעד הנואש, במידה ויש לו לב יהודי ומוכן להושיט יד הוא מציע לו להיפגש בתל אביב למחרת בשעה 4 אחה”צ עם אלמוני שיחזיק בעיתון אנגלי. רב משה יוסף מרגיש אחריות ופונה אל רבו המו”צ ושואל בעצתו אם להיכנס להרפתקה מסוכנת זו.

המו”צ חש כי סכנה איומה מרחפת על ראש חיים שלום ונותן את הברכה, אך עדיף לקחת את אפרים זלמן בשל היחס החיובי של חיים שלום כלפיו, הם נוסעים לתל אביב כשרב משה יוסף מסווה את עצמו כסוחר רהיטים ותופס מחסה מהצד, האלמוני שאמור להגיע אליהם איננו, הם ממתינים קרוב לשעה, לבסוף מגיע האלמוני וכפי שסוכם הוא אוחז בידו עיתון באנגלית, אפרים זלמן הולך בעקבותיו לאחר מסע מפותל הוא מגיע למחנה צבאי, אפרים זלמן נחרד מאד אך אין לו ברירה, הוא נכנס למקום לאחר שהאלמוני מודיע לזקיף כי הדבר סוכם עם אדם בשם בנג’י.

האיש נעלם תיכף לזה תוך שהוא מותיר את אפרים זלמן לבד, חייל ניגש אל אפרים זלמן ומדבר אתו באידיש שוטפת, הוא לוקח אותו לצריף מוארך בן 20 חדרים, הוא ניגש אל אחד מהם שולף צרור מפתחות מכובד פותח את החדר ומודיע לו להמתין עד שיגיע חיים שלום, אפרים זלמן מבוהל מאד ולא יודע מה לעשות, הוא נעמד להתפלל ערבית ומבקש מהקב”ה שינחה אותו בדרך הנכונה איך לטפל בעניין.

חייל נכנס לחדר הוא רואה את החרדי שנכנס לחדרו בלא רשות וקוצף על כך, הוא ממתין בסבלנות עד שהלה יסיים את התפילה, כשהוא פוסע לאחוריו מתפרצות שתי קריאות בחדר, חיים שלום אפרים זלמן, ישנה סערה גדולה אפרים זלמן נוקט בדרך הנכונה ומקרב את חיים שלום בצורה מיוחדת במינה שממיסה את כל ההתנגדויות.

וברקע, ישנו משקיף שהוצב על ידי גורם מסוים שמעוניין לדעת מה שנעשה בחדר, מתברר שישנה קנוניה שנארגה על ידי נבל מסוים לעשות מהשנים חוכא ואטלולא ובכך לגרום לחיים שלום כוכב בשמי הצבא להיעצר בעלייתו, האם תצליח המזימה? את זה נדע רק בפרקים הבאים.

לאחר שיצאו מהמחנה הרהר חיים שלום לנוכח כל התופעה וניתח בזהירות את כל הנושא, אפרים זלמן הגיע עם איזה יצור אלמוני למחנה, מישהו נוסף או אותו אחד היה לו את המפתח של החדר שלו והכניס אותו כדי להפגיש אותו, מדובר כאן בעצם באדם מתוכנן שיש לו רשת שלימה שמסייעת על ידו, הוא לא יכול להתעלם מכך, עליו לנקוט באמצעי זהירות ולא להסתמך על כך שהוא קצין חשוב. אף פעם אי אפשר לדעת איפה תקבל את המכה.

הוא נסע במהירות תוך שהוא מזוגג ברחובות, הוא הכיר את תל אביב כעל כף ידו, בזכות כישרונותיו הגאונים זכר כל רחוב קטן, אם היה איזה זנב שעקב אחריו היה מתבלבל, עד שהגיע לפארק שקט בקצה תל אביב, הוא ידע שבשעות אלו הפארק ריק כך שיקשה להאזין להם, הוא השתדל לבצע פעולות הסחה, אם מישהו מהמחנה עוקב אחריהם, הוא הביט לכל כיוון, אם ישנה דמות חשודה, רק לאחר שווידא שהשטח נקי לחלוטין סימן לאפרים זלמן כי עתה הם משוחררים מהאזנת סקרנים וכדאי כעת לנוח.

הם התיישבו על ספסל שהיה רחב ונח יחסית, אך חיים שלום עדיין אינו רגוע, הוא יוצא שוב ושוב ובודק את האזור, אפרים זלמן חושב לעצמו: אם היית יושב ולומד תורה לא היית רועד מהצל של עצמך, מה הרווחת מכך שברחת מעץ החיים לארץ ציה וצלמוות!?

כשחזר חיים שלום אמר לאפרים זלמן שיחליפו לספסל בריחוק מקום בקרחת החורשה כדי שלא יוכל יצור חשוד להסתתר שם, לאחר כל אמצעי הזהירות ביקש מאפרים זלמן שיספר לו בקול הכי נמוך שרק ניתן, כדי שאי מי שעוקב אחריהם לא יוכל לצותת להם.

עתה לאחר שנרגע מהמעקב המדומה סיפר אפרים זלמן בקצרה איך הגיע אל המחנה, הוא סיפר על כל הניסיונות המשונים שנעשו בעבר לעניין אותו היכן נמצא גיסו לשעבר, אבל אביו מנע אותו להיפגש עם הברנש בטענה שהלה מתכוון לסוחטו, מאותו ניסיון חלף זמן רב (שנתיים).

אבל עתה המצב היה שונה, מישהו הגניב פתק בצורה מאד זריזה ומתוחכמת לתוך כיס החאלאט (החליפה) של אביו, הפתק התריע כי חיים שלום נמצא במצב קשה ביותר וחייבים להצילו, במידה ויש לו לב יהודי עליו להצילו, לפני שיעשה מעשה מביש שיזכר לדיראון עולם.

הנוסח היה חד מאד ומעורר סערת רוחות, למרות צורת הפניה הלא מוכבדת לא ביטל אבא את הסיפור מכל וכל, למרות טבעו הביקורתי והחשדני, הוא התייחס לכך בחשדנות מרובה, אבל הוא בחן את כל האופציות, היה קשה לו להחליט מה טמון בפתק, אם בא לגרות את סקרנותו על חתנו לשעבר שנעלם באורח מסתורי, כדי לסחוט אותו כלימון, מדובר באחד שכנראה יודע עד כמה הקדיש מאמצים למוצאו, יתכן שהבן אדם מצא דרך יצירתית איך לסחוט אותו, או אולי כוונת הברנש רק להתעלל ברגשותיו (כנקמה על כך שמנע את הסחיטה).

אך אי אפשר לבטל גם את האופציה השלישית, אולי יש כאן קריאת ”הצילו” אמיתית והמתריע ידע שהפעם יתעורר לקריאה נואשת זו, אחרת למה עשה את מה שעשה, מזה הסיק רב משה יוסף שמדובר באדם שמכיר אותו מקרוב והוא שולח לו הודעה דחופה אפילו שזה בצורה מאד לא מכובדת.

”אבי לא עושה שום צעד חשוב בלי להתייעץ עם מו”ר הגרי”ז מינצברג שיחי, הוא שטח בפני את השאלה עם כל הזוויות, המו”צ חשב על כך זמן רב, הוא התייחס לנושא כ”ספק פיקוח נפש” שמחללים על כך שבת, לא כ”ש לעשות ניסיון שאפילו לא כרוך בסכנת נפשות.

כיון שהיה חשש שהיחסים העכורים שבינך לאבי לא יניבו את התוצאות החיוביות, הוחלט שאני כחבר בלב ונפש ותלמיד לשעבר אוכל לפעול בנידון בצורה יותר חיובית, לכן עלי להיפגש איתך ולא אבי, מצד שני אני מדי צעיר ומי יודע מה הן כוונותיו האמיתיות של אותו ברנש, לכן אי אפשר לשלוח אותי לבד, הוחלט שהוא יצטרף ויעקוב מרחוק, נסענו במונית מירושלים עד לקרבת המקום שצוין, אני נעמדתי במקום שנבחר ואילו אבי היה מרוחק כמה עשרות מטרים לעקוב בלי שידעו על כך, הוא התחפש לסוחר נדל”ן בסגנון אירופאי כך איש לא יוכל לקשר בינינו.

ההמתנה ארכה זמן רב, קרוב לשעה, ממש לפני שחשבתי ללכת הגיע ברנש משונה, לא הייתי שם אותו בין ל”ו הצדיקים ואפילו לא בין ”חסידי אומות העולם” לא היה לי קל להלך עמו אבל זה כורח השעה, הוא לקח אותי רגלית זמן רב, הלה העדיף ללכת בעיקולי דרכים -כדי שלא נוכל לעלות על המקום ולהגיע באופן עצמאי- עד שהגענו למחנה צבאי, הייתי באותו רגע בהלם מוחלט, המקום האחרון שחשבתי שיובילו אותי לשם, חשבתי שאתה מתגורר באיזו חורבה בתל אביב יפו ולשם מובילים אותי לפגוש אותך אבל על מחנה צבאי לא חלמתי בחלום הכי פרוע.

כשהתקרבנו למקום עצר אותנו הזקיף וביקש מסמכים, לאותו ברנש לא היו שום מסמכים, אבל הוא פלט לו את השם בנג”י ובעברית משובשת אמר לו שהבחור הוא אחראי על כל העניין, השם זה העביר בזקיף חלחלה, ראיתי את הזקיף נרעד כמו עלה נידף, לפתע כבר לא היה חייל קשוח ונמרץ שכל העולם ברשותו, כל שארית הגאווה שלו נמוגה בשנייה אחת כגלידה בחמסין. הוא הכניס את שנינו בלי לערער על כך, המשכנו כמה מטרים לפתע הברנש המשונה זרק לי משפט באיזו שפה זרה נדמה לי שזה היה באנגלית, לא הבנתי מילה, מה שכן ראיתי שהוא נעלם במהירות האור כשהוא מותיר אותי תקוע במחנה צבאי.

עמדתי מסומר למקום מרוב בהלה, חיילים עברו והסתכלו עלי כאילו אני איזה קוף מגן החיות, הם פשוט נעמדו וצחקו בלי טיפת בושה, חשבתי שאני עומד להתעלף, פחדתי שיתעללו בי פיזית או מילולית, אולי עוד יותר גרוע, יגייסו אותי לצבא הציוני, כך עמדתי בפחד עצום מהעתיד.

לפתע הגיע בחור גבה קומה עם בלורית בלונדינית, בתחילה שיחק איתי הוא שאל אותי שאלות כסקרן מהצד, אבל לפתע דיבר איתי באידיש רהוטה, הוא הכיר אותי ונקב בשמי הפרטי, לא היה סוף להפתעות שעברתי באותו יום, אין מושג מי זה אותו אחד ומאיפה הוא מכיר אותי, מה שברור לי שהוא אחד משלנו שפרש והלך לצבא רח”ל, יש לי הרגשה שזה אותו בנג’י הנזכר, הוא סחב אותי לחדר שלך והותיר אותי לחכות לך, נראה לי שהוא זה שעומד מאחורי הסיפור שלך” סיים אפרים זלמן בעייפות.

פניו של חיים שלום החווירו כסיד לשמע האויב החדש, דממה עמוקה השתררה במקום, קרוב לחמש דקות לא יכול היה חיים שלום לפצות את פיו מרוב פחד, היו לו כמה כיווני מחשבה על מישהו מסוים שרקח את העסק, אבל הוא לא העלה כלל במחשבתו כי הוא הפרויקט של אותו בנג’י, להתחיל איתו זה סיפור לא פשוט בכלל, לא היה אחד שאהב להתעסק איתו, אם הוא זה שמחפש אותו מאיזו סיבה שתהיה, הסיפור מקבל תמונה אחרת, השאלה מה בדיוק יש לאותו בנג’י עניין בו מתי התעמת איתו עד שהוא רודף אותו בצורה כה חמורה, את זה הוא יצטרך לבדוק בהמשך.

אפרים זלמן הבין שהמידע שהביא לחיים שלום הוא חיוני מאד, אבל מה לחייל ריקא זה איתו עצמו, מאיפה ידע עליו כל כך הרבה פרטים הוא חייב להיות בן השכונה שלו, הוא מנסה לשחזר את כל הפרצופים שהכיר עד עתה, מי יכול להיות הבחור גבה הקומה ובעל העוצמות, הוא העביר את כל הדמויות בקשת מהירה, אך איש לא ענה לפרופיל, אפילו לא בגובה, כמעט כולם היו בגובה שלו ומטה והוא עצמו נחשב בינוני פלוס.

”אמור לי, האם אותו בנג’י הוא ”שנה ופירש” ממאה שערים גאולה, אני לא מכיר דמות כזו בכלל, האם לך יש מושג? שאל בסקרנות.

”אין לי מושג, עד לרגע זה לא נתתי דעתי על אותו בריון, לא החשבתי אותו כאחד שצריכים בכלל לחשוב עליו, לדעתי הוא אדם לא מתורבת ומה לי ולו, גם לא ידעתי מאיזה מוצא הוא וודאי לא ידעתי שהוא דובר אידיש שוטפת, אנסה לברר זאת בהמשך, אבל יש לי כמה דברים שמעניין אותי לברר אצלך.

מהסיפור שלך מתברר שהתרגיל שנרקח היה מעשה אומנות ממש, אותו בנג’י (או שליח שלו) הצליח לגרות את אביך ואת המו”צ והכניס אותם לתוך התרגיל שלו, זה הישג אדיר, מדובר כאן בשני אנשים חכמים ביותר, הוא נתן להם את הרושם שאני במצב נואש מאד עד שצריכים ללכת ולחפש אותי כסומא בארובה.

גם כשלא ראיתם את האירופאי שאמרו להיפגש עמכם הבנתם שמדובר באדם לא מכובד ועם זאת לא נרתעתם להיפגש עמו, עצם הרעיון להיפגש עם איזה יצור שלילי ברחוב אלנבי מעיד על היסטריה, נכנסתם להיסטריה רצינית ביותר עד שלא בדקתם במניעים של הבחור הכייס, כשברור היה לכולכם שאינו אדם ישר כלל, אם לא כן, לא היה בוחר בדרך חשודה כל כך להכניס פתק בגניבה ככייס, היה עליו לבוא ישירות ולספר לאביך את המידע שיש לו, צורת הפעולה מעמידה אותו כגנגסטר (שודד) למה

באמת התייחסתם לסיפור בחומרה רבה כל כך, עד להגיע לכאן? תמה חיים שלום בחוסר הבנה.

”המחשבה הזו עמדה לפנינו, אבל אחרי כל כך הרבה שנים שאין ממך ידיעה אפילו הקלושה ביותר, נוחתת לנו לפתע כזו ידיעה מרעישה, זה גרם להפחיד אותנו, אפילו את הגה”צ המו”צ שליט”א הוציאה מהכלים, הוא סבר שמדובר במשהו שאי אפשר להתעלם ממנו” השיב אפרים זלמן, מגונן על ההחלטה.

”רק רגע, מהמילים ”נמצא במצב נוראי” אני נוטה להבין שהסקתם שירדתי מהדרך הישרה ולכן רצתם מהר להציל אותי מרדת לבאר שחת, אז לא הייתה לך הפתעה לגלות שאני חילוני לחלוטין, אז למה לא חשבתם לרגע שהתגייסתי לצבא? הרי זו הדרך הטבעית של כל מי שיורד מהדרך הישרה, לאיפה ילך אם לא שם? אי אפשר להתקדם בחיים בלי לשרת בצבא הציוני!” הקשה חיים שלום כלומד סוגיא בעיון.

”את האמת לא חשבנו על כזה כיוון, חשבנו על משהו אחר בכלל רח”ל, בעסער נישט רעדין אויפ דעם -עדיף לא לדבר על כך” הגיב אפרים זלמן בפחד, הוא לא רצה לספר על הפחד הנורא שהיה להם, אבל באמת עתה לפי מראהו לא נראה שהוא חשב לרגע לטרוף את נפשו בכפו, כנראה שההוא היה שקרן גמור והייתה לו כוונה אחרת באזעקה.

”חחחח שכחתי שאמרת שיש כאן ”פיקוח נפש” ונשמעה קריאת ”הצילו הצילו” בקיצור חשבתם שאני רוצה לעשות פליטה לעולם הבא? ”געוואלדיג” הגעתם רחוק מידי, אין לי בכלל כזה כיוון, אפילו כדבר האחרון של חיי, מצבי לא כל כך גרוע שזה יהיה רח”ל הפתרון הסופי, מתאים היה לך לומר שאני עומד בפני שואה רוחנית כבידה” הגיב חיים שלום בצחוק מתגלגל.

שקט מתוח השתרר במקום, המצב היה מביך מאד, אפרים זלמן חשש שלשונו הכשילה אותו, עכשיו חיים שלום יסתגר בתוכו כדרכו כשנפגע עמוקות, במקום להועיל קלקל.

אבל חיים שלום מיהר לפזר את המבוכה, הוא תחקר אותו על כל הניסיונות שנעשו כדי לאתרו, נראה שהיה שבע רצון שמשך שמונה שנים לא עלה איש על מקום מסתורו.

יתכן שיכול היה להמשיך במשחק עד לסוף החיים, אבל היה מישהו מסוים (בנגי) שעלה על זהותו ודאג לפזר ערפילים, כבר כמה שנים יודע הוא את פרטיו, אין לו מושג איך הצליח לזהותו ולדעת את כל הפרטים האישיים שלו, עובדה שהוא פנה לאפרים זלמן בדרכים נלוזות לפני שנתיים, היו לו את כל הפרטים עליו ואלמלי רב משה יוסף שהתייחס בחשדנות למטרתו של האלמוני יתכן והמפגש היה קורה כבר לפני שנתיים, עכשיו פנה אל רב משה יוסף בעצמו והצליח לעוררו לתור אחריו.

ראשו החריף צירף פרטים רבים שהיו טמונים בראשו, דברים רבים החלו להתבהר לו כעת, למרות שלא הצליח להבין את מניעיו של אותו ברנש, בנגי או אחר, אבל עליו כעת להתמודד עם מציאות זו, מה זה משנה איך התגלגל הדבר, אין להתעלם שאותו אחד הצליח להביא את אפרים זלמן לכאן, הוא חלף על כל המשוכות שניצבו עד להבאתו לחדרו.

דבר זה מראה שיש אדון לבירה, אי אפשר לחמוק ממסקנה זו, למרות הירידה הרוחנית לא היה חלילה אפיקורוס, הוא ראה בזה השגחה פרטית, אין לו מושג בדיוק מה עליו לעשות, אבל הוא לא יציב מכשולים, אם אפרים זלמן גילה אותו, הוא חייב לספר לו את האמת איך הגיע לאן שהגיע.

חיים שלום היה מאומץ מאד, לראשונה הוא עומד לצאת מתוך המעטה הכבד שכיסה אותו זמן רב כל כך, המשחק הזה עייף אותו מאד, כשצריך להפעיל אנרגיות רבות כדי להסתתר מפני כולם כדי שלא ידעו פרט אחד עליו, בכך מאבדים הרבה אנרגיות חיוביות, הנפש אינה יכולה לחיות בכל כך הרבה הסתרות, וכשמגיע הרגע לחשוף את הפרצוף האמיתי, הטלטלה הזו עוד יותר מעייפת, אבל לפעמים הנפש מרגישה שחרור, היא יכולה מעתה לחזור אל עצמה, אין צורך להתחבא שוב, הוא מעתה שוב “חיים שלום”.

אמנם הוא כבר לא העילוי הנבחר שהיה עתיד לכבוש את העולם כולו, להיות “דער מייצעטער עילוי” בגרסה החסידית, כפי שחמיו לשעבר זימר כל הזמן באוזניו, עתה הוא משהו אחר בכלל, היום הוא מבין שעשה טעות בכל הבריחה, אם לא היה נמהר יתכן שהיה בחיר עולם הישיבות בארץ, הוא היה מוצא לעצמו שידוך טוב אפילו שעזב שידוך, אבל טבעו הנמהר והאימפולסיבי עומד תמיד בעוכריו.

לכל הפחות יש בן אדם אחד שמנסה לקרב אותו למרות הטעויות הגסות שלו, עליו לנהוג כלפיו בהגינות, לא להסתיר את עצמו שוב, אלא לספר את כל הסיפור מתחילתו, אין לו מה להפסיד אם יספר לו את כל הקורות אותו, איך הגיע לכזו נפילה בה החליף עולם עומד בעולם עובר, עם כל האי נעימות.

גם עתה חש בתוכו כי אפרים זלמן צועד בדרך האמת, מידותיו מעוצבות להפליא, כפי שנוכח כעת, לכן לא תמה עליו על שעדיין דבק הוא בעולמו הישן ולא משנה את לבושו (כפי שקורה לכל אלו שנוטשים את האמת שמפתחים שנאה עצומה לכל העולם הישן) להיפך הוא העריך אותו מאד על האופי החזק שיש לו, ועל כך שידע לנצל את כישרונותיו ולמקסמם עד קצה היכולת.

לעומתו, הוא [חיים שלום] ניחן בכישרונות נדירים ביותר ומה עשה בהם? כלום, הוא זרק את הכל לפח האשפה וההישגים שלו בעוה”ז דלים ביותר, גם אם יגיע לשפיץ של הפיקוד הצבאי, לא יוכל להצביע שזו המורשת של רבי שלמה זלמן אביו ז”ל.

אבל האם הוא מסוגל עתה לעשות צעד אמיץ, לעזוב את כל העולם החדש ולשוב להיות בחור ישיבה ששקוע בלימוד, איך עושים את זה, כאשר דבקים בעולם השקר, כאשר טועמים את טעם החטא נעשה הניסיון קשה ביותר, בפרט שאיבד כל כך הרבה שנים, לא לחינם אמרו חז”ל ש”במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד” הצדיק הגמור מעולם לא טעם את טעם החטא, אין לו מושג מה יכול היה להחליף ולכן קל לו להתמודד, אבל החוטא לעומתו כבר היה בצד של היצר הרע, קשה

לעזוב את כל הבלי העולם שמייפים את עולם השקר ומרחיקים את האדם ממידת האמת.

הוא ביקש את סליחת אפרים זלמן, הוא חייב לעשן סיגריה, הוא שלף “מונט בלאן” מכיסו, הוא פשפש אחרי חתיכת עץ שהייתה מונחת בכיסו הוא שפשף אותה במנעלו עד שהחיכוך יצר בעירה קטנה בה הצית את הסיגריה, הוא שאף את העשן אל ריאותיו, חש בעישון איזה סוג של שחרור, לכל הפחות בחלק הראשון כאשר צריכים להיחשף.

הוא הבטיח לעצמו שלאחר שיחזור למחנה יעשה סדר, הוא ידבר עם מפקד המחנה אל”מ מ’ שאחראי לכל עניני המחנה. הוא חייב ליידע אותו על אותו בנגי שיורד לחייו בדרכים שונות ומשונות, לאל”מ מ’ יש דעה חיובית עליו, הוא מקוה שיסלק אותו מהמחנה.

הוא לא ידע שיש איזה אדם שמקדים אותו בכמה צעדים, הוא קורא אותו כספר פתוח, הוא מתכוון לעשות לו תרגיל מאד לא נעים שיהרוס לו חלק גדול מהתוכניות שלו לעתיד וורוד יותר.

*

רב יואל הרטשטיין טועה טעות שתתברר שהיא לטובה בעוד שנים רבות (ח”ד)

כשראה רב יואל שקולו לא נשמע, ולא עוד, פעמים רבות הוא מגורש בחרפה, הבין במאוחר כי ליחיד אין כוח לפעול, כוחו יורגש רק כשיהיה מחובר עם כוח יותר רציני, כפי שהיה ב”מלבורק” בעת שהיה עסקן פוליטי גדול (ראש הקהל) הוא הצליח להעביר דברים רבים, מה שלא היה מסוגל לעשות אם היה פועל בכוחות עצמו, לפיכך הסיק שגם עתה עליו להתחבר לכוח פוליטי רציני מאד.

אם אהיה לבד לא אוכל לפעול מאומה, אבל אם אהיה מחובר למפלגה גדולה ואתברג בה בפנים, תגדל כוח השפעתי, אוכל לזעזע את אמריקה כחבר רציני במפלגה חשובה, עדיף אם אתחבר למפלגה השלטת, כי לה יש כוח השפעה גדול בעולם, אולי אצליח לזעזע את העולם.

עלי לחבור למפלגת השלטון שהיא כיום המפלגה הדמוקרטית, היא שולטת כבר זמן רב ברציפות, הנשיא המרום פרנקלין דלאנו רוזוולט מכהן זמן רב כנשיא (הוא פרש לאחר שכהן ארבע כהונות רצופות הישג שלא היה כמעט לאיש) בירור מסיבי העלה שמפלגה זו מושרשת הרבה גם בין היהודים, וישנם גם הרבה פעילים יהודיים שפועלים במחיצתה, הוא לא ידע כי הם שמאלנים ששונאים את דתם ועמם, אם היה יודע זאת יתכן שהיה מתרחק מהם כמטווי קשת, מה שהטעה אותו כי מצא בה גם דתיים רבים שחשבו כי להתחבר במפלגת שלטון מועילה לאינטרסים הקהילתיים.

עלי להתפקד במפלגה זו ולהתחיל לעלות בה במעלות המפלגה, כך אוכל לצבור בה כוח. אלא שלאחר בדיקה קצרה גילה כי המפלגה רוצה בעיקר כוחות צעירים, הוא מידי מבוגר (62) בשביל להצליח להיות עסקן רציני.

ר' יואל קיבל את המכה הקשה פעם נוספת, אבל הוא קורץ מחומר נוקשה יותר, אם הוא עצמו לא יוכל להגיע גבוה, יש לו ממשיך, נפתלי בנו יוכל להגיע למקום גבוה יותר ויעשה את העבודה במקומו בשלימות, הוא יתן לו הכשרה נפלאה בתחום החדש, איך להיות פוליטיקאי מושחו שלא יוכלו להתעלם ממנו, נפתלי עקשן בדיוק כמוהו, הוא פיקח מאד ועילוי יותר ממנו, אם ישקיע מעט מכוחותיו להתקדם במעלות הפוליטיקה יגיע רחוק מאד.

“איתו אצליח לזעזע מוסדות תבל, ואת זה אני לא עושה רק למען ארבעת בנותיי האומללות ששקועות בעמק הבכא, אלא גם עבור כל אחי שנמצאים בסכנה איומה” חשב לתרץ את צעדו התמוה.

איך הגיע רב יואל שחכם מופלג היה, לשטות נוראה זו, לקחת את נפתלי בנו יחידו שיכול להגיע רחוק מאד בתורה ולעקוד אותו על גבי המזבח, להפוך אותו לפוליטיקאי במפלגה גויית, כדי לזעזע את העולם כולו על הפשעים שעשתה ארה”ב, שהזניחה את האסון הגדול שאירע ליהודים, האם דבר זה מצדיק להוציא את הבן יקר מעול התורה?

לימוד הזכות על רב יואל שלא עשה דבר זה בהתפרצות רגשות רגעית, הוא הקדיש ימים רבים למחשבה זו, האם מן הראוי להוציא את נפתלי מהישיבה החשובה “תורה ודעת” ובכך לחטוא לתפקידו האמיתי בעולם. חלילה וחס לחשוד בו שלא הבין את גודל החשיבות בלימוד בישיבה, אם היה נפתלי שלו אפילו רק תלמיד סטנדרטי ששומר על חלק מסדרי הישיבה, למחצה לשליש ואפילו לרביע, היה נרתע מלשלוח יד בקדשים, כי בעיניו היה ערך התורה מעל לכול.

רק לאחר שראה את משיכתו של נפתלי העצומה להתבודדות מוחלטת, אין לו אפילו חברותא אחת לרפואה, הוא לא קיים במסגרת לימודית נכונה, הוא לומד בשעות שבא לו ללמוד, רוב לימודו הוא בספרית הישיבה או בבית כנסת “אחוות אחים” הוא בונה לו את הסדרים לפי ראות עיניו, הוא לא מתייעץ עם איש באף פרט, מה שנראה לו לנכון הוא מיישם בלי להתמהמה, אחד כזה מוגדר בשם “אינדיווידואליסט” מושלם (בְּעַל עֲצָמִיּוֹת, אָדָם הַהוֹלֵךְ בְּדַרְכּוֹ הַמִּיחָדָת, מִבְּלִי לְהִיּוֹת מְשַׁפֵּעַ מִן הַדַּרְכִּים הַמְקַבְּלוֹת בְּחִבְרָה).

הוא יכול לשבת “משמרים שלימים” מתחילת הלילה עד לבקר השכם ולאחר מיכן מתפלל תפילת וותיקין בבית הכנסת “אחוות אחים” אח”ז הוא ישן עד קרוב לצהריים, לאחר מיכן שוב יושב הוא לסדר של שמונה תשע שעות רצופות, במתכונת זאת ניתק את עצמו כליל ממסגרת הישיבה, אלמלי שבמטבח היה טבח יהודי יקר שחיבב את הבחור השתקן ותמיד שמר לו ארוחות משביעות כדי שיוכל לשבת בהתמדה את הסדרים המשונים שלו, לא היה יכול להמשיך לאורך ימים.

הישיבה ראתה את דרכו המשונה ונסערה, היא ראתה בזה הרמת יד על סדרי הישיבה המקודשים, מעולם לא היה בחור שהעז בחציפות יתר לזלזל בסדרי הישיבה, בעיניו היא אינה יותר מאיזו “קרעטשמע” (אכסניה זולת) הם התכנסו לישיבה דחופה לדון בעתידו

של נפתלי, חלק הארי מצוות הישיבה רצו למצות איתו את הדין, לסלק אותו משורותיה לאלתר, למען יראו האחרים וימנעו מללכת בדרכיו.

אך ראש הישיבה, מרן הגאון הגדול רבי שרגא פייבל מנדלוביץ זצוק”ל נטה אליו חסד בשל היותו שקדן, הוא ראה את מעשיו שנעשים לשם שמים, חלילה לא בא להתריס כנגד הנהלת הישיבה, אלא שאינו יכול להתאים את עצמו לישיבה בסגנון אמריקאי, לפיכך נוטה הוא להסתגר בתוך עצמו, אף שלמד לדבר אנגלית שוטפת בשל כישרונותיו העצומים, לא מצא שפה משותפת עם הבחורים ולפיכך נטה להתבודד, בכך השקיט את טענות המתרעמים.

רב יואל לכתחילה ניסה לדבר עם נפתלי שיעשה מאמץ כנה להשתלב במסגרת הישיבה, אך נפתלי לא מצא עניין, כך התרחק ממסגרת הישיבה עד שכונה ”אאוטסיידר” (חריג יוצא דופן) כשראה רב יואל כי לנפתלי יש תוכנית משלו ואי אפשר להטות אותו מדרכו והישיבה מאידך אינה יוצאת חוצץ כנגדו, החל לחשוב אולי ינצל את כוחו להשתלב במסגרת הפוליטית.

למרות המוזרות שבחור חסידי יוכל להשתלב במפלגה גויית, אם בישיבה קדושה לא מצא עצמו, שם על אחת כמה וכמה, מצא עזר כנגדו את מיסטר רב מנדי קאהן שהיה כבר פעיל שנים רבות במפלגה הדמוקרטית, הוא היה יהודי חרדי מאד ושמר על קלה כחמורה ומכל מקום הצליח להשתלב גבוה מאד במפלגה הדמוקרטית, אם בנו נפתלי ישלב ידיים עם אותו מנדי קאהן ירגיש עצמו יותר בנוח, הוא החל לטפטף לבנו נפתלי להשתלב בין לבין בתוך המפלגה הדמוקרטית כדי לזעזע את העולם כולו על ההתעלמות הנוראה מג’נוסייד (רצח עם) שמתבצע בעם היהודי, איך כל העולם ממלא פיו מים על רצח שיטתי של העם היהודי.

נפתלי היה מופתע מעצם הרעיון, בתחילה התנגד לכך מאד, אבל כשראה את סבלו של אביו, כמה הוא קורע עולמות בשביל להציל את אחיותיו מגיא ההריגה, חש שלא יוכל לעמוד מנגד, יש כאן את ”לא תעמוד על דם רעך” לא כל שכן על דם אחיך בשרך, כך החל הקשר הראשוני עם מנדי קאהן, בזמנים לא זמנים ישב אצלו ולמד את רזי המפלגות.

למרבה הפלא התגלה כי נפתלי הוא כישרון פוליטי וירטואוזי, איש לא האמין כי נפתלי החסיד אוגר במוחו רעיונות פוליטיים גאוניים. וכך בשעות המנוחה שלו לאחר ישיבה של שעות רבות על לימודיו החל מייעץ למנדי בתחום הפוליטי ומנדי מצידו תגמל אותו בשיוף הכישורים שלו שיגיעו לכלל יישום.

סיפור / נמסר ע"י הרב פנחס זרביב

אין אדם שומע לי ומפסיד – סיפור מבעל המעשה

'בדידי הוה עובדא'. רעייתי עבדה כמורה לחינוך מיוחד, במקום שעובדים בו כל הגילאים מעשרים עד מאה ועשרים לאורך ימים טובים. חלק גדול מהצוות לא היו שומרי תורה ומצוות, ועל כן לפני שהלכה לעבוד שם שאלה את הרב שלנו שהוא דיין אצל הגר"נ קרליץ זצ"ל אם יכלה לעבוד שם. במשך הזמן הרגישה שהדבר אינו רצוי, השירים החילוניים שגובלים באביזריהו דג"ע כבר מוכרים לה, וככלל האווירה היתה זרה. כשבאו מים עד נפש החליטה שהיא חייבת לעבור משם בכל מחיר, והתפללה לה' שיתן לה את הכח לעבור משם מידיתי, ושיעזור לה למצוא מקום אחר. הבא להיטהר מסייעים לו.

ה' שמע את תפילתה ואז הגיע המכה בפטיש: המנהלת של המקום שהיחס שלה היה נהדר – עזבה. במקביל, רעייתי ראתה מודעה בעיתון שמחפשים 'מילוי מקום' באחד המוסדות החרדיים באשדוד. אמרנו שלכבוד בורא עולם וכו' נעזוב את העבודה, וננסה... נשלח קורות חיים, אולי היא תתקבל? אמנם להתקבל למילוי מקום דבר קשה הוא, יש אומרים שמתחת לפקס שוכן פח אשפה ורוב קורות החיים הולכים ישר אליו... עם זאת רעייתי שלחה קורות חיים, וקראו לה לראיון. לאחר מכן הודיעו לה שהיא התקבלה.

עדיין הנסיון היה גדול, כי באותו זמן למדתי בכולל שבו בסיס המילגה החודשית עמד על 1000₪, ומעשה שטן היה זה שבאותו זמן בדיוק דיברו שבמקום העבודה הנ"ל יעלו את שכרן של המורות מ-40₪ ל-45, תוספת של 400₪ חודשיות. למרות הכל אמרנו לעצמנו, שמוטב לנו לאכול פת במלח ובלבד שנשמור על הרוחניות.

כדי לדעת אם אנו אכן עושים את הצעד הנכון, שאלנו את הרב שלנו. הרב התפעל מהשאלה ההירואית, וחיווה את דעתו שאכן תעזוב שם, ובירך בחום שמילוי המקום יהפוך לקבוע, והיא תזכה לפרנסה בריווח.

בלב מלא חששות החלה במילוי מקום של שלושה חודשים. השכר היה נמוך מאוד ביחס למקום עבודה הקודם, ואף החסכוניות שהיו לנו נגמרו, והישועה נראתה רחוקה, אבל בהמשך הבנו איך יד ההשגחה ניווטה אותנו. לאחר תום תקופה זו ביקשתי לשמש כממלאת מקום במשך שלשה חודשים נוספים, ועדיין התקופות לא היו רצופות. רעייתי התפללה מעומק הלב שה' ישלח לה פרנסה בשפע, ואז קראו לה למילוי מקום עד סוף השנה.

לקראת תחילת השנה החדשה שאלה את הנהלת המוסד אם תוכל לעבור כמורה קבועה בכיתה, עם 'תקן' שיאפשר לה שנת שבתון אחת לשבע שנים. הללו הסכימו, והיה בכך פלא – הם ידעו שתוך תקופה קצרה יהיה עליה לצאת לחופשה ממושכת. באורח נס היא קיבלה הודעה מטעמם שהם אכן מעוניינים שתבוא לשמש כמורה, עם תקן של משרד החינוך.

[אציין שמדובר בדבר שמורות מחכות לו כמה שנים. רק כדי לסבר את האוזן: אחת התושבות הותיקות שמתגוררת באזורנו עובדת במשך כעשר שנים במילוי מקום בעיר אחרת. גם חבר אחר אשתו עוברת ממקום למקום, ה' ירחם. כך שנס גדול הוא זה].

במקום העבודה הקודם עבדה שש שעות יומיות, ולעומת זאת במקום העבודה החדש עובדת חמש שעות יומיות בלבד, ולא די בכך ששכרה לא הצטמצם אלא שנוסף עליו עוד כאלף ש' חודשיות, ובתנאים משופרים.

כעבור ארבעה ימים בלבד יצאה רעייתי לחופשת לידה בת שלושה חודשים, ולמרות זאת קיבלו אותה בסבר פנים יפות.

היא חזרה לעבודתה בתחילת חודש טבת תש"פ, ועבדה כחודשיים בלבד. מיד לאחר פורים פרצה מגפת הקורונה, ואז התברר לנו עד כמה ה' דואג למי שמוסר את נפשו בשבילו!

אם היא לא היתה מקבלת תקן, לא היתה מקבלת שכר בימי החופשה הרבים שנכפים בתקופת הקורונה! היתה קצת למידה מרחוק, שליחת ערכות, ותו לא – והשכר שזכה מלא.

לעומת זאת במקום הקודם בו עבדה המשיכו לעבוד כרגיל, היות וזו מסגרת ששייכת לרווחה. הוי אומר, לבד ממה שניצלנו מהאוירה העכורה והפוקרת, כמה ביטול תורה נחסך מאיתנו ב"ה!

חשנו על בשרנו את דברי חז"ל: אין אדם שומע לי ומפסיד.
(הרב פנחס זרביב - למעשה)